

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słowntwórczą "Aktionsarten" w języku rosyjskim i polskim. T. 1, Czasowniki z formantami modyfikacyjnymi

Author: Jadwiga Stawnicka

Citation style: Stawnicka Jadwiga. (2009). Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słowntwórczą "Aktionsarten" w języku rosyjskim i polskim. T. 1, Czasowniki z formantami modyfikacyjnymi. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jadwiga Stawnicka

**Studium porównawcze
nad kategorią
semantyczno-słowntwórczą *Aktionsarten*
w języku rosyjskim i polskim**

Tom I

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego ■ Katowice 2009

**Studium porównawcze
nad kategorią
semantyczno-słowntwórczą *Aktionsarten*
w języku rosyjskim i polskim**

Tom I

Czasowniki z formantami modyfikacyjnymi

NR 2684

Jadwiga Stawnicka

**Studium porównawcze
nad kategorią
semantyczno-słowotwórczą *Aktionsarten*
w języku rosyjskim i polskim**

Tom I

Czasowniki z formantami modyfikacyjnymi

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2009

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Roman Laskowski

Monografia została napisana w ramach projektu *Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słotwórczą Aktionsarten w językach słowiańskich* sfinansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Numer projektu N104 012 31/0898

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Uwagi wstępne — zagadnienia teoretyczne	7
Cel i przedmiot pracy. Metoda opisu	7
Pojęcie modyfikacji i mutacji w zakresie słowotwórstwa czasowników odczasownikowych	11
Rodzaje akcji (<i>Aktionsarten</i>) w literaturze lingwistycznej	18
<i>Aktionsarten</i> a system aspektowy	28
Proponowany zakres kategorii <i>Aktionsarten</i>	35
Podstawy klasyfikacji <i>Aktionsarten</i>	37
<i>Aktionsarten</i> w tekście	42

1. Modyfikacje temporalne w języku rosyjskim i polskim

1.1. Modyfikacje fazowe w języku rosyjskim i polskim	47
1.1.1. Inicjalny rodzaj akcji (grupa inchoatywna, ingresywna, inicjalno-momentalna i inicjalno-augmentatywna)	48
1.1.2. Finalny rodzaj akcji (grupa finitywna, kompletywno-deminutywna i limitywna)	77
1.1.3. Podsumowanie	87
1.2. Modyfikacje determinatywne w języku rosyjskim i polskim	92
1.2.1. Determinatywno-augmentatywny rodzaj akcji	93
1.2.2. Determinatywno-deminutywny rodzaj akcji	100
1.2.3. Determinatywno-momentalny rodzaj akcji	113
1.2.4. Podsumowanie	115
1.3. Modyfikacje relacyjne w języku rosyjskim i polskim	119
1.3.1. Iteratywno-prospektywny rodzaj akcji	119
1.3.2. Iteratywno-reduplikatywny rodzaj akcji	122
1.3.3. Iteratywno-suplementarno-deminutywny rodzaj akcji	126
1.3.4. Komitatywno-deminutywny rodzaj akcji	133
1.3.5. Podsumowanie	136

2. Modyfikacje kwantyfikacyjne w języku rosyjskim i polskim (kwantyfikacja stopnia realizacji akcji)

2.1. Modyfikacje augmentatywne w języku rosyjskim i polskim	139
2.1.1. Ponadnormatywny rodzaj akcji	140
2.1.2. Augmentatywny rodzaj akcji	143
2.1.3. Augmentatywno-iteratywny rodzaj akcji	168
2.1.4. Podsumowanie	172
2.2. Modyfikacje deminutywne w języku rosyjskim i polskim	176
2.2.1. Podnormatywny rodzaj akcji	177
2.2.2. Deminutywny rodzaj akcji	179
2.2.3. Deminutywno-iteratywny rodzaj akcji	187
2.2.4. Podsumowanie	193

3. Modyfikacje iteratywne w języku rosyjskim i polskim

3.1. Modyfikacje jednokrotne	196
3.1.1. Semelfaktywny rodzaj akcji	196
3.2. Modyfikacje niejednokrotne	202
3.2.1. Iteratywny rodzaj akcji	202
3.2.2. Dystrybutywno-augmentatywny rodzaj akcji	208
3.2.3. Kumulatywno-augmentatywny rodzaj akcji	223
3.2.4. Przemienny rodzaj akcji	228
3.2.5. Podsumowanie	229

Zakończenie

Klasyfikacja rodzajów akcji w języku rosyjskim i polskim	235
Poliprefiksalne czasowniki z formantami modyfikacyjnymi w języku rosyjskim i polskim	238
Podobieństwa i różnice w dystrybucji formantów słowotwórczych w języku rosyjskim i polskim dla poszczególnych rodzajów akcji (zróżnicowanie jakościowe i ilościowe)	241

Wykaz źródeł	265
------------------------	-----

Bibliografia	269
------------------------	-----

Резюме	284
Summary	286

Uwagi wstępne — zagadnienia teoretyczne

Cel i przedmiot pracy. Metoda opisu

Celem niniejszej pracy jest stworzenie synchronicznego opisu kategorii semantyczno-słowotwórczej *Aktionsarten* w dwóch językach słowiańskich — rosyjskim i polskim. Monografia została napisana w ramach projektu *Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słowotwórczą Aktionsarten w językach słowiańskich*¹. W pracy nad projektem przyjęto dwa kierunki postępowania badawczego. Z jednej strony zmierza się do ustalenia i sklasyfikowania *Aktionsarten* w języku rosyjskim i polskim (tom 1.), z drugiej zaś — do wyznaczenia odpowiedników tekstowych rosyjskich *Aktionsarten* w języku polskim na podstawie korpusu materiałowego, zawierającego współczesne rosyjskie teksty artystyczne i ich przekłady na język rosyjski (tom 2.). Kierunek ten obejmuje także badania, dla których język rosyjski jest językiem przekładu (ukierunkowanie polsko-rosyjskie).

Tom 1. monografii poświęcony jest charakterystyce kategorii semantyczno-słowotwórczej *Aktionsart* w języku rosyjskim i polskim ze wskazaniem podobieństw i — szczególnie — różnic w budowie tej kategorii w analizowanych językach. W niniejszej pracy został użyty niemiecki termin *Aktionsarten* lub polski „rodzaje / rodzaj akcji”, którym odpowiada rosyjski termin „способ глагольного действия” i czeski „způsob slovesného děje”. Nie stosuję natomiast terminu „rodzaj czynności”, gdyż sugerowałby, iż do kategorii tej należą wyłącznie czasowniki czynnościowe. Termin „akcja” jest nadrzędny wobec czynności, procesu i stanu.

---

¹ Projekt został sfinansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Numer projektu N104 012 31/0898.

A.A. Potiebnia, G. Uljanow i F.F. Fortunatow w kontekście badań nad aspektem używają terminów „подвид” i „степень действия”. W.W. Winogradow analizuje zmiany znaczeniowe czasowników spowodowane derywacją prefiksálną i prefiksálno-sufiksálną, posługując się terminem „разряды глаголов” (ВИНОГРАДОВ, 1947: 530 i nast.). Modyfikacje znaczeniowe podstaw werbalnych były przedmiotem zainteresowania E. Ziemskiej (ЗЕМСКАЯ, 1955: 7 i nast.) w artykule poświęconym czasownikom jednoaspektowym, chociaż autorka nie używa terminu „rodzaj czynności”. A.W. Isaczenko (ИСАЧЕНКО, 1960: 209) posługuje się terminem „совершаемость глагольного действия”. Ju.S. Masłow (МАСЛОВ, 1959: 157—312) i N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976: 259—316) używają terminu „способ глагольного действия”. Spotykany jest również termin „способ протекания действия” (ПАЧКОВСКИЙ, 1955; БАЛИН, 1955) i „акционсарт” (БОРОДИЧ, 1955; ПОПОВА, 2004)².

W *Uwagach wstępnych* przedstawiono stan badań w zakresie opisu kategorii *Aktionsarten* w językach słowiańskich i jej związki z kategorią aspektu, omówiono różnice między modyfikacją a mutacją w zakresie derywacji czasowników odczasownikowych na podstawie literatury przedmiotu, a także zaproponowano definicję kategorii *Aktionsarten* oraz podstawy klasyfikacji tej kategorii w języku rosyjskim i polskim. Rozdział 1. poświęcony jest charakterystyce modyfikacji temporalnych w języku rosyjskim i polskim. Wyróżniono w nim trzy podrozdziały poświęcone modyfikacjom fazowym, determinatywnym oraz relacyjnym w obu językach. Rozdział 2. dotyczy modyfikacji kwantyfikacyjnych, tj. augmentatywnych i deminutywnych, a rozdział 3. — modyfikacji iteratywnych w obu językach. Każdy z podrozdziałów kończy się podsumowaniem wskazującym cechy wspólne dla języka rosyjskiego i polskiego oraz cechy charakterystyczne dla każdego z porównywanych języków. Rozdział 4. zawiera klasyfikację *Aktionsarten* w obu językach, scharakteryzowano tu czasowniki poliprefiksálne z formantami modyfikacyjnymi w języku rosyjskim i polskim, a także zestawiono podobieństwa i różnice w zakresie środków werbalnych służących do wyrażania kategorii *Aktionsarten* w badanych językach, wynikające z opisu i analizy tej kategorii w języku rosyjskim i polskim.

Uwzględniając derywaty należące do zasobów leksykalnych omawianych języków, skoncentrowano się na licznych typach słowotwórczych, przy czym typy rzadkie i izolowane nie zostały scharakteryzowane. Uwzględniono nie tylko charakter formantów słowotwórczych, za pomocą których tworzony jest dany rodzaj akcji, ale także charakter podstaw, od których tworzone są cza-

---

² Termin *Aktionsarten* używany jest w literaturze lingwistycznej w dwóch znaczeniach: klasy semantycznej oraz morfologiczno-syntaktycznej; zob. grupy A i B wymienione przez R. STEINITZ (1976). Historię użycia terminu omawiają m.in. ANDERSON (1972), ISAČENKO (1962), KĄTNY (1994), STAWNICKA (2002).

sowniki różnych rodzajów akcji, dokonaność lub niedokonaność podstawy, status danego rodzaju akcji w omawianym języku, ograniczenia w tworzeniu rodzaju akcji oraz charakterystyki syntaktyczne (użycie określników adverbialnych). Wyniki badań zestawiono w tabelach (tabele III i IV). Zamieszczono także tabele obrazujące liczebność typów słowotwórczych należących do *Aktionsarten* w każdym z języków (tabele V i VI). Wyróżniono 5 grup: A (liczba derywatów ponad 200), B (od 100 do 200 derywatów), C (od 50 do 100 derywatów), D (od 20 do 50 derywatów) oraz E (do 20 derywatów).

Na drugim etapie (tom 2.) zbadane zostaną strategie translatorskie w przekładzie rosyjskich *Aktionsarten* na język polski oraz z języka polskiego na język rosyjski. W celu ustalenia ekwiwalentów tekstowych czasowników należących do *Aktionsarten* w obu językach zostaną zebrane przykłady z rosyjskiej literatury pięknej oraz z tekstów tłumaczonych na język polski różnych tłumaczy, a także z polskiej literatury pięknej oraz tekstów przełożonych na język rosyjski³. Przedmiotem zainteresowania będą również przykłady zastosowania w tekście języka docelowego czasowników, reprezentujących rodzaje akcji w zestawieniu z tekstem wyjściowym. Pozwoli to ujawnić tendencje stosowania w przekładzie rodzajów akcji w zależności od występowania rodzajów akcji w tekście wyjściowym lub innych sposobów wyrażania znaczeń akcjonalnych. Zamierzam przy tym abstrahować od oceny artystycznej i literackiej jakości przekładu. Konfrontacja przekładowa ma na celu wskazanie ekwiwalentów *Aktionsarten* w każdym z języków na różnych płaszczyznach językowych.

Charakterystyka par kontekstów języka oryginału i przekładu służy również wskazaniu możliwości, kiedy znaczenia sposobu modyfikacji akcji podstawowej nie są wyrażane (tzw. transformacje przekładowe)⁴. Starłam się odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje związek między wyborem strategii translatorskiej a przynależnością *Aktionsarten* do poszczególnych grup. Uzasadniając sposób istnienia w każdym z badanych języków kategorii semantyczno-słowotwórczej *Aktionsart*, trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że jej pozycja w badanych językach nie jest identyczna, a przy przekładzie na inny język używane są często odmienne środki wyrażania, które należy wskazać, opracować i sklasyfikować. Wyniki badań zostaną przedstawione ilościowo, w zestawieniach tabelarycznych.

Podkreślić należy brak opracowań monograficznych o kategorii *Aktionsarten* w językach słowiańskich, dotyczących nie tylko statusu tej kategorii w poszczególnych językach, ale również różnic i podobieństw w zakresie środków

³ Korpus przekładowy obejmować będzie teksty od przełomu wieków XIX i XX do tekstów XXI-wiecznych.

⁴ O transformacjach w przekładzie rosyjskich *Aktionsarten* na język niemiecki zob. STAWNICKA, 2002a.

wyrażania tej kategorii oraz możliwości przekładowych na inne języki słowiańskie i niesłowiańskie⁵ (zob. podrozdział *Rodzaje akcji (Aktionsarten) w literaturze lingwistycznej*).

Rezultaty przeprowadzonych badań mogą być wykorzystane w praktyce translatorskiej i leksykograficznej. Badany materiał może okazać się przydatny w leksykografii przy redagowaniu słowników zarówno przekładowych, jak i jednojęzycznych, a także w translatoologii. Może zostać wykorzystany nie tylko przez studentów studiujących specjalności slawistyczne w Polsce, ale także przez neofilologów i polonistów interesujących się zagadnieniami aspekto-logicznymi i słotwórczymi oraz przez nauczycieli i uczących się języka rosyjskiego i polskiego.

Materiał został wyekscerpowany z podstawowych dzieł leksykograficznych z zakresu języka rosyjskiego i polskiego, będących zbiorem leksyki normatywnej każdego z tych języków⁶.

W tomie 1. zgromadzono materiał według przynależności leksemów czasownikowych do poszczególnych rodzajów akcji, przy czym kryterium decydującego o kolejności prezentacji materiału nie stanowiła liczebność poszczególnych kategorii i typów słotwórczych, lecz podział uwarunkowany zasadami przedstawionymi w podrozdziale *Podstawy klasyfikacji Aktionsarten* rozdziału 1. Przy omawianiu poszczególnych grup rodzajów akcji w każdym z języków wykorzystano przykłady kontekstowe, zaczerpnięte z rosyjskiej i polskiej literatury pięknej, internetowych źródeł tekstowych, zasobów bibliotek wirtualnych rosyjskich i polskich, korpusów tekstowych języka rosyjskiego i polskiego przy użyciu poszukujących programów komputerowych⁷, przykłady z literatury aspektologicznej, a także własne. Przykłady użyc opisywanych czasowników stanowią podstawę materiału ilustrującego prezentowane rozważania. Przy badaniu ekwiwalentów przekładowych wykorzystane zostały dzieła współczesnej rosyjskiej literatury pięknej w tłumaczeniu na język polski oraz tłumaczenia z języka polskiego na język rosyjski⁸.

Książka ta w żadnym razie nie pretenduje do miana kompletnego opisu poruszanych w niej kwestii. Nie przynosi też w pełni zadowalających odpowiedzi na stawiane pytania i wątpliwości. Szeroki zakres materiału, trudności jednoznacznego przypisania poszczególnych czasowników do rodzajów akcji

⁵ O sposobach przekładu rosyjskich *Aktionsarten* na język niemiecki zob.: МАЛЫШКИНА, 1976: 70—81; 1977: 113—128; STAWNICKA, 1998; 1999; 2000a, 2000b; 2002a, 2002b; 2003a; 2004; 2005a, 2005c; natomiast o polskich *Aktionsarten* na język niemiecki zob.: KĄTNY, 1989; 1994; 1996; 2000.

⁶ Pełny wykaz źródeł leksykograficznych zamieszczono na końcu pracy.

⁷ Wykaz źródeł, z których zaczerpnięto przykłady (w tym pełny wykaz korpusów), zamieszczono na końcu pracy.

⁸ Spis źródeł zostanie zamieszczony w tomie 2.

zdeteterminowały szereg uproszczeń klasyfikacyjnych, wyeksponowanie zjawisk należących do sfery centralnej i przesunięcie w stronę peryferii zjawisk nieprototypowych. W trakcie badań czasowników modyfikacyjnych nasunęło się wiele problemów, które nie znalazły rozwiązania w tej książce, zostały jednak zasygnalizowane jako punkt wyjścia do dalszych badań nad kategorią rodzajów akcji w językach słowiańskich.

Pojęcie modyfikacji i mutacji w zakresie słowotwórstwa czasowników odczasownikowych

Już S. Agrell, a później Z. Klemensiewicz wyróżnili przedrostki nadające czasownikowi nowe znaczenie oraz przedrostki nienadające czasownikowi nowego znaczenia (możliwa zmiana aspektu lub zmiana aspektu z zaznaczeniem sposobu przebiegu czynności) (AGRELL, 1918: 5; KLEMENSIEWICZ, 1951: 651—654). Na rozróżnieniu trzech funkcji słowotwórczych czasownikowych formantów prefiksalnych A. BOGUSŁAWSKI (1963) opiera zasady opisu synchronicznego rosyjskich czasowników przedrostkowych, a H. WRÓBEL (1978: 105—119; 1984: 471 i nast.; 1998: 537 i nast.; 2001: 208—215) — polskich czasowników przedrostkowych.

Niektórzy badacze w obrębie derywacji czasowników odczasownikowych wyróżniają jedynie modyfikację znaczeń czasowników podstawowych. I.S. Ułuchanow (УЛУХАНОВ, 1979: 103) pisze: „Отглагольные глаголы... имеют только модификационные словообразовательные значения”⁹. Także w *Русской грамматике* (ШВЕДОВА, ред., 1980: 395) odnotowano uwagę: „В глаголах, мотивированных глаголами, обозначающих действие по его отношению к другому действию, содержатся модификационные словообразовательные значения, дополняющие или видоизменяющие значение мотивирующего глагола”. Derywację czasowników odczasownikowych

---

⁹ Stwierdzenie takie oparte jest na definicji modyfikacji przyjętej przez I.S. Ułuchanowa: „Модификационные словообразовательные значения, как ясно из их определения, могут существовать только в таких словообразовательных парах, оба члена которых относятся к одной и той же части речи. [...] Отглагольные глаголы и отаггетивные прилагательные имеют только модификационные словообразовательные значения” (УЛУХАНОВ, 1979: 102—103). Przy takim szerokim ujęciu wszystkie czasowniki odczasownikowe tworzą z czasownikami bazowymi pary słowotwórcze (словообразовательные пары), których członki pozostają w relacji modyfikacji.

rozpatrują w ramach modyfikacji E. SEKANINOVÁ (1980) oraz E.S. Kubriakowa (КУБРЯКОВА, 1981: 125, 157), wyróżniając dwie funkcje przedrostków: modyfikacyjną i perfektywizującą.

Najbardziej rozpowszechniona w literaturze aspektologicznej jest trójczłonowa klasyfikacja znaczeń przedrostków, zgodnie z którą wyróżnia się: przedrostki o funkcji aspektowej, przedrostki o funkcji modyfikacyjnej (tworzące *Aktionsarten*) oraz przedrostki mutacyjne tworzące akcje różne jakościowo od podstawy werbalnej (ШЕЛЯКИН, 1983; WRÓBEL, 1978, 1984, 1998, 2001; DURST-ANDERSEN, 1992: 67—71; SCHLEGEL, 1999 i nast.). W klasyfikacji dwuczłonowej wyróżnia się przedrostki modyfikacyjne i mutacyjne, nie uwzględniając przedrostków z funkcją czysto aspektową (ИСАЧЕНКО, 1960; ISAČENKO, 1962: 358 i nast.), lub czasowniki z przedrostkami o funkcji czysto aspektowej włączone są w grupę derywatów modyfikacyjnych (ЛОМОВ, 1977: 22—24; BARNETOVÁ i in., 1979: 243—246; ПЕТРУХИНА, 2000a: 108 i nast.). Przy rozróżnieniu przedrostków leksykalnych i gramatycznych (КУЗНЕЦОВ, 1952: 312 i nast.; СПАГИС, 1969: 8; ГВОЗДЕВ, 1973: 315) spośród przedrostków leksykalnych wyodrębnia się przedrostki nadające czasownikom znaczenie przestrzenne i temporalne.

Rozróżnienie modyfikacyjnych i mutacyjnych funkcji przedrostków ma swoją tradycję w sławistyce. Na pojęciu modyfikacji słowotwórczej opiera się teoria rodzajów akcji (АВИЛОВА, 1976: 263—265; ИСАЧЕНКО, 1960: 223—224; ШЕЛЯКИН, 1983: 168). Przedrostki pełniące funkcję leksykalną i gramatyczną rozróżniał W.W. Winogradow (ВИНОГРАДОВ, 1947: 530—539), przedrostki kwalifikujące i modyfikujące — A.W. Isaczenko (ИСАЧЕНКО, 1962: 358 i nast.). A.W. Isaczenko (ИСАЧЕНКО, 1962: 358) przeprowadził klasyfikację przedrostków czasownikowych, odnotowując przedrostki-modyfikatory, modyfikujące znaczenia podstawy i charakteryzujące akcję „od wewnątrz” (*варить* — *поварить*) oraz przedrostki-kwalifikatory, charakteryzujące akcję „od zewnątrz”, które łącząc się z podstawami werbalnymi, zmieniają ich znaczenia leksykalne (*варить* — *выварить*)¹⁰. Wtórne formacje imperfektywne od czasowników z przedrostkami-kwalifikatorami tworzą z nimi właściwe pary aspektowe (*выварить* — *вываривать*). Gdy modyfikacja akcji zredukowana jest do minimum, wówczas perfektywne leksemy werbalne tworzą z podstawami rezultatywne pary aspektowe¹¹ (*делать* — *сделать*, *строить* — *построить*) (ИСАЧЕНКО, 1962: 358 — 365; ИСАЧЕНКО, 1960: 222—224).

Rozróżnienie modyfikacji i mutacji leży u podstaw wyróżnienia rodzajów akcji w *Gramatyce* wydanej w Pradze w 1970 roku (BARNETOVÁ i in., 1970). Także M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 168 i nast.) w monografii *Категория*

¹⁰ Autor przyjmuje skrajną pozycję, nie uznając par prefiksalnych typu *писать* — *написать*.

¹¹ Rezultatywne RA obejmują nie tylko rezultatywa właściwe, ale również perduratywne, kumulatywne, dystrybutywne, finitywne... RA.

вида и способы действия русского глагола wyróżnia przedrostki pełniące funkcję leksykalną, gramatyczną i modyfikacyjną (ШЕЛЯКИН, 1972: 31 i nast.)¹². Modyfikację i mutację w systemie prefiksacji czasownikowej wyodrębnia także L.A. Waraksin (ВАРАКСИН, 1996: 42).

M. Dokulil określa modyfikację jako derywację, przy której treść pojęcia wyjściowego zostaje zmodyfikowana poprzez dodanie cechy dodatkowej, wzbogacającej to pojęcie. Modyfikacja doprowadza do specyfikacji nazwy przedmiotowej bądź zjawiska (DOKULIL, 1962: 46; 1982). Istota mutacji polega natomiast na powstaniu nowego pojęcia na podstawie pierwotnego (DOKULIL, 1962: 46).

W literaturze lingwistycznej brak jednolitego stanowiska badaczy w związku z problemem rozróżnienia typów modyfikacyjnych i mutacyjnych (SCHLEGEL, 1999: 105). Z. Skoumalová (BARNETOVA i in., 1979: 242 i nast.) rozróżnia modyfikację i mutację na podstawie relacji łączliwości leksykalno-syntaktycznej czasownika podstawowego i motywowanego, stosując formuły eksplikacyjne jako narzędzie wspomagające takie rozróżnienie. W przypadku modyfikacji zostaje zachowana perspektywa intencjonalna (leksykalno-syntaktyczna) czasownika podstawowego, np. *ходить по комнате* — *заходить по комнате*, *толстеть* — *потолстеть*¹³. Dla mutacji charakterystyczna jest zmiana struktury intencjonalnej (*варить воду* — *выварить соль из воды*) oraz zmiana znaczenia czasownika bazowego, w wyniku czego rezultat akcji nie wynika ze znaczenia podstawy (*читать книгу* — *зачитать книгу*). Modyfikacyjne i mutacyjne znaczenia przedrostków sprowadzają się do eksplikacji odnoszących się do różnych typów przekształceń perspektywy leksykalno-syntaktycznej czasownika, przy czym znaczenia przedrostka ujawniają się poprzez charakter członu okolicznikowego, odnoszącego się do kwantyfikacji pojmowanej w najbardziej szerokim sensie. W ramach modelu modyfikacyjnego proponuje się formuły: ‘zakończyć / kończyć akcję zgodnie z jej wewnętrznym ukierunkowaniem (intencją)’ — dla rezultatywnego rodzaju akcji, ‘zrealizować / realizować określoną fazę akcji’ — dla fazowych rodzajów akcji, ‘zakończyć / kończyć akcję realizując ją ze znaczną / niewielką intensywnością, dokładnie, stopniowo, jako jeden akt, jeszcze raz...’ — dla pozostałych rodzajów akcji (BARNETOVA i in., 1979: 243). Znaczenia mutacyjne przedrostków można natomiast wyrazić za pomocą formuły: ‘zakończyć / kończyć akcję, zmieniając jej wewnętrzne ukierunkowanie’, np. za pomocą akcji umieścić coś gdzieś, oddalić coś od czegoś, rozłączyć, zużyć, uzyskać coś, zwiększyć, zmniejszyć¹⁴.

¹² Por. także ЛОМОВ, 1977: 22 i nast.; ПЕТРУХИНА, 2000: 109 i nast. Różne koncepcje w zakresie wyznaczania funkcji przedrostków przedstawia Kronghaus (КРОНГАУЗ, 1997a, 1998).

¹³ Do modyfikacji zaliczono (BARNETOVA i in., 1979: 251) także tzw. rezultatywny rodzaj akcji (*делать* — *сделать*, *портить* — *испортить*).

¹⁴ Znaczenie przedrostka wyrażane jest czasownikiem pomocniczym.

Zmiana łączliwości leksykalno-syntaktycznej charakterystyczna jest dla mutacji (BARNETOVÁ i in., 1979: 243). Jeśli obie formacje są przechodnie, zmienia się relacja między dopełnieniem bliższym a dopełnieniem dalszym i okolicznikiem miejsca, np. *клеить обои — оклеить стену обоями; варить кости — выварить жир из костей; рубить лед — прорубить дорожку во льду*. Formanty mutacyjne mogą przekształcać podstawę nieprzechodnią w przechodnią, np. *сидя, выдумать (найти) новую мысль → высидеть новую мысль; капая на скатерть (чем), покрыть ее (каплями чего) → закапать скатерть (чем); судиться из-за куска земли... и приобрести его → высудить кусок земли*. Jeśli obie formacje są nieprzechodnie, może następować zmiana relacji między podmiotem a okolicznikiem miejsca, np. *лилия цвела в пруду и пруд покрылся ею → пруд зацвел лилией*. Przedrostek o charakterze mutacyjnym może otwierać także dodatkową pozycję składniową dla różnych odmian dopełnienia dalszego, np. *плести венок, помещая в нем ромашки — вплести в венок ромашки; пилить ветвь, отделяя ее от ствола — отпилить ветвь от ствола*.

W szczególnych przypadkach zmiana schematu składniowego możliwa jest w procesie tworzenia derywatów modyfikacyjnych, np. *рубить дрова → нарубить (много) дров, строить дома → настроить домов* (ШЕЛЯКИН, 1983: 175)¹⁵. Nie zmienia się jednak w procesie derywacji perspektywa rezultatywno-teliczna czasownika bazowego (ПЕТРУХИНА, 2000a: 114—115). Rezultatywność — rozumiana szeroko — obejmuje bowiem także następstwa akcji, a związek z następstwami akcji bazowej jest jednym z czynników charakterystycznych dla mutacji, por. *отсидеть ногу, прогулять лекцию* (ПЕТРУХИНА, 2000a: 114—115). Przy modyfikacji natomiast zmiany ulegają „ramy” temporalne, przestrzenne, ilościowe, oceniające, por. *кричать — закричать, покричать, откричать, прокричать, накричатся, докричатся до кого-либо* (ПЕТРУХИНА, 2000a: 114)¹⁶.

Wśród sufiksów wyróżniane są takie, za pomocą których tworzone są derywaty modyfikacyjne (*стукнуть, говаривать*), oraz takie, za pomocą których derywowane są wtórne formacje imperfektywne (ШЕЛЯКИН, 1983: 124—133). Sufiks modyfikacyjny *-nq-* / *-n-* oraz *-(w)a-* / *-(w)aj-*, *-ywa-* / *-uj-* i *-a-* / *-aj-* (iteratywny) wymienia H. WRÓBEL (1984: 492). J.W. Pietruchina

¹⁵ „Приставочные способы действия выделяются [...] по признаку такой диагностирующей сочетаемости, которая не изменяет значения исходного глагола [...]” (ШЕЛЯКИН, 1983: 175). Autorzy *Граматыки* wydanej w Pradze w 1970 roku piszą o wariantach tego samego modelu intencjonalnego (BARNETOVÁ i in., red., 1970: 243).

¹⁶ E.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 114) definiuje mutację następująco: „[...] если внутриглагольная деривация затрагивает и меняет резульативно-целевую перспективу исходного глагола и его логические и соответственно семантические валентности, то в результате словообразовательного процесса возникает номинация второго действия, а сама деривация является мутацией [...]”.

(ПЕТРУХИНА, 2000a: 108 i nast.) charakteryzuje sufiksy drugiej grupy, nadając im status modyfikacyjnych: „Семантическая функция имперфективации заключается прежде всего в «снятии» актуализации категориального семантического признака предела действия, выражаемого СВ [совершенным видом — J.S.]” (ПЕТРУХИНА, 2000a: 108—109)¹⁷.

Punktem wyjścia badań polskich lingwistów jest teoria logiczno-syntaktyczna W. DOROSZEWSKIEGO (1962), ustalająca relację pomiędzy częściami derywatu i funkcjami syntaktycznymi członów syntagmy i zestawiająca łączliwość derywatu i bazy. Według H. Wróbla przedrostki czasownikowe modyfikują (uzupełniają) treści podstawy, np.: *postać* = ‘stać + określony odcinek czasu’, tworzą tzw. czyste odpowiedniki aspektowe, np.: *pisać* — *napisać*, *robić* — *zrobić*, oraz zmieniają treści podstaw, np.: *wypisać* / *wypisywać ołówek* = zużyć ołówek pisząc (WRÓBEL, 1978: 105 i nast.; 1984: 480—482; 1998; 2001: 208—215; 2004: 78—79; por. BOGUSŁAWSKI, 1963: 22—35).

Rozróżnienie przedrostków czasownikowych łączy się ze zróżnicowaniem wzajemnego stosunku elementów morfologicznych: podstawy i formantu, determinujących wewnętrzną strukturę czasowników prefiksalnych. W formacjach modyfikacyjnych nadrzędnikiem jest podstawa słowotwórcza, a podrzędnikiem — formant, np. *przeplacić* ‘płacić + za dużo’ (w stosunku do normy). Prefiks wnosi dodatkową treść do znaczenia zawartego w czasowniku podstawowym. Formacje modyfikacyjne powstają zatem wskutek ściągnięcia grupy werbalnej złożonej z czasownika podstawowego i jego modyfikatora okolicznikowego.

W formacjach mutacyjnych formant jest nadrzędnikiem¹⁸, a podstawa słowotwórcza — jego określeniem (*wypisać* ‘zużyć przez pisanie’). Prefiks stanowi wykładnik głównej treści derywatu, określanej bliżej za pomocą podstawy. Formacje mutacyjne tworzone są poprzez kondensację połączenia dwuzdanowego o odpowiednim ustosunkowaniu¹⁹.

W parze *pisać* — *napisać* prefiks nie wnosi dodatkowej treści do znaczenia zawartego w czasowniku *pisać* ani nie jest wykładnikiem głównej treści derywatu, określanej bliżej za pomocą podstawy, a jego zadanie polega na aktualizacji „jednego z dwu zespołów możliwości *implicite* zawartych

¹⁷ Pary aspektowe zalicza autorka do modyfikacji. O włączeniu typów sufiksalnych, a także czasowników z innymi formantami w grupy rodzajów akcji zob. КРОНГАЗ, 1998: 83.

¹⁸ Formant funkcjonuje jak samodzielny czasownik.

¹⁹ Formanty prefiksalne mają znaczenie procesualne, natomiast podstawy odgrywają rolę określeń „okoliczników” i „dopełnień”. Formant wnosi zatem znaczenie nowej czynności, a treść podstawy stanowi jej uściślenie. Formanty wywierają wpływ na przechodność derywatu oraz na jego konotacje składniowe i charakteryzują się kilkoma wyróżnikami syntaktycznymi (WRÓBEL, 1978: 109—110).

w znaczeniu tematu czasownikowego *-pisa-*, tzn. dokonanośi²⁰ (WRÓBEL, 2004: 79).

Przyłączeniu przedrostka do podstawy towarzyszy (szczególnie w przypadku mutacji) zmiana dyspozycji formalno-składniowych derywatów w porównaniu z ich podstawami, np. zamiana liczby implikowanych argumentów, np. *Paweł płakał* — *Paweł wyplakał* (uzyskał płaczem) *zabawkę*, a także zmiana rozmieszczenia komponentów semantycznych, np. *Piotr grał z Janem w pokera* — *Piotr ograł* (spowodował, grając, uszczerbek materialny) *Jana w pokera* (WRÓBEL, 2004: 80—01). Wśród tych zmian dokonuje się przekształcenie czasowników nieprzechodnich w przechodnie (*biegać* — *wybiegać coś*), przechodnich w nieprzechodnie (*czytać coś* — *naczytać się czegoś*) oraz przesunięcie w konotowanych i niekonotowanych częściach zdania, a także w ich strukturze, np. *Ojciec darował Piotrowi książki* — *Ojciec obdarował Piotra książkami* (WRÓBEL, 2004: 82).

J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 113) proponuje rozróżnianie modyfikacji i mutacji na podstawie zestawienia struktury semantycznej czasowników bazowych i motywowanych z sytuacjami denotatywnymi²¹. Struktura semantyczna czasownika jest pojmowana jako dwupoziomowy model semantyczny: pierwszemu poziomowi — denotatywnemu — odpowiadają walencje logiczne (ФЕРМ, 1990: 32), drugiemu poziomowi — sygnifikatywnemu — walencje semantyczne, które korelują w formalnej strukturze zdania z walencjami syntaktycznymi. Czasownik podstawowy i pochodny różnią się walencjami semantycznymi (ujawnia się różna liczba pozycji dla aktantów), ale walencje logiczne są zgodne, np. *воровать деньги / вещи у пассажиров* — *обворовать пассажиров*.

Dla mutacji charakterystyczna jest zmiana perspektywy rezultatywno-telicznej czasownika podstawowego oraz jego walencji logicznych i semantycznych np. *перекричать кого-либо, отсидеть ногу, прогулять лекцию* (ПЕТРУХИНА, 2000a: 114). Czasowniki derywowane nazywają skutki akcji wyrażonej czasownikiem podstawowym.

J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a, 113—116) ujmuje modyfikację szeroko, zalicza zatem do modyfikacji:

— relacje między czasownikami terminatywnej pary aspektowej (*варить* — *сварить сын*) na podstawie wyrażenia osiągnięcia rezultatu (kresu delimitacyjnego) i jednokrotności akcji²²;

²⁰ Niedokonaność jako drugą możliwość aktualizuje przy tym temacie Ø.

²¹ „При выражении фазисных, количественных, оценочных параметров действия (при его модификации) семантическая структура производного и мотивирующего глагола совпадают, различия касаются соответствующих рамок действия (ср. *петь, запеть, попеть, распеться* и т.д.” (ПЕТРУХИНА, 1995: 135).

²² Badaczka opiera się przy tym na uwagach I. Miłosławskiego (МИЛОСЛАВСКИЙ, 1989: 37—44).

- taki typ derywacji, przy którym derywat i podstawa czasownikowa różnią się liczbą i rolami walencji semantycznych przy zgodności walencji logicznych (*красть что-либо у пассажиров — обокрасть пассажиров, стирать что-либо для брата — обстирать брата*);
- zgodność walencji semantycznych i logicznych oraz perspektywy telicznej akcji przy zróżnicowaniu walencji syntaktycznych między derywatami i bazami (*звонить кому-либо — обзвонить (всех или многих)* — modyfikacja dystrybutywna, *стучать кому-либо в дверь — достучаться до кого-либо* — modyfikacja rezultatywno-intensywna, *клеветать на кого-либо — оклеветать кого-либо* — modyfikacja rezultatywna).

Ju.S. Azarch (АЗАРХ, 1984: 40), opisując relację między modyfikacją i mutacją, zauważa, że „при мутации значения членов словообразовательной пары находятся в отношениях пересечения, или эквиполентной оппозиции. Производное сохраняет лишь часть компонентов семантики производящего: *выключать — выключатель* и т.п. При модификации значения производного и производящего находятся в отношениях привативной оппозиции. Значение производящего включается в значение производного. Последнее отличается от значения производящего дополнительным семантическим компонентом”.

Ważna jest również uwaga o „ukonkretnieniu” znaczenia derywatów powstałych poprzez mutację (БАРАКСИН, 1996: 42). Z. Skoumalová podkreśla: „Мутация характеризуется тем, что словообразовательный элемент меняет лексико-семантическую структуру исходной основы, внося в неё новый компонент, чаще всего неотвлечённого характера, ср. *рыбак* — человек, занятый ловлей рыбы; ... *вкопать (столб в землю)* — копая землю, поместить в неё столб и т.п.” (BARNETOVÁ i in., red., 1979: 530).

Ze względu na nieostrość granic między modyfikacją i mutacją słowotwórczą wymienić można szereg grup pośrednich modyfikacyjno-mutacyjnych, por.: „[Es] muß zwischen zwei extremen Polen eine ganze Skala gradueller Abstufungen erwartet werden, die durch vielfältige Kombinationsmöglichkeiten von Ausgangsverb, Präfix, Präposition und Nomen mit ihren semantischen und syntaktischen Besonderheiten entstehen” (SCHLEGEL, 1999: 115)²³. Należy zaznaczyć, iż w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* z 1998 roku zrezygnowano z podziału odczasownikowych derywatów na modyfikacyjne i mutacyjne ze względu na trudności jednoznacznego zakwalifikowania zmian wprowadzanych przez formanty do modyfikacji lub mutacji. Dlatego H. WRÓBEL (1998: 543) pisze o charakterze mieszanym modyfikacyjno-mutacyjnym niektórych formacji. Na zacieranie się granic między formacjami modyfikacyjnymi a mutacyjnymi oraz między nimi a formacjami czysto aspektowymi

²³ Np. „mieszany” typ modyfikacyjno-mutacyjny *доплясаться до тошноты* (BARNETOVÁ i in., 1979: 244).

ma wpływ m.in. homonimiczność formacji, np. *wysiedzieć godzinę* i *wysiedzieć pisklęta*, *pień wygnił* — *ziemniaki wygniły*. Natomiast w *Gramatyce języka polskiego* wydanej w 2001 roku H. WRÓBEL (2001: 208—215) dokonuje podziału czasowników odczasownikowych na derywaty modyfikacyjne, mutacyjne i aspektowe i wyróżnia w obrębie formantów modyfikacyjnych formanty charakterystyki czasowej, np. *poczytać*, *odczekać (burzę)*, *zakwitnąć*, charakterystyki ilościowej, np. *naznosić (krzesel)*, *powynosić (stoły)*, charakterystyki przestrzennej, np. *podskoczyć*, *zastawić (pokój meblami)* oraz stopnia intensywności: dużej, np. *umęczyć* i małej, np. *przywiędnąć* (WRÓBEL, 2001: 209).

Rodzaje akcji (*Aktionsarten*) w literaturze lingwistycznej

Rozróżnienie między aspektem i postaciami czynności zostało po raz pierwszy wprowadzone przez szwedzkiego slawistę S. Agrella, który aspekt — kategorię subiektywną (gramatyczno-semantyczną) rozpatruje w kontekście opozycji dokonaność / niedokonaność, używając terminu „rodzaj czynności”, a *Aktionsart* — kategorię obiektywną (kategorię leksykalno-semantyczną) — jako modyfikacje znaczeń podstaw werbalnych, posługując się terminem „postać czynności”²⁴ (AGRELL, 1908: 1918). Rodzaje akcji²⁵ były różnie pojmowane przez badaczy, chociaż takie rozróżnienie terminologiczne zostało w slawistyce przyjęte.

Termin *Aktionsarten* w pracach angielskojęzycznych używany jest w znaczeniu ‘aspekt leksykalny’ (*lexical aspect*), w odróżnieniu od aspektu gramatycznego (*grammatical aspect*) (VENDLER, 1957: 143—160; 1967: 97—121; DOWTY, 1979; VERKUYL, 1989: 1993; SMITH, 1991)²⁶. Wyróżnia się 4 klasy czasowników, które są charakteryzowane według następujących parametrów: dynamiczność / statyczność, teliczność / ateliczność, duratywność /

²⁴ Zestawiając serie czasowników zawierających różne przedrostki, odnotowuje 20 kategorii znaczeniowych wyrażających specyficzne cechy przebiegu akcji. W przypadku zatem rodzajów czynności chodzi o klasy leksykalno-słowotwórcze (semantyczno-słowotwórcze), a nie o kategorię gramatyczną (AGRELL, 1908, 1918; АГРЕЛЛЬ, 1962: 36).

²⁵ W tekście używany jest skrót RA.

²⁶ O wybranych klasyfikacjach sytuacji oznaczanych czasownikami zob. STAWNICKA, 2007: 18—19.

momentalność, tj. *states* (*like, want, believe*), *activities* (*tell stories, walk*), *accomplishments* (*paint a picture*) i *achievements* (*recognize, notice*)²⁷.

Aktionsart w germanistyce jest kategorią leksykalną²⁸, chociaż nie zawsze konsekwentnie rozróżnia się poziom gramatyczny i leksykalny (TSCHIRNER, 1991: 6)²⁹. W gramatykach języka niemieckiego nie przyznaje się obligatoryjności wskaźników morfologicznych członom tej kategorii³⁰. W gramatyce języka niemieckiego pod redakcją G. Zifonun rozgranicza się charakter czasownika (*Verbalcharakter*), wynikający ze znaczenia leksykalnego i rodzaj akcji (*Aktionsart*)³¹. Ograniczenie *Aktionsart* do sfery słowotwórstwa prowadzi do rozróżnienia typów prefiksalnych i sufiksalnych (peryferyjnych), np. ingresywny (*losbrüllen* ← *brüllen*), egresywny (*ausklingen* ← *klingen*), iteratywny (*streicheln* ← *streichen*), intensywny (*lächeln* ← *lachen*) (ZIFONUN i in., 1997: 1861).

W slawistycznej literaturze lingwistycznej część badaczy definiuje rodzaje akcji jako klasy czasowników odczasownikowych, charakteryzujących się stałymi cechami słowotwórczymi, wskazującymi sposób wykonania akcji lub precyzującymi przebieg akcji w czasie. W tym ujęciu są to klasy leksykalno-słowotwórcze charakteryzujące się obecnością wykładników formalnych (formantów słowotwórczych), tj. do rodzajów akcji należą tylko takie czasowniki, w których modyfikacja podstaw jest formalnie wyrażona przez formanty wnoszące znaczenia np. początku, zakończenia czynności, uintensywnienia natężenia akcji, powtarzalności. Przynależność leksemu werbalnego do danego

²⁷ Należy jednak w tym miejscu podkreślić, iż późniejsi autorzy zwracali uwagę na brak w klasyfikacji czasowników semelfaktywnych — grupę taką wyróżnia Ch. SMITH (1991), czasowników parametrycznych — grupę taką wyróżniają D. DOWTY (1978), S. STORCH (1978), oraz delimitatywów (FLIER, 1985). M. Flier zwraca uwagę na szczególne miejsce delimitatywów, które nie należą ani do klasy *accomplishments*, ani do *achievements* ze względu na ich łączliwość z adverbiami duratywnymi (*постоял полчаса*); por. ПАДУЧЕВА, 1996: 106.

²⁸ O kategorii *Aktionsarten* w badaniach germanistycznych zob.: CZARNECKI, 1998: 18—21; STAWNICKA, 2002: 33—37; KĄTNY, 1994: 29—31.

²⁹ Ale np. W. FLÄMIG (1991: 377) rezygnuje z używania terminu *Aktionsart* na rzecz terminu *Aktionalität* (akcjonalność), odnoszącego się do środków wyrażania sposobu przebiegu akcji.

³⁰ Por. np. DROSDOWSKI, 1984: 93; HELBIG, BUSCHA, 1996: 72; HEIDOLPH i in., 1981: 501—503; ERBEN, 1972: 70—76; ENGEL i in., 2000: 550—554. Ale np. E. Leiss nie zalicza do *Aktionsarten* simplicjów czasownikowych. Proponuje natomiast włączyć do *Aktionsarten* czasowniki, w których sposób przebiegu akcji jest wyrażony morfologicznie. Natomiast czasowniki charakteryzujące się brakiem wskaźników morfologicznych wyrażają — według LEISS (1992: 36) — charakter akcji. H. BUBMAN (1983: 16) opierając się na koncepcji Drosdowskiego, wyróżnia 3 kryteria charakteryzujące przebieg akcji werbalnej, uzupełniając je listą 20 rodzajów czynności. W leksykonie terminów językoznawczych wyróżnieniu kryteriów dotyczących charakterystyki przebiegu akcji towarzyszy lista 30 rodzajów akcji (CONRAD, red., 1985: 19).

³¹ Zgodnie z koncepcją E. LEISS (1992).

rodzaju akcji jest określana poprzez sposób modyfikacji znaczeniowej czasownika podstawowego. Wskazuje na to wykładnik formalny (formant słowotwórczy), który łączy się z podstawą. Przedstawicielami tej koncepcji, wywodzącej się od już od A.A. Szachmatowa i W.W. Winogradowa, są A.W. Isaczenko (ISAČENKO, 1962; ИСАЧЕНКО, 1960), N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976), W.S. Chrakowski (ХРАКОВСКИЙ, 1980) oraz A.A. Zalizniak i A.D. Szmielow (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЁВ, 1997, 2000). W ten sposób rodzaje akcji czasownikowej scharakteryzowane zostały w *Русской грамматике* pod redakcją N.Ju. Szwedowej³² (ШВЕДОВА, ред., 1982: 596—604).

Aktionsarten są również ujmowane jako klasy semantyczne czasowników, w których obecność wykładników formalnych nie jest obligatoryjna. Przedstawicielem koncepcji, zgodnie z którą każdy czasownik wyraża jakiś rodzaj akcji jest Ju.S. Masłow (МАСЛОВ, 1965: 53—80), A.W. Bondarko, (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 12—28)³³ i M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 180—196).

Przynależność leksemu werbalnego do grupy rodzajów akcji (dalej RA) jest — według A.W. Isaczenki — uwarunkowana, z jednej strony, obligatoryjnością wykładnika formalnego, z drugiej zaś — modyfikacją znaczeń czasowników wyjściowych oraz defektywnością aspektową (ISAČENKO, 1962: 388; ИСАЧЕНКО, 1960: 216—218)³⁴. Modyfikacje znaczeniowe podstaw czasownikowych (*совершаемости*)³⁵ związane są z wyznaczeniem charakterystyk temporalnych, kwantytatywnych i iteratywnych. A.W. Isaczenko wyróżnia następujące grupy RA: fazowe, kwantytatywne, iteratywne oraz dystrybutywne. Do fazowych RA należą: ingresywny (*заиграть*), ewolutywny (*раскричатся*), delimitatywny (*поговорить*) i rezultatywny rodzaj akcji. Rezultatywny rodzaj akcji obejmuje 10 grup, a wśród nich: właściwy rezultatywny (*починить*), terminatywny (*пронет*), perduratywny (*проспать всю ночь*), finitywny (*отобедать*), intensywno-rezultatywny z postfiksem *-ся*³⁶ (*умаяться*,

³² Autorem rozdziału jest N.S. Awiłowa.

³³ Autorem rozdziału o klasyfikacji rodzajów akcji jest A.W. Bondarko.

³⁴ A.W. Isaczenko wprowadza termin „совершаемость” na oznaczenie rodzajów akcji charakteryzujących się obecnością wykładników formalnych, np. *поговорить* ‘eine Weile sprechen’, *понаехали гости* ‘es kamen nach und nach viele Gäste’, oraz termin „характер действия” dla klas i podklas znaczeniowych, takich jak czasowniki statyczne (*стоять, молчать*), czasowniki ze znaczeniem ‘być, istnieć’ (*существовать, находиться*), ‘być zajęтым czym’ (*учительство-вать, руководить*) (ISAČENKO, 1962: 385—418; ИСАЧЕНКО, 1960: 209—300).

³⁵ „Совершаемость действия ... является семантической модификацией исходного простого или приставочного глагола” (ИСАЧЕНКО, 1960, s. 216).

³⁶ W rosyjskiej literaturze językoznawczej cząstka *-ся* traktowana jest w różny sposób. W pisowni występuje łącznie z czasownikiem, etymologicznie jest zaimkiem zwrotnym. W.W. Winogradow nazywa tę cząstkę afiksem, według *Русской грамматики* (ШВЕДОВА, ред., 1982) jest to postfiks. W języku polskim natomiast *się* stanowi odrębny wyraz. Dla ujednolicenia terminologicznego przyjmuję dla obu cząstek określenie „element postfiksalny” lub „postfiks”.

наглядеться, докататься до насморка, изолгаться), totalny (*исходить весь лес*) oraz kumulatywny (*настроить домов*). Do kwantytatywnych rodzajów akcji autor zalicza grupę wskazującą niski stopień natężenia akcji (*попры-выкнуть*) i semelfaktywną (*кольнуть*). Natomiast iteratywne RA obejmują — w jego ujęciu — iteratywa właściwe (*говаривать*), iteratywa deminutywne (*покашливать*), iteratywa intensywnościowe (*вызыванивать*), komitatywa (*приплясывать*) i wskazujące przemienność akcji (*переговариваться*)

Według N.S. Awiłowej rodzaje akcji stanowią klasy semantyczno-słowotwórcze czasowników z obligatoryjnymi środkami (formantami słowotwórczymi) modyfikującymi charakter przebiegu akcji wyrażonej podstawą werbalną. Autorka proponuje następującą definicję RA: „[...] способы действия выражают модификацию значения действия, названного простым глаголом в направлении количественно-временных уточнений его протекания и специальных характеристик результативности, причём эта модификация обязательно выражена” (АВИЛОВА, 1976: 266).

Badaczka wyróżniła temporalne (временные способы действия), kwantytatywne (количественные способы действия) i szczególnie rezultatywne rodzaje akcji (специально-результативные способы действия) (АВИЛОВА, 1976: 271—316). Temporalne RA wskazują rozpoczęcie akcji (*пойти, забегать*), zawierają komponent ograniczenia temporalnego (*поговорить*) i zakończenia akcji bez wskazania osiągnięcia rezultatu (*отработать*). W obrębie kwantytatywnych RA autorka wyróżnia: jednokrotny rodzaj akcji, także z odcieniem deminutywnym (*прыгнуть, поуспокоиться*), deminutywny (*подзакусить*), iteratywny (*хаживать*), iteratywno-deminutywny (*постукивать*), augmentatywno-iteratywny (*расхаживать, вызванивать*), komitatywny (*подпевать*), przemienny (*переглядываться*). W grupie szczególnie rezultatywnych rodzajów akcji natomiast odnotowuje: terminatywny (*проговорить*), kompletywny (*докурить*), intensywny (*набегаться*), kumulatywny (*навыдумывать*) i dystrybutywny rodzaj akcji (*перебить всю посуду*) (АВИЛОВА, 1976: 271—310).

W odróżnieniu od A.W. Isaczenki N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976: 263) nie uznaje defektywności aspektowej czasowników, które należą do rodzajów akcji³⁷. Równorzędność członów pary aspektowej realizuje się poprzez wyrażanie znaczenia dążenia do wewnętrznej granicy akcji (człon niedokonany) oraz osiągnięcie tej granicy (człon dokonany) (АВИЛОВА, 1976: 27). N.S. Awiłowa podkreśla zróżnicowanie członów sufiksальной opozycji aspektowej i wyznacza wartość słowotwórczą morfemów uczestniczących w procesie wtórnej imperfektywizacji. Wyróżnienie poszczególnych grup RA odbywa się

³⁷ Рог. „[...] глаголы различных способов действия вступая в видовую оппозицию, не утрачивают значения способа действия (начинательности — *заговорить* — *заговаривать*, финитивности — *отвести* — *отцветать*...) и под” (АВИЛОВА, 1976: 263).

poprzez zestawienie leksemów pochodnych i podstawowych oraz określenie „nadwyżki semantycznej” zawartej w ich strukturze semantycznej.

Dla Ju.S. Masłowa rodzaje akcji są klasami semantycznymi, obejmującymi całą klasę czasowników³⁸, obecność wykładników formalnych dla wyróżnienia rodzajów akcji nie jest zatem obligatoryjna. Na tych właśnie podstawach A.W. Bondarko (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 12—29) opiera klasyfikację leksemów werbalnych. Wyróżnia 3 grupy:

- grupę z obligatoryjnością wykładnika formalnego (характеризованные способы действия), dla której charakter przebiegu akcji znajduje formalne wyrażenie poprzez przyłączenie przedrostków i / lub przyrostków, np. inicjalny (*занеть, почувствовать*), augmentatywny (*развоеваться*), delimitatywny (*поболеть*), perduratywny (*просидеть всю ночь*);
- grupę z fakultatywnością wykładnika formalnego (непоследовательно-характеризованные способы действия) wyrażającą tzw. ogólno-rezultatywny rodzaj akcji³⁹, np. *лечить — вылечить, богатеть — разбогатеть*, multiplikatywny rodzaj akcji z sufiksem *-a-* (*мигать, мелькать*), semelfaktywny rodzaj akcji z sufiksem *-ну-* (*мелькнуть, мигнуть*), a także ruch ukierunkowany i nieukierunkowany (*бежать — бегать, нести — носить*);
- grupę czasowników nienacechowanych formalnie (нехарактеризованные способы действия), dla których charakter przebiegu akcji jest częścią znaczenia leksykalnego czasownika, np. statywny RA (*висеть, скучать, гордиться*), relacyjny (*зависеть*), ewolutywny (*беседовать, цвести*).

W monografii *Теория функциональной грамматики* pod redakcją A.W. Bondarki definicja rodzajów akcji zawiera komponent fakultatywności formalnego wykładnika. Zgodnie z takim ujęciem charakterystyka leksemów werbalnych według rodzajów czynności obejmuje wszystkie czasowniki (ШЕЛЯКИН, 1987: 66—85)⁴⁰.

³⁸ „Способы действия — пишет автор — это семантические [...] разряды глаголов. Они выделяются на основе сходства в типах протекания и распределения во времени глагольного действия. [...] способы действия можно было бы подразделить на: а) такие, которые имеют морфемную характеристику [...], б) такие, которые не имеют определенной морфемной характеристики и проявляют себя лишь в своем специфическом функционировании [...], в) морфемно характеризованные лишь в какой-то части охватываемой каждым из них лексики” (МАСЛОВ, 1965: 71).

³⁹ Por. „[...] действие, которое достигает результата или стремится к нему” (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 22).

⁴⁰ M.A. Szelakin charakteryzuje RA jako „niższy”, podrzędny poziom kategorii leksykalno-semantycznej aspektualności, która tworzy hierarchiczną strukturę. Poziom „wyższy” (nadrzędny) zajmuje kategoria limitatywności, rozdziałająca leksykę werbalną na dwie grupy: limitatywne i alimitatywne leksemy werbalne (ШЕЛЯКИН, 1983: 180—196; 1987: 63—85). W monografii *Теория функциональной грамматики* aspektualność pojmowana jest jako zespół pól funkcjonalno-semantycznych, takich jak: limitatywność (лимитативность), duratywność

M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 180—196; 1987: 73—85) dzieli rodzaje akcji na 2 grupy: rodzaje akcji czasowników terminatywnych (способы действия предельных глаголов)⁴¹ i rodzaje akcji czasowników nieterminatywnych (способы действия непредельных глаголов)⁴². Wyróżnia RA od podstaw terminatywnych i nieterminatywnych (ШЕЛЯКИН, 1972). W grupie rodzajów akcji od podstaw nietelicznych znalazły się temporalne, duratywne i intensywne oraz iteratywne RA. Temporalne dzielą się na fazowe, tj. inicjalny (*заплакать, побежать, взреветь*), finitywny (*отшуметь*) oraz determinatywne, tj. perduratywny (*проспать два часа, отдежурить сутки, пересидеть день*), delimitatywny (*поспать, вздремнуть, прилечь на время*), duratywno-jednoaktowy (*провыть, просверкать*). Wśród duratywno-intensywnych RA autor wyróżnia: saturatywny RA (*нагуляться*) oraz 5 innych grup czasowników prefiksально-sufiksальных (np. *замечаться, раскричаться, убежаться*), a także ponadnormatywny RA (*переволноваться*). Iteratywne RA obejmują 6 grup, a wśród nich wzajemny RA (*переглядываться*), rodzaje akcji łączące z iteratywnością cechę niskiego napięcia akcji (*постукивать*), współtowarzyszenia innej akcji (*прикрикивать, подпевать*), staranności realizacji akcji (*вызвяхивать*), wyrażające rozczłonkowanie akcji (*разгуливать*), a także rodzaj akcji ze znaczeniem procesu o niskim napięciu akcji (*нависывать*).

Rodzaje akcji od podstaw terminatywnych dzielą się na kwantytatywno-rezultatywne, kwalitatywno-rezultatywne oraz prospektywne RA. Kwantytatywno-rezultatywne RA obejmują intensywne oraz zakresowe RA. Wśród 8 grup

(длительность), krotność (кратность), fazowość (фазовость) i perfektość (перфектность) (БОНДАРКО, ред., 1987). Centrum pól funkcjonalno-semantycznych stanowią kategorie gramatyczne, a peryferie — środki leksykalno-gramatyczne, leksykalne i kontekstowe, współdziałające z komponentami centralnymi w wyrażaniu określonych kategorii semantycznych (użytkowanych kategorii pojęciowych). M.A. Szelakin — autor rozdziału o rodzajach akcji — wskazuje różnicę między rodzajami akcji podstaw derywacyjnych (действия исходных в словообразовательном отношении глаголов) i rodzajami akcji czasowników, w których dokonała się modyfikacja akcji podstawowej a rodzajami akcji leksemów werbalnych bez wykładników formalnych (нехарактеризованные способы действия) (ШЕЛЯКИН, 1987: 67). Autor uzasadnia, że modyfikacji ulegają nie akcje podstawowe (które przecież już jakiś rodzaj akcji wyrażają), ale akcje zakodowane w podstawie derywacyjnej czasownika.

⁴¹ Terminatywność badacz rozumie szeroko: „Данное противопоставление (далее П/НП) [предельность / непредельность — J.S.] трактуется нами как наличие / отсутствие любого предела — как реального (эксплицитного и имплицитного), так и потенциального” (ШЕЛЯКИН, 1983: 59).

⁴² Artykuły M.A. Szelakina zawierają charakterystykę poszczególnych rodzajów akcji w języku rosyjskim: deminutywnego (ШЕЛЯКИН, 1966: 110—121), determinatywnych RA (ШЕЛЯКИН, 1969: 61—71), inicjalnego (ШЕЛЯКИН, 1969b: 3—33), finitywnego (ШЕЛЯКИН, 1971: 289—295), kumulatywnego (ШЕЛЯКИН, 1978a: 136—141), kompletywnego (ШЕЛЯКИН, 1965: 11—19) i dystrybutywnego (ШЕЛЯКИН, 1980: 42—53).

kwantytatywno-rezultatywnych RA znalazły się m.in.: attenuatywny (*подбелить, надбить, притупить, повысохнуть*), totalny (*изранить, издробить, вымарать*), intensywno-rezultatywny (*выпросить*) oraz intensywno-kwalifikatywny (*наглядить, начистить*). Z kolei 5 grup zakresowych RA obejmuje m.in. kompletywny (*подсушить груш, долить вина, прикупить белья*), finalno-kompletywny (*догнить, дотить*), kumulatywny RA (*наколоть дров, настроить домов*).

Do kwalitatywno-rezultatywnych RA (podkreślenie efektywności akcji terminatywnej) należą m.in.: jakościowo-oceniający (*выглядить, отлакировать, пропотеть*), charakteryzujący (*выисывать / выписать буквы*) oraz reformatywny RA (*переписать сочинение*). Odrębne miejsce w tej klasyfikacji zajmuje prospektywny RA (*запродать, заготовить дрова на зиму, предугадать*).

Przedrostkowe RA od czasowników nietelicznych charakteryzowane są z punktu widzenia relacji z kategorią aspektu jako *perfectiva tantum* (*отдежурить сутки, изголодаться*) bądź *imperfectiva tantum* (*посвистывать*). Jeśli pojawiają się rzadkie przykłady imperfektywizacji, to wtórne formy imperfektywne używane są w znaczeniu iteratywnym (*зачитываться по ночам*). Rodzaje akcji od podstaw telicznych — z wyjątkiem dystrybutywnego (*поломать все игрушки*) i kumulatywnego (*надавать книги*) RA — występują w 2 formach aspektowych (*припудрить лицо — припудривать лицо*).

Interesującą propozycję podziału rodzajów akcji według dwóch parametrów: temporalny / nietemporalny oraz absolutny / względny przedstawił W. KLIMONOW (2000; 183—194). Autor dzieli RA na temporalne i nietemporalne. Wśród temporalnych wyróżnia RA ze znaczeniem fazowym oraz RA ze znaczeniem ograniczenia temporalnego procesu. Do fazowych rodzajów akcji należą: ingresywny (*заговорить*) oraz egresywny, tj. kompletywny (*достроить*) i finitywny RA (*отшуметь*), natomiast do rodzajów akcji ze znaczeniem ograniczenia temporalnego procesu — delimitatywny (*посидеть*), perduratywny (*проговорить*) i duratywno-jednokrotny (*прозвучать*) RA.

Rodzaje akcji ze znaczeniem nietemporalnym dzielą się na dwie klasy. Jedną z nich stanowią RA ze znaczeniem kwantyfikacji stopnia przebiegu procesu lub kwantyfikacji uczestników procesu (absolutne koordynaty na skali nietemporalnej), wśród których W. Klimonow wyróżnia 2 podklasy związane z kwantyfikacją procesu oraz kwantyfikacją aktantów. Kwantyfikację procesu wyraża semelfaktywny (*подмигнуть*) i iteratywny (*сизживать*) RA, a kwantyfikację aktantów — dystrybutywny (*повскакать, повыносить (мебель)*), dystrybutywno-kumulatywny (*понастроить (домов)*) i mutualny (*перестукиваться*) RA. Druga klasa obejmuje RA ze znaczeniem stopnia intensywności procesu. Wśród nich występuje podklasa ze znaczeniem bezpośredniego odniesienia do normy — 'więcej niż norma' (*пересолить*) oraz 'mniej niż norma' (*недосолить*), a także podklasa ze znaczeniem pośredniej relacji do normy z 2 grupami: wysokiej intensywności akcji (*нагуляться, измучиться*,

зачитать [книгу до дыр]) oraz niskiej intensywności akcji (*подлечиться, приговаривать, покашливать*).

W polskiej literaturze lingwistycznej rozróżnienie terminologiczne aspekt — rodzaje akcji zostało wprawdzie przyjęte za Agrellem, ale kategoria rodzajów akcji definiowana jest w różny sposób. Rodzaj akcji (czynności) w *Słowniku terminologii językoznawczej* (GOŁĄB, HEINZ, POLAŃSKI, 1970: 488—489) definiowany jest jako kategoria semantyczna, która swój wyraz formalny znajduje w postaci typów słotwórczych (aspekt jest jednym z rodzajów czynności oraz różni się od pozostałych gramatyzacją). S. SZOBER (1971: 140) w *Gramatyce języka polskiego* zalicza aspekt do rodzajów czynności, wyróżniając rodzaj dokonany i niedokonany. J. MALCZEWSKI (1980) w *Szkolnym słowniku nauki o języku* traktuje terminy „aspekt” i „rodzaj czynności” jako synonimiczne. W *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* pod redakcją K. POLAŃSKIEGO (1999: 496) rodzaj czynności (postać czynności, *Aktionsart*) opisywany jest jako kategoria semantyczna czasowników wyodrębniona ze względu na sposób, w jaki może przebiegać czynność lub trwać stan, przy czym aspekt z punktu widzenia semantycznego stanowi jeden z rodzajów czynności.

A. HOLVOET (1986: 243—245) charakteryzuje najczęściej występujące i najbardziej produktywne rodzaje czynności czasownika polskiego wg cechy dokonaność / niedokonaność, a wśród nich: dokonane: wyrażające rezultatywność „subiektywną” (*nasłuchać się plotek*), rezultatywność „obiektywną” (*nakupować prezenty*), dystrybucyjna (*pozamykać wszystkie okna*), ingresywa (*zachorować*)⁴³, czasowniki wyrażające krótkie trwanie (*posiedzieć*), „ingresywność subiektywną” (*rozśpiewać się*), semelfaktywne (*krzyknąć*), rodzaj czynności z obligatoryjnym zaznaczeniem okresu trwania czynności (*przesiedzieć godzinę*), oraz niedokonane: iteratywne (*grywać*) i deminutywno-iteratywne (*popłakiwać*).

C. PIERNIKARSKI (1972: 273) używa terminu „rodzaj akcji”, chociaż w językoznawstwie polskim — jak pisze — przyjął się termin „rodzaje czynności”, który sugeruje jednak, „iż chodzi wyłącznie o określone modyfikacje znaczeniowe czasowników czynnościowych”⁴⁴. Autor nie włącza aspektu do rodzajów akcji, nie uznaje także defektywności aspektowej czasowników należących do RA. Termin „rodzaje akcji” odnosi do serii czasowników, które różnią się od podstawy tym samym elementem znaczeniowym (PIERNIKARSKI, 1972: 276). Autor wymienia rodzaje akcji występujące w obu aspektach (*przebrać — przelewać, dopisać — dopisywać*), w także w jednym aspekcie, a wśród nich podtyp rodzajów akcji

⁴³ Znaczenie rozpoczęcia czynności zeszło u nich na plan drugi, na pierwszym planie jest bowiem znaczenie czynności krótkiej z podkreśleniem początku.

⁴⁴ C. PIERNIKARSKI (1972: 277) zaznaczył, że dla żadnego języka słowiańskiego rodzaje akcji nie zostały w pełni opisane. W języku rosyjskim od lat siedemdziesiątych powstało wiele opracowań poświęconych tej kategorii. Brak natomiast opracowania monograficznego opisującego kategorię rodzajów akcji w języku polskim.

determinacyjnych zawierający w swoim znaczeniu czasowe (*posiedzieć, przesiedzieć*), fazowe (*przebrzmieć*) lub semelfaktywne (*krzyknąć, zagdakać*) RA, afektywno-rezultatywne (*postać sobie, nastać się*), intensywnościowe RA (*rozhuścić się*), występujące w aspekcie dokonanym oraz iteratywa (*chodzić do miasta*)⁴⁵, *pisywać, pobrzękiwać*), występujące w aspekcie niedokonanym (PIERNIKARSKI, 1972: 273—282).

A. KĄTNY (1994), opierając się na koncepcjach N.S. Awiłowej oraz A.W. Isaczenki (odrzucając jednak kryterium defektywności aspektowej), charakteryzuje najbardziej produktywne rodzaje akcji czasowników polskich oraz bada sposoby ich przekładu na język niemiecki na podstawie bogatego materiału empirycznego. Autor poddał charakterystyce m.in. ewolutywny (*rozchorować się*), dystrybutywny (*powynosić*), kumulatywny (*naplotkować*), iteratywno-augmentatywny (*wystawać*) rodzaj akcji. W kilku artykułach (KĄTNY, 1989: 363—373; 1996: 41—47; 2000: 243—254) dokonuje charakterystyki poszczególnych rodzajów akcji w języku polskich oraz ich ekwiwalentów w języku niemieckim

W. ŚMIECH (1986) charakteryzuje czasowniki prefiksalne w języku polskim, a wśród nich takie, w których prefiksy wnoszą dodatkowe informacje o charakterze przebiegu akcji, nie używa jednak terminu „rodzaj akcji” („Aktionsart”). Również H. WRÓBEL (1984, 1998, 2001) nie stosuje terminu „rodzaj akcji” („rodzaj czynności”, „Aktionsarten”) przy analizie znaczeń modyfikacyjnych wnoszonych przez przedrostki czasownikowe do znaczeń podstawy.

Grupy polskich rodzajów akcji na podstawie teorii A.W. Isaczenki wymienia J. CZOCHRAŁSKI (1975: 20—24). Nadrzędny jest podział czasowników według aspektu: dokonane oraz niedokonane rodzaje akcji (die perfektiven Aktionsarten, die imperfektiven Aktionsarten). Do dokonanych należą następujące rodzaje akcji: rezultatywny (die resultative Aktionsart), np. *zreperować, ugotować, przeczytać*, ingresywny (die ingressive Aktionsart), np. *zapachnieć, popłynąć*, delimitatywny (die delimitative Aktionsart), np. *pospać, poczytać*, dystrybutywny (die distributive Aktionsart), np. *powstawiać, pogubić*, ewolutywny (die evolutive Aktionsart), np. *roztąńczyć się, rozchorować się*, partytywno-rezultatywny (die partiell-resultative Aktionsart), np. *podniszczyć, podleczyć*. Natomiast do niedokonanych rodzajów akcji J. Czochralski zalicza: iteratywny (die Iterativa), np. *czytywać, widywać*, komitatywny (die Komitativa), np. *przyśpiewywać, przytupywać*, iteratywa w ujęciu szerokim (erweiterte Iterativa), a wśród nich iteratywa ze znaczeniem deminutywnym (die Diminutiviterativa), np. *popłakiwać, popadywać*, oraz wzmożonej intensywności (die Intensiviterativa), np. *przesiadywać*.

T. CZARNECKI (1998: 40) w monografii *Aspektualität im Polnischen und Deutschen. Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Übersicht*

⁴⁵ Ale nie np. *Dziecko już chodzi do szkoły* ‘jest uczniem’.

rozdziela *Aktionsarten sensu stricto* związane z modyfikacjami akcjonalnymi oraz *Aktionsarten sensu largo*, związane z mutacją akcjonalną⁴⁶.

W języku polskim pojawiały się opracowania poświęcone poszczególnym rodzajom akcji: dystrybucywnemu RA (BOGUSŁAWSKI, 1993: 61—68; KAWKA, 1987: 117—184; RUDNIK-KARWATOWA, 1991: 197—204), saturatywnemu RA (COCKIEWICZ, 2000: 227—241), inicjalnemu RA (STAWNICKA, 2006: 3—17), a także czasownikom przedrostkowym z poszczególnymi przedrostkami: z przedrostkiem *pod-* (SĘKOWSKA, 1985: 601—617), *roz-* (PRZYBYLSKA, 2001), *przy-* (WITKOWSKA-GUTKOWSKA, 1989: 43—56)⁴⁷, *wz-* (SZLESIŃSKI, 1972: 211—229), *na-* (ŚMIECH, 1977: 129—134), *od-* (ŚMIECH, 1968: 43—50), *u-* (PIWOWAR, 1995: 1—14), opracowania obejmujące badania diachroniczne (KLESZCZOWA, 1991: 227—240; NIEWIARA, 1994: 78—84; KREJA, 2001: 365—376; WRÓBEL, 1979: 415—421; 1980: 49—59; JANOWSKA, PASTUCHOWA, 2005). W ujęciu diachronicznym iteratywom polskim poświęcone są monografie M. KUCAŁY (1966), B. DUNAJA (1971), a iteratywom rosyjskim — Z. RUDNIK-KARWATOWEJ (1982).

Konfrontacja rodzajów akcji jest jednym z najważniejszych zadań słowiańskiej aspektologii. W tej dziedzinie zrobiono już wiele i otrzymano interesujące rezultaty. E. SEKANINOVÁ (1980) badała RA wyrażane czasownikami przedrostkowymi w językach rosyjskim i słowackim. W ramach konfrontacji rosyjsko-polskiej poświęconej charakterystyce poszczególnych rodzajów akcji wymienić należy prace: Z.N. Striekałowej (СТРЕКАЛОВА, 1976: 247—252), Z. RUDNIK-KARWATOWEJ (1985: 255—267; 1989: 175—180; 1991: 197—204; РУДНИК-КАРВАТ, 1987: 189—192), J. STAWNICKIEJ (1989: 40—71; 2000b: 32—48; 2005b: 89—101), w ramach konfrontacji rosyjsko-bułgarskiej — pracę O.M. Sokołowa (СОКОЛОВ, 1978: 56—74), w ramach badań kilku języków słowiańskich — m.in. prace M.A. Osipowej (ОСИПОВА, 1983a: 70—80; 1983b: 244—254; 1987: 79—84) i E. Pierniszki (ПЕРНИШКА, 1987: 178—182). Dodać należy, iż w tomach zawierających materiały z kilku posiedzeń seminarium aspektologicznego oraz konferencji aspektologicznej w Moskwie pod redakcją M.Ju. Czertkowej (ЧЕРТКОВА, 2001; 1997a; 1997b; 1998; 2004) znajduje się jedynie 6 artykułów poświęconych rodzajom akcji czasownikowej, a wśród nich dystrybucywnom w języku staropolskim (АНАНЬЕВА, 2004: 9—24), znaczeniom przedrostków czasownikowych, w tym przedrostków modyfikujących znaczenie czasownika podstawowego (ВОЛОХИНА, ПОПОВА, 1997:

⁴⁶ „Wir unterscheiden die **Aktionsklassen** (**Aktionsarten sensu stricto**), wenn die Bedeutung nur eine Situation betrifft — in dem Fall haben wir es mit der sog. **aktionalen Modifikation** zu tun — und **Aktionsgruppen** (**Aktionsarten sensu largo**), wenn die Bedeutung eine bipropositionale Struktur von zwei Situationen — in dem Fall liegt eine **aktionale Mutation** vor — widerspiegelt“ (CZARNECKI, 1998: 40).

⁴⁷ Por. także ZGÓLKOWA, 1988: 301—308; PRZYBYLSKA, 2006.

34—41) oraz wyróżnieniu rodzajów akcji wśród czasowników prefiksalnych (КРОИГАУЗ, 1997б: 76—81).

***Aktionsarten* a system aspektowy**

W językach słowiańskich *Aktionsarten* są ściśle związane z systemem aspektowym. W niniejszej pracy przyjęto stanowisko rozróżnienia aspektu jako obligatoryjnej binarnej kategorii czasownika i *Aktionsarten* — fakultatywnych modyfikacji znaczeniowych⁴⁸ czasowników bazowych (kategorie słowotwórcze w przypadku większej liczby formantów dla tego samego znaczenia lub typy słowotwórcze oparte na jednym formancie). Relacje między *Aktionsarten* a systemem aspektowym sprowadzają się do wyróżnienia *Aktionsarten* występujących w obu aspektach oraz w jednej formie aspektowej. Ju.S. Masłow (МАСЛОВ, 1959: 194) wśród rodzajów akcji wyróżnia grupy RA w jednym aspekcie (*perfectiva tantum*, *imperfectiva tantum* i *reflexiva tantum*) oraz grupy RA, od których możliwe jest utworzenie wtórnych formacji imperfektywnych (dla czasowników wyrażających RA w dwóch aspektach).

W badaniach aspektu słowiańskiego wyróżnić można 3 kierunki. Jeden z nich związany jest z poszukiwaniem inwariantu znaczeniowego dokonaności — nacechowanego członu opozycji aspektowej⁴⁹. Drugi kierunek opiera się na propozycji wyróżnienia zhierarchizowanych struktur podstawowych cech semantycznych na jednym lub na kilku poziomach — na poziomie czasownika, predykatu, zdania, tekstu (A. Timberlake, N. Thelin, T. Pettersson, H.R. Mehlig, D. Paillard) zgodnie z przekonaniem o niemożności znalezienia parametru

⁴⁸ W. Chrakowski pisze o integrowaniu się, sumowaniu znaczeń, współistnieniu znaczenia wnoszonego przez formant i znaczenia podstawy werbalnej. „Это значение [...] можно назвать суммарным или интегративным” (ХРАКОВСКИЙ, 1980: 11). Nietrafność terminu „modyfikacja” uzasadnia następująco: „Мы против того, чтобы назвать любое объединение конкретного лексического значения и значения какого-либо способа действия модификацией лексического значения. На самом деле модификации, т.е. видоизменения лексического значения не происходит. К нему лишь прибавляется значение определенного способа действия” (ХРАКОВСКИЙ, 1980: 10).

⁴⁹ W ramach tego kierunku rozwijano teorię „zakończoności” (R. Jakobson, A.A. Шахматов, Z. Klemensiewicz, W. Cockiewicz), „rezultatywności” (S. Karcevski, Г.К. Ульянов, И.П. Мучник), „punktowości / momentalności” (A. Mazon, А.М. Пешковский), „całościowości” (A.V. Isačenko, B. Comrie, A. Dostál, B. Барнетова, J. Forsyth, A. Stunová, О.П. Рассудова, częściowo А.В. Бондарко), „graniczności” (В.В. Виноградов, Ö. Dahl, Ю.С. Маслов, Е.А. Земская, Н.С. Авилова, V. Lehmann, D. Cohen), „zmiany stanu” (H. Galton, В.В. Гуревич, M. Guiraud-Weber, A. Барентсен).

semantycznego, który mógłby wyjaśnić wszystkie użycia aspektu dokonanego. Trzeci kierunek proponuje podejście logiczne (W. Breu, R.E. Weber, N. Schpak-Dolt) lub badania semantyki aspektu jako elementu struktury semantycznej predykatu (M.Ja. Głowińska, E.W. Paduczewa). Podejście ostatnie ukazuje różnorodność typów opozycji aspektowych i pozwala na podstawie analizy semantycznej przypisać perfektywności i imperfektywności pewne cechy w sposób bardziej precyzyjny.

Przy omawianiu zagadnień związanych z kategorią aspektu należy wyjaśnić kwestię roli znaczenia leksykalnego czasowników dla ich zachowania aspektowego, klasyfikacji sytuacji oznaczanych czasownikami, kwestii partnerstwa aspektowego i wyróżnienia czasowników należących do kategorii *perfectiva* i *imperfectiva tantum*, uznania kategorii aspektu za kategorię klasyfikującą bądź fleksyjną.

W sławistyce doniosłą rolę odegrała klasyfikacja czasowników (właściwie wyrażen zdaniowych konstytuowanych przez czasowniki) Z. VENDLERA (1957: 143—160; 1967: 97—121)⁵⁰. Próby klasyfikacji sytuacji wyrażanych czasownikami podejmowane były wielokrotnie w literaturze aspektologicznej⁵¹.

W literaturze aspektologicznej nurt wiążący semantykę aspektu czasownikowego z semantyką czasownika został zapoczątkowany przez Ju.S. Masłowa artykułem *Вид и лексическое значение глагола* z 1948 roku. Ścisły związek aspektu z semantyką czasownika podkreśla wielu badaczy, m.in. B. COMRIE (1976), R. LASKOWSKI (1996, 1998b), S. KAROLAK (1996), A. HOLVOET (1989), M.Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 2001), C. PIERNIKARSKI (1969, 1975), ANTINUCCI, GEBERT (1977).

⁵⁰ Z. VENDLER (1967: 97 i nast.) wyróżniał 4 klasy semantyczne czasowników wyznaczające ich właściwości akcjonalne: *states* (stany, sytuacje statyczne, np. *have, like*), *activities* (czynności, sytuacje dynamiczne, które nie zmierzają do naturalnego kresu, np. *sleep, sing*), *accomplishments* (procesy, sytuacje dynamiczne, zmierzające do naturalnego kresu, np. *build a house*) i *achievements* (sytuacje dynamiczne momentalne, np. *start, recognize*). Klasy te różnią się cechą łączliwości z adverbiami duratywnymi miary wykonania akcji (*in two hours*) oraz miary trwania akcji (*for two hours*), a także możliwością tworzenia form czasowych typu *Continuous*. Koncepcję Z. Vendlera zastosowała do opisu słowiańskiego materiału językowego T.W. Bułygina (БУЛЫГИНА, 1982). E.W. Paduczewa (ПАДУЧЕВА, 1990, 1996) zmodyfikowała klasyfikację Vendlera i poddając analizie semantykę aspektu, wskazała zależność między semantyką leksemów werbalnych i ich zachowaniem aspektowym. Próby modyfikacji klasyfikacji Vendlerowskiej i przystosowania jej do materiału słowiańskiego podejmowali także H.R. MEHLIG (1981), Ch. SMITH (1991), KLIMONOW (1997), a dla materiału polskiego na podstawie klasyfikacji E.W. Paduczewej — R. LASKOWSKI (1996, 1998). Semantyczna klasyfikacja czasowników została także przedstawiona przez badaczy czeskich (F. Daneš, Z. Hlavsa).

⁵¹ Omówienie klasyfikacji sytuacji wyrażanych czasownikami w: DANEŠ, 1971: 194—207; МАСЛОВ, 1948: 303—316; БУЛЫГИНА, 1982: 7—87; ПАДУЧЕВА, 1996: 103—121; ПЕТРУХИНА, 2000a: 14—32; СТАВНИЦКА, 2007: 15—20.

Semantyczna klasyfikacja R. LASKOWSKIEGO (1996: 39—48; 1998b: 153 i nast.) opiera się na 4 typach opozycji: przebieg sytuacji w czasie (sytuacja statyczna lub dynamiczna), stan końcowy sytuacji (rezultatem sytuacji jest powstanie nowego stanu lub sytuacja nie prowadzi do powstania jakiegokolwiek innego stanu), sposób osiągnięcia stanu końcowego (zmiana o charakterze ciągłego procesu lub skokowa), kontrolowalność akcji / brak kontroli subiekta nad przebiegiem sytuacji. Na podstawie wymienionych typów opozycji R. Laskowski wyróżnia następujące grupy czasowników:

- czasowniki stanu opisujące stany fizyczne (*spać, stać, głodować*), emocjonalne (*bać się, cieszyć się*), relacje ponadczasowe (*ważyć, kosztować, różnić się*);
- czasowniki zdarzeniowe oznaczające dynamiczne sytuacje nieteliczne odbywające się bez aktywnego udziału subiekta, np. ruch niezamierzony przez subiekt (*drżeć, chwiać się*), odgłosy (*skrzypieć, trzeszczeć*), zjawiska przyrody (*wiać* ‘o wietrze’, *padać* ‘o śniegu’);
- czasowniki czynnościowe oznaczające nieteliczne akcje zamierzone odbywające się pod kontrolą subiekta, np. czasowniki ruchu (*jechać, tańczyć*), mówienia (*mówić, kłamać*), perceptywne (*słyszeć, widzieć*), zajęcia (*rządzić, handlować*);
- czasowniki procesywne oznaczające samoistne procesy teliczne zachodzące bez kontroli ze strony subiekta (*rosnąć / wyrosnąć, psuć się / zepsuć się*);
- czasowniki działania opisujące sytuacje teliczne z aktywnym udziałem subiekta, np. czasowniki kreatywne i destruktywne (*budować, burzyć*);
- czasowniki oznaczające wypadki — nagłe zmiany niezamierzone, niekontrolowane (*zgubić, ocknąć się*);
- czasowniki oznaczające akty — nagłe zmiany zamierzone (*zadzwoić, pokazać*).

Czasowniki oznaczające stany, zdarzenia i czasowniki czynnościowe należą do klasy *imperfectiva tantum*, natomiast określające wypadki oraz akty — do klasy *perfectiva tantum*. Jedynie czasowniki procesywne oraz działania wchodzą w relację partnerstwa aspektowego, tj. tworzą pary czasowników, które nie różnią się znaczeniem leksykalnym (LASKOWSKI, 1998b: 167).

W rosyjskiej tradycji aspektologicznej uznawana jest tożsamość znaczeniowa czasowników w opozycjach terminatywnych⁵². Terminatywna para aspekto-

⁵² Termin „предельность” (terminatywność, limitatywność, relacyjna zmienność) został wprowadzony przez Ju.S. Masłowa (МАСЛОВ, 1961; 175). Terminu „relacyjna zmienność” używa C. PIERNIKARSKI (1969, 1972, 1975). N.S. Awiłowa, opierając się na koncepcji W.W. Winogradowa, który do językoznawstwa rosyjskiego wprowadził niezależnie od Ju.S. Masłowa termin „предельность”, uznaje sufiksalne i prefiksalne pary aspektowe, przypisując opozycji aspektowej ekwipolentny charakter, tj. nacechowanie obu członów (АВИЛОВА, 1976: 23, 28). Natomiast w teorii Ju.S. Masłowa (МАСЛОВ, 1959: 309) pary aspektowe tworzą opozycję

wa charakteryzuje się wyrażaniem znaczenia osiągnięcia wewnętrznej granicy zawartej w treści obu czasowników. W treści czasownika imperfektywnego jest ona zawarta potencjalnie, a czasownik perfektywny komunikuje *explicite* o jej osiągnięciu⁵³. W terminatywnej parze aspektowej czasownik niedokonany wyraża proces dążący do zmiany, a dokonany — koniec procesu (zmianę jakościową), przy czym osiągnięcie granicy oznacza naturalne wyczerpanie się procesu. Wśród par terminatywnych wyróżnić można 2 typy (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 49; ШЕЛЯКИН, 1983: 162—163; BOGUSŁAWSKI, 1981). W pierwszym typie (*строить — построить, таять — растаять, писать — написать*) rozwój akcji prowadzi do zmiany jakościowej («намеренное приближение к результату»). W drugim typie (*решать — решить задачу, сдавать — сдать экзамен, ловить — поймать, убеждать — убедить*) akcja wyrażona czasownikiem niedokonanym (znaczenie konatywne) nie prowadzi automatycznie do zmiany jakościowej («попытка — успех»)⁵⁴.

W niniejszym opracowaniu przyjmuję rozróżnienie par aspektowych *sensu stricto* i *sensu largo*. Interesująca jest bowiem koncepcja badaczy rosyjskich wykorzystująca pojęcie struktury polowej w interpretacji zjawiska tworzenia par aspektowych (ПЕТРУХИНА, 2000a; ЯСАИ, 1997: 70—84). W centrum mieszczą się pary aspektowe terminatywne (sufiksalne typu *записывать — записывать*, i prefiksalne typu *писать — написать*, między którymi ogniwem łączącym są korelacje trójek czasowników typu *жечь — сжечь — сжигать*). Dalej od centrum znajdują się pary tzw. perfektowe typu *видеть — увидеть*⁵⁵, w których czasownik dokonany wyraża zmianę o charakterze momentalnym, a niedokonany — stan będący rezultatem (skutkiem) tej zmiany⁵⁶, a na peryferiach

prywatyną, a członem nacechowanym jest człon dokonany. O różnicach między szkołą moskiewską i leningradzką zob.: LEHMANN, 1988.

⁵³ W literaturze aspektologicznej podkreśla się identyczność leksykalną obu członów, a zróżnicowanie między nimi jest wyłącznie kategoryjne.

⁵⁴ Zarówno zdanie *X rozwiązał zadanie z matematyki*, jak i zdanie *X nie rozwiązał zadania z matematyki* presuponuje *X rozwiązywał zadanie z matematyki* (HOLVOET, 1989: 63). Por. także БОНДАРКО, 1995: 37; 1986: 15 i nast., a także uwagi tegoż autora o terminatywności konatywnej kontrolowanej (*Пробиваюсь, пробиваюсь, никак не пробьюсь*) i niekonatywnej (БОНДАРКО 1996: 132).

⁵⁵ W aspektologii rosyjskiej pary typu: *видеть — увидеть, слышать — услышать, чувствовать — почувствовать, волноваться — взволноваться* zaliczane są do tzw. par perfektowych (перфектная видовая пара) (ПАДУЧЕВА, 1996: 94 i nast.; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 57). Status par typu *видеть — увидеть* nie został jednak jednoznacznie rozstrzygnięty. Dowodem takiego stanu rzeczy mogą być odpowiedzi uczestników ankiety Międzynarodowego Seminarium Aspektologicznego zorganizowanego przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Moskiewskiego (ЧЕРТКОВА, red., 1997a: 140—233). Różne stanowiska w sprawie traktowania par tego typu przedstawia M.Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 2001: 118—119).

⁵⁶ W *Gramatyce języka polskiego* (GRZEGORCZYKOWA, ŁASKOWSKI, WRÓBEL, red., 1984: 476) pary typu *znać — poznać* nie zostały nazwane parami perfektowymi (por. także PIERNIKARSKI, 1969: 145, 147).

lokują się pary typu *сидеть* — *посидеть*, tj. simplicium i derywat delimitatywny, należące do *Aktionsarten* temporalnych. Rosyjscy badacze wymieniają także inne typy opozycji aspektowych, m.in. pary semelfaktywne (proces rozczłonkowany i ‘kwant’ tego procesu, np. *стучать* — *стукнуть*), ingresywne (proces i jego początek, np. *бежать* — *побежать*), antycypacyjne (opis stanu rzeczy w określonym momencie wyprzedzającym zajście zdarzenia i zdarzenie, np. *опаздывать* — *опоздать*) (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 61).

W zależności od przyjętego kryterium odpowiedniości aspektowej (morfologiczne, funkcjonalne bądź semantyczne) zmienia się linia podziału między partnerami aspektowymi a klasami *perfectiva* i *imperfectiva tantum*, czyli także między parami aspektowymi a czasownikami bazowymi i należącymi do rodzajów akcji. Według np. kryterium semantycznego partnerami aspektowymi byłyby człony pary terminatywnej, w której czasownik niedokonany oznacza dążenie do wewnętrznie założonej granicy, a dokonany — osiągnięcie kresu delimitacyjnego (*будовать дом* — *збудовать дом*). Przy rozszerzeniu pojęcia pary aspektowej i przyjęciu tzw. kryterium Masłowa⁵⁷ będą do nich należeć również iteratywne pary. W obrębie klasy *perfectiva tantum* wyróżnić można *perfectiva tantum* absolutne, tj. ze względu na terminatywność, iteratywność i derywację (*runąć, оcknąć się*), oraz *perfectiva tantum* względne, tj. ze względu na terminatywność, ale nie iteratywność i derywację (*znaleźć, zauważyć*), a także ze względu na terminatywność i iteratywność, ale nie derywację (*posiedzieć, затęsknić*)⁵⁸. W obrębie klasy *imperfectiva tantum* można wyróżnić *imperfectiva tantum* ze względu na terminatywność i derywację (*posiadać, należec do..., znajdować się*) oraz *imperfectiva tantum* ze względu na terminatywność, ale nie derywację (*siedzieć, spać, tęsknić*)⁵⁹.

A.W. Bondarko zwraca uwagę na niebezpieczeństwo „rozmycia się” linii podziału między zjawiskiem występowania pary aspektowej a defektywnością aspektową (ЧЕРТКОВА, ред., 1997a: 145)⁶⁰. Badacz konstatuje: „Во всех случаях, как мне кажется, необходимо строго различать видовые пары в собственном смысле и те явления, которые могут по части признаков

⁵⁷ Chodzi o możliwość użycia czasowników niedokonanych w funkcji *praesens historicum*.

⁵⁸ Wyróżniając typy *perfectivów tantum*, opieram się na artykule M. ŁAZIŃSKIEGO (1995: 1—6).

⁵⁹ Możliwe jest tworzenie czasowników prefigowanych od czasowników dynamicznych homogenicznych, które jednak nie tworzą z czasownikiem bazowym pary aspektowej (*sensu stricto*) ze względu na zróżnicowanie znaczenia leksykalnego. Czasownik prefigowany może wskazywać inicjowanie akcji: *болеть* → *заболеть, чувствовать* → *почувствовать, бежать* → *побежать*, lub nałożenie zewnętrznego ograniczenia temporalnego na akcję: *сидеть* → *посидеть, работать* → *поработать* (ПЕТРУХИНА, 2000: 26—27).

⁶⁰ Wypowiedź w ramach ankiety przeprowadzonej wśród uczestników seminarium aspektologicznego, które odbyło się na Uniwersytecie Moskiewskim w 1997 roku (ЧЕРТКОВА, ред., 1997a).

сближаться с парностью” (ЧЕРТКОВА, ред., 1997a: 145)⁶¹. Na peryferii pozostaje cały szereg par, których użycie wynika z uwarunkowań kontekstowych (patrz *Aktionsarten w tekście*).

W koncepcji aspektologicznej, preferującej wąskie rozumienie terminatywności, ograniczane do terminatywnej pary aspektowej, w której człon dokonany wyraża całościowość, a znaczenie zakończenia czynności polega na wy-czerpaniu się akcji, osiągnięciu jej naturalnej granicy, poszerza się zakres czasowników klasy *perfectiva tantum* (полежать, поработать, походить) i *imperfectiva tantum* (лежать, работать, ходить)⁶².

W niniejszej pracy przyjmuję rozwiązanie zgodne z tradycyjnymi ujęciami rosyjskimi. Determinatywa zaliczam do kategorii *perfectiva tantum* (*perfectiva tantum* ze względu na terminatywność i iteratywność, ale nie na derywację). Należą one do klasy RA łącznie z innymi czasownikami, w których formanty wnoszą znaczenia modyfikacji akcji bazowych wyrażanych czasownikiem podstawowym.

Uznanie tożsamości leksykalnej członów pary aspektowej wymaga ustosunkowania się do kwestii, czy parę aspektową stanowią dwa leksemy, czy jeden, tj. czy aspekt jest kategorią fleksyjną, czy słowotwórczą. W literaturze aspektologicznej proponuje się kilka rozwiązań tego problemu. Jednym z nich jest uznanie aspektu za kategorię klasyfikującą, tj. wszystkie formy jednego leksemu wyrażają tę samą wartość kategorii aspektu (АВИЛОВА, 1976; ШВЕДОВА, ред., 1980: 583—585; ПАДУЧЕВА, 1996: 85). Przy uznaniu, że człon pary aspektowej są formami jednego leksemu, aspekt stanowi jedną z kategorii fleksyjnych czasownika (ТИХОНОВ, 1964b, 1998; ИСАЧЕНКО, 1960: 137—140; ISACZENKO, 1962; ГЛОВИНСКАЯ, 1982: 115 i nast.). A.W. Bondarko (БОНДАРКО, 1976: 76—77; 1999: 118 i nast.) opowiada się natomiast za korelacją dwóch leksemów charakteryzujących się tożsamością znaczenia leksykalnego, a różniących się znaczeniem kategorialnym. Jeśli aspekt byłby kategorią fleksyjną, to należałoby go potraktować łącznie z trybem, czasem i osobą w ramach koniugacji czasownika. Potraktowanie aspektu jako kategorii klasyfikującej umieściłoby go na jednym poziomie z kategorią rodzaju rzeczowników (przy istnieniu par aspektowych i braku „par rodzajowych”).

⁶¹ Szczególnie chodzi tu o ustalenie statusu par aspektowych i czasowników tzw. fazowych rodzajów akcji (przede wszystkim ingresywnych i delimitatywnych). Uwzględniając charakter peryferyjny niektórych typów par i możliwość przejścia do opozycji leksykalno-aspektowych, należałoby raczej mówić o peryferii partnerstwa aspektowego lub zbliżaniu się do centrum opozycji leksykalno-aspektowych.

⁶² Ale np. P.A. Sobolewa (СОБОЛЕВА, 1980: 220—222) proponuje wyróżnienie par aspektowych (делать — сделать, перечитать — перечитывать) i korelacji aspektowych (петь — запеть, пропеть, отпеть [свое]). W takim ujęciu jednoaspektowe są czasowniki bez partnera aspektowego, niewstępujące w korelacje aspektowe (глаголы несоотносительные по виду), np. рухнуть, хлынуть, присутствовать, долженствовать (СОБОЛЕВА, 1980: 221).

Zgodnie z teorią jednoleksemową należałoby uznać, że leksem czasownikowy ma dwa czasy przeszłe, jeden czas teraźniejszy i dwa czasy przyszłe, z których jeden zbudowany jest z tych samych morfemów gramatycznych co czas teraźniejszy (COCKIEWICZ, 1992: 75)⁶³, chociaż za teorią jednoleksemową przemawiałaby praktyka leksykograficzna⁶⁴.

Istnienie dwóch bezokoliczników, odrębność paradygmatu, morfologiczne środki wyrażania aspektu (formanty słowotwórcze), możliwość tworzenia od podstawy derywatów przedrostkowych nie tylko o przeciwnym aspekcie, ale także wyrażających różne modyfikacje znaczeniowe podstawy przemawiają za uznaniem teorii dwuleksemowej.

Kolejne rozwiązanie polega na przyjęciu „dwulicowej” natury aspektu. Przy takim ujęciu brak jednoznacznego stwierdzenia, czy parę aspektową tworzą odrębne czasowniki spełniające warunek tożsamości leksykalnej, czy też formy czasownika nieróżniące się znaczeniem (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997)⁶⁵.

Natomiast w kwestii uznania pary sufiksальной i/lub prefiksальной proponuje się w literaturze aspektologicznej kilka rozwiązań. Z jednej strony uznaje się zarówno pary sufiksальные (utworzone poprzez wtórną imperfektywizację), jak i prefiksальные (ТИХОНОВ, 1964: 42—52; 1998: 466—477), z drugiej zaś — ogranicza się jednak odpowiedniość aspektową do imperfektywizacji i nie uznaje się prefiksальной pary aspektowej (КАРЦЕВСКИЙ, 1962: 222—239; KRATZEL, 1971⁶⁶; МАСЛЮВ, 1963⁶⁷; ИСАЧЕНКО, 1960). Inne rozwiązanie sprowadza się do uznania odpowiedniości aspektowej w parach, w których czasownik imperfektywny utworzony jest poprzez sufiksację od czasownika perfektywnego oraz par prefiksальных, przy czym człony typu *переписать* — *переписывать* są formami jednego leksemu, a *делать* — *сделать* — odrębnymi leksemami (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 48). W języku polskim (ŁASKOWSKI, 1984: 214 i nast.) właśnie sufiksálną imperfektywizację uważa się na ogół za proces czysto aspektowy. Przy innym ujęciu wykładnikami opozycji są nie tylko sufiksy, np. *записывать* — *записать* (-ыва : -а-), ale również

⁶³ Badacz uznaje aspekt za „przypadek graniczny”, tj. kategorię przejściową między zjawiskami fleksyjnymi a derywacyjnymi (COCKIEWICZ, 1992: 78).

⁶⁴ Por. uwagi A.W. Isaczenco (ИСАЧЕНКО, 1962: 350) o jednym czasowniku niemieckim, który jest ekwiwalentem obu członów pary aspektowej (*отдать* — *отдавать* ‘zurückgeben’).

⁶⁵ Problemem jest też tzw. *imperfective paradox*, czyli interpretacja znaczenia procesywnego i wielokrotnego czasowników niedokonanych. Skoro bowiem człony pary aspektowej nie są formami jednego leksemu, to należałoby potraktować znaczenie procesywne i wielokrotne czasowników niedokonanych na dwa odrębne leksemy, co proponują w opisie leksykograficznym T.W. Bułygina i A.D. Szmielow (БУЛЫГИНА, ШМЕЛЕВ, 1992: 112—113).

⁶⁶ G. KRATZEL (1971: 24) uważa, iż czasownik *написать* wyraża rezultatywny rodzaj akcji.

⁶⁷ Ju.S. Masłow (МАСЛЮВ, 1984: 66) w późniejszych pracach uznaje także prefiksálne pary aspektowe. A.W. Isaczenco (ИСАЧЕНКО, 1962: 358—365) stwierdza natomiast, iż pary prefiksálne występują sporadycznie.

i prefiksy, np. *pisać* — *napisać* (Ø : *na-*) (BOGUSŁAWSKI, 1963). Z kręgu par aspektowych wyłącza się tzw. przedrostki rodzajowe, tworzące derywaty od podstaw dokonanych i pełniące funkcje wyłącznie leksykalne, np. *dokupić* (KLEMENSIEWICZ, 1951: 651—654). Wyróżnia się także parę aspektową *sensu stricto* typu *pisać* — *napisać* oraz parę aspektową *sensu largo* typu *siedzieć* — *posiedzieć* (COCKIEWICZ, 1992). Opozycje aspektowe realizują się między niedokonanym simplicjum i prefigowanym derywatem, od którego nie powstaje wtórna formacja imperfektywna⁶⁸.

Uznając parę prefiksálną i sufiksálną, należy podkreślić, iż stosunek między imperfektywnym *нucать* a perfektywnym *нанucать* (oba terminatywne) oraz między *дописывать* a *дописать* jest analogiczny, brak zatem różnic w ich znaczeniach leksykalnych.

Proponowany zakres kategorii *Aktionsarten*

Aktionsarten obejmują czasownikowe formacje dewerbalne zawierające formanty modyfikujące znaczenia czasowników bazowych z punktu widzenia charakterystyk kwantyfikacyjnych (temporalnych i intensywności / efektywności akcji oraz iteratywności)⁶⁹. Formanty modyfikacyjne łącząc się z podstawami werbalnymi precyzują znaczenie czasownika podstawowego (nie zmieniając go), wnosząc charakterystyki sposobu przebiegu akcji (np. stopnia intensywności, ustosunkowań subiektywno-obiektowych, długości trwania interwału temporalnego wypełnionego akcją, gruntowności realizacji akcji).

Rodzaje akcji są zatem grupami leksemów werbalnych wyróżnionymi na podstawie kryterium formalnego i semantycznego⁷⁰. Charakteryzują się obligatoryjnością wykładnika formalnego (przedrostek, sufiks, przedrostek w połączeniu z sufiksem, przedrostek w połączeniu z postfiksem, przedrostek w połączeniu z sufiksem i postfiksem)⁷¹, który modyfikuje akcję bazową poprzez

⁶⁸ Kryterium tym posługuje się W. COCKIEWICZ (1992), przejmując je od S. AGRELLA (1918: 12) i A. STENDERA-PETERSENA (1933: 321—334).

⁶⁹ Klasyfikację rosyjskich *Aktionsarten* opartą na wyróżnieniu parametrów kwantyfikacyjnych zaproponowałam w: STAWNICKA 2002a; 2003b: 175—184; 2004: 43—55.

⁷⁰ W słownikach współczesnego języka rosyjskiego i polskiego większość czasowników z formantami modyfikacyjnymi ma kwalifikatory stylistyczne odnoszące omawiane czasowniki do słownictwa potocznego, czasem pospolitego lub przestarzałego.

⁷¹ Czasowniki te tworzone są za pomocą prefiksacji, sufiksacji oraz prefiksálno-sufiksálno sposobu derywacji, a także prefiksálno-postfiksálno i prefiksálno-sufiksálno-postfiksálno. E. Ziemska (ЗЕМСКАЯ, 1973: 30—31) przyznaje postfiksowi *-ся* status sufiksu, ale np. w *Грамматике русского языка* pod redakcją N. Ju. Szwedowej (ШВЕДОВА, ред., 1980: 125) postfiksy wyróżnione zostały wśród typów afiksów. Por. także uwagę M. A. Kronghausa (КРОНГАУЗ, 1997a: 20) „носителями способов действия стали признаваться не только приставки, но и некоторые

wprowadzenie charakterystyk temporalnych, kwantyfikacyjnych, intensywnościowych oraz iteratywnych (powtarzalności). Modyfikacja znaczenia czasowników podstawowych dotyczy więc dodatkowej informacji o przebiegu akcji.

W niniejszej pracy do rodzajów akcji nie zaliczono czasowników niemotywowanych i zleksykalizowanych. W zasięgu opisu pozostają derywaty wykazujące wyraźny związek semantyczny ze znaczeniem podstawy. Nie zaliczono do *Aktionsarten* leksemów werbalnych odprzymiotnikowych i odrzeczownikowych, czasowników multiplikatywnych (*махать, чмычать*), czasowników wyrażających tzw. ogólnie rezultatywny RA⁷², ponieważ w aspektologii rosyjskiej są one uważane za tzw. odpowiedniki „czysto” aspektowe, oraz analitycznych i peryfrastycznych konstrukcji wyrażających różne typy znaczeń akcyjnych⁷³.

W literaturze przedmiotu miejsce czasowników z przestrzennymi formantami przedrostkowymi nie jest traktowane w sposób jednoznaczny. P.A. Sobolewa (СОБОЛЕВА, 1980: 218 i nast.) wśród znaczeń wnoszonych przez przedrostek charakteryzuje znaczenia lokatywne, obok temporalnych, kwantytatywnych i aspektowych. Z. Skoumalova (BARNETOVÁ i in., 1979: 251) analizuje modyfikacje przestrzenne czasowników wyjściowych w ramach rodzajów akcji. Polscy lingwiści zaliczają modyfikacje przestrzenne do mutacji (WRÓBEL, 1984: 480—483). H. Wróbel za modyfikacyjne uznaje jedynie czasowniki prefiksalne z formantami charakterystyki przestrzennej, lokalizującymi akcje podstawowe poprzez wyznaczenie różnych części subiektu lub obiektu, na które są kierowane, np. wnoszące znaczenie ‘ze wszystkich stron’ (*огрызć, облизать*), ‘na zewnątrz przedmiotu’ (*надламать*), ‘wewnątrz przedmiotu’ (*выпалить дом*), ‘na wskroś, na wylot’ (*прзemarznąć*). Wśród nazw akcji przestrzennych (derywaty mutacyjne) wyróżnia formacje kierunkowe (*пръjechać, надбег, однести*) i formacje lokatywne (*записать зезыт нотатками, wysypać ścieżkę piaskiem*) (WRÓBEL, 1984: 479—482). Formacje przedrostkowe od czasowników ruchu ukierunkowanego nie oznaczają tylko jednokierunkowego przemieszczenia, lecz także ruch, który charakteryzuje się szczegółowym ukierunkowaniem w stosunku do pewnych sytuantów przestrzennych (punkt wyjścia, punkt docelowy, dany odcinek przestrzeni...). Prefiksy nie modyfikują zatem znaczeń czasowników bazowych, np. *Jan szedł (z domu, do szkoły, ulicą)* — *Jan przyszedł / doszedł / wszedł do szkoły*; *Statek płynął (z Gdyni, do portu, po rzece)* — *Statek odpłynął od nadbrzeża / wypłynął*

суффиксы (например, суффикс -ну- со значением однократности) или даже более сложные словообразовательные приемы”.

⁷² „die eigentlich-resultative Bedeutung: ... die Handlung wird erfolgreich zu Ende geführt”, np. *брызаться* — *побрызаться*, *кипятить* — *вскипятить* ‘(Wasser, Milch) zum Kochen bringen’ (ISAČENKO, 1968: 394).

⁷³ Por. np. podział na syntetyczne i analityczne RA (ХРАКОВСКИЙ, 1980: 17—23).

z *portu* (WRÓBEL, 2004: 81—82). W wydaniu *Gramatyki współczesnego języka polskiego* z 1998 roku H. WRÓBEL (1998: 544 i nast.) nie dokonuje podziału derywatów odczasownikowych na modyfikacyjne i mutacyjne, koncentrując się na charakterystyce kontekstowo-inwariantnych i fakultatywnych znaczeń formantów widocznych w dłuższych seriach i wchodzących między sobą w wyrażne opozycje.

H. SCHLEGEL (1999: 96 i nast.) zalicza czasowniki z przedrostkami o funkcji przestrzennej do czasowników z przedrostkami leksykalnymi. Natomiast J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 116—118) analizuje różnice semantyczne między prostymi czasownikami ruchu i przedrostkowymi czasownikami w ramach modyfikacji, ponieważ w danym przypadku zauważalne są — jej zdaniem — różnice w relacji do kresu delimitacyjnego (предел действия), np. *Он последним бежит из горы* (aktualizacja inicjalnego lub finalnego momentu ruchu), *Он последним сбегает с горы* (aktualizacja jednego z finalnych momentów ruchu) (ПЕТРУХИНА, 2000a: 117). Jeśli sposób przemieszczenia nie jest na tyle ważny, J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000: 118) zalicza takie przykłady do mutacji lub do typu mutacyjno-modyfikacyjnego, np. *у́йму, приу́йму, уе́хатъ, прие́хатъ* (dla oznaczenia przemieszczenia za pomocą transportu naziemnego, samolotu...). W niniejszej pracy nie zostaną omówione czasowniki z formantami o charakterze przestrzennym, nie zaliczają się one bowiem do *Aktionsarten sensu stricto*. Charakterystyce znaczeń wnoszonych przez te formanty do podstawy werbalnej w języku rosyjskim i polskim można by poświęcić odrębną monografię.

Podstawy klasyfikacji *Aktionsarten*

Proponowana klasyfikacja rodzajów akcji sprowadza się do wyróżnienia modyfikacji znaczeń czasowników wyjściowych według charakterystyk kwantyfikacyjnych. Kwantyfikacja pojmowana jest szeroko jako wyróżnienie faz akcji, stopnia rozciągłości temporalnej interwału wypełnionego akcją, stopnia ilościowej i jakościowej charakterystyki akcji, kwantyfikacji subiektów i obiektów, a także kwantyfikacji samej akcji (jej charakterystyk iteratywnych jako przeciwstawności kursywności)⁷⁴.

Szerokie ujęcie kwantyfikacji proponuje H. SCHLEGEL (1999) w monografii *Zur Rolle der Terminativität / Aterminativität (T/AT) im Aspekt- und*

⁷⁴ W pracach językoznawczych kwantyfikacja w kontekście klasyfikacji rodzajów akcji czasownikowych rozumiana jest niejednoznacznie. A.W. Isaczenko (ИСАЧЕНКО, 1962: 388 i nast., 396 i nast.) rozróżnia fazowe i kwantytatywne rodzaje akcji. H. SCHLEGEL (1999: 106—111) dzieli czasowniki z modyfikacyjnymi przedrostkami na trzy grupy: wyrażające temporalne, kwantytatywne i kwalitatywne charakterystyki akcji.

*Aspektbildungssystem der russischen Sprache der Gegenwart*⁷⁵. Pojęcie charakterystyki kwantytatywnej obejmuje — według H. SCHLEGELA (1999: 109) — długość trwania akcji (Dauer der Handlung), powtarzalność akcji (Wiederholungen der Handlung), zakres akcji (Umfang der Handlung), ilościowe ujęcie subiektów / obiektów (Quantität der Subjekte / Objekte der Handlung) oraz intensywność akcji (Intensität der Handlung). Dla każdego z parametrów badacz wymienia przedrostki czasownikowe o charakterze modyfikacyjnym:

Parametr charakterystyki kwantytatywnej	Przedrostki modyfikacyjne
długość trwania akcji	<i>по-, про-</i>
powtarzalność	<i>пеpe-, с-</i>
zakres akcji	<i>из-, об-, на-, недо-</i>
ilościowe ujęcie subiektów / obiektów	<i>по-, пеpe-, на-, о-</i>
intensywność akcji	<i>под-, при-, по-, раз-, пеpe-</i>

H. SCHLEGEL (1999: 110) wymienia również przedrostki odnoszące się do charakterystyki jakościowej (kwalitatywnej) akcji⁷⁶ w sensie warunków, w jakich akcja się realizuje (Umstände der Handlung). Analizuje czasowniki z postfiksem *-ся* i kilkoma prefiksami. Przykładowo wymienia — opierając na pracach A.W. Isaczenki (ISAČENKO, 1962: 394) i M.A. Szelakina (ШЕЛЯКИН, 1972: 37) — czasowniki z prefiksami *раз-* (*раскричатся*), *на-* (*набегатся*) i *за-* (*замечатся*).

W *Gramatyce* wydanej w Pradze w 1970 roku (BARNETOVA i in., 1979: 245) kwantyfikacja — pojmowana szeroko⁷⁷ — łączona jest z wyróżnieniem następujących parametrów semantycznych: rezultatywność (zakończenie akcji zgodnie z wewnętrznym ukierunkowaniem na osiągnięcie kresu delimitacyjnego)⁷⁸, ograniczenie temporalne akcji, stanowiące podstawę wyróżnienia fazowych rodzajów akcji, krotność akcji (wyróżnienie jednokrotnego / niejednokrotnego wystąpienia akcji), kwantyfikacja subiektów lub / i obiektów akcji, związana z dystrybutywnym i kumulatywnym rodzajem akcji, kwantyfikacja siły realizacji akcji (silne, słabe lub umiarkowane natężenie). W niniejszej

⁷⁵ Monografia jest zmienioną i skróconą wersją rozprawy habilitacyjnej autora.

⁷⁶ H. Schlegel zaznacza, że znaczenie kwalitatywne rzadko jest wyróżniane w literaturze lingwistycznej.

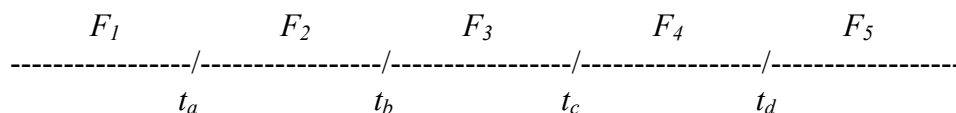
⁷⁷ Рог.: „[...] квантификации подвергаются не только конкретные объекты или субъекты действия, а также само действие, поскольку оно содержит семантические признаки повторяемости, силы проявления, отдельных фаз протекания или завершения действия” (BARNETOVA i in., 1979: 245).

⁷⁸ Do rodzajów akcji zaliczono także człony dokonane par aspektowych z przedrostkami „czysto” aspektowymi, np. *строить* — *построить*, *делать* — *сделать*.

pracy pojęcie kwantyfikacji zostało poszerzone — obejmuje swym zakresem także charakterystykę kwalitatywną akcji, którą wymienia H. SCHLEGEL (1999: 110), nie obejmuje natomiast parametru ‘rezultatywność’ w czystej postaci, tj. członów dokonane terminatywnych par aspektowych wyrażających osiągnięcie kresu delimitacyjnego (*нострпуть, сделать*) nie zostały zaliczone do *Aktionsarten*.

Wśród parametrów kwantyfikacyjnych wyróżniono temporalne parametry kwantyfikacyjne oraz nietemporalne parametry kwantyfikacyjne. Temporalne charakterystyki akcji związane są z wyróżnieniem dwóch parametrów: ‘temporalne ograniczenie akcji’ oraz ‘relacje temporalne między akcjami’. Temporalne ograniczenie akcji dotyczy ograniczenia jednostronnego i dwustronnego. Jednostronne ograniczenie akcji oznacza wyróżnienie ograniczenia lewostronnego (inicjalnego) lub prawostronnego (finalnego)⁷⁹.

Temporalna charakterystyka przebiegu akcji obejmuje wyróżnienie w obrębie akcji faz zewnętrznych: faza przedinicjalna / poprzedzająca rozpoczęcie akcji i postterminalna / następująca po zakończeniu akcji, oraz wewnętrznych: faza początkowa / inicjalna akcji, końcowa / finalna oraz faza przebiegu akcji / intraterminalna (STAWNICKA, 2005d: 439 i nast.). Graficznie przedstawić można usytuowanie faz na osi czasu następująco:

RYSUNEK 1. Konfiguracje fazowe na osi czasu (F_1 — faza przedinicjalna, F_2 — faza inicjalna, F_3 — faza intraterminalna, F_4 — faza finalna, F_5 — faza postterminalna; t_a — punkt początkowy fazy inicjalnej; t_b — punkt początkowy fazy intraterminalnej; t_c — punkt początkowy fazy finalnej; t_d — punkt początkowy fazy postterminalnej)

Dwustronne ograniczenie akcji jest związane z wyróżnieniem dwóch parametrów: ‘ograniczenie interwału o znacznej rozciągłości temporalnej’ (augmentatywność temporalna) oraz ‘ograniczenie interwału o niewielkiej rozciągłości temporalnej’ (w tym także $\lim \rightarrow 0$) (deminutywność temporalna), a także z możliwością podkreślenia granicy końcowej (do jakiegoś czasu).

Relacje temporalne między akcjami sprowadzają się do wyróżnienia relacji nierównoczesności i równoczesności. Relacje nierównoczesności są relacjami poprzedzania lub następstwa. Relacje poprzedzania związane są z przejawianiem wiedzy o faktach przyszłych, natomiast relacje następstwa czasowego — z odniesieniem do akcji poprzedzającej. Zarówno z poprzedzaniem, jak i z następstwem łączy się przejawianie cechy iteratywności rozumianej — dla relacji

⁷⁹ Przy podziale poszczególnych grup rodzajów akcji bierze się pod uwagę krzyżowanie się parametrów, dlatego takie rodzaje akcji, które można charakteryzować za pomocą przynajmniej dwóch parametrów, są odnotowane odrębnie w każdej grupie.

nierównoczesności — jako jednokrotne powtórzenie akcji na osi czasu. Relacja symultaniczności (akcja towarzyszy innej akcji głównej) występuje natomiast z cechą deminutywności (akcja towarzysząca akcji głównej charakteryzuje się zmniejszeniem natężenia).

Nietemporalne parametry kwantyfikacyjne realizują się poprzez iteratywność i nieiteratywność. Nieiteratywność dotyczy wyróżnienia miary realizacji, tj. parametru augmentatywnego i deminutywnego. Cecha augmentatywności przejawia się poprzez charakterystyki ilościowo-intensywne (wysoki stopień intensywności / efektywności akcji) oraz charakterystyki ilościowo-zakresowe (kwantyfikacja uczestników akcji lub objęcie akcją interwału o znacznej rozciągłości). Cechę deminutywności wyrażają charakterystyki ilościowo-intensywne (wyrażanie niskiego stopnia intensywności / ograniczonego zakresu realizacji akcji / objęcie akcją tylko części przedmiotu) oraz ilościowo-zakresowe charakterystyki (kwantyfikacja uczestników akcji oraz objęcie akcją interwału o niewielkiej rozciągłości).

Parametr 'iteratywność' prowadzi do wyróżnienia jednokrotności i niejednokrotności. W książce *Aspekt — iteratywność — określniki kwantyfikacyjne* (STAWNICKA, 2007) wprowadziłam termin „dyskretność akcji werbalnej” (dyskretność w czasie i przestrzeni) w odróżnieniu od „dyskretności w grupie nominalnej” (dyskretność w przestrzeni). Dyskretność *sensu stricto* rozumiana jest jako przynajmniej jednokrotne powtórzenie akcji (lub mikroakcji akcji rozczłonkowanej) na osi czasu, a *sensu largo* — jako nie tylko powtórzenie, ale również dwustronne ograniczenie akcji. Wprowadzenie terminu „dyskretność *sensu stricto*”, wskazującego sposób przebiegu akcji na osi czasu, pozwoliło mi ustosunkować się do niektórych kwestii podziału czasowników według cechy powtarzalności (mikro)akcji, a w efekcie — do zagadnień łączliwości tych czasowników z adverbiami kwantyfikacyjnymi⁸⁰, umożliwiło mi także dokonanie podziału na iteratywne i nieiteratywne rodzaje akcji.

Między iteratywnością a dyskretnością zachodzi relacja inkluzji — każda akcja iteratywna jest dyskretna, ale nie każda akcja dyskretna jest iteratywna. W obrębie dyskretności *sensu stricto* według sposobu rozczłonkowania akcji werbalnej wyróżnić można iteratywność wewnętrzną i zewnętrzną. Pierwszy sposób realizacji akcji iteratywnej polega na kwantyzacji, tj. rozczłonkowaniu ukierunkowanym „do środka” poprzez podział na minimalne cząstki (kwanty), które realizują się w porządku sekwentynym. Drugim sposobem jest kwantyfikacja, tj. rozczłonkowanie ukierunkowane „na zewnątrz”, powtarzanie

⁸⁰ Wśród pozawerbalnych środków wyrażania dyskretności służących precyzowaniu charakteru dyskretności akcji ważne miejsce zajmują leksykalne wyznaczniki dyskretności (adverbia i wyrażenia adverbialne), informujące o regularności i częstotliwości powtórzeń od pełnej regularności do sporadyczności. Zawierają one informację o tym, czy czynność odbywa się zwykle, przeważnie, bardzo często, często, rzadko lub też nie odbywa się wcale. Podział adwermiów przedstawiłam w: STAWNICKA, 2007: 29—30.

akcji całościowych (ciągłych lub rozcłunkowanych)⁸¹. Kwantyzacja akcji obejmuje multiplikatywność (*machać*) i dystrybutywność (*powybiegać*). Czasowniki multiplikatywne oznaczają akcje kompleksowe, które składają się z identycznych aktów przebiegających sekwenywnie, przypisanych tożsamym aktantom.

Iteratywność zewnętrzna — powtarzanie akcji całościowych — charakteryzuje się tożsamością aktantów oraz politemporalnością. W jej obrębie wyróżnia się: dyskontynuatywność, tj. powtarzanie akcji z niską częstotliwością, frekwentatywność, tj. powtarzanie akcji z wysoką częstotliwością, oraz uzualność. Zarówno dyskontynuatywność, jak i frekwentatywność wyrażają odchylenie od normy poprzez zwiększenie (*rzadko, czasami*) lub zmniejszenie (*często, bardzo często*) interwałów między akcjami⁸².

Niejednokrotność odnosi się do kwantyfikacji akcji werbalnej / rozcłunkowania akcji, kwantyfikacji uczestników akcji i dwukrotności (jednokrotnego powtórzenia akcji na osi czasu).

Parametrami niezbędnymi do charakterystyki rodzajów akcji są:

Temporalne parametry kwantyfikacyjne

1. Temporalne ograniczenie akcji

1.1. Ograniczenie jednostronne (fazowość)

1.1.1. Ograniczenie inicjalne (inicjalność)

1.1.2. Ograniczenie finalne (finalność)

1.2. Dwustronne ograniczenie akcji

1.2.1. Ograniczenie interwału o znacznej rozciągłości temporalnej (augmentatywność)

1.2.2. Ograniczenie interwału o niewielkiej rozciągłości temporalnej (deminutywność)

1.2.2.1. Niemomentałość

1.2.2.2. Momentałość

⁸¹ Przy opisie iteratywności termin „akcja werbalna” odnosi się do trzech poziomów: oznacza akt jednostkowy otrzymywany w rezultacie kwantyzacji, akcję całościową, składającą się z pojedynczych aktów, oraz akcję podlegającą kwantyfikacji, składającą się z akcji rozcłunkowanych, ciągłych bądź punktowych.

⁸² Znaczenie iteratywne wyrażają w języku polskim czasowniki przedrostkowe: delimitatywne od podstaw multiplikatywnych (*pomachać, postukać*), dystrybutywnie (*powyrzucać, poprzynosić*), kumulatywne (*nawrzucać czego*); sufiksalne bezprzedrostkowe — iteratywa właściwe (*czytywać, grywać*); prefiksarno-sufiksalne: czasowniki iteratywno-deminutywne (*pomachiwać, popiskiwać*), iteratywno-augmentatywne (*wykrzykiwać, nawoływać*); prefiksarno-postfiksalne: dystrybutywa (*rozbiec się, zjechać się*); sufiksalne powstałe w rezultacie pierwotnej lub wtórnej imperfektywizacji (*zaczytywać się czymś, zdarzać się, przychodzić, dawać*). Znaczenie iteratywne wyrażają także multiplikatywa leksykalne (*machać, ćwierkać*) oraz dystrybutywa leksykalne (*segregować, parcelować*).

2. Relacje temporalne między akcjami

2.1. Relacja niejednoczesności

2.1.1. Relacja poprzedzania (prospektywność)

2.1.2. Relacja następczości (reduplikatywność)

2.3. Relacja jednoczesności (symultaniczność / komitatywność)

Nietemporalne parametry kwantyfikacyjne

1. Nieiteratywność

1.1. Wysoki stopień intensywności / efektywności (augmentatywność)

1.2. Niski stopień intensywności / efektywności (deminutywność)

2. Iteratywność

2.1. Jednokrotność

2.2. Niejednokrotność

2.2.1. Dwukrotność

2.2.2. Niedwukrotność

Celem analizy materiału językowego będzie sprawdzenie możliwości połączeń parametrów w grupach poszczególnych rodzajów akcji w języku rosyjskim i polskim. W niniejszej pracy przyjęto uściślenia terminologiczne wskazujące jeden, dwa lub (rzadko) trzy parametry charakterystyczne dla danego RA, np. determinatywno-deminutywny RA (*posiedzieć trochę*) łączy cechę dwustronnego ograniczenia akcji oraz deminutywności temporalnej (względnie niewielkiego odcinka temporalnego wypełnionego akcją)⁸³, augmentatywno-iteratywny RA (*wymachiwać ręką*) łączy cechy augmentatywności (wzmoczonej intensywności w połączeniu z iteratywnością — niejednokrotnością)⁸⁴. Termin może także wskazywać parametry bardziej szczegółowe, np. kompletywno-deminutywny RA (kompletywność jako cecha finalności, ograniczenie jednostronne temporalnych parametrów kwantyfikacyjnych oraz deminutywność jako nieiteratywność w ramach nietemporalnych parametrów kwantyfikacyjnych).

Aktionsarten w tekście

W literaturze aspektologicznej ostatnich lat upowszechnił się pogląd, że przeciwstawienie aspektu dokonanego i niedokonanego sprowadza się do różnic między planem pierwszym w tekście ('foreground') a tłem ('background')

⁸³ Temporalne parametry kwantyfikacyjne → temporalne ograniczenie akcji → dwustronne ograniczenie → deminutywność.

⁸⁴ Nietemporalne parametry kwantyfikacyjne → nieiteratywność → augmentatywność.

(HOPPER, 1982: 3—18). W tekstach narracyjnych⁸⁵ za pomocą aspektu dokonanego opisuje się łańcuch zmieniających się akcji, a za pomocą aspektu niedokonanego — tło wydarzeń⁸⁶, por.:

Однажды беспартийный житель Петербурга Иванов вбежал, бледный, растерянный, в комнату жены и, выронив газету, схватился руками за голову.

(А. Аверченко: *История болезни Иванова*; НКРЯ)

Я сидела на лавочке в темном месте скверика, погрузившись в раздумья.

(И. Хмелевская: *Роман века*; БММ)⁸⁷

Obligatoryjne jest również użycie czasownika dokonanego w tekście, w którym na tle akcji charakteryzujących się rozciągłością temporalną występuje inna akcja o charakterze momentalnym (typu: факт — длительность, длительность — факт), por.:

*Когда я вошел к нему, он сидел на стуле в своей сдвинутой шляпе*⁸⁸

(Г. Газданов: *Призрак Александра Вольфа*; НКРЯ)

W tekście narracyjnym w typie sekwentywnym muszą zostać użyte czasowniki dokonane⁸⁹. Jeśli czasownik bazowy należy do kategorii *imperfectiva tantum*, utworzony od niego poprzez perfektywizację czasownik dokonany jest czasownikiem należącym do kategorii *Aktionsart*. Inne stanowisko natomiast zajmuje W. BREU (1984a: 12—13; 1984b: 139). Przytaczając następujące przykłady:

*Иван сидел и писал.
Вдруг закричал ребенок.*

⁸⁵ „В нарративном режиме видо-временная форма интерпретируется не относительно момента речи, а относительно другой точки отсчета — текущего момента текстового времени” (ПАДУЧЕВА, 1996: 296).

⁸⁶ Пор.: „В повествовательных текстах, действительно, СВ [совершенный вид — J.S.] обычно употребляется, чтобы описать передний план текста, т. е. цепь событий, которые составляют скелет повествования, медлу тем как НСВ [несовершенный вид — J.S.] употребляется, чтобы описать задний план, фон, на котором происходят эти события” (КОМРИ, 2001: 115).

⁸⁷ Funkcje chronologiczne aspektu po raz pierwszy omawiał E. KOSCHMIEDER (1934: 70 i nast.), który wyróżnił trzy tzw. typy sytuacyjne: stało się coś, (potem) stało się coś innego (sekwentowność); działo się to, działo się to i działo się to (paralelność); gdy coś się działo, stało się coś / coś się działo, gdy coś się stało (incydentalność).

⁸⁸ Możliwość użycia czasowników niedokonanych w łańcuchu zmieniających się akcji nie zmienia reguły o obligatoryjności czasowników dokonanych, por. *Когда он ушел, я, по свойственной мне мнительности, подошел к зеркалу и долго всматривался себе в лицо* (М.В. Авдеев: *Тамарин*; НКРЯ).

⁸⁹ Chodzi o taki typ kontekstu, w którym brak środków adwerbialnych wskazujących następcość / uprzedniość.

*Иван сидел и писал. Вдруг вошел ребенок.
Иван сел, написал две-три минуты и вышел.
Иван сел, написал восемь и вышел.*

twierdzi, że tego typu pary zajmują pozycję pośrednią między *Aktionsarten* i parami „czysto” aspektowymi. Do takich par zalicza przede wszystkim ingresywa (BREU, 1984a: 12—13), a także czasowniki *стучать-стукнуть* w kontekście typu sekwentynowego (BREU, 1984b: 139). Proponuje termin „peryferyjna para aspektowa” i odpowiednio: para ingresywna, delimitatywna, semelfaktywna⁹⁰. Czasowniki atermnatywne zyskują przez perfektywizację jedyną możliwość utworzenia „partnera” dokonanego, chociaż w tym przypadku oba czasowniki różnią się znaczeniem⁹¹.

O przejściu przez fazowe rodzaje akcji funkcji perfektywizacji czasownika bazowego, a zatem roli partnerów aspektowych tekstowych pisze także H.R. Mehlig (МЕЛИГ, 2006: 245—246). Funkcja przejścia roli perfektowego partnera aspektowego przez fazowe RA przejawia się szczególnie w narracji, gdy dana akcja jest ogniwem w łańcuchu zmieniających się akcji:

Игорь встал, походил по комнате и снова сел.

przy transformacji *praesens historicum* w czas przeszły:

Вдруг он ахает. Вдруг он заахал / ахнул.

oraz przy transformacji sytuacji uzualnej w jednostkową:

Когда приходит Игорь, от всегда стучит три раза и мы тогда знаем, что это он. → Когда придет Игорь, он постучит три раза и мы узнаем, что это он.

⁹⁰ Parę aspektową W. BREU (1984a: 21) traktuje jako dwa czasowniki różniące się aspektem, formy jednego leksemu, nie precyzując jednak terminów „czasownik” i „leksem czasownikowy”.

⁹¹ „Bei den peripheren Paaren — pisze W. BREU (1984b: 146) — tritt zusätzlich zur grammatischen Opposition der lexikalische Unterschied auf, der jedoch in bestimmten Kontexten mit aspektuellen Teilbedeutungen zusammenfällt und damit redundant wird”. Funkcjonalne kryterium parzystości aspektowej za V. LEHMANNEM (1988; ЛЕМАХ, 1995) uznaje M.Ju. Czertkowa (ЧЕРТКОВА, 1996: 113 i nast.), która bada relację partnerstwa aspektowego, stosując kryterium Ju.S. Masłowa (МАСЛОВ, 1948), polegające na wyznaczeniu możliwości zamiany czasownika dokonanego odpowiednim niedokonanym w znaczeniu *praesens historicum*. Kryterium Ju.S. Masłowa zostaje przez badaczkę uzupełnione użyciem czasowników dokonanych (w znaczeniu konkretnie faktycznym) w porządku sekwentynnym. W badanych kontekstach występują czasowniki temporalnych rodzajów akcji ze względu na obligatoryjność użycia w nich czasowników dokonanych. Z powodu uznania temporalnych modyfikacji abstrahuję od problemu przypisania tym czasownikom cechy wchodzenia w relację partnerstwa aspektowego. Dodam, że stanowisko neutralne w tym względzie zajmują A.A. Zalizniak i A.D. Szmielów (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 111).

H.R. Mehlig (МЕЛИГ, 2006: 246) nazywa fazowe RA aspektualnymi RA (аспектуальные способы действия) w celu odróżnienia ich od innych RA, które tworzone są od postaw terminatywnych (*приоткрывать, исписать*).

Omawiając problem użycia form werbalnych w kontekście w czasie przeszłym należy wyróżnić znaczenie aorystyczne (аористическое значение) i perfektowe (перфектное значение) form werbalnych (ПРОКОПОВИЧ, 1982: 109—110; БОНДАРКО, 1971: 94—97; ЗОЛотова, 1982: 348—356; 1995: 85; ШВЕДОВА, ред., 1980: 632—633; СТАВНИСКА, 2005e: 9—22)⁹².

Znaczenie aorystyczne dotyczy wyróżnienia konkretnego faktu w przeszłości bez wskazania na skutki, które byłyby aktualne dla późniejszej płaszczyzny temporalnej. Oto przykłady w języku rosyjskim i polskim:

Пришел на работу, поздоровался с начальством, сделал озабоченное лицо и — в Интернет.

(С. Бородин: *Счастье, найденное в «паутине»*; БММ)

Przywitał się z roztargnieniem, uśmiechnął się zdawkowo i wskazał dwu roślących generałów w lotniczych mundurach.

(J. Gotowała: *Najkrócej żyją motyle*; Korpus PWN)

Znaczenie perfektowe natomiast dotyczy akcji, której skutki są relewantne dla teraźniejszości lub innej późniejszej płaszczyzny temporalnej w przeszłości⁹³, np.:

Na miejsce ceremonii wybrała uroczy kościół przy Pałacu Kawalera w Świerklańcu, oddalonym około 30 kilometrów od Katowic, nazywanym Małym Wersalem. (...) Pierwsi goście przyjechali już około godziny 16.00.

(„Fakt”, 1 II 2004; Korpus PWN)

*Саша **приехал** на Старую площадь утром. На месте Китайгородской стены зияли мертвые провалы, лежали под снегом груды векового кирпича.*

(А. Рыбаков: *Дети Арбата*; БММ).

⁹² Znaczenie perfektowe rozpatrywane jest tradycyjnie w literaturze przedmiotu jako znaczenie główne formy werbalnej (ВИНОГРАДОВ, 1972: 443; BARNETOVÁ i in., 1970: 358). O znaczeniu aorystycznym i perfektowym zob.: ПРОКОПОВИЧ, 1982: 109—110.

⁹³ A.W. Bondarko (БОНДАРКО, 1971: 95) proponuje traktować użycie form czasownikowych w czasie zaprzeszłym *plusquamperfectum* jako wariant znaczenia perfekowego.

1. Modyfikacje temporalne w języku rosyjskim i polskim

Temporalne charakterystyki akcji dotyczą temporalnego ograniczenia akcji oraz wyróżnienia relacji między akcjami. Ograniczenie akcji związane jest z wyróżnieniem ograniczenia jednostronnego (inicjalnego i finalnego) oraz dwustronnego.

Wśród modyfikacji temporalnych w obu językach wyróżniono modyfikacje fazowe, determinatywne oraz relacyjne.

1.1. Modyfikacje fazowe w języku rosyjskim i polskim

Modyfikacje o charakterze fazowym w języku rosyjskim i polskim sprowadzają się do wyróżnienia modyfikacji odnoszących się do fazy inicjalnej i finalnej. Zainicjowanie akcji może być związane ze wskazaniem przejścia w nowy stan z poprzedzającym procesem (grupa inchoatywna inicjalnego RA) lub z bezpośrednim przejściem od fazy przedinicjalnej do fazy intraterminalnej / przebiegu (grupa ingresywna inicjalnego RA). Inicjalność może łączyć się z parametrem augmentatywnym, tj. wzmożonej intensywności (grupa inicjalno-augmentatywna inicjalnego RA), lub z krótkotrwałością akcji (determinatywno-momentalny RA).

W języku rosyjskim z fazą inicjalną związany jest inicjalny RA, w którego obrębie wyróżniono grupę inchoatywną (*защесту — защемать*), ingresywną

(*заплакать, побежать, взреветь*)¹ oraz inicjalno-augmentatywną (*раскричатся*). Wyróżnić także można grupę inicjalno-momentałą (*закричатъ*) ze znaczeniem krótkiego trwania akcji z zaznaczeniem początku. W języku polskim inicjalny RA również obejmuje grupę inchoatywną (*zakwitnąć* — *zakwitać*), ingresywną (*zamieszkać*) oraz inicjalno-augmentatywną (*rozplakać się*), a także inicjalno-momentałą (*zagrznieć*).

Zakończenie akcji może być wynikiem przerwania akcji lub doprowadzenia do końca fazy finalnej poprzez osiągnięcie kresu delimitacyjnego i / lub wskutek upływu czasu przeznaczanego na realizację akcji.

W języku rosyjskim z fazą finalną związana jest grupa finitywna (*отшуметь*), kompletywno-deminutywna (*донуть*) oraz limitywna (*доцудеть до вечера*). W języku polskim w obrębie finalnego RA również wyróżnić można grupę finitywną (*przebrzmieć*), kompletywno-deminutywną (*dopalić się*) oraz limitywną (*domieszczać do wiosny*).

1.1.1. Inicjalny rodzaj akcji (grupa inchoatywna, ingresywna, inicjalno-momentała i inicjalno-augmentatywna)

1.1.1.1. Inicjalny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki inicjalne są takimi formacjami dewerbalnymi, w których przedrostki modyfikują znaczenie podstaw poprzez wyróżnienie momentu początkowego (fazy początkowej) akcji. Wśród czasowników inicjalnego RA w języku rosyjskim wyróżnia się czasowniki grupy inchoatywnej i ingresywnej. Taki podział występuje już w pracach G.K. Uljanowa, F.F. Fortunatowa oraz W.W. Winogradowa (ВИНОГРАДОВ, 1947: 518—519)². N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976: 281) opierając się na poglądach W.W. Winogradowa (ВИНОГРАДОВ, 1947: 519), przypisuje inchoatywom (подтип инхоативной начинательности) — cechę ‘wyrażanie momentu inicjalnego akcji duratywnej’, np. *забегать, заходить, заговорить* („начальный момент длительного действия”), a ingresywom (ингрессивный подтип) cechę ‘wyrażanie inicjowania akcji zespolone z fazą przebiegu’, np. *пойти, побежать* („начало действия, неотчлененное от самого действия”) (АВИЛОВА, 1976: 281). W każdej grupie autorka przeprowadza podział w zależności od typu formantu, przy czym

¹ Niektóre czasowniki inicjalne łączą komponent inicjalny z augmentatywnym, np. *вскричатъ*.

² Е.А. Зiemска (ЗЕМСКАЯ, 1955: 13) rozróżnia również inchoatywa i ingresywa, chociaż nie używa terminu „способ глагольного действия”.

podkreśla, iż granice między tymi grupami są rozmyte, jednak wyróżnienie tych dwóch typów jest ważne dla wyjaśnienia sposobów wyrażania inicjalności³.

M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 188; 1987: 79) wśród fazowo-temporalnych RA wyróżnia inicjalny rodzaj akcji (начинательный способ действия) „выражающий момент возникновения действия, первый временной момент бытия действия”⁴.

A.W. Isaczenko wyróżnia jedynie czasowniki ingresywne, przypisując im znaczenie momentalnego rozpoczęcia czynności (bez fazy początkowej). „Die ingressive Aktionsart bezeichnet nicht die Anfangsphase der Handlung, sondern den *Ansatzpunkt*”, np. *заработать* ‘zu arbeiten, zu funktionieren beginnen’, *закричать* ‘losschreien’ (ISAČENKO, 1962: 389).

A.W. Bondarko (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 14) nie przeprowadza rozróżnienia znaczeń inicjalnych, konstatuje jednak możliwość połączenia inicjalności ze znaczeniem przejścia w nowy stan (*загнивать*, *задремывать*, *закупать*).

W monografii *Теория функциональной грамматики* pod redakcją A.W. Bondarko, podział na czasowniki ingresywne i inchoatywne krzyżuje się z podziałem na znaczenia ewolutywne (*Белье сохло / высохло*) i nieewolutywne (эволютивные и неэволютивные начинательные значения) (НЕДЯЛКОВ, 1987: 185—195). Znaczenia nieewolutywne dzielą się na dwa podtypy: znaczenie stycznościowe (контактное начинательное значение), wyrażające zespolenie inicjowania akcji z jej przebiegiem (*Он заплакал* ‘начал плакать’) oraz znaczenie niestycznościowe (неконтактное начинательное значение), wyrażające fazę początkową akcji, zapoczątkowanie akcji w fazie ewolutywnej (*Сосед начинает засыпать*) lub wyróżnienie fazy inicjalnej akcji jednorodnej (*Я как-то очень ловко начал рассказывать* — начало рассказа было „ловким”) (НЕДЯЛКОВ, 1987: 185—186).

³ W ujęciu zaproponowanym przez N.S. Awilową można zauważyć pewne niekonsekwencje, np. czasownikowi *полюбить* nadano wartość ingresywną, a *заработать* — inchoatywną, co jest spowodowane ograniczeniem formalnym nakładanym przez autorkę na inchoatywa (obecność przedrostka *за-* w ich strukturze). Wątpliwości może także budzić włączenie do grupy ingresywnej czasowników zawierających formant *раз-* + *-ся* typu *расплакаться*, *разговориться*, w których znaczenie intensywności nakłada się na znaczenie inicjalne (ingresywne). Autorka zaznacza jednak, że w niektórych przypadkach trudno odróżnić oba znaczenia, np. czasownikowi *занять* przypisane są obie wartości: *Уж и занела, занела — заверещала бабка* («Новый мир» 1972, № 1) (АВИЛОВА, 1976: 274); *Ты запой, а мы подхватим* (АВИЛОВА, 1976: 279). W drugim przykładzie możliwość kontynuacji została podkreślona przez kontekst.

⁴ Autor nie przeprowadza podziału na czasowniki inchoatywne i ingresywne. Możliwość derywowania wtórnych formacji imperfektywnych od czasowników inicjalnych (*заболеть* — *заболевать*) objaśnia cechą inchoatywności.

Czasowniki inchoatywne związane są z wyrażaniem fazy inicjalnej⁵. W trakcie jej trwania następuje kumulowanie określonych cech prowadzących do zmiany i pojawienia się nowej sytuacji, np. *засыпать* — *заснуть* ‘konczyć zasypać’ i ‘naczyć spać’; *закипать* — *закипеть* ‘konczyć zakipać’ i ‘naczyć kipieć’; *зацветать* — *зацвести* ‘konczyć zaцветать’ i ‘naczyć цвести’. Wyjątkiem są inchoatywa oznaczające emocje i percepcję, które charakteryzują się znaczeniem inicjalnym stycznościowym, np. *полюбить*, ‘почувствовать сердечную склонность, влечение, любовь к лицу другого пола’ (БТС), podn. *возлюбить* ‘проникнуться любовью’ (БТС), *возненавидеть* ‘почувствовать ненависть, проникнуться ненавистью к кому-, чему-либо’ (БТС), *забеспокоиться* ‘начать беспокоиться’ (БТС).

Czasowniki ingresywne (*заработать* ‘начать работать’, *потанцевать* ‘начать танцевать’) charakteryzują się znaczeniem stycznościowym i wskazują moment zainicjowania akcji.

A.A. Zalizniak i A.D. Szmielov (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 89—92; 2000: 106—111) wśród inicjalnych RA wyróżniają inchoatywny i ingresywny RA. Dla tychże autorów podstawą podziału jest typ przedrostka oraz relacje między fazą inicjalną i intraterminalną (przebiegu) akcji. Czasowniki inchoatywnego RA oznaczają sytuację, którą można identyfikować na podstawie wyróżnienia początkowego odcinka sytuacji homogenicznej (*заговорить*, *заблестеть*, *захохотать*)⁶. Natomiast ingresywne z przedrostkami *по-*, *вз-* (także *вз-* + *-ся*), *воз-/вос-* od podstaw oznaczających ruch ukierunkowany (*побежать*, *поплыть*) oraz percepcję i stan (*почувствовать*, *полюбить*, *понравиться*) wskazują sam fakt inicjalności (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 92; 2000: 109—110)⁷.

⁵ Inchoatywami są czasowniki zmiany stanu derywowane od czasowników klasy *states* wymienione przez Z. VENDLER (1957: 143—160; 1967: 97—121).

⁶ Do inchoatywnych należą także czasowniki, od których możliwe jest utworzenie wtórnych relacji imperfektywnych, oznaczających procesy (*заболевать*, *закуривать*, *запевать*) (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 108).

⁷ Czasowniki ruchu z przedrostkiem *по-* mają osłabione znaczenie inicjalności, gdyż zastępują one akcję całościową, a wskazując początek, implikują jej zakończenie (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 109). Por. także wyróżnienie znaczenia ingresywnego jako podtypu inchoatywnego (SEKANINOVÁ, 1980: 80—82), a także wyróżnienie obu typów w gramatyce rosyjskiej (BARNETOVA i in., red., 1979: 246—247). W.S. Chrakowski (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 160) do inicjalnych zalicza czasowniki z przedrostkiem *по-* od czasowników ruchu ukierunkowanego (*побежать*, *потянуть*) oraz percepcyjnych (*почувствовать*, *послышаться*). Jest to typ nieproduktywny we współczesnym języku rosyjskim. Charakterystykę różnych stanowisk w sprawie rozróżnienia inchoatywów i ingresywów zamieszczono w: STAWNICKA, 2002a: 51 i nast., tam też zawarto uzasadnienie przyjętego stanowiska odnoszącego się do wyróżnienia dwóch typów w obrębie inicjalnego rodzaju akcji; por. także: STAWNICKA, 1998: 237 i nast.; 1999: 274—285; 2006: 32—48; 2005a: 161—177.

J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 196—197) wyróżnia czasowniki inchoatywne (инхоативные глаголы), oznaczające początek długotrwałego procesu lub czynności, np. *забегал по комнате* ‘начал бегать по комнате’, ingresywne (ингрессивные глаголы), wyrażające początek akcji (przy czym kontynuacja schodzi na plan dalszy) lub akcje krótkotrwałe, np. *почувствовать боль, закричать*, oraz incesywne (инцессивные глаголы), określające początek nowego stanu, np. *заболеть, заскучать*.

W niniejszej pracy podziału znaczeń inicjalnych dokonano w zależności od sposobu zespolenia inicjowania akcji z fazą intraterminalną i z całościowym ujęciem akcji. Do inchoatywów zaliczono czasowniki typu *заболевать — заболеть, зацветать — зацвести*, co podkreśla ich związek z parami typu *сохнуть — высохнуть*⁸. Czasowniki niedokonane oznaczają stopniowe narastanie cechy prowadzących do zmiany — powstania nowego stanu⁹:

*Все обернулись. В углу, возле попугая, стоял ... Полесов. У Виктора Михайловича на черных веках **закипали** слезы.*

(И. Ильф, Е. Петров: *Двенадцать стульев*; БММ)

*Стоял воскресный полдень, в парке прогуливались люди. На клумбах **зацветали** тюльпаны.*

(В. Каннинг: *Клетка*; БММ)

Drugi typ inicjalności — ingresywny odnosi się do początku akcji bez fazy poprzedzającej, wskazującej narastanie cech prowadzących do zmiany z implikowaniem następującej fazy intraterminalnej (*заходит по комнате, полюбить*), lub bez konkretyzacji dalszego przebiegu¹⁰ (*побежать*):

*(...) прокуратор оставил его и **забегал** по балкону, то потирая руки, то подбегая к столу и хватаясь за чашу, то останавливаясь и начиная бессмысленно глядеть на мозаику пола (...)*

(М. Булгаков: *Мастер и Маргарита*; БММ)

*А второй немец, испугавшись, **побежал** через кусты, и Синцов **побежал** за ним (...)*

(К. Симонов: *Живые и мертвые*; БММ)¹¹

Różnica w interpretacji czasowników inicjalnych *полюбить* i *побежать* jest spowodowana różnicą w znaczeniu leksykalnym odpowiednich czasowników niedokonanych. Czasownik niedokonany *любить* (podobnie jak np.

⁸ Por.: КРЕКИЧ, 1989: 47—48; НЕДЯЛКОВ, 1987: 188 i nast.

⁹ O możliwości użycia wtórnych formacji imperfektywnych od czasowników inicjalnych w znaczeniu procesywnym zob.: ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 108; КРЕКИЧ, 1987: 47—48; ПЕТРУХИНА, 2000a: 196; ИСАЧЕНКО, 1960: 224; БОНДАРКО, 1963: 71—72.

¹⁰ Chodzi o możliwości różnej interpretacji odnoszącej się do różnych faz przebiegu akcji.

¹¹ *Побежал* ≠ ‘начал бежать’, chyba że kontekst zawiera wskaźniki adverbialne (*Он побежал быстрее* ‘он начал бежать быстрее’). O roli kontekstu w wyrażaniu znaczenia inicjalnego zob. uwagi w dalszej części niniejszego rozdziału.

chorować, lubić, nienawidzić) oznacza sytuację statyczną, charakteryzującą się niezmiennym przebiegiem w czasie, natomiast *бежать* (podobnie jak np. *іść, jechać, płynąć*) — sytuację dynamiczną, wewnętrznie niestabilną (LASKOWSKI, 1998a: 181).

Do ingresywów należą także czasowniki od podstaw zawierających segmentację akcji, naturalne rozczłonkowanie (*дрожать, кричать, стонать*), a także segmentację czasowo-przestrzenną (*качаться, колыхаться, трястись, шевелиться*):

Губы Робин задрожали. Она плакала, всхлипывала и дрожала.

(А. Бестер: *Тигр! Тигр!*; БММ)

— *Ду-у-у-у-у! Пароход закачался. Дым из трубы повалил еще гуще.*

(А. Пантелеев: *Лопатка*; БММ)

W języku rosyjskim ich znaczenie związane jest z odniesieniem do jednej „porcji” akcji lub fazy inicjalnej jako zbioru kwantów („porcji”) akcji (ХРАКОВСКИЙ, 1980: 14; HOLVOET, 1989: 50; ЧЕРТКОВА, 1996: 46; КНЯЗЕВ, 1989: 133)¹², np. *закричать* ‘начать кричать, издать крик’.

Odrębną grupę stanowią czasowniki oznaczające akcje krótkotrwale z akcentem na początek (*закричал* ‘издал крик’):

Я закричала и в сторону! Думала, умру со страху.

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*; БММ)

Takie czasowniki zajmują pozycję pośrednią między determinatywno-momentalnym a inicjalnym rodzajem akcji¹³.

Czasowniki inicjalne z przedrostkiem *за-* derywowane są od czasowników oznaczających ruch nieukierunkowany (*заходить, забегать*), wydawanie dźwięków i procesy werbalne (*зазвенеть, заговорить*), krotność akcji (*замигать, задержать*), stan psychiczny (*заболеть, загрузить*), zewnętrzne przejawianie uczuć (*заплакать, заулыбаться*), od czasowników ze znaczeniem ‘być zajęтым czym’ (*заработать*), oznaczających relacje (*зауважать*), a także od innych podstaw (*зادождить, засветить*). Czasowniki te tworzone są od podstaw nieprzedrostkowych, jednak możliwe jest użycie czasowników z przedrostkiem *за-* przyłączonym do podstawy zawierającej już przedrostek (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 158)¹⁴:

¹² „Будучи непредельными, многоактные глаголы выступают только в НСВ [несовершенном виде — J.S.], но значение мультипликативности может сохраниться в качестве подчиненного семантического компонента в образуемых от них начинательных ... глаголах СВ [совершенного вида — J.S.]” (КНЯЗЕВ, 1989: 133).

¹³ Determinatywno-momentalny RA (*прозвучать, прозреть*) akcentuje przejście poprzez krótkie trwanie do zakończenia akcji, podczas gdy w grupie tej akcentuje się zainicjowanie akcji.

¹⁴ Por. także *запрыскивать* pot. ‘начать делать прыжки’ (СМ-81), *запереглядываться* (СМ-79), *запосмеиваться* (СМ-79).

Зазвенел бубуенцами [конь], заприплясывал посреди избы...

(В. Белов)

Czasowniki z przedrostkiem *по-* derywowane są od podstaw oznaczających ruch ukierunkowany (*пойти, побежать, помчаться, потечь*), zewnętrzne przejawianie uczuć (*полюбить*), modalność i procesy myślowe (*пожелать, подумать, попытаться*).

Czasowniki z przedrostkiem *за-* stanowią najliczniejszą grupę wśród formacji inicjalnych; 17-tomowy słownik współczesnego rosyjskiego języka literackiego (БАС) odnotowuje około 900 czasowników inicjalnych z przedrostkiem *за-*. Takie czasowniki pojawiają się także w słownikach neologizmów, np. *заизвиняться* pot. 'начать извиняться' (СМ-78), *запрезирать* pot. 'начать презирать' (СМ-81), *завспоминать* (СМ-80), *завозражать*: *завозражала против жизни в деревне* (СМ-82).

Czasowniki z innymi formantami odnoszą się do inicjalności w połączeniu z intensywnością akcji (grupa inicjalno-augmentatywna). Przedrostek *вз-/ вс-*¹⁵ (także z postfiksem *-ся*, np. *взбунтоваться, взмолиться*) łączy się z podstawami, wyrażającymi wydawanie dźwięków (*взвыть, взреветь*), stan emocjonalny (*взбесить(ся), встревожить(ся), взволновать(ся)*), procesy myślowe (*вздумать*) oraz innymi (*взбунтоваться*):

Выяснилось, что в то утро, не застав Саньку дома, [мама] страшно взволновалась и перезвонила соседке.

(А. Житинский: *Старичок с Большой Пушкинской*; БММ)

Поразмыслив хорошенько о бабушкиных привычках, он встревожился.

(И. Ильф, Е. Петров: *Золотой теленок*; БММ)

E.A. Ziemska (ЗЕМСКАЯ, 1955: 14) przypisuje tym czasownikom odcień intensywności, nagłego zainicjowania akcji, co jest szczególnie widoczne przy zestawianiu ich z czasownikami inicjalnymi z przedrostkiem *за-*, por. *вскричать* i *закричать*, *взвыть* i *завыть*¹⁶. W źródłach leksykograficznych opatrzone są kwalifikatorem *престарзал*.

Zakres tworzenia formacji z przedrostkiem *воз-* jest niewielki. Większość występuje z kwalifikatorami *książkowe, престарзал* lub *gwarowe*. Podstawami są czasowniki wyrażające stan emocjonalny (książk. *вознегодовать, возненавидеть*, pot. *возрадоваться*), wydawanie dźwięków (przestarz. *возгреметь*, przestarz. *восиуметь*), procesy myślowe (*взмечтать*) i wydzielanie światła (przestarz., poet. *возблистать*, przestarz. poet. *воссиять*):

¹⁵ N.S. Awilowa przypisuje ingresywom z przedrostkiem *вз-/ вс-* odcień intensywności, szczególnie w połączeniu z postfiksem *-ся* (typ *всплакаться*) (АВИЛОВА, 1976: 275).

¹⁶ W.S. Chrakowski (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 161) podkreśla możliwość łączenia przedrostka *за-* z tymi samymi podstawami, z którymi łączy się przedrostek *вз-* (*вз-/за-реветь, вз-/за-волноваться*), przy czym czasowniki z przedrostkiem *за-* reprezentują typ produktywny.

Вознегодовать из-за сущего пустяка.

(БТС)

*Устрою тебе такую жизнь — не **возрадуешься**.*

(БТС)

*Спустя трое суток Нумизмат просто **возненавидел** тайгу.*

(Е. Сartiнов: *След нумизмата*; ТКРТ)

Do inicjalnego RA należy także grupa z przedrostkiem *вз-/вс-* i sufiksem *-ну-*, np. *вскрикнуть* ‘wniezapnie wypuścić krzyk; wniezapnie wskrzyknąć cze-ś’ (БТС), *взвизгнуть* ‘wypuścić lub wydać odrywisty, rezki krzyk; wskrzyknąć przynajmniej głosem’ (БТС), zajmująca pozycję pośrednią między determinatywno-momentalnym a inicjalnym RA (z odcieniem augmentatywnym).

1.1.1.2. Inicjalny rodzaj akcji w języku polskim

W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* wśród formacji fazowych wymienia się takie, w których rola formantów polega na wyróżnieniu momentów początkowych i końcowych akcji podstawowej (WRÓBEL, 1998: 547). Wyróżnienie momentu początkowego następuje w formacjach z przedrostkiem *za-* (rzadziej *po-*, *u-*). Są to formacje inchoatywne. Wśród inchoatywów wyróżnia się dwie grupy: czyste inchoatywa, tj. ekwiwalenty połączenia czasownika fazowego *zacząć / zaczynać* z bezokolicznikiem czasownika podstawowego (*zaboleć*, *zapachnieć*, *zamieszkać*, *zakuleć*), oraz derywaty motywowane przez czasowniki oznaczające zjawiska akustyczne, oznaczające akcje krótkotrwałe z naciskiem na moment początkowy (*zabeczeć*, *zaćwierkać*, *zaszczekać*, *zatupać*). Podkreśla się ich bliskość semantyczną z czasownikami semelfaktywnymi (jednoaktowymi) typu *stuknąć*, *machnąć*.

W. ŚMIECH (1986: 39–40), charakteryzując polskie przedrostki czasownikowe, wymienia wśród czasowników z przedrostkiem *za-* takie, które oznaczają początek akcji. Są to zarówno pochodne od czasowników przechodnich, np. *zaciekawić*, *zainteresować*, *zaniepokoić*, jak i pochodne od czasowników nieprzechodnich, np. *zachorować*, *zafermentować*, *zamieszkać*, *zastrajkować*¹⁷.

Według Z. Striekałowej (СТРЕКАЛОВА, 1979: 184–185) dla polskich czasowników z przedrostkiem *za-* znaczenie inicjalne nie jest typowe (dla

¹⁷ W. ŚMIECH (1986: 39) nadmienienia, że czasowniki te powstały z przekształcenia związków wyrazowych z nadrzędnikiem *zacząć*. Punktowy charakter dokonaności jednak sprawia, iż nie wyrażają one w wyraźny sposób początku akcji, lecz po prostu dokonaność. „Kryterium, według którego można na ogół odróżnić te czasowniki od derywatów z przedrostkiem tylko aspektowym, jest to, czy stanowią one wstęp do akcji tego samego lub innego rodzaju, np. *zasiąść [za stołem]* stanowi wstęp do dalszego siedzenia, podobnie *zamieszkać* do dalszego mieszkania itp.”

porównania przytacza rosyjskie ingresywa typu *zanemʹ, zagovorumʹ*), gdyż znaczenie inicjalne przeplata się w nich z rezultatywnym, np. *zaboleć* ‘dać się odczuć jako ból; zacząć boleć’¹⁸. Do czasowników jednoaspektowych inicjalnych Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 184—187) zalicza następujące czasowniki: *zadreptać, zainteresować się, zaistnieć, zaintonować, zamieszkać, zapłakać, zapragnąć, zaważować*¹⁹, oraz czasowniki wstępujące w pary aspektowe: *zachcieć się — zachciewać się, zaciekać — zaciekawić się, zakwitnąć — zakwitać, zamarzyć — zamarzać, zaświecić się — zaświecać się, zawisnąć — zawisać*.

W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* wyróżnione zostały formacje z *po-* uwytłaczające moment początkowy akcji, w których prefiksy wskazują także powstanie stanu wyrażanego podstawą. Czasowniki te nie są ekwiwalentami połączenia czasownika fazowego *zacząć / zaczynać* z bezokolicznikiem (*poznać ≠ zacząć znać*) (WRÓBEL, 1998: 548). Zbliżają się one do odpowiedników aspektowych o odwrotnym wynikaniu semantycznym. Formalna podstawa oznacza stan będący rezultatem akcji wyrażanej derywatem (np. *poczuć, pokochać, poweseleć, poznać, uwierzyć*). Są to pochodne od stanów mentalnych i psychicznych.

Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 188—189) odnotowuje, iż inicjalność wyrażają czasowniki z przedrostkiem *po-* od czasowników ruchu ukierunkowanego, takich jak: *pociągnąć się, pojechać, pójść, polecieć, popędzić, popęznić*, oraz od czasowników oznaczających przemieszczenie w przestrzeni: *pociec, podreptać, pomknąć, pośpieszyć*. Znaczenie inicjalne przeplata się z nich z rezultatywnym, podobnie, jak w czasownikach z przedrostkiem *za-*.

Czasowniki inicjalne z przedrostkiem *za-* tworzone są od czasowników oznaczających wydawanie dźwięków i zachowania werbalne (*zadzwoić, zakukać, zaklaskać, zabelkotać*), czasowników percepcyjnych (*zaiskrzyć się, zabłyszczeć*), oznaczających stan fizyczny (*zachorować, zaboleć*), stan psychiczny (*zażartować, zakochać się*), zjawiska przyrody, procesy samoistne (*zakiełkować, zakiąć*), od czasowników ze znaczeniem ‘być zajęтым czymś’ (*zastrajkować, zamachać*), od czasowników ruchu zakotwiczonego w jednym punkcie (*zachwiać się, zadyndać, zakolebać*) i relacyjnych (*zażądać*). Natomiast czasowniki inicjalne z przedrostkiem *po-* derywowane są od czasowników oznaczających przemieszczenie w przestrzeni (*podreptać, pomknąć*), w tym od czasowników ruchu ukierunkowanego (*pojechać, pójść, popłynąć*).

Najbardziej zbliżone do rosyjskich ingresywów (czasowników typu *zagovorumʹ, zakruchumʹ*) są w języku polskim to czasowniki inicjalne od

¹⁸ Znaczenie inicjalne i rezultatywne łączą w sobie np. czasowniki: *zaboleć, zacłapać, zadymić, zadzwonić, zawiąć, zapanować* (16 czasowników) (СТРЕКАЛОВА, 1979: 184—185).

¹⁹ *Zaważować* ‘o posadzie, urzędzie, stanowisku; stać się wolnym, nie zajęтым; zwolnić się, opróżnić się’ (SJP).

podstaw wyrażających akcje długotrwałe z naciskiem na początek akcji (*zamieszkać* ‘zająć jaki lokal, jakieś pomieszczenie jako miejsce pobytu...’, *zakiełkować* ‘...zacząć kiełkować’, *zachorować* ‘stać się chorym, wpaść w chorobę’, *zadziałać* ‘o mechanizmach, aparatach: zacząć funkcjonować’). Czasowniki, które nie łączą się z adwerbiami typu ‘na jakiś czas’, można zaliczyć do „czystych” ingresywów (*zakiełkować*, *zawalczyć*, *zapachnieć*, *zafalować*, pot. *zaśmierdieć*), np.

Kaśka nieufnie ręką dotknęła grubej Księgi. Lak zapachniał żywicą w całej kuchni.

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 279)

— *Zapachniało wiśniówką.*

(B. Czeszko: *Pokolenie*, s. 104)²⁰

Kolejną grupę stanowią czasowniki wyrażające akcje krótkotrwałe z naciskiem na początek akcji (*zaskrzypieć*, *zamruczeć*, *zasyczeć*)²¹. Wśród nich najliczniejszą grupę stanowią czasowniki oznaczające wydawanie dźwięków, zarówno przez zwierzęta (*zakumkać*, *zagdakać*, *zakukać*), jak i przez człowieka (*zachrapać*, *zakaszeleć*, *zaklaskać*)²², w tym czasowniki mówienia (*zabełkotać*, *zajazgotać*, *zakrzyczeć*).

Wyróżnić należy podgrupę czasowników od podstaw rozczłonkowanych (multiplikatywnych). Oznaczają one akcję składającą się z kilku (wielu) aktów, np. *zamachać* ‘machnąć kilka razy, wiele razy’, *zatupać* ‘tupnąć parę razy; wydać tupot, dać się słyszeć jako tupot’, *zamrugać*²³ ‘poruszyć szybko powiekami, mrugnąć kilkakrotnie’ (*zamrugać kilka razy powiekami*, *kukulka zastukała kilka razy*, *zastukał dwa razy*, *zakukała jeden raz*). Definicje słownikowe podają czasem dwie możliwości interpretacyjne, tj. inicjalną i krótkiego trwania akcji, np. *zajarzyć się* ‘zabłysnąć jarzącym się światłem; zacząć się jarzyć’, *zakołysać się* ‘zostać wprawionym w ruch wahadłowy; poruszyć się takim ruchem; zachwiać się’. Czasowniki te mogą być użyte z adwerbiami wskazującymi krotkość ograniczoną (*kilka razy*, *dwa razy*), np. *Dzisiaj w nocy kukulka zakukała trzy razy*.

Czasowniki kompleksowe, niezawierające determinacji akcji (*słyszeć* — *usłyszeć*), zajmują pozycję przejściową między inicjalnym rodzajem akcji a tzw.

²⁰ Polskim czasownikom inicjalnym z przedrostkiem *za-* poświęcony został artykuł: STAWNICKA, 2006: 3—17.

²¹ Por. *X zamieszkał w B* → *X mieszka w B*, *X zachrapał* ≠ *X chrapie*.

²² Niektóre czasowniki wyrażają oba znaczenia, np. *zagwizdać* (*Zagwizdać na palcach. Lokomotywa, syrena zagwizdała*), *zakukać* (*Kukulka zakukała trzy razy. Zakukała w umówiony sposób*), *zaklekotać* (*Bociany zaklekotały w gnieździe. Zaklekotał silnik samochodu*).

²³ Czasowniki *mrugać* — *zamrugać* oznaczają akty realizujące się na przemian w dwóch przeciwnych kierunkach (*mrugać* ‘opuszczać powiekę’ i ‘podnosić powiekę’), por. także *nurkować* ‘zanurzać się’ i ‘wynurzać się’ (ХРАКОВСКИЙ, 1989: 29).

perfektywnymi parami aspektowymi (zob. poniżej). Z tego względu typ *słyszeć* — *usłyszeć* został zaliczony do peryferii inicjalności²⁴. Należą tu także czasowniki typu *zadziwić się*, *zawstydzić się*, a także *pogniewać się*. Często trudno określić, czy chodzi o krótkotrwały stan ducha, czy o zainicjowanie akcji, por. *Pogniewała się na mnie, nie wiadomo o co, nie odzywa się i unika mnie; Pogniewała się na mnie, ale już przeprosiłem ją i przyznała mi rację*. W przypadku czasowników typu *spróbować*, *powąchać* kompleksowość związana jest z zakończeniem akcji (PIERNIKARSKI, 1969: 137).

Wtórne formacje imperfektywne od czasowników inchoatywnych używane są nie tylko w znaczeniu powtarzalności akcji:

*Wysiadywał do późnej nocy, kreśląc robocze rysunki, o świetle zasypiał nad rajzbretem*²⁵,

(B. Czeszko: *Pokolenie*, s. 62)

ale i w znaczeniu procesu:

... poprowadzili nas na przelaj przez pierwotny las. Akurat zakwitał czosnek niedźwiedzi i całe dno puszczy było zielono-białe.

(M. Jermaczek: *Wycieczka do parków narodowych Polski północno-wschodniej*; www.eko.org.pl)

Czasowniki, od których tworzą się wtórne formacje imperfektywne należą do inchoatywów, np.: *zakwitać* / *zakwitnąć*, *zasypiać* / *zasnąć*²⁶.

Czasowniki inicjalne a człony dokonane perfektywnej pary aspektowej.

Peryferyjną pozycję wśród czasowników inicjalnych zajmują w języku rosyjskim czasowniki z przedrostkiem y- (*услышатъ, увидеть, уснутъ*)²⁷:

Я говорил с ним по телефону и в этот момент услышал крики и выстрелы. А потом треск разбитого стекла.

(Ч. Абдуллаев: *Почти невероятное убийство*; БММ)

²⁴ Tu także jednostkowe przykłady *rozkwitnąć*, *rozbłysnąć*.

²⁵ Wtórne formacje imperfektywne od czasowników inicjalnych z przedrostkiem po- nie wyrażają inicjalności, np. *подążyć* — *подążać*: *Dostrzegłszy ich z daleka, szybko ku nim podążył* (Dor); *поспешить* — *поспешать*: *В месте переправы нурт был dość spokojny, lecz o kilkanaście stajen niżej marszczył się, поспешал, пенил и wpadał z hukiem między zwalone w koryto skały* (Dor); *пociągnąć* — *пociągać* tylko dk ‘o gromadzie, grupie; pójść, udać się, podążyć’: *Тлумы манифестантов пociąгнуły на плац; powiać* — *powiewać*: *Powiało chłodem. Od jeziora powiewa zimny wiatr* (СТРЕКАЛОВА, 1979: 190).

²⁶ Także jednostkowe z przedrostkiem u- (*usnąć* / *usypiać*), z przedrostkiem wz- (*wzbudzić* / *wzbudzać*).

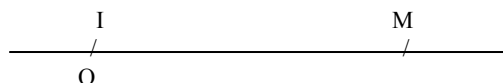
²⁷ Należy również odnotować jednostkowe przykłady z przedrostkiem ну-: *Магазин легко приметить по развешанным снаружи и разостланным по тротуару коврам* (Г. Брянцев: *Клинок эмира*; БММ).

W aspektologii rosyjskiej pary typu: *видеть* — *увидеть*, *слышать* — *услышать*, *чувствовать* — *почувствовать*, *волноваться* — *взволноваться* zaliczane są do tzw. perfektowych par aspektowych (перфектная видовая пара) (ПАДУЧЕВА, 1996: 94 i nast.; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 57). W parze perfektovej czasownik dokonany wyraża zmianę o charakterze momentalnym, a niedokonany — stan będący rezultatem (skutkiem) tej zmiany. M.Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 1982: 10; 2001: 11) porównuje relacje w parach typu *возглавить* — *возглавлять* z relacją między czasownikami inicjalnego rodzaju czynności i czasownikiem bazowym, tj. między *замолчать* — *молчать*, *засуетиться* — *суетиться*, *засмеяться* — *смеяться*, przy czym ingresywność autorka zalicza do regularnych postaci dokonaności²⁸.

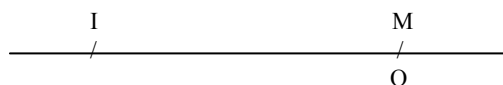
M.Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 2001: 123) dla pary perfektovej proponuje eksplikację: 'Он начал действовать и действует в то время, о котором идет речь' (*Он занялся решением шахматной задачи*). Wynika z tego, że dla pary perfektovej kontynuacja akcji mieści się w eksplikacji członu dokonanego, a brak kontynuacji musi być podkreślony kontekstem. Natomiast A.W. Bondarko (БОНДАРКО, 1986: 15) przy opisie czasowników ingresywnych podkreśla, iż graniczność (ограничение действия пределом) nie odnosi się do akcji jako całości, lecz tylko do fazy inicjalnej. Akcja może być kontynuowana obiektywnie (w planie pozajęzykowym): *Мы поплыли к другому берегу (и продолжали плыть)*. *Он громко заговорил (и продолжал говорить)*. W planie językowym akcja przedstawiona jest jako zakończona, tj. zakończenie akcji odnosi się do fazy inicjalnej.

W celu wyjaśnienia różnic między czasownikami dokonanymi pary perfektovej i inicjalnymi a czasownikami podstawowymi M. Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 2001: 121—122) posługuje się pojęciami: 'moment inicjalny', 'moment obserwacji', 'moment mówienia' i 'i trwająca sytuacja'. W przypadku czasowników inicjalnych moment obserwacji zgodny jest z momentem inicjalnym akcji i poprzedza moment mówienia. Dla czasowników dokonanych perfektovej pary sytuacja nie może być percypowana bezpośrednio, toteż moment inicjalny nie znajduje się w polu obserwacji. Moment inicjalny poprzedza moment obserwacji, który zgodny jest z momentem mówienia. Graficznie można to wyjaśnić następująco (M — moment mówienia, I — moment inicjalny, O — moment obserwacji):

²⁸ W monografii *Введение в русскую аспектологию* pary perfektovej charakteryzowane są jako jeden z typów par aspektowych, a charakterystyka czasowników inicjalnego rodzaju czynności została opatrzona uwagą: „Некоторые глаголы ингрессивного и близких к нему способов действия одновременно образуют с исходным глаголом видовую пару, например: *идти* — *пойти*, *бежать* — *побежать*, *чувствовать* — *почувствовать*, *сердиться* — *рассердиться*, *видеть* — *увидеть*, *радоваться* — *обрадоваться*” (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 111); por. także: ПАДУЧЕВА, 1996: 95.

RYSUNEK 2. Relacja pomiędzy momentem mówienia, momentem inicjalnym a momentem obserwacji (czasowniki inicjalne)

RYSUNEK 3. Relacja pomiędzy momentem mówienia, momentem inicjalnym a momentem obserwacji (czasowniki dokonane pary perfektovej)

W grupie czasowników typu *понимать — понять, беспокоиться — обеспокоиться* komponent ‘trwająca sytuacja’ jest w zasięgu asercji. Natomiast dla czasowników inicjalnych komponent ten jest implikowany i nie zawierają go eksplikacje tychże czasowników. Dowodem na to jest różnica łączliwości czasowników inicjalnych i czasowników dokonanych pary perfektovej z adwerbialnymi określeniami duratywnymi, wskazującymi długość trwania stanu spowodowanego czasownikiem dokonany, tj. z adwerbiami zachowania rezultatu (*Он возглавил завод на три года*). Takie adwerbia nie łączą się z czasownikami ingresywnymi. W ten sposób M.Ja. Głowińska podaje w wątpliwość pogląd rozpowszechniony w literaturze przedmiotu o wyrażaniu przez ingresywa rozpoczęcia akcji i jej kontynuacji. Dla czasowników inicjalnych proponuje eksplikację: ‘В момент наблюдения X начал делать Р’ (*Он забегал по комнате*).

Wyjaśnienia wymaga status polskich tzw. perfektowych par aspektowych oraz rezultatywności czasowników niedokonanych. W języku polskim zadanie rozróżnienia par perfektowych od ingresywnych jest trudniejsze niż w języku rosyjskim, gdyż „czyste” ingresywa właściwie nie występują w języku polskim. C. PIERNIKARSKI (1969: 145) zwraca uwagę, iż czasowniki niedokonane „rezultatywne” w niektórych kontekstach mogą odnosić się do rezultatu akcji wyrażonej czasownikiem dokonany. Autor przytacza trójki czasowników i określa dwa typy relacji między nimi: relacja pomiędzy czasownikiem niedokonany procesywnym a dokonany (poprzedzający proces i rezultat procesu) oraz relacja między dokonany a niedokonany „rezultatywnym” (stan będący skutkiem poprzedzającej zmiany, tj. między dokonany i niedokonany „rezultatywnym” zachodzi stosunek wynikania). Są to trójki typu: *klękać → klęknąć → klęczeć; siadać → siąść → siedzieć; wieszać → powiesić → wisieć*²⁹. C. Piernikarski dodaje do nich opozycje typu *poznać → znać*;

²⁹ M.Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 2001: 11) wymienia podobne trójki czasowników, np. *вставать — встать — стоять, падать — упасть — лежать, ложиться — лечь — лежать*.

zapamiętywać → *zapamiętać* → *pamiętać*. Z jednej strony podkreśla luźny związek przyczynowy między drugim i trzecim członem, z drugiej strony akcje trzeciego członu mogą być wynikiem dowolnych akcji, np. *siedzieć* może być wynikiem akcji *siadać* lub *posadzić kogoś* (PIERNIKARSKI, 1969: 147). Autor wymienia następnie opozycje, w których brak pierwszego członu, a człon dokonany może implikować akcję wyrażoną czasownikiem niedokonanym, np. *zmagazynować* → *magazynować*; *zrozumieć* → *rozumieć*; *zaabonować* → *abonować*. Wymieniając pary typu ‘czasownik dokonany — niedokonany „rezultatywny”’ pisze, że czasowniki dokonane wyrażają znaczenie kompleksowe, a niektóre z nich nawiązują do znaczeń fazowo-determinacyjnych (PIERNIKARSKI, 1969: 147)³⁰. Grupa ta charakteryzuje się płynnością granic ze względu na styczność z innymi rodzajami czynności, różnorodnością wykładników formalnych³¹, nieregularnością w tworzeniu par aspektowych. Można poza tym odnotować różnice znaczeń leksykalnych między czasownikami inicjalnego rodzaju czynności a czasownikami perfektowej pary aspektowej.

Grupa inicjalno-augmentatywna augmentatywnego rodzaju akcji³² w języku rosyjskim. Czasownikom inicjalno-augmentatywnego RA³³ z przedrostkiem *паз-/pac-* oraz postfiksem *-ся* przypisuje się znaczenie stopniowego narastania intensywności akcji (ШЕЛЯКИН, 1983: 191³⁴; ISAČENKO, 1968: 391). A.W. Isaczenko (ISAČENKO, 1962: 391) wyróżnia ewolutywny RA w obrębie znaczeń fazowych. Według W.S. Chrakowskiego (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 161) natomiast intensywność może nie tylko narastać stopniowo w obrębie fazy inicjalnej, ale i pojawiać się od momentu rozpoczęcia fazy inicjalnej nie zmieniając swego natężenia³⁵. W znaczeniu tych czasowników zawierać się może komponent długotrwałości i ponadnormatywności (ПЕТРУХИНА, 2000a: 200).

³⁰ Typowymi czasownikami kompleksowymi (bez wyraźnego zaznaczenia determinacji akcji) są *widzieć* → *zobaczyć*. W treści czasownika dokonanego brak jakichkolwiek innych elementów znaczeniowych (ale np. *pokochać* = kompleksowość + ograniczenie początkowego momentu akcji).

³¹ M.Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 2001: 118) wymienia 7 przedrostków. C. Piernikarski charakteryzując czasowniki niedokonane „rezultatywne”, wymienia m.in. czasowniki z przedrostkami: *по-, pod-, za-, u-, wy-*.

³² Charakterystykę czasowników grupy inicjalno-augmentatywnej (*расплакаться*) zamieszczono w grupie temporalnych RA ze względu na ich związek z inicjalnością.

³³ W literaturze przedmiotu nazwane zostały ewolutywnymi.

³⁴ „Он [услительно-интенсивный способ действия — J.S.] указывает на нарастающее развитие интенсивности уже начатого действия до крайней меры” (ШЕЛЯКИН, 1983: 191).

³⁵ Por. inny punkt widzenia N.S. Awilowej (АВИЛОВА, 1976: 277), która zalicza czasowniki typu *расплакаться* do ingresywów.

Wśród czasowników inicjalno-augmentatywnego RA wyróżnić można kilka typów³⁶, przy czym różnice semantyczne między nimi nie znajdują odbicia w płaszczyźnie formalnej.

Typ I wyraża znaczenie ‘rozpoczęcie uintensywnienia trwającej już akcji (nagle bądź stopniowe)’ np. *распеться* pot. ‘начав петь, увлечься пением’, (*Х пел → Х распелся → Х поет дальше и увлекается пением*), *разгореться* ‘загоревшись, воспламенясь, начать гореть все сильнее’, *расфилософствоваться* разг. ‘начать философствовать; увлечься философствованием’³⁷:

Распелся и исполнил еще несколько песен.

(BTC)

*Питьюк встал и подбросил сучьев на уголья, Костер **разгорелся**, стало светлей.*

(Ф. Моуэт: *Проклятые могилы викинга*; БММ)

*Я так **расфилософствовался**, что не заметил, как в траве внизу что-то зашуришало.*

(Й. Эйхендорф: *Из жизни одного бездельника*; БММ)

*Власов **окончательно разболелся**, и его придется вывозить в „населенку“.*

(*Дневник А. Еришова. Сарыджаз 97*; БММ)

Dla typu II charakterystyczne jest położenie nacisku na początek akcji charakteryzującej się znaczną intensywnością, np. pot. *раскашляться* ‘начать сильно, много кашлять’ (*Х не кашлял → Х откашлялся → Х сильно кашляет*); *раскапризничаться* pot. ‘начать сильно, много капризничать’, *раззвенеться* разг. ‘начать звенеть сильно, на переставая’³⁸:

*Затем его окутало густое облако талька, засыпав нос. Он **раскашлялся**, и на глазах выступили слезы.*

(Д. Родари: *Джин в телевизоре*; БММ)

³⁶ O typach znaczeniowych czasowników ewolutywnych: STAWNICKA, 2007: 41—42.

³⁷ Ср. также *разесться* разг. ‘начав есть, увлечься едой, почувствовать большое желание продолжать еду’, *раскататься* разг. ‘начав кататься, увлечься катанием’, *раскупаться* разг. ‘начав купаться, увлечься купанием’, *распахаться* разг. ‘пропахав некоторое время, начать пахнуть с увлечением’, *расписаться* разг. ‘увлекшись писанием, терять меру’, *распориться* разг. ‘начав спорт, увлечься спором, сильно поспорить’, *рассентиментальничаться* разг. ‘начать проявлять чрезмерную сентиментальность’.

³⁸ Ср. также *развыться* разг. ‘начать сильно выть’, *разгруститься* разг. ‘начать сильно грустить, предаться грусти’, *раздымиться* ‘начать усиленно дымить’, *разворчатся* разг. ‘начать много и долго ворчать’, *разжаловаться* разг. ‘начать много, неумеренно жаловаться’, *раскраснеться* ‘сильно покраснеть от прилива крови’, *разбушеваться* ‘начать сильно бушевать; стать бушующим, бурным’.

(...) что на постоянных слуг тут положиться нельзя. Затем вдруг **раскапризничалась** Ханна — по какой такой причине, Луиза так и не поняла.

(Д. Ле Карре: *Портной из Панамы*; БММ)

Лихие, безудержные, из последних сил **раззвенелись** по селу бубенцы.

(Л. Леонов: *Барсуки*; БММ)

W typie III nacisk położony jest na początek akcji, np. *развеселиться* ‘прийти в веселое настроение, стать веселым’ (X не был весел → X *развеселился* → X стал веселым), *разжечься* ‘начать гореть’: *Дрова разожглись* (БТС)³⁹:

И тут мне в голову пришла такая идея, что я сразу **развеселился**. — Ребята, а что если мы возьмем велосипеды и махнем на пару дней...

(В. Машков: *Веселая дюжина*; БММ)

W typie IV natomiast podkreśla się początek akcji oraz jej krótkie trwanie, np. *рассмеяться* (X не смеялся → X *рассмеялся* → X не смеется):

Я сказал, что стараюсь воспитывать в себе интеллектуальную честность. Он **рассмеялся** и пригласил меня посетить одно из заседаний.

(Д. Корчинский: *Война в толпе*; БММ)

Często trudno określić przynależność czasownika do danego typu, ponieważ granice między nimi są nieostre, a kontekst może podkreślać początek akcji lub jej kontynuację (у X-а не болела голова → у X-а *разболелась* голова → у X-а *болит* голова):

(...) и от смешанного чувства отвращения и непреодолимого любопытства у него **разболелась** голова, глаза же от напряжения начали слезиться, но он продолжал читать

(С. Кинг: *Способный ученик*; БММ)

lub początek, kontynuację i zakończenie akcji, tj. znaczenie akcji krótkotrwałej z akcentem na początek (X не смеялся → X *рассмеялся* → X не смеется):

Незнакомец вдруг **рассмеялся** смехом, который больше походил на смех мертвеца и зашелся в кашле⁴⁰.

(«Марийская правда», 10 I 2003; НКРЯ)

³⁹ Ср. также: *расшевелиться* разг. ‘начать шевелиться, прийти в движение’, *расфилософствоваться* разг. ‘начать философствовать’, *расколебаться* ‘начать колебаться, качаться’, *разнервничаться* разг. ‘прийти в возбуждение, нервное состояние; разволноваться’.

⁴⁰ Рог. Он вдруг икнул и **рассмеялся**. Он ржал громко, на всю комнату, и при этом смотрел на Шохова... (А. Приставкин: *Городок*; «Новый мир» 1983, № 1; ТКРТ).

Niejednokrotnie trudno przeprowadzić granicę między czasownikami wyrażającymi ingresywność a czasownikami augmentatywno-ewolutywnymi, np. *рассердиться* ‘почувствовать раздражение, негодование, гнев’ (БАС), *разболеться* ‘начать сильно болеть: о голове, глазах, зубах’ (БАС):

*Однажды... я сильно на Ефима **рассердился**...*

(В. Войнович: *Шанка*, s. 10)

*От всего этого **разболелась** голова, Ольга Васильевна оделась, взяла сумку и вышла на улицу.*

(Ю. Трифонов: *Другая жизнь*, s. 67).

W. Bondarko i Ł.Ł. Bułanin zaznaczają, że są to w większości czasowniki jednoaspektowe, podają jednak przykłady użycia wtórnych formacji imperfektywnych *разболеться* — *разбаливаться*, *разгореться* — *разгораться*, *разыгаться* — *разыгрываться* (ШЕЛЯКИН, 1983: 191; 1987: 81; БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 15):

*На полу рядом с диваном медленно **разгорался** костер, сложенный из паркетных досок.*

(Происшествия «Столица», 26 VIII 1997; НКРЯ)

*Нервы мои не могли этого выдержать, да и зуб **разбаливался** еще сильнее⁴¹.*

(Г. Голубев: *Глас небесный*; БММ)

M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1969b: 15—16) w zależności od sposobu degywacji wyróżnia czasowniki prefiksalnie-postfiksalne typu *разговориться* pot. ‘начать говорить, постепенно увлечься разговором’ (БАС), *разгореться* 1. ‘загоревшись, воспламеняясь, гореть все сильнее’; 2. перен. ‘усиливаясь, прийти до высокой степени напряжения, развития’ (БАС), lub prefiksalnie typu *раскачаться* ‘начать сильно качаться’: *Качели раскачались* (О), *рассмеяться* ‘начать сильно смеяться’ (БАС)⁴². Typ *говорить* → *разговориться* zalicza do ewolutywów, natomiast typ *сердиться* → *рассердиться*, *гневаться* → *разгневаться* — do ingresywów, odnotowując ich synonimiczność z czasownikami z przedrostkiem *за-*, np. *разгневаться* — *загневаться*, *рассмеяться* — *засмеяться*, co wynika z przyjętego kryterium posiadania / braku cechy ewolutywności⁴³.

⁴¹ Pot. także użycie czasownika niedokonanego z czasownikiem fazowym: *Тайлер начинает разгореваться и говорит...* (Ч. Паланик: *Бойцовский клуб*; ТКРТ).

⁴² Podobnie W.S. Chrakowski (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 161) wyróżnia przedrostkowe czasowniki typu *рас-качаться*, *рас-крутиться*.

⁴³ Kwestię motywowania czasowników z elementem *-ся* (*się*) podstawami bezprzedrostkowymi lub zawierającymi przedrostek rozwiązują poprzez wzięcie pod uwagę dla formacji z elementem *-ся* (*się*) obu możliwości motywacji. Niezależnie od tego, czy podstawa zawiera element zwrotny, czy też nie, formacje z tym elementem traktowane są jako prefiksalnie-postfiksalne. Takie

J.W. PIETRUCHINA (2000a: 201) zwraca uwagę, że w przypadku czasowników oznaczających dźwięki lub zewnętrzne przejawianie uczuć (*расплакаться, распахотаться*), wyrażających inicjowanie akcji intensywnej, nie jest akceptowalne ich użycie w kontekście wskazującym zwiększenie nasilenia intensywności akcji od momentu, który nie jest inicjalnym (**Она плачет уже несколько минут, боюсь, расплачется*).

Czasowniki grupy augmentatywno-inicjalnej inicjalnego rodzaju akcji pojawiają się:

- ze spójnikami przyłączającymi zdanie podrzędne okolicznikowe sposobu (*так, насколько, до того, что*):

Зиновий хотел немедленно ответить, но Аня схватила его за руку и просила помолчать: они так расшумелись, что пассажиры стали оглядываться.

(Л. Аркадий: *Двор*; НКРЯ)

- z określnikami *совсем, окончательно* w znaczeniu wysokiego stopnia intensywności:

Селезнев окончательно развеселился (...)

(В. Ключева: *О мертвых — ни слова*; ТКРТ)

Я совсем разболелся, Ленька, — сказал он.

(И. Муравьева: *Мещанин во дворянстве*; НКРЯ)

- z innymi określnikami wskazującymi znaczną intensywność: *громко, вслух, остро, бурно, сильно, полностью, очень, всюду*⁴⁴:

Она с шутливой досадой швырнула туфлю на землю, попыталась рассмеяться и вдруг громко расплакалась.

(А. Маринина: *Стечение обстоятельств*; ТКРТ)

Dla czasowników ewolutywnego RA podstawami są czasowniki wyrażające stany fizyczne i psychiczne (*рассердиться, раскричаться, рассмеяться*), dźwięki i zachowania werbalne (*раскричаться, разговориться, раззвене-*

---

stanowisko przyjmuje A. BOGUSŁAWSKI (1963: 72, 73, 77), który wymienia wśród czasowników prefiksarno-postfiksalnych również prefiksalne przy podstawach zawierających postfiks. Taki też pogląd został sformułowany w *Русской грамматике* (ШВЕДОВА, ред., 1982: 390) o nałożeniu elementu *-ся* na element w czasowniku podstawowym: „в глаголах, мотивированных глаголами, оканчивающимися на *-ся*, постфикс входит одновременно в состав мотивирующей основы и в состав форманта префиксально-постфиксальных глаголов”. Rog. także „При присоединении циркумфикса к возвратному глаголу одно *-ся* всегда сокращается; *раз + волноваться + ся → разволноваться, раз + смеять + ся → рассмеяться* и т.п.” (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 111).

⁴⁴ Rog. jednak: (...) влиянием этого факта он внес небольшие коррективы в продуманный заранее план убийства и *слегка развеселился* (А. Маринина: *Стечение обстоятельств*; ТКРТ).

ться), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*расчитаться, расписаться, разг. шутл. развоеваться*) oraz czasowniki ruchu obrotowego i zakotwiczonego w jednym punkcie (*раскачаться*). Derywaty takie wyjątkowo mogą być tworzone od podstaw przechodnich (*расписаться, расчитаться*).

Grupa inicjalno-augmentatywna augmentatywnego rodzaju akcji w języku polskim. W polskich źródłach używane terminy „ewolutywny rodzaj akcji”, „ewolutywa”, podkreślają wyrażanie tymi czasownikami stopniowego dojścia (dochodzenia) subiekta do znacznego stopnia intensywności przejawiania się w nim akcji nazwanej czasownikiem podstawowym, akcentowanie rozwoju intensywności akcji (WRÓBEL, 1998: 551; CZOCHRAŁSKI, 1975: 22; KĄTNY, 1994: 51; ŚMIECH, 1986: 73—75⁴⁵; СТРЕКАЛОВА, 1976: 247—252; 1979: 197—207)⁴⁶. Czasowniki te są formacjami prefiksalno-postfiksalnymi⁴⁷ z prefiksem *roz-*.

Wśród czasowników inicjalno-augmentatywnego RA w języku polskim można wyróżnić kilka typów, przy czym takie rozróżnienie — podobnie jak w języku rosyjskim — nie zaznacza się na płaszczyźnie formalnej:

Typ I wyraża znaczenie ‘rozpoczęcie nagłego uintensywnienia (także stopniowego) trwającej już akcji’, np. *roztańczyć się* ‘zacząć tańczyć na dobre’ (*X tańczył* → *X roztańczył się* → *tańczy na dobre*); *rozśpiewać się* 1. ‘nabrać ochoty, zapału do śpiewania’, 2. ‘zacząć śpiewać pełnym głosem, osiągnąć pełne brzmienie’; *rozhulać się* pot. ‘zacząć hulać — bawić się bez umiaru; rozbawić się, rozswawolić się’; *rozchorować się* ‘nabawić się choroby’:

W czasie występów tego zespołu publiczność roztańczyła się i rozśpiewała na dobre.

(...) rozchorowałem się naprawdę. Wieczorne drapanie w gardle rankiem zmieniło się w dotkliwe pieczenie.

(E. Białoleśka: *Tkacz iluzji*; Korpus PWN)

Dla typu II charakterystyczne jest położenie nacisku na początek akcji charakteryzującej się znaczną intensywnością, np. *rozgniewać się* ‘wpaść

⁴⁵ W. ŚMIECH (1986: 74) zaznacza, że są to derywaty prefiksalno-zaimkowe. Jeśli w podstawie występuje już zaimek, to mamy wówczas do czynienia z nałożeniem zaimków na siebie.

⁴⁶ „Die evolutive Aktionsart [...] konnotiert das Sich-Versetzen in den Zustand einer intensiv verlaufenden Tätigkeit (Handlung), also eine erfolgte Steigerung der Handlung bis zur vollen Intensität” (CZOCHRAŁSKI, 1975: 22).

⁴⁷ Wyjaśnienia wymaga stosowanie terminu „czasowniki prefiksalno-postfiksalne” w odniesieniu do materiału polskiego. Z punktu widzenia formalnego *się* jest zaimkiem, funkcjonalnie zaś — morfemem słowotwórczym. Należałoby zatem mówić o czasownikach prefiksalnych z obligatoryjnym elementem *się*. Chociaż trudno nazwać element *się* postfiksem ze względu na jego samodzielność i możliwość występowania przed i po czasowniku, to jednak dla ujednolicenia terminologii przyjmuję termin „czasowniki prefiksalno-postfiksalne”. O elemencie *się* zob. m.in.: WILCZEWSKA, 1966: 121—134; SALONI, 1975: 25—33; OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1983: 16.

w gniew, wybuchnąć gniewem' (X *nie gniewał się* → X *rozniewał się* → X *gniewa się bardzo*), *rozedrgać się* książk. 'zacząć silnie drgać':

*Ulegając grzesznej pokusie ciekawości, zajrzeli do skrzyni, by przekonać się, co się w niej znajduje. Wtedy Jahwe **rozniewał się** i pozbawił życia ponad pięćdziesiąt tysięcy mieszkańców Bet Szemesz.*

(Z. Kosidowski: *Opowieści biblijne*; Korpus PWN)

*Trójka chłopaków z gitarami, bębniarz i nieduża ruda dziewczyna z mośiężną trąbką wyginali się w tym samym powolnym rytmie, którym przedtem **rozedrgały się** schody.*

(P. Siemion: *Niskie Łąki*; Korpus PWN)

Typ III charakteryzuje się położeniem nacisku na początek akcji, np. *rozchorować się* 'nabawić się choroby, zachorować' (X *nie był chory* → X *rozchorował się* → X *jest chory*⁴⁸), *rozżalić się* 'poczuć żal, smutek, rozgoryczenie', *rozzielenić się* 'nabrać zielonej barwy, zazielenić się':

*Przestań, na Boga, mamusiu! Zaszкодzisz sobie, byłaś dziś taka niezdrowa. Mieję wzgląd na nas, na mnie; jeżeli **rozchorujesz się**, co będzie ze mną?*

(M. Kuncewiczowa: *Cudzoziemka*; Korpus PWN)

— *Śpi, dziecinka, Boże Najświętszy, żeby to wszystko już minęło, nie wytrzymuję tego napięcia — znów **rozżaliła się** profesorowa*⁴⁹.

(R. Antoszewski: *Kariera na trzy karpie morskie*; Korpus PWN).

W typie IV natomiast podkreśla się początek akcji oraz jej krótkie trwanie, np. *roześmiać się* (X *nie śmiał się* → X *roześmiał się* → X *nie śmieje się*):

*Jerzy **roześmiał się** krótko i mruknął: — Naturalnie, że wszystko nam jedno*⁵⁰.

(Z. Żurakowska: *Jutro niedziela*; Korpus PWN)

Grupa inicjalno-augmentatywna RA pojawia się (typ I i II) z określeniami intensyfikującymi (*na dobre, na całego, całkowicie, głośno, mocno, silnie, intensywnie*) i oceniającymi zasięg akcji (*do przesady, bez umiaru, do zwariowania, długo*), a także ze spójnikami typu *tak..., że*, wprowadzającymi zdanie okolicznikowe sposobu:

⁴⁸ O takiej interpretacji wspomina L. STYRCZ-PRZEBINDA (2001: 95): „Na przykład wydaje się, że dla *rozchorować się* byłyby możliwe obie interpretacje, to znaczy zakładająca, że »ktoś był zdrowy i nagle sytuacja uległa zmianie«, jak i taka: »ktoś i wcześniej nie był zdrowy, ale teraz rozchorował się na dobre«”.

⁴⁹ Tu należą też jednostkowe przykłady wskazujące uintensywnienie początku czynności *pochorować się, podźwigać się* (WILCZEWSKA, 1966: 124); *popłakać się* (OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1983: 127).

⁵⁰ Typ ten zbliża się do determinatywno-momentального rodzaju akcji.

*Później jeszcze dwukrotnie zmieniano termin rozpoczęcia skoków, gdyż wiatr **rozhulał się na dobre**.*

(J. Pindera: *Oswajanie wiatru*. „Rzeczpospolita”, 9 III 2002; Korpus PWN)

*Po chwili **roześmiał się tak głośno**, że ze skalnych ścian zaczęły toczyć się kamienie.*

(K. Funke: *Smoczy jeździec*; <http://junior.reporter.pl>)

Typ ten jest dość produktywny, np. na wzór *rozgadać się* powstały czasowniki *rozdyktować się*, *rozfilozofować się*, *rozgawędzić się*, *rozgderać się*, *rozperorować się*, na wzór *rozplakać się* — *rozbeczeć się*, *rozszołchać się*, *rozwrzeszczeć się* (OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1983: 129).

Czasowniki inicjalno-augmentatywne tworzone są od czasowników stanu fizycznego i psychicznego (*rozchorować się*, *rozentuzjasmować się*, *rozradować się*), mówienia (*rozkrzyczeć się*), konkretnej czynności fizycznej (*roztańczyć się*, *rozdyktować się*, *rozpolitykować się*), określających sposób zachowania oceniany negatywnie (*rozpróżniaczyć się*, *rozleniwieć się*)⁵¹, a także od czasowników ruchu obrotowego i innych czasowników ruchu (*rozedgrać się*).

Należy podkreślić możliwość wtórnej imperfektywizacji w języku polskim, przy czym wtórne formacje imperfektywne mogą być użyte w znaczeniu procesywnym i iteratywnym:

*(...) coraz bardziej **rozbawiał się** podпиты już dobrze doktor Czosnaczek.*

(R. Antoszewski: *Kariera na trzy karpie morskie*; Korpus PWN)

*Mama fryzowała sobie grzywkę lokówkami, które **rozgrzewały się** na spirytusowej maszynie.*

(D. Koral: *Wydziezdziczeni*; Korpus PWN)

*Siedział przeważnie w domu, **rozczytując się** w jakichś pismach agronomicznych.*

(Ritt: *Duchy*, s. 83; SJP)

Rola kontekstu w wyrażaniu inicjalności w języku rosyjskim. Uwagi o roli kontekstu w wyrażaniu znaczeń inicjalnych należy poprzedzić wyróżnieniem dwóch typów inicjalności: inicjalności sensu (смысловая начинательность) i inicjalności interpretacyjnej (интерпретационная начинательность) (БОНДАРКО, 1996: 26—29). Inicjalność sensu dotyczy eksplicytnego wyrażania inicjalności w kontekście (*Начал строчить, но так и не достроил; Снова начал курить*)⁵². Inicjalność interpretacyjna wynika

⁵¹ Czasowniki te znaczeniowo związane są z rzeczownikami *próżniak*, *leń*.

⁵² „В подобных случаях начинательность является необходимым элементом смысла высказывания” (БОНДАРКО, 1996: 26—27).

z reguł rządzących relacjami między formami werbalnymi w tekstach narracyjnych (БОНДАРКО, 1996: 27)⁵³

Кузьма вышел на дорогу, и стал медленно ходить взад и вперед. На картуз, на руки опять посыпался дождь.

(И. Бунин: *Деревня*)

Inicjalność może być jednak związana nie tylko z relacjami między formami werbalnymi w tekście, ale również z brakiem korelacji aspektowych. Wymaganie użycia formy dokonanej determinuje użycie w takim przypadku czasownika inicjalnego rodzaju akcji.

Przy charakterystyce inicjalnych znaczeń szczegółowych należy brać pod uwagę — oprócz znaczenia leksykalnego czasownika (por. *заговорить* i *залаять*) — współdziałanie kontekstu, a także czynniki pozalingwistyczne (por. *Зажечь спичку. Зажечь костер*). Kontekst może bowiem wskazać kontynuację akcji bądź jej zakończenie (przerwanie) po zrealizowaniu się fazy inicjalnej. Możliwość jednej lub drugiej interpretacji związana jest z różnieniem tzw. inicjalności typu aorystycznego i perfektywnego⁵⁴.

Przy sekwentynośności rozpoczęcie następnej akcji uwarunkowane jest zakończeniem akcji poprzedzającej:

Она сунула окуроч в пепельницу, закурила новую сигарету, поднялась и, как-то забавно пританцовывая, проишла по комнате.

(А. и Б. Стругацкие: *Град обреченных*; БММ)

Następowanie akcji jedna po drugiej łączy się także ze wskazaniem logicznego następstwa wydarzeń, przy czym rozpoczęcie kolejnej akcji następuje po zakończeniu poprzedniej, na której zainicjowanie wskazuje czasownik (lub przynajmniej na jej krótkie trwanie z naciskiem na początek):

— Я вскочил в вагон, паровоз загудел, поезд дернулся и пошел...

(Н. Евдокимов: *К сестре на день рождения*, s. 60)

Тут безумный расхохотался так, что из липы над головами сидящих выпорхнул воробей.

(М. Булгаков: *Мастер и Маргарита*; БММ)

W kontekście może być wskazane zainicjowanie (lub przynajmniej krótkie trwanie z podkreśleniem początku) akcji następującej po zakończeniu poprzedzającej akcji:

⁵³ „Речь идет, таким образом, об аспектуально-таксисных отношениях, требующих в соответствии с нормами русского языка «фазовой интерпретации» действия, как наступающего факта» (БОНДАРКО, 1996: 27).

⁵⁴ Oba znaczenia zostały scharakteryzowane w części wstępnej.

На улице Воробьянинов вспомнил про Остапа и задрожал от страха.

(И. Ильф, Е. Петров: *Двенадцать стульев*; БММ)

Współdziałanie kontekstu przy wyrażaniu inicjalności zaznacza się również poprzez eksplicytne wyrażenie zakończenia akcji lub jej kontynuacji. Kontekst może wskazywać eksplicytnie krótkie trwanie akcji:

Мотор заработал на малых оборотах и заглох.

(М. Шолохов: *Они сражались за родину*, s. 9)

На вершине раскидистого ясеня робко, неуверенно закуковала кукушка. Закуковала и смолкла, словно убедившись в том, что неуместно звучит ее раздумчивый и немножко грустный голос в этом лесу...

(М. Шолохов: *Они сражались за родину*, s. 27)

Na brak kontynuacji akcji może także wskazywać szerszy kontekst:

Кузьма задремал, но ребята в своей комнате раскричались, и ему пришлось подняться...

(В. Распутин: *Деньги для Марии*, s. 36)

Użycie czasowników wyrażających zachowania werbalne lub innych w funkcji *verbów dicendi* w prepozycji lub postpozycji w stosunku do fragmentu mowy niezależnej nadaje czasownikom znaczenie zewnętrznego ograniczenia akcji⁵⁵. Czasownik inicjalny staje się węzłem zespalającym w narracji:

Конечно, хочу! — поспешно закричал он, боясь, как бы муравьишка не передумал.

(В. Роньшин: *Жил на свете генерал*; НКРЯ)

Однако он не успел выговорить этих слов, как заговорил иностранец: — Да, человек смертен, но это было бы еще полбеды.

(М. Булгаков: *Мастер и Маргарита*; БММ)

Przy wyrażaniu znaczenia perfekтового kontekst zawiera charakterystykę sytuacji po rozpoczęciu akcji, wskazując na stan rezultatywny:

Заиграл оркестр: скрипка, виолончель, пианино, труба и ударник. Танцевали на маленькой площадке перед оркестром.

(А. Рыбаков: *Дети Арбата*; БММ)

⁵⁵ „Прямая речь обычно воспринимается как объект единичности... и таким образом оформляет внешний предел действия в авторских словах” (КОЛОСОВА, 1975: 58). O nadaniu czasownikom znaczenia zewnętrznej delimitacji (внешний предел) przy użyciu *verbów dicendi* w prepozycji lub postpozycji w stosunku do mowy niezależnej zob. БАЛИН, КОЛОСОВА, 1971: 12; КОЛОСОВА, 1975: 58; БАЛИН, 1969: 82—83.

Застопорили, куда будет лучше всего. Одни предлагали в Общество купеческих приказчиков, другие в Высшее техническое...

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*; БММ)

Андрей заплакал. Он сидел на полу а пустом коридоре, прислонившись спиной к золоченым завитушкам, и плакал.

(А. и Б. Стругацкие: *Град обреченных*; БММ)

Потом Кузьма раздумался, и предложение деда Гордея уже не казалось ему диким.

(В. Распутин: *Деньги для Марии*, s. 124)

Z wyrażeniem znaczenia perfektownego związane jest również użycie czasowników mówienia lub innych czasowników w funkcji *verba dicendi* w środku wypowiedzi:

— Извините меня, пожалуйста, — заговорил подошедший с иностранным акцентом, но не коверкая слов, — что я, не будучи знаком, позволяю себе...

(М. Булгаков: *Мастер и Маргарита*; БММ)

Павел оказался более полезным. — Знаю! — разволновался он. — Это про того типа в красной рубашке.

(И. Хмелевская: *Все красное*; БММ)

Dla kontekstu typu „sprzężenie faz inicjalnych”⁵⁶ charakterystyczne jest wystąpienie przynajmniej dwóch czasowników inicjalnych, przy czym relacje temporalne między nimi nie są określone, a kolejność realizacji akcji okazuje się nieistotna:

Вслед за первым толчком последовал второй, и началось свето-преставление: все кругом закачалось, завывло, завизжало.

(Г. Николаев: *Белый камень Эрдени*; БММ)

Мужики все же добились: на берег выскочили люди и тоже в ответ закричали, замахали платками, фуражками, но парход шел далеко, и узнать кого-нибудь или улсышать было нельзя.

(В. Распутин: *Живи и помни*; БММ)

Inicjalność odnosi się także do akcji powtarzającej się. W.P. Niediałkow (НЕДЯЛКОВ, 1987: 186—187) wyróżnia kilka typów inicjalnych znaczeń seryjnych: nieadwerbialne (неадвербиальные серийные начинательные значения) i adwerbialne (адвербиальные серийные начинательные значения). Nieadwerbialne znaczenia inicjalne odnoszą się do powtarzalności zdarzeń przy mnożności subiektu lub / i obiektu:

⁵⁶ O typie kontekstu „sprzężenie faz inicjalnych” (сопряженность начальных фаз) (БОНДАРКО, 1971: 187—188; 1987: 254).

Под камнями шустро забегали зверьки, похожие на белых мышей.

(С. Ильин: *Последний из динозавров*; БММ)

Ребята запереглядывались, все даже растерялись немного — никто об этом не думал, все с ума прямо посходили от счастья.

(А. Лиханов: *Чистые камушки*; БММ)

Powtarzalność zdarzeń z wyeksponowaniem inicjalności (choć powtarzają się całościowe zdarzenia) łączy się również z powtarzalnością uwarunkowaną⁵⁷, np.

(...) после каждой смены Василий в общежитии валялся в постель и мгновенно засыпал.

(А. Попов: *Хорошие деньги*; БММ)

Раздражался, если со мной заговаривали девушки в экскурсионном бюро.

(С. Довлатов: *Заповедник*; БММ)

lub akcji o charakterze umiejętnościowym i charakteryzującym, np. *заговорить* (по немецки), *запить*, *закурить*:

С тех пор Худолеев запил и стал буйнить, сводя счета со всем светом...

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*; БММ)

Cykliczność akcji może być wskazana eksplicitnie:

Дочка болела, выздоравливала и снова заболела.

(С. Довлатов: *Заповедник*; БММ)

Zainicjowanie akcji może dotyczyć także kontynuowania akcji po przerwie (znaczenie adwerbialno-kontynualne)⁵⁸:

— (...) крутнув головой, точно освобождаясь от крика, закачался и запел дальше.

(В. Распутин: *Живи и помни*; БММ)

lub przy kontynuacji akcji — zmiany parametrów, np. natężenia:

Рыхлый зеленоватый снег шуриал под сапогами, я пошел быстрее, быстрее и побежал.

(Ю. Коваль: *Сиротская зима*; БММ)

⁵⁷ Powtarzalność uwarunkowana reprezentowana jest przez zdania stwierdzające niezmiennie następowanie zdarzenia w wypadku nastąpienia innego zdarzenia, tj. „A ilekroć B” (HOLVOET, 1989: 36—37; 1990: 86; BEDNAREK, 1995: 57—61). O użyciu form aspektowych przy powtarzalności uwarunkowanej w języku polskim zob. STAWNICKA, 2007: 85—91.

⁵⁸ O znaczeniu adwerbialno-kontynualnym pisze G. STORCH (1978: 118).

Rola kontekstu w wyrażaniu inicjalności w języku polskim. Rola kontekstu w wyrażaniu inicjowania akcji jest pojmowana niejednoznacznie w polskiej literaturze przedmiotu. Przykładowo według C. PIERNIKARSKIEGO (1969: 128) w przypadku czasowników ingresywnych rosyjskich typu *займемь* oraz polskich typu *zamieszkać* kontynuacja akcji nie musi być wyrażona eksplicytnie, a brak kontynuacji ma być obligatoryjnie podkreślony przez kontekst. Inaczej ujmuje rolę kontekstu W. Śmiech, który podkreśla jego precyzującą funkcję we wskazaniu znaczenia inicjalnego bądź rezultatywnego, np. *Orkiestra zagrała i wszyscy ruszyli do tańca*; *Orkiestra zagrała i wszyscy się rozeszli* (ŚMIECH, 1986: 39–40)⁵⁹.

C. PIERNIKARSKI (1969: 124) podkreśla charakter przejściowy czasowników typu *zaskrzypieć*, *zakrzyczeć* między czasownikami o czasowym i fazowym ograniczeniu akcji⁶⁰ oraz przypisuje im znaczenie determinacji czasowej w powiązaniu z kompleksowym ujęciem akcji ('akcje krótkotrwałe z naciskiem na początek akcji'). Nie jest możliwa eksplikacja ich znaczenia za pomocą odpowiednich konstrukcji opisowych, gdyż brak w języku polskim adwerbiów, które oznaczałyby krótkotrwałość akcji z uwypukleniem początku. C. Piernikarski zwraca także uwagę na płynność granic między czasownikami z przedrostkiem *za-* a czasownikami semelfaktywnymi typu *stuknąć*, *klasnąć*. Czasowniki z przedrostkiem *za-* mogą bowiem wyrażać również akcję jednorazową, składającą się z jednego aktu, np. *zakukała jeden raz* (PIERNIKARSKI, 1969: 128). Badacz wymienia jednak kilka czasowników, w których nacisk położony jest na początek akcji, przy czym czas trwania nie został określony (*zaboleć*, *zamieszkać*, *zapachnieć*), a także czasowniki typu *zaszumić*, *zabłysnąć*, które w określonych kontekstach nabierają znaczenia inicjalnego, np. *zabłysła pierwsza gwiazdka* (PIERNIKARSKI, 1969: 128).

A. DYSZAK (1999) w monografii *Językowe wyrażenia zjawisk emisji światła* analizuje użycie czasowników *zaświecić*, *zabłysnąć* w dwóch znaczeniach: inicjalnym oraz w znaczeniu chwilowej emisji światła (DYSZAK, 1999: 96, 99)⁶¹. Przykład *Księżyc zaświecił w okno* może zostać zinterpretowany na dwa

⁵⁹ W. ŚMIECH (1986: 41–42) przytacza czasowniki z przedrostkiem *za-* od czasowników percepcji wzrokowej (*zabielić się*, *zaświtać*), a także kilka czasowników od podstaw wyrażających wydawanie dźwięków (*zamentować*). Wśród czasowników rezultatywnych z przedrostkiem *za-* wymienia takie, które powstają od czasowników percepcyjnych oraz oznaczających wydawanie dźwięków. Niektóre czasowniki oznaczające wydawanie dźwięków i percepcji wzrokowej w określonym kontekście wskazują inicjowanie akcji.

⁶⁰ C. PIERNIKARSKI (1969: 127 i nast.) rozróżnia czasowniki wyrażające czasowe ograniczenie akcji (*posiedzieć*, *pospacerować*), fazowe ograniczenie akcji (*dopisać*, *dobrzemieć*), znaczenie akcji długotrwałej z naciskiem na początek akcji (*zabrzączyć*), z naciskiem na początek akcji bez determinacji czasowej (*zamieszkać*) oraz z determinacją czasową (od pewnego czasu) w powiązaniu z kompleksowym ujęciem akcji (*pokochać*).

⁶¹ Autor zaznacza, że definicje słownikowe nie uwzględniają takiego odniesienia.

sposoby: ‘zaczął świecić i świeci’ (w okno) i ‘zaczął świecić i (po chwili) przestał świecić’ (DYSZAK, 1999: 96). Nie zawsze można jednoznacznie rozstrzygnąć, o które ze znaczeń chodzi, np. *Słońce zabłysło zza chmur; W przecięciu drzew załśnił staw* (DYSZAK, 1999: 99—100). Możliwość obu interpretacji jest dowodem dwuznaczności polskich czasowników tego typu. Gdyby bowiem czasowniki te zawierały w swoim znaczeniu wskazanie kontynuacji akcji, a jej przerwanie obligatoryjnie musiałoby zostać podkreślone kontekstem, to nie byłaby możliwa interpretacja tychże przykładów w znaczeniu chwilowej emisji światła.

Język polski zajmuje pozycję pośrednią między językiem rosyjskim i czeskim w kwestii reguł konstruowania tekstów narracyjnych (ПЕТРУХИНА, 2000b: 62)⁶², przy czym bardziej zbliża się do języka rosyjskiego niż do języka czeskiego. W języku czeskim i słowackim zaznacza się większa swoboda wyboru formy aspektowej w tekstach narracyjnych (ПЕТРУХИНА, 2000a: 88). Pożądane byłyby badania tekstowe użycia form aspektowych z uwzględnieniem możliwości wyboru formy aspektowej⁶³.

W języku polskim, w którym „czysta” ingresywność nie występuje w systemie, rola kontekstu jest jeszcze większa, bo jedynie kontekst może wskazać typ znaczenia inicjalnego, por.:

Ustał wiatr. Zapaliły się i zgasły dalekie światła... [krótkie trwanie akcji z podkreśleniem początku]

(„Kultura” 1989, nr 5; Korpus PWN)

Kiedy znalazły się przed domem, zabłysło słońce. Pestka odetchnęła radośnie, pełną piersią, jakby ją wypuszczono z długotrwałego zamknięcia. — Coś wspaniałego! — powiedziała z zachwytem. [rozpoczęcie akcji i podkreślenie jej kontynuacji przez kontekst]

(I. Jurgielewiczowa: *Ten obcy*; Korpus PWN)

Przy użyciu czasowników inicjalnych ważną rolę odgrywają elementy kontekstu, które mogą wskazywać na kontynuację akcji czy też jej przerwanie. Obie możliwości (inicjowanie akcji i jej kontynuacja oraz krótkie trwanie akcji) tkwią bowiem potencjalnie w czasowniku. Można zatem mówić o dwuznaczności czasowników inicjalnych, a potwierdza ją obligatoryjność wskazań

⁶² Por. uwagi J.W. Pietruchiny (ПЕТРУХИНА, 2000a: 88). „В русском языке (а также отчасти в польском) в повествовательных текстах в большей степени, чем в чешском и словацком, распространены неинтенциональные типы употребления видов, когда выбор определенного вида, включаясь в механизм порождения высказывания, в силу obligatoryности языковых правил не связан с реализацией намерения говорящего выразить тот или иной параметр действия” (БОНДАРКО, 1994: 30).

⁶³ Zagadnienie to mieści się w ramach badań nad zjawiskiem *taxis*. Brak szczegółowych badań nad zjawiskiem *taxis* w języku polskim podkreśla T. SKUBALANKA (2000: 91).

kontekstowych kontynuacji akcji bądź krótkotrwałości akcji (przerwania akcji), której rozpoczęcie wskazuje czasownik inicjalny.

W języku polskim inicjalność sensu wyrażana jest przede wszystkim za pomocą konstrukcji analitycznych typu czasownik fazowy *zacząć / zaczynać* z bezokolicznikiem⁶⁴. Większość czasowników inicjalnych oddaje bowiem znaczenie krótkiego trwania akcji z naciskiem na początek akcji.

Przy sekwentywności akcji następują jedna za drugą i rozpoczęcie następnej uwarunkowane jest zakończeniem akcji poprzedzającej⁶⁵:

*Mężczyzna leżący nade mną chrząknął, **zaszeleścił** gazetą i z rozmachem zmienił pozycję.*

(Z. Skibicki: *Teraz tylko Alpy*; www.turystyka.skibicki.pl)

Następowanie akcji jedna po drugiej związane jest także ze wskazaniem logicznego następstwa wydarzeń, przy czym czasownik inicjalny może określać bądź przyczynę:

***Zazgrzytała** [latarnia] po nierównościach muru i zwała się z martwym trzaskiem zbutwiałego drewna.*

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 299)

bądź skutek:

*Siadłem na pniu, a koperta znacząco **zaszeleściła** mi w kieszeni.*

(A. Sznaper: *Listek z drzewa pogardy*; Korpus PWN)

Odrębny typ kontekstu stanowi wystąpienie akcji wskazującej krótkie trwanie z naciskiem na początek na tle akcji duratywnej:

*Mylam właśnie głowę, kiedy **zadzwoił** telefon.*

(K. Pilarek-Kowol: *Grobowa tajemnica*)

*Drzemałem przy piecyku, rozpalona blacha grzała mi w twarz, chuchała ciepłem, kiedy nagle **zakrzyczały** ostrzegawczo.*

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 271)

*Siedzieliśmy w ciemności, kiedy coś **zaskrobało** w zamku i za skrzypnięciem otworzyły się drzwi, wszedł stary buldog z drabinką i zapalił lampę naftową wysoko pod sufitem.*

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 217)

⁶⁴ Ta teza zostanie zweryfikowana w tomie 2. monografii.

⁶⁵ Por. przykład, w którym chociaż eksplicytnie wyróżniono inicjalną fazę, kontekst wskazuje krótkie trwanie czynności: *Nastąpiła mała przerwa w rozmowie. Mężczyzna **zaczął szeleścić** papierami, a po chwili odczytał ze źle skrywaną satysfakcją...* (S. Dejczer: *Manekin*).

Na krótkie trwanie akcji mogą wskazywać adwerbia krotności ograniczonej:

*Odgłos pracującego serca zdawał się wstrząsać powietrzem. **Zamrugał** kilka razy. Powoli, ślepyimi ruchami, jął rozwijać linę.*

(S. Lem: *Niezwyciężony*; Korpus PWN)

W kontekście w sposób eksplicytny może zostać wyrażone inicjowanie i finalizowanie akcji:

*Sputnik **zawirował** po raz ostatni, zatrzymał się i **zgasł**.*

(J. Głowacki: *Rose Café i inne opowieści*; Korpus PWN)

*Szereg oświeconych wagonów przesunął się wzdłuż peronu, **zadrgał i stanął**.*

(H. Sienkiewicz: *W pustyni i w puszczy*)

*Powietrze drgnęło, a następnie zaczęło się poruszać, najpierw zrywami — flaga **załopotiała** gwałtownie, **zwisła** bezwładnie, znowu **załopotiała**, znowu **zwisła** — później zaś zerwał się prawdziwy wiatr...*

(<http://www.stephenking.pl>)

O znaczeniu aorystycznym decydują także czynniki pozalingwistyczne: *W ciemności **zamigotało** światelko zapalanej zapalki.* (por. *Zamigotało światelko ogniska*):

*Zdażył go dostrzec i strzelić. Chybił. Skalka zaiskrzyła, fragment ludzkiej sylwetki znikł. I zaraz potem, po drugiej stronie, **zamigotał** płomień wylotowy bijącego serii automatu⁶⁶.*

(A. Baniewicz: *Drzymalski przeciw Rzeczypospolitej*; Korpus PWN)

Przy użyciu czasowników wyrażających zachowania werbalne lub innych w funkcji *verbów dicendi* w prepozycji lub postpozycji w stosunku do fragmentu mowy niezależnej czasownik inicjalny jest węzłem zespalającym w narracji:

*Wtem złoczyńca trzymający chłopca **zaszeptał** mu do ucha: — Gdzie ojciec pieniądze chowa?*

(E. de Amicis: *Serce*; <http://www.andreadoria.republika.pl/ebooki/serce.pdf>)

Dla znaczenia aorystycznego charakterystyczne jest również wyrażenie krótkiego trwania stanu rezultatywnego:

*W tym momencie w obrazie odbitym w krystalicznej powierzchni ekranu dostrzegłem ruch. **Przez ułamek sekundy** na soczewkach kamery **zamigotało** odbite światło lampy, stojącej na moim pulpicie.*

(*Singing Hearts — Sweet Memories*; <http://www.konstancin.com>)

---

⁶⁶ Czas trwania akcji wyznacza czas trwania strzału (serii z automatu).

*Żarówka wisząca na rozizolowanym drucie **zatlila się na moment** i więcej nie mieliśmy z niej pożytku.*

(A. Damas: *Skrawek Everestu*; <http://globtroter.onet.pl>)

Przy wyrażaniu znaczenia perfektywnego kontekst zawiera charakterystykę sytuacji po rozpoczęciu akcji, wskazując na stan rezultatywny:

*Gdy dzięki dużej cierpliwości zebraliśmy trochę tego materiału, znalazłem świeczkę, którą zużyto prawie całą, zanim rozpalono ognisko. Gdy w końcu ognisko **zapłonęło**, trzeba było widzieć radość dzikusów tańczących dookoła.*

(„My a Trzeci Świat” 2004, nr 3; <http://www.gsd.gda.pl>)

***Zaśpiewała** głosem drżącym od udręki. Francuskie dźwięki o zakochanej cyrkóweczce **zawirowały** wśród secesyjnych obrazów i zapalonych świec. Bruno słuchał prostej piosenki całym sobą. Myślał o swoim życiu przegranym w znaczone karty i poczuł, że powieki zdradzają go, kreśląc twarz mokrym śladem.*

(R. Praszyński: *Jajojad*; Korpus PWN)

Znaczenie perfektywnego mogą wskazywać także adwerbia (por. np. *zabłyśnąć na dobre, zaopiekować się kimś na kilka lat, na pewien czas, na stałe*):

*Światło Księżyca **na dobre zabłyśło** nad zgromadzonymi tego wieczoru w klubie istotkami.*

(Moonlight/Delight, Relacja z koncertu, Toruń 10 XI 2001; <http://strefa.rockmetal.art.pl>)

Z wyrażeniem znaczenia perfektywnego związane jest również użycie czasowników mówienia lub innych czasowników w ich funkcji w środku wypowiedzi:

— *No, widzisz, no, widzisz* — **zaseplecił** zadowolony Kunicki. — *Nas, ludzi interesu, aż korci, żeby wszystko pożyteczne, wszystko istotne i jedynie ważne zaraz poznać.*

(T. Dołęga-Mostowicz: *Kariera Nikodema Dyzmy*)

Dla kontekstu typu „sprzężenie faz inicjalnych” charakterystyczne jest wystąpienie w kontekście przynajmniej dwóch czasowników inicjalnych. Relacje temporalne między nimi nie są określone, a kolejność realizacji akcji okazuje się nieistotna. Analizując konteksty, w których pojawia się więcej niż jeden czasownik inicjalny w łańcuchu narracyjnym w języku polskim, trzeba wziąć pod uwagę, iż znaczenie „sprzężenia faz inicjalnych” nie przejawia się w nich tak wyraźnie, jak w języku rosyjskim:

Zachwiała się, zachybotała, zakrzuszyła...

(A. Zaniewski: *Król Tanga*; Korpus PWN)

Psiak zaszczeakał, zakręcił się radośnie, zamachał ogonkiem.

(A. Zaniewski: *Król Tanga*; Korpus PWN)

Znaczenie krótkiego trwania towarzyszy również inicjalności seryjnej:

*Za oknem przelatywały różne odcienie szarości. Szarość jaśniejsza, ciemniejsza szarość, bardzo ciemna — już prawie czern. Tylko **czasami** w oddali **zamigotało światelko** w odległych zabudowaniach. Wbijał w nie wtedy wzrok, czerpiąc z blasku jakąś iskierkę nadziei⁶⁷.*

(A. Borecki: *Powitanie z morzem*; www.andreadoria.republika.pl)

W języku polskim przy inicjalności seryjnej możliwe jest użycie dokonanych czasowników inicjalnych.

Inicjalność seryjna może być również związana z mnożnością subiektu:

*Na ścianach korytarza **zamigotały** już pierwsze odbłaski zbliżających się latarek.*

(A. Bahdaj: *Wakacje z duchami*; Korpus PWN)

Na kontynuację akcji lub zmianę natężenia wskazują adverbialia w kontekście:

*Machnął ręką i dźwignął się z kowadła. Poszedł ku palenisku i miechem poruszał raz i drugi... Żar **zapłonął** jaśniej i sypnął iskrami.*

(L. Kruczkowski: *Kordian i Cham*; Korpus PWN)

1.1.2. Finalny rodzaj akcji (grupa finitywna, kompletywno-deminutywna i limitywna)

1.1.2.1. Finalny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Grupa finitywna finalnego rodzaju akcji w języku rosyjskim. Według *Русской грамматики* pod redakcją N.Ju. Szwedowej (ШВЕДОВА, ред., 1982: 598), czasowniki finitywnego RA (z przedrostkiem *om-*) wyrażają przerwanie (zaprzestanie) akcji długotrwałej. D. Paillard (ПАЙАР, 1997: 100—101) wśród inwentarza znaczeń czasowników z przedrostkiem *om-* wyróżnia klasę ‘wyczerpanie się zaprogramowanej akcji’, a w ramach tej klasy — znaczenie ‘zakończenie misji’ (*Отбомбив город, самолеты возвращались. Отсеять поле*) oraz ‘wyczerpanie się potencjału’ (*отзрела война, отцвели уж давно хризантемы в саду*). Inaczej charakteryzuje ten przerostek M.A. Kronghaus (КРОНГАУЗ, 1998: 183—184) — jego zdaniem nie wnosi on znaczenia finitywnego, ale znaczenie ‘utrata zdolności do czego’ w rezultacie długotrwałego wykonywania czynności lub znajdowania się w jakimś stanie. Autor

⁶⁷ O użyciu czasowników dokonanych z adverbiami interwału: dyskontynuatywnymi (*rzadko, czasami*) i frekwentatywnymi (*często*) zob.: STAWNICKA, 2007: 93—99.

uwzględnia jednak możliwość eksplikacji dla niektórych czasowników ‘X zakończył swoją działalność lub X przestał istnieć’ (*Отгремела война*). Czasownikiem z formantem *от-* + *ся-* przypisuje znaczenie ‘wyczerpanie normy przewidzianej dla jakiegoś przedziału temporalnego’ (*на сегодня отзанимались*).

Przeciwko przypisywaniu przedrostkowi *от-* cechy niemożności wyrażania znaczenia przerwania lub zakończenia aktualnej czynności⁶⁸ wypowiada się J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 218), która charakteryzuje modyfikację finitywną z przedrostkiem *от-* jako model wyrażający zakończenie czynności lub procesu w związku z realizacją koniecznej normy i obowiązku, wpływem terminu przeznaczanego na realizację akcji lub innymi czynnikami. Im mniej wyeksponowane są przyczyny zakończenia czynności lub procesu, tym bardziej semantyka czasownika finitywnego zbliża się właśnie do znaczenia zakończenia procesu lub czynności:

В какой-то момент, когда над одной историей мы уже отсмеялись, а другую еще не начали, настала короткая пауза [znaczenia zakończenia akcji]

(А. Ромаданов: *Плоть, прах и ветер*; БММ)

Собирайся, — потребовала она, когда я подошел. — Хватит, отучился, поедem домой [zakończenie akcji w związku z wypełnieniem niezbędnej normy i obowiązku]⁶⁹

(В. Распутин: *Уроки французского*; НКРЯ)

Ch. HEINZ (2001: 142—166) wśród rosyjskich czasowników z przedrostkiem *до-* wyróżnia czasowniki finitywne (die finitive Aktionsart), w których przedrostek nadaje czasownikom znaczenie trwania do określonego punktu czasowego (‘провести [действие исходного глагола] до какого-л. срока’)⁷⁰. Nadmieniam, że grupa ta nie jest wymieniana przez badaczy jako odrębna grupa czasowników z tym przedrostkiem. Czyni to jedynie B.N. Gołowin (ГОЛОВИН, 1959: 145), nadając tymże czasownikom znaczenie „окончиться, прекратиться

⁶⁸ Zob. КРОНГАУЗ, 1997b: 64. Por. jednak synonimiczność czasowników czynnościowych z tym przedrostkiem w znaczeniu finitywnym z połączeniem czasownika bazowego z czasownikiem fazowym: *Одиннадцать утра и горнисты уже отзанимались* (кончили заниматься). *Теперь они свободны до конца дня*. (Д. Джонс: *Отныне и вовек*; БММ).

⁶⁹ Por. także *отзаседаться* ‘освободиться, закончив долгое заседание’ (СМ—81). Warto przytoczyć w tym miejscu uwagę M.A. Kronghausa (КРОНГАУЗ, 1997b: 79—80): „В ряде примеров другого типа: *Ну все, на сегодня отучились; Отстрелялись и по домам!* — также сообщается не о простом прекращении действия, а о достижении или выполнении некоторой заданной нормы и отсутствии необходимости продолжать действие. [...] само завершение связано с более конкретными идеями, характерными для приставки *от-*”.

⁷⁰ „Die von finitiven Präfixverben gemachte Aussage bezieht sich vielmehr auf die zeitliche Ausdehnung von Prozessen. Die Präfigierung setzt dem vom Ausgangsverb bezeichneten Prozess eine temporale Grenze, bis zu der dieser andauert” (HEINZ, 2001: 143).

состоянию”, „распространить процесс [...] до определенного временного предела”.

Ch. HEINZ (2001: 146—155) wśród finitywnych czasowników na podstawie ich właściwości łączliwościowych z przedrostkiem *до-* wyróżnia następujące podgrupy:

- podgrupa ‘przestać / zakończyć sytuację aterminatywną’, np. *догореть, долететь, доцвести*;
- podgrupa ‘trwanie do określonego punktu’ (*до-* z dopełniaczem), przy czym zakończenie akcji nie jest związane z osiągnięciem jakiegoś punktu docelowego w przestrzeni⁷¹, np. *догулять до сумерек, досидеть до ночи*;
- podgrupa ‘trwanie sytuacji aterminatywnej przez końcowy odcinek określonego przedziału temporalnego’, np. *досидеть спектакль, достоять вахту, доработать свою смену*⁷².

Interesujące są uwagi J.W. Pietruchiny (ПЕТРУХИНА, 2000a: 219) dotyczące modyfikacji finitywno-pragmatycznej, nieodnotowanej przez wielu badaczy (por. ШВЕДОВА, red., 1980: 345; АВИЛОВА, 1976; ШЕЛЯКИН, 1983; ИСАЧЕНКО, 1960), realizującej się w sfrageologizowanej konstrukcji z zaimekiem *свое* w kontekście wskazującym eksplicytnie lub implicytnie przyczynę niemożności kontynuacji akcji (często z uczuciem żalu lub zmartwienia), a także przy użyciu czasowników terminatywnych bez obiektu (bez relacji do granicy wewnętrznej), np. *Я свое отгулял, отрисовал* (czasowniki aktywnościowe), *отбоялся, отпустил* (czasowniki stanu wewnętrznego), *отвеселился* (czasowniki przejawiania uczuć), *откапризничал, отбедствовал* (sposobu zachowania się), *отмечтал, отфилософствовал* (czasowniki działalności mentalnej), *отлюбил* (relacji emocjonalnych) (ПЕТРУХИНА, 2000: 219), np.:

А я свое отгулял, отпраздновал, отучил.

(А. Райкин, В. Храмов: *Люди и манекены*; НКРЯ)

А зачем он им нужен? Они свое отжили, отлюбили, а у нас с тобой жизнь только начинается.

(В. Софронов: *Жила*; БММ)

(...) я свое отбоялся, теперь вы за меня бойтесь.

(Ю. Домбровский: *Державин*; БММ)

Czasowniki finitywne tworzone są od nieterminatywnych nieprzechodnich czasowników odnoszących się do akcji subiektów żywotnych (ШЕЛЯКИН, 1971:

⁷¹ Użycie z przyimkiem jest obligatoryjne w przypadku czasowników, których podstawy mogą zostać użyte w znaczeniu aterminatywnym i terminatywnym (*доиграть до вечера / доиграть партию*).

⁷² Czasowniki podgrupy drugiej i trzeciej zostały zaliczone do grupy limitywnej finalnego rodzaju akcji.

294)⁷³: z przedrostkiem *от-* od czasowników oznaczających dźwięki i zachowania werbalne (*отзвучать, отговорить*), stan fizyczny i psychiczny (*отболеть, отвеселиться, оплакать*), percepcję wzrokową (*отсверкать, отблестеть*), ruch nieukierunkowany (*отъездить, отплавать*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*отработать, отвоевать, отпнуть*), od czasowników ze znaczeniem ‘być, istnieć’ (*отжить*), także od multiplikatywnych (*отмахать, отмигать*), a z przedrostkiem *от-* i postfiksem *-ся* — od czasowników oznaczających akcję zamkniętą w sferze subiekta (*отвоеваться, отработаться, откричатся, отпутешествовать*). Te ostatnie tworzone są od podstaw bez postfiksa (*плясать — отплясаться*) lub zawierających już postfiks (*смеяться — отсмеяться*).

Chociaż czasowniki finitywnego RA należą do jednoaspektowych⁷⁴, niektóre z nich dopuszczają wtórną imperfektywizację (*отцвести — отцветать, отгореть — отгорать, отработать — отрабатывать, долететь — долетать, доцвести — доцветать*):

*Акация уже **отцветала**, в голубоватой лунной тишине стоял только намек на ее недавнее владычество.*

(З. Жаботинский: *Пятеро*; БММ)

***Долевали** угли костра.*

(А. Таманцев: *Пешки в Большой игре*; БММ)

*Стоял июнь, на бульварах **доцветала** сирень, набегали легкие облака, капал дождик, (...)*

(С.Ю. Рыбас: *Уже нет прежней игры*; БММ)

Część czasowników finitywnych (oznaczających dźwięki, tworzonych od multiplikatywnych i innych homogenicznych nieterminatywnych, np. *отсмеяться, отзвенеть, откружиться*) wskazuje antonimię z inicjalnymi (ПЕТРУХИНА, 1995: 139—140).

Czasowniki finitywne nie łączą się z adwerbiami typu *в два часа, за два часа, два часа* (**отдежурить в два года, за два года*), łączą się natomiast z adwerbiami typu *к трем часам, только что, уже*:

*Он **только что отдежурил** в Морозовской, всю ночь оперировал, но чувствовал себя неплохо.*

(Л. Дурнов: *Жизнь врача*; НКРЯ)

Grupa kompletywno-deminutywna finalnego rodzaju akcji w języku rosyjskim. Czasowniki grupy kompletywno-deminutywniej finalnego RA

⁷³ Użycie czasowników finitywnych z subiektem nieżywotnym jest użyciem metaforycznym: *Уже отгудел паровозный гудок.*

⁷⁴ Zakończenie akcji nieterminatywnej nie może być rozumiane jako proces, co wyjaśnia jednoaspektowy charakter tych czasowników (ШЕЛЯКИН, 1971: 291).

(z przedrostkiem *до-*)⁷⁵ wyrażają znaczenie zakończenia fazy finalnej akcji terminatywnej (STAWNICKA, 2007: 36—38) z podkreśleniem momentu zakończenia akcji⁷⁶. Takie czasowniki tworzone są od nieprzechodnich i przechodnich podstaw niedokonanych i — rzadziej — dokonanych, np. *дотаять* ‘кончить таять; растаять до конца’, *допить* ‘выпить до конца, до какого-либо предела’, *дополучить* ‘получить дополнительно или оставшееся’:

Именно в эту неделю, со второго по девятое, бурно разыгралась весна, все, что еще не дотаяло, — дотаяло и высохло, полопались почки, из лесу несли подснежники-прострелы...

(А. Лазарчук: *Зеркала*; БММ)

Ее зубы мелко стучали по краю кружки, она сделала один трудный глоток, жадно допила воду и, обессиленная, склонилась к подушке.

(А. Рыбаков: *Дети Арбата*; БММ)

Дополучить оставшуюся часть гонорара.

(БТС)

Por. także przykłady ze słowników neologizmów: *доиспытать* ‘завершить испытания чего-либо’ (СМ-84), *доформулировать* ‘сформулировать окончательно, добавить что-либо’ (СМ-77). Ze względu na to, iż czasowniki te odnoszą się do fazy finalnej akcji, zawierają komponent partytywności⁷⁷, łączą zatem znaczenie kompletywne z deminutywnym.

Faza końcowa nie oznacza jeszcze wyczerpania się akcji, np. *дочитать* ‘окончить чтение чего-либо; прочитать до конца, до какого-либо предела’ (ШВЕДОВА, ред., 1982: 601):

Потом повернулся, подошел к своему столу, взял книгу, которую дочитал до середины

(Р. Стаут: *Черная гора*; БММ)

И вот еще интересное совпадение: водила тоже читает „Войну и мир”, причем закладка лежит примерно на том же месте, до которого дочитал и он сам.

(Т. Фишер: *Идиотам просьба не беспокоиться*; БММ)

⁷⁵ М.А. Шелякин (ШЕЛЯКИН, 1983: 184) używa terminu „финально-комплетивный способ глагольного действия”, w *Русской грамматике* pod redakcją N.Ju. Szwedowej (ШВЕДОВА, ред., 1982: 601) występuje termin „завершительный / комплетивный способ глагольного действия” (por. także АВИЛОВА, 1976: 301).

⁷⁶ Akcja nie może być kontynuowana, ale jedynie wznowiona. Presuponowane jest rozpoczęcie akcji (punkt początkowy akcji poprzedza punkt początkowy fazy finalnej). Zanegowanie akcji oznacza trwanie akcji w momencie mówienia: *он еще не докурил сигарету — он еще курит* (HEINZ, 2001: 170).

⁷⁷ Faza finalna jest częścią akcji całościowej, w obrębie której wyróżnić można fazę inicjalną, intraterminalną i finalną.

Od czasowników kompletywno-deminutywnego RA tworzone są regularnie wtórne formacje imperfektywne, np. *допить* — *допивать*, *допеть* — *допевать*, *докрасить* — *докрашивать*:

*Когда Алиса **допивала** бульон, она услышала шорох над головой.*

(К. Булычев: *Город без памяти*; БММ)

*Она **допевала** песню громко и протяжно, заливаясь слезами.*

(М. Шагал: *Моя жизнь*; БММ)

*Вошел, когда все уже сидели на рабочих местах, и только малохольная Зотова еще **докрашивала** ресницы (...)*

(Н. Катерли: *Зелье*; БММ)

A.W. Isaczenko (ISAČENKO, 1962: 396) ze względu na możliwość tworzenia wtórnych formacji imperfektywnych od czasowników kompletywnych (*доесть* ‘zu Ende essen’ → *доедать*) wyłączył te czasowniki z grupy RA. Było to wynikiem przypisania czasownikom reprezentującym rodzaj akcji cechy defektywności aspektowej.

Czasowniki kompletywno-deminutywnego RA powstają od podstaw oznaczających dźwięki, w tym zachowania werbalne (*доболтать*, *досказать*), procesy psychiczne i stan emocjonalny (*доплакать*, *досмеяться*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne, w tym przyjmowanie pokarmów (*докосить*, *докурить*, *доесть*), a także procesy mentalne (*додумать*), a także od innych podstaw (*дожить*).

Grupa limitywna finalnego rodzaju akcji w języku rosyjskim. Czasowniki grupy limitywno-temporalnej (z akcentem na zakończenie akcji) zawierają w swojej strukturze przedrostek *до-* i realizują znaczenie osiągnięcia granicy temporalnej⁷⁸, np. *догулять* ‘гулять до какого-либо срока’: *Догулять до вечера*, *Догулять до сумерек*. Grupa ta powstaje poprzez nałożenie prawostronnego ograniczenia temporalnego na akcję aterminatywną (o homogenicznym przebiegu)⁷⁹.

Czasowniki te wyrażają znaczenie ‘trwanie do określonego punktu, przy czym zakończenie akcji nie jest związane z osiągnięciem jakiegoś punktu

⁷⁸ Granica temporalna odnosi się nie tylko do zakończenia akcji aterminatywnej traktowanej jako całość, ale też do zakończenia odcinka czasowego obejmującego część akcji. W tym drugim przypadku w znaczeniu czasownika brak jednak informacji, czy akcja może być kontynuowana, czy też nie.

⁷⁹ M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 182) łączy czasowniki odnoszące się do osiągnięcia granicy temporalnej i przestrzennej w jedną grupę. Wśród ogólnorezultatywnych RA wyróżnia terminatywno-lokalne RA: „Терминативно-локальные глаголы со значением действий, достигших в своем длительном проявлении определенных локальных (или временных) границ”. Nadmieniał także, że formy niedokonane używane są w znaczeniu iteratywnym.

docelowego w przestrzeni’, np. *догулять до сумерек, досидеть до ночи*; ‘trwanie sytuacji aterminatywnej przez końcowy odcinek określonego przedziału temporalnego’, np. *досидеть спектакль, достоять вахту, доработать свою смену* (HEINZ, 2001: 149—155):

Я легла снова, долежала до утра, (...)

(Л. Петрушевская: *Свой круг*; БММ)

Я с трудом дотерпел до конца занятий и кинулся вниз.

(В. Распутин: *Уроки французского*; НКРЯ)

Это было одиннадцать лет назад. Он дослужил в морской пехоте до окончания срока пятилетнего контракта (...)

(Ф. Форсайт: *Псы войны*; БММ)

Смену доработал, дома спать не мог, в одиннадцать пошел завтракать в столовую.

(Н. Амосов: *Голоса времен*; НКРЯ)

Od takich czasowników mogą być tworzone wtórne formacje imperfektywne w znaczeniu procesu (wyjątek stanowią m.in.: *доездить* ‘przejechać’, *досидеть* ‘przejechać’, *дослужить* ‘przejechać’, *дотерпеть* ‘przejechać’):

И был там матросик, он догуливал свои десять суток отпуска.

(Г. Полонский: *Репетитор*; НКРЯ)

Однажды, когда я долеживал в психушке второй месяц (а было это в первых числах июля), радио у меня в башке играло целый день.

(А. Лукьянов: *Палка*; БММ)

1.1.2.2. Finalny rodzaj akcji w języku polskim

Grupa finitywna finalnego rodzaju akcji w języku polskim. W języku polskim czasowniki finitywne zawierają przedrostki: *пре-*, np. *презбрмьць, прехуцьць, прехуцьць* (GRZEGORCZYKOWA, ŁASKOWSKI, WRÓBEL, red., 1998: 475), oraz *до-*, np. *добрмьць* ‘dokończyć brzmieć, przebrzmieć’, łączące się z podstawami nieterminatywnymi. C. PIERNIKARSKI (1969: 125—126) wymienia kilka czasowników ze znaczeniem determinacji fazowej z przedrostkiem *до-*: *добрмьць, докльцьць, досидеть, дослужить, дотацьць, дотацьць, дотрwać, доżyć*, które można interpretować dwojako, *добрмьць* ‘dokończyć (przebrać) brzmieć’ oraz ‘brzmieć do końca’, np.:

*Не зауважыў, калі **добрмьць** ostatni брэк гтары ў Outside the Wall.*

(www.fahrenheit.eisp.pl)

Do grupy finitywnej należą także nieliczne czasowniki z przedrostkiem *o-* / *ob-*: *okwitnąć* / *okwitać*, *obumrzeć* / *obumierać*.

W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego zamieszczono m.in. następujące czasowniki z przedrostkiem *prze-*: *przechrypieć* indyw. ‘o okrzyku wydanym ochrypłym głosem: przebrzmieć, przeciągnąć, przelecieć’, *przedzwonić* ‘przestać dzwonić’, *przegwizdać* ‘skończyć gwizdać’, *przegrzmieć* ‘skończyć grzmieć, huczeć; przelecieć, przesunąć się z grzmotem, hukiem’, *przehuczeć* rzad. ‘przestać, skończyć huczeć (oddaliwszy się)’, *przeboleć* ‘przewyciężyć ból po czym, przestać cierpieć z jakiegoś powodu’, *przebrzmieć* książk. ‘brzmiać przeminać; zabrzmieć i przestać’⁸⁰, *przekochać* daw. ‘przestać kochać kogo’:

Ledwie przedzwoniło czy przegwizdało, a już wszyscy rzucają swe narzędzia, zostawiając niedokończoną robotę i śpieszą na obiad.

(Kowalew. M. *Kamp*, 341; SJPDor)

Kiedy przebrzmiał na dole schodów huk drzwi, którymi trzasnęła Marta, Różę opadła jedna z tych rzadkich miejskich cisz, czyniących wrażenie katastrofy.

(M. Kuncewiczowa: *Cudzoziemka*; Korpus PWN)

*Na ścieżce znów zadudniły kopyta, konie przeszły w galop i wkrótce tętent przegrzmiał i zginął w ciemnościach*⁸¹.

(J.R.R. Tolkien: *Władca pierścieni*. Tłum. M. Skibniewska)

Do finitywnych można także zaliczyć nieliczne czasowniki z przedrostkiem *od-*, które są synonimiczne z czasownikami z innymi przedrostkami, np. *odtrąbić* / *zatrąbić*, *odtańczyć* / *zatańczyć* (ŚMIECH, 1986: 80), utworzone od czasowników oznaczających wydawanie dźwięków, np. *odśpiewać*, *odegrać*, *oddzwonić*, stan psychiczny, np. *odcierpieć*, zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne, np. *odhodować*, *odpracować*, *odegrać*.

Grupa kompletywno-deminutywna finalnego rodzaju akcji w języku polskim. W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, 1984: 476) wyróżnione zostały derywaty z prefiksem *do-* podgrupy terminatywnej,

⁸⁰ Ostatnie dwa przykłady odnotowane zostały także w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego*. C. PIERNIKARSKI (1969: 126) wymienia również czasowniki: *przejęczeć*, *przesyczeć*, *przeszumieć*.

⁸¹ W. ŚMIECH (1986: 67) wśród czasowników z przedrostkiem *prze-* wyróżnia nieliczną grupę ze znaczeniem ‘przestać coś robić’: derywaty od podstaw przechodnich, np. *przebaczyć* ← *przestać baczyć* ‘puścić w niepamięć’, *przekołysać*, i od podstaw nieprzechodnich, np. *przeboleć* ← *przestać boleć* (1 sg. *boleję*), *przebrzmieć*, *przedzwonić*, *przedzwięczeć*, *przegrzmieć*, *przehuczeć*, *przekwitnąć*, *przepiać*, *przewiednąć* ‘zwiednąć całkowicie po dłuższym wędnięciu’ ← *przestać wędnać*.

podkreślające momenty końcowe akcji i oznaczające dojście rozwijającej się akcji do jej fazy końcowej, np. *dośpiewać* (piosenkę), *dogotować* (obiad).

W. ŚMIECH (1986: 90—91) wśród czasowników z przedrostkiem *do-* w grupie ze znaczeniem ‘zbliżyć się do czegoś, zbliżyć się od osiągnięcia ostatecznego rezultatu’ wyodrębnia derywaty od czasowników przechodnich (*doczytać*, *dogotować*, *dopowiedzieć*, *dosmażyć*, *dopić*) i nieprzechodnich (*dogasnąć*, *dognąć*).

Czasowniki kompletywne wyrażają zakończenie fazy finalnej akcji z pre-suponowaniem poprzedzającego procesu, np. *dopić* pot. ‘dokończyć pić, wypić wszystko, do końca’⁸², *dopowiedzieć* ‘dokończyć wypowiedź, powiedzieć wszystko do końca’:

Dopilem sok i rozglądałem się, miętosząc w rękach pusty karton. — Jeżeli pan szuka kosza, to stoi przed sklepem — powiedziała ekspedientka.

(M. Bielecki: *Siostra komandosa*; Korpus PWN)

*Dopowiedzmy jednak rzecz do końca. Argumentacja, przy pomocy której usiłowano kiedyś skłonić wychowawcę do pracy nad sobą, wydaje się lekko naciągana*⁸³.

(J. Tischner: *Świat ludzkiej nadziei*; Korpus PWN)

Czasowniki kompletywno-deminutywnego RA powstają od podstaw oznaczających dźwięki, w tym zachowania werbalne (*dopowiedzieć*, *dośpiewać*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne, w tym przyjmowanie pokarmów (*dopić*, *dojeść*, *domalować*), a także procesy mentalne (*domyśleć*), oraz wyrażających inne znaczenia (*dożyć*).

Od czasowników kompletywno-deminutywnych tworzone są wtórne formacje imperfektywne, np.: *dopalić* / *dopalać* *papierosa*, *doczytać* / *doczytywać* *książkę*, *dopalić się* / *dopalać się*, *dogasnąć* / *dogasać*:

Dopalala się świeca. Przy świecy książka. Z książki wypływała czerwona wstążeczka, zakładka.

(T. Zubiński: *Odłot dzikich gęsi*; Korpus PWN)

Ogień dogasał, lecz pożerał suche belki z dostateczną siłą, by zagrozić drogę człowiekowi.

(T. Kołodziejczak: *Krew i kamień*; Korpus PWN)

⁸² Kompletywność może być związana z odcieniem staranności, dokładności, np. *doczyścić* ‘wyczyścić starannie, dokładnie’: *Doczyścić dywan, suknię* (D).

⁸³ C. PIERNIKARSKI (1972: 277) zwraca uwagę na różne odcienie znaczeniowe wnoszone przed prefiks *do-*: *poczekam, aż dopiszesz* ‘skończysz pisać’, *dopisz do końca strony* ‘napisz do określonego miejsca’ (prefiks *do-* jest wykładnikiem znaczenia przestrzennego), *trzeba dopisać jeszcze dwa wyrazy* ‘dodać pisaniem’.

Niektóre formacje łączą znaczenie kompletywne z suplementarnym, np. *domalować* 1. ‘dokończyć malowanie’: *Należało domalować obraz przed wystawą*; 2. ‘namalować coś dodatkowo...’: *Dzieci domalowały wąsy twarzom na plakacie* (D); *dopakować* pot. 1. ‘doprowadzić pakowanie do końca’: *Resztę dopakuję jutro rano*; 2. ‘dołożyć coś do czegoś już spakowanego’: *Dopakuj mi jeszcze parę jabłek* (D).

Grupa limitywna finalnego rodzaju akcji w języku polskim. Czasowniki limitywne z przedrostkiem *do-* (od podstaw aterminatywnych) wskazują końcową granicę interwału temporalnego nazwanego wyrażeniem temporalnym. H. WRÓBEL (1998: 547) wymienia formacje limitywne z przedrostkiem *do-* w ramach formacji ze znaczeniem charakterystyki czasowej akcji: *dobyć do lata*, *dospać do rana*. Granica temporalna — podkreśla — musi być obligatoryjnie wskazana wyrażeniem temporalnym. T. CZARNECKI (1998: 64—65) wyróżnia odrębny adlimitatywny rodzaj akcji (*Adlimitative Aktionsart*)⁸⁴, wyrażany czasownikami typu *dobyć*, *doczekać*, *doleżeć*, *domieszkać*, *dopracować*, *dosiedzieć*, *dospać*, *dostać*, *dożyć*. W. ŚMIECH (1986: 91) wśród czasowników z przedrostkiem *do-* wymienia takie, które powstają od podstaw nieterminatywnych, np. *dobrzmieć*, *docierpieć*, *doczekać*, *dokrzyczeć*, *dopracować*⁸⁵, *dosiedzieć*, *dospać*, *dożyć*.

Czasowniki te wyrażają znaczenie ‘trwanie do określonego punktu, przy czym zakończenie akcji nie jest związane z osiągnięciem jakiegoś punktu docelowego w przestrzeni’, np. *domieszkać do końca roku*, *dosiedzieć do końca wykładu*, a także *dosiedzieć* pot. ‘posiedzieć, wytrzymać gdzieś do pewnego czasu’, np. *dosłużyć do końca roku*, *doczekać do wieczora*, *dospać do popołudnia*:

Zeszytniałam doszczętnie, marzyłam o papierosie, pić mi się chciało, od woni kwiecica rozboleła mnie głowa, ale twardo dosiedziałam do końca konferencji.

(J. Chmielewska: *Cale zdanie nieboszczyka*; Korpus PWN)

⁸⁴ „Solch eine Aktionsart weist auf das Ende eines begrenzten Zeitintervalls hin: *Domieszkam tu do końca tego roku*“ (CZARNECKI, 1998: 64). Autor wyróżnia: adlimitatywność właściwą (*einfache Adlimitativität*): *On co dzień dosiada do białego rana*; kontynuatywną (*kontinuative Adlimitativität*), przy której w zakończeniu odcinka czasowego podkreśla się kontynuację wcześniej rozpoczętej sytuacji: *Rzucił się na łóżko w ubraniu i tak doleżał do czasu, gdy go zawołano do stołu*; kontynuatywno-konatywną (*kontinuativ-konative Adlimitativität*), przy której w zakończeniu odcinka czasowego podkreśla się nie tylko kontynuację wcześniej rozpoczętej sytuacji, ale również znaczenie ‘wytrwać’: *Dostoję do wieczora* (CZARNECKI, 1998: 64—65).

⁸⁵ Np. *dopracować do końca zmiany* ‘доработать до конца смены’.

*W jakiejś tawernie, tuż koło restauracji, w której drugiego dnia po przyjeździe do Rzymu, oddawszy list do pana Campilli, jadłem obiad, **doczekałem do piątej**.*

(T. Breza: *Urząd*; Korpus PWN)

Znaczenie ‘trwanie sytuacji aterminatywnej przez końcowy odcinek określonego przedziału temporalnego’ pojawia się rzadko, np.:

*Dla Stanisława B. takimi okolicznościami była konieczność wyjazdu do USA z chorym synem, co uniemożliwiło **dosłużenie** 15 lat wymaganych do wojskowej emerytury, charakter pracy w armii, obecny stan zdrowia i ciężkie warunki materialne*⁸⁶.

(„Rzeczpospolita”, 1 IX 2001; Korpus PWN)

Możliwe są również wtórne formacje imperfektywne w znaczeniu procesywnym:

*Była szósta rano. Zamglony świt martwo jaśniał w mieszkaniu. Lucjan **dosypiał** noc lekką, ranną drzemką.*

(Z. Uniłowski: *Wspólny pokój*; Korpus PWN)

1.1.3. Podsumowanie

W obu językach, polskim i rosyjskim, wystąpiły modyfikacje fazowe inicjalne, a wśród nich formacje inchoatywne i ingresywne, a także wyrażające akcje krótkotrwałe z naciskiem na początek. Inicjalność (ingresywność) w polskich czasownikach typu *zaskrzypieć*, *zakaszleć*, *zajęczeć* nie występuje równie wyrażnie, jak w czasownikach rosyjskich typu *задрожать* ‘начать дрожать’. Polskie czasowniki oznaczają „akcje krótkotrwałe z naciskiem na początek akcji”. Można je również uznać za jednorazowe, np. *zakukać* (*jeden raz*) (PIERNIKARSKI, 1969: 124, 128). Znaczenie inicjalne (inicjalność sensu) wyrażane jest w języku polskim przede wszystkim opisowo⁸⁷, np. *Момор заработал* — *Silnik zaczął pracować*; *Заходил по комнате* — *Zaczął chodzić po pokoju*.

Polskie czasowniki *zagwizdać*, *zadrzeć* odpowiadałyby zatem rosyjskim *свистнуть*, *дрогнуть*, a nie *засвистеть*, *задрожать* (СТРЕКАЛОВА, 1979: 184; PIERNIKARSKI, 1969: 128; BOGUSŁAWSKI, 1978: 383). Bliskość semantyczną czasowników inicjalnych z semelfaktywnymi podkreśla także H. WRÓBEL (1998: 547). J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000: 210) podaje następujące polskie ekwiwalenty rosyjskich czasowników inicjalnych: *заговорить* ‘zacząć mówić’, *занеть* ‘zacząć śpiewać’, a także rosyjskie ekwiwalen-

⁸⁶ W Korpusie PWN odnotowano przykład z rzeczownikiem kategorii *nomen actionis*.

⁸⁷ Podobnie jak w języku czeskim i słowackim (ПЕТРУХИНА, 2000: 209).

ty polskich czasowników *zaszumieć* ‘зашуметь ненадолго’ i *zapachnąć* ‘запахнуть на миг’⁸⁸.

W *Słowniku polsko-rosyjskim* (WSPR) odnotowane zostały rosyjskie czasowniki z przedrostkiem *za-* jako ekwiwalenty polskich czasowników z przedrostkiem *za-*, np. *zachrapać* ‘захрапеть’, *zakrzyczeć* ‘закричать’, *zabłyszczeć* ‘заблестеть’, *zakipieć* ‘закипеть’ *zastrajkować* ‘забастовать’, w tym także od podstaw multiplikatywnych *zamachać* ‘замахать’ *zachwiać się* ‘закачаться’. Zarówno rosyjskie czasowniki z przedrostkiem *za-*, jak i z przedrostkiem *pro-* (*zaśmierdieć* разг. ‘провонять’) oraz delimitatywa (*zażartować* ‘пошутить’) nie są jednak ekwiwalentami polskich czasowników inicjalnych, nie wyrażają bowiem znaczenia krótkotrwałej akcji z naciskiem na początek. Polskie czasowniki inicjalne zajmują miejsce pośrednie między inicjalnym a determinatywno-momentalnym, determinatywno-deminutywnym i semelfaktywnym RA, gdyż wyrażają znaczenie inicjalno-momentalne. Kontekst może jednak uściślać typ znaczenia inicjalnego, wskazując bądź na kontynuację, bądź na sfinalizowanie akcji, np. *Ogień zamigotał w kominku (i zgasł)*; *Na niebie zamigotały gwiazdy (*i zgasły)*, także poprzez czynniki pozalingwistyczne, np. *Zadzwieczał dzwonek u drzwi*; *Zadzwieczały strofy hymnu narodowego*; *Zaopiekować się czymś mieszkaniem*; *Zaopiekować się gośćmi*. Możliwość wyrażania znaczenia inicjalnego jest także uwarunkowana znaczeniem leksykalnym czasownika, por. np. *zamieszkać* (zainicjowanie akcji długotrwałej), *zaszczekać* (zainicjowanie akcji krótkotrwałej).

Zakres tworzenia wtórnych formacji imperfektywnych od czasowników inicjalnych w języku polskim jest szerszy niż w języku rosyjskim. A.W. Bondarko (БОНДАРКО, 1963: 71—72) wymienia następujące pary aspektowe od czasowników wyrażających inicjalność: *заболеть* — *заболевать*, *зажать* — *зажимать*, *запить* — *запивать*, a także rzadziej spotykane: *задремать* — *задремывать*, *загулять* — *загуливать*, *задумь* — *задумывать*. Podkreśla jednak, że przy imperfektywizacji oraz w przypadku czasownika dokonanego dopuszczającego wtórną imperfektywizację znaczenie inicjalne może zostać osłabione, np. *задремать* ‘погрузиться в легкий сон’ (БОНДАРКО, 1963: 71). Dowodem osłabienia znaczenia inicjalnego jest także możliwość połączeń tych czasowników z fazowym inicjalnym czasownikiem, np. *начал зацветать*, *начал задремывать*, *начал заболевать*⁸⁹.

Od czasowników z przedrostkiem *za-* w języku polskim tworzone są wtórne formacje imperfektywne: *zachcieć się* — *zachciewać się*, *zaciekawieć się* — *zaciekawiać się*, *zakwitnąć* — *zakwitać*, *zamarzyć* — *zamarzać* (rzad.),

⁸⁸ W tomie 2. zostaną wskazane możliwości przekładowe rosyjskich czasowników inicjalnych na język polski oraz polskich na język rosyjski.

⁸⁹ Autor zaznacza wyjątkowość takich derywatów, gdyż znaczenie inicjalności powiązane jest z całościowością, toteż z trudem może być interpretowane jako rozwijający się proces.

zaświecić się — zaświecać się, zawisnąć — zawisać (СТРЕКАЛОВА, 1979: 185—186):

*Gasił wszystkie światła i **zaświecał** je znów po chwili.*

(D)

***Zaciekawia** mnie ta osoba*

(D)

Można tu także wymienić *zaprzyjaźniać się*, *zagotowywać się*:

*Dni mijały, a Lily coraz to bardziej **zaprzyjaźniała** się z Michaeliem. Stawał się z dnia na dzień coraz to bardziej jej bliższy.*

(www.magiczny-swiat-lilly-evans.blog.onet.pl)

*Zniknął w kuchni, gdzie zabrał się za parzenie kawy. Podczas gdy woda **zagotowywała** się, przeszedł do sypialni i owinął się szczelnie szlafrokiem.*

(T. Amno: *Zimne słońca nie gasną*; <http://www.fabrica.civ.pl>)

Wyjaśnienia wymaga status wtórnych formacji imperfektywnych od czasowników inicjalnych używanych w znaczeniu procesywnym. Tworzą one wówczas z czasownikiem dokonanym terminatywną parę aspektową, np. *zaprzyjaźniać się* ← *zaprzyjaźnić się*, *rozgrzewać się* ← *rozgrzać się*, *rozkochiwać się* ← *rozkochać się*, *rozjaśniać się* ← *rozjaśnić się*:

*Z biegiem czasu nasz wędrowiec coraz bardziej dochodził do zdrowia. W tym samym czasie coraz bardziej **zaprzyjaźniał** się ze swoim opiekunem.*

(K. Derecka: *Jak ze zwykłego człowieka można stać się królem*)

*— Dopiero teraz stajemy na starcie, a wcześniej **rozgrzewaliśmy** się w szatni.*

(„Rzeczpospolita”, 8 XII 2000; Korpus PWN)

W ciągach derywacyjnych, w których występują niedokonane czasowniki inchoatywne (*zagotowywać się* — *zagotować się* — *gotować się*, *zasypiać* — *zasnąć* — *spać*) dokonany czasownik inicjalny (formacja inchoatywna) jest związany z niedokonanym, ponieważ finalizuje proces narastania cechy i z czasownikiem bazowym wyrażającym stan — rezultat procesu⁹⁰.

Należy odróżniać wtórne formacje imperfektywne utworzone od czasowników wchodzących w skład tzw. trójek aspektowych typu: *chmurzyć się* — *zachmurzyć się* — *zachmurzać się*; *marznąć* — *zamarznąć* — *zamarzać*;

⁹⁰ Takie trójki czasowników wymienia, posługując się materiałem języka rosyjskiego, M.Ja. Głowińska (ГЛОВИНСКАЯ, 1982: 10; 2001: 11) w monografiach poświęconych omówieniu relacji semantycznych między członami par aspektowych. Analogiczne ciągi w języku polskim przedstawił C. PIERNIKARSKI (1969: 146).

stosować — *zastosować* — *zastosowywać* od wtórnych formacji imperfektywnych derywowanych od czasowników inicjalnych. W tzw. trójkach aspektowych czasownik przedrostkowy wstępuje w relację partnerstwa aspektowego nie tylko z czasownikiem bazowym, ale również z wtórną formacją imperfektywną. J. CZOCHRALSKI (1975: 45—46) nazywa zjawisko synonimii czasowników bazowych z wtórną formacją imperfektywną „transpozycją pleonastyczną” (*‘pleonastische Transposition’*). Zjawisko to w języku rosyjskim omawia J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 89 i nast.)⁹¹.

Inicjalność interpretacyjna związana jest ze specyfiką konstrukcji tekstów narracyjnych w danym języku⁹². W języku rosyjskim w zakresie wyrażania inicjalności werbalnej zauważa się większe zróżnicowanie środków formalnych (formacje prefiksalne, prefiksalno-sufiksalne i prefiksalno-postfiksalne)⁹³ niż w języku polskim (brak formacji prefiksalno-sufiksalnych) (tabela III). Liczebność typu inicjalnego z przedrostkiem *za-* (tabela V) jest znaczna (grupa A), podobnie jak w języku polskim typu z przedrostkiem *za-* (tabela VI)⁹⁴. Czasowniki z przedrostkiem *вз-* (*взпреветь*) należą do grupy C, rosyjskie typu *побежать*, podobnie jak polskie typu *побег* — do grupy D, pozostałe zaś typy inicjalne — w obu językach mało liczne — stanowią grupę E.

W języku rosyjskim znaczenie zakończenia akcji oraz znaczenie zakończenia z jednoczesnym podkreśleniem fazy finalnej akcji zróżnicowane jest poprzez użycie dwóch różnych przedrostków, por. *от-* (*отгремень*, *отгрозохотать*), *до-* (*дочитать книгу*, *допить кофе*). W języku polskim modyfikacja finitywna (*przebrzmieć*) okazuje się nieproduktywna. Wskazuje na to zróżnicowanie ilościowe derywatów (tabele V i VI). W języku rosyjskim modyfikacja finitywna mieści się w grupie A, natomiast w języku polskim czasowniki z przedrostkiem *od-* należą do grupy D, pozostałe zaś derywaty — do grupy E. W *Słowniku rosyjsko-polskim* (WSRP-70) jako ekwiwalenty finitywnego rodzaju akcji odnotowane zostały: połączenie czasownika bazowego z czasownikiem fazowym (*отговорить* ‘skończyć mówić’), czasownika fazowego z rzeczownikiem dewerbalnym od czasownika podstawowego (*отпахать* ‘skończyć orkę’, *отдежурить* ‘skończyć dyżur’⁹⁵), czasownik finitywny (*отгремень* ‘przebrzmieć’, *отбарабанить* ‘odbębnić’)⁹⁶ lub ekwiwalent opisowy

⁹¹ Por. inne przykłady: *Wiatr przycicha (cichnie) i próbuje zrobić zdjęcie. Autor podręcznika doradza (radzi) stosowanie czosnku w stanach osłabienia organizmu.*

⁹² O sposobach przekładu znaczenia inicjalnego z języka rosyjskiego na niemiecki zob. STAWNICKA, 2002a: 135 i nast.

⁹³ Formacje te (np. *вскрикнуть*) zajmują pozycję pośrednią między formacjami inicjalnymi, determinatywno-momentальnymi i augmentatywnymi.

⁹⁴ Typ ten został połączony w tabeli VI z typem determinatywno-momentальnym RA.

⁹⁵ Por. także *отдежурить* — *предызувать* *пос.*

⁹⁶ Por. *отбарабанить гаммы* — *odbębnić* *гаты*; *отбарабанить урок* — *odbębnić* *lekcję* (WSRP-96).

(*отбомбиться* ‘rzucić bomby, *отлюбить* ‘nie być zdolnym do miłości, już nie być zdolnym pokochać’, *Я свое отлюбил* ‘już nie jestem zdolny nikogo pokochać’)⁹⁷.

Również modyfikacja kompletywna w języku rosyjskim charakteryzuje się większą produktywnością, niż w języku polskim⁹⁸ (por. dane liczbowe w tabelach V i VI: dla języka rosyjskiego grupa A, dla języka polskiego — grupa C). W *Słowniku rosyjsko-polskim* (WSRP) jako ekwiwalenty rosyjskich czasowników kompletywnego rodzaju akcji pojawiają się konstrukcje z czasownikiem *дokończyć*, *skończyć* z czasownikiem fazowym (*дожать* ‘skończyć żąć’), z rzeczownikiem dewerbalnym od czasownika bazowego (*дoвозитъ* ‘dokończyć wożenia czego’, *докопать ров* ‘skończyć kopanie rowu’), czasowniki kompletywno-deminutywne (*дочитать до чего* ‘doczytać do czego’, *дошить* ‘doszyć’)⁹⁹.

Na produktywność modyfikacji finitywnych i kompletywnych wskazuje także obecność neologizmów czasownikowych w słownikach nowych wyrazów i znaczeń, np. rozg. *отгоняться* ‘закончить гоночные соревнования’ (СМ-80); *отпоздравлять* ‘кончить поздравлять’ (СМ-84); *отпредседательствовать* rozg. ‘пробыть какое-л. время председателем’; *отзолотиться* ‘перестать золотиться’:

⁹⁷ W tomie 2. zostaną wskazane sposoby przekładu tych czasowników na język polski. Z bieżącego oglądu materiału w zebranym korpusie wynika, że pojawiać się będzie w przekładzie czasownik augmentatywnego rodzaju akcji grupy saturatywnej, np. *Выводив, Григорий снова подтянул к баркасу измученного сазана. (...) — Отвоевался! —* крикнул Пантелей Прокофьевич, поддевая его черпаком (M. Szolochow: *Тихий Дон*; БММ); *Grigorij znówu podciągnął do łodzi zmęczonego karpia. (...) Już się nawojował! —* chrząknął Pantelej Prokofijewicz, zwaliszy karpia do черпака (M. Szolochow: *Cichy Don*. Tłum. W. Rogowicz, A. Stawar).

⁹⁸ Por. uwagi N. Ananjewej (АНАНЬЕВА, 1996: 40) odnoszące się do porównania użycia przedrostkowych czasowników mówienia w języku polskim i rosyjskim z przedrostkiem *do-* / *до-*.

⁹⁹ W zebranym do tej pory korpusie przekładowym znalazły się czasowniki terminatywne jako ekwiwalenty kompletywno-deminutywnego RA, np. *В час ночи мы выпили чаю, а в два Рудольфи дочитал последнюю страницу* (M.A. Bułgakow: *Театральный роман*; БММ); *О первой в носу написли мы гербаты, а о второй Rudolf прочитал* ostatnią stronę (M. Bułhakow: *Повесть театральна*, Tłum. Z. Fedecki), a także czasowniki fazowe, np.: *Саша доел кашу, облизал ложку, размешал ею в кружке заварку и сахар...* (A. Rybakow: *Дети Арбата*; БММ), *Sasza dokończył* kaszę, *oblizal* łyżkę, *rozmieszał nią* cukier w herbacie... (A. Rybakow: *Dzieci Rabatu*. Tłum. M. Jagiello). Pojawiają się zatem problemy, których rozwiązanie postaram się wskazać w tomie 2. Oto niektóre z nich: Jak tłumaczone są rosyjskie czasowniki kompletywno-deminutywnego rodzaju akcji na język polski i jaki typ ekwiwalencji przeważa? Czy rzeczywiście tak często tłumacze używają konstrukcji analitycznych z użyciem czasownika fazowego lub partnera dokonanego terminatywnej pary aspektowej? Jakie ekwiwalenty rosyjskie odpowiadają polskiemu czasownikowi kompletywno-deminutywnego rodzaju akcji?

*Отиумела, **отзолотилась** спелым пшеничным колосом наша сальская степь.*

(Изв. 14.9; CM-80)

допроверить (CM-81):

*Вечером в гостинице, (...) я относительно легко представляю себе состоятельность своей схемы на данный конкретный момент работы, ее сильные и слабые стороны и могу прикинуть, что еще надо дособрать, **допроверить** и додумать.*

(В. Аграновский: *Вторая древнейшая. Беседы о журналистике*; НКРЯ)

Użycie czasowników kompletywno-deminutywnych w mniejszym zakresie w języku polskim niż w rosyjskim wynika zapewne z tego, iż polski przedrostek *do-* jest znacznie bardziej produktywny w zakresie tworzenia formacji suplementarnych niż rosyjski *до-* w tym zakresie; por. ekwiwalenty rosyjskich czasowników suplementarnych z innymi przedrostkami w języku polskim: *подрезать* pot. ‘dokroić’, *подгрузить* ‘doładować’, *подкупить* pot. ‘dokupić czego’, *подсадить* / *присадить* *цветов* ‘dosadzić kwiatów’. Należy dodać, że np. w *Słowniku neologizmów* (NS, 1985—1992) nie zamieszczone zostały czasowniki kompletywne, odnotowano natomiast formy suplementarne z przedrostkiem *do-*, np. *доhaftować* ‘wyhaftować coś dodatkowo’, *доinformować* ‘udzielić dodatkowych informacji’.

1.2. Modyfikacje determinatywne w języku rosyjskim i polskim

Na stopień rozciągłości akcji przy dwustronnym jej ograniczeniu wskazują — w obu językach — determinatywne rodzaje akcji. Parametr dwustronnego ograniczenia akcji odnosi się do ograniczenia akcji o znacznej rozciągłości oraz o niewielkiej rozciągłości temporalnej. Przy ograniczeniu temporalnym akcji mieszczącej się w przedziale o niewielkiej rozciągłości temporalnej rozciągłość może zbliżać się do zera (momentalność) lub być różna od zera (niemomentalność). Parametry ‘augmentatywność’ i ‘deminutywność’ odnoszą się do stopnia rozciągłości temporalnej przy modyfikacjach determinatywnych (temporalnych), natomiast przy modyfikacjach nietemporalnych nieiteratywnych — do stopnia intensywności / efektywności akcji.

W języku rosyjskim wyróżniono: determinatywno-augmentatywny RA (*просидеть некоторое время*), odnoszący się do interwału o znacznej

rozszerzenia z podkreśleniem sfinalizowania akcji, determinatywno-determinatywny RA (*посидеть некоторое время*), związany z interwałem o niewielkiej rozszerzenia¹⁰⁰, oraz determinatywno-momentalny RA (*прозвучать*), wyrażający akcję o nieznacznej rozszerzenia zbliżającej się do zera.

W języku polskim modyfikacje determinatywne wyrażają: determinatywno-augmentatywny RA (*przetęńczyć całą noc*), determinatywno-determinatywny RA (*posiedzieć kilka minut*) oraz determinatywno-momentalny RA (*zadrzeć*).

1.2.1. Determinatywno-augmentatywny rodzaj akcji

1.2.1.1. Determinatywno-augmentatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki determinatywno-augmentatywnego RA¹⁰¹ zawierają w swojej strukturze przedrostki *по-*, *непе-*, *от-* (także *вы-*) i wyrażają znaczenie wypełnienia akcją od początku do końca w obrębie interwału charakteryzującego się znaczną rozszerzeniem temporalną¹⁰² z podkreśleniem granicy temporalnej, tj. z obligatoryjnym (w odróżnieniu od czasowników determinatywno-determinatywnego RA) określeniem temporalnym, wskazującym długość trwania akcji (ШЕЛЯКИН, 1969a: 61—71)¹⁰³. Czasowniki z przedrostkiem *по-* bez określenia temporalnego nie wyrażają znaczenia determinatywno-augmentatywnego, np. *проспать всю ночь* i *проспать* ‘находясь в сидячем состоянии упустить что-либо’ (ШЕЛЯКИН, 1969a: 65).

W. Isaczenko (ISACENKO, 1962: 394; ИСАЧЕНКО, 1960: 234, 244) przypisuje takim czasownikom znaczenie zakończenia procesu zamykającego się w określonym interwale czasowym i zalicza je do rezultatywnych rodzajów akcji. Ju.S. Masłow (МАСЛОВ, 1965: 75) nie odnosi natomiast tzw. perduratywów do czasowników rezultatywnych i przypisuje im znaczenie determinatywne.

¹⁰⁰ Rozszerzenie interwału wyznaczana jest przez środki adverbialne (określniki temporalne).

¹⁰¹ W literaturze przedmiotu czasowniki tego rodzaju akcji nazywane są perduratywnymi (пердуративные глаголы).

¹⁰² Określenie ‘znacząca rozszerzenie temporalna’ ma charakter względny, por. *Он закрыл глаза и молча просидел на стуле минут пять* (Ильф, Петров: *Двенадцать стульев*); *Минуту простоял с опущенными руками, предоставляя молчанию довести до конца недосказанные речи*. (Леонов: *Евгения Ивановна*, 186); por. także: *Синцов не знал, сколько он пролежал в бессмятстве, пять минут или час* (К. Симонов: *Живые и мертвые*). Cecha ta przez niektórych badaczy jest wymieniana jako obligatoryjna (СОБОЛЕВА, 1980: 233—234); por. jednak brak tej cechy w: БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 16; SEKANINOVÁ, 1980: 89.

¹⁰³ Autor używa terminu „пердуративные глаголы”.

W ujęciu wąskim do czasowników tego rodzaju akcji zaliczane są jedynie czasowniki z przedrostkiem *про-*, np. *продержуить всю ночь* (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 16; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 112—113). N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976: 285—286) natomiast rozszerza grupę tych czasowników, dodając do niej także czasowniki z przedrostkiem *пере-* (*переночевать, перебедовать зиму*).

Znaczną rozciągłość odcinka temporalnego wypełnionego akcją odnotowuje jako cechę fakultatywną rosyjskich perduratywów E.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 156)¹⁰⁴. Jeśli jednak akcja bazowa lub ujęta całościowo sytuacja oceniane są negatywnie, to ocena negatywna sytuacji poprzez użycie perduratywów nasila się (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 112; ПЕТРУХИНА, 2000: 156—157):

Я знал, что несколько прошлых месяцев он проболел.

(В. Набоков: *Бледное пламя*; БММ)

Нина проплакала всю ночь и пала духом. Она уже не могла сопротивляться.

(М.П. Арцыбашев: *Женищина, стоящая посреди*; БММ)

Wśród tychże czasowników można wyróżnić takie, które oznaczają spędzanie czasu oceniane negatywnie, np.: *пролежать весь день в постели, прогулять целый день по городу (бездельничая), побездельничать долгое время*:

Хватит, он и так пробездельничал целых три дня.

(Р. Бредбери: *Коса*; БММ)

Znaczenie to zawarte jest już w podstawie bądź wskazuje na nie długość przedziału temporalnego wypełnionego akcją w połączeniu ze wskaźnikami kontekstowymi.

Czasowniki determinatywno-augmentatywne tworzone są od podstaw wyrażających znaczenie ‘być zajęтым czym’ (*проторговать целую неделю*), ‘być, istnieć’ (*прожить всю жизнь*), od czasowników oznaczających zachowania werbalne (*проговорить всю ночь*), ruch nieukierunkowany (*пробежать два часа*), położenie w przestrzeni (*просидеть целый день*), a także od podstaw oznaczających stany (*пролюбить всю жизнь, проспать свободное время*).

Determinatory determinatywno-augmentatywne mogą odnosić się do interwału, którego rozciągłość (znacząca)¹⁰⁵ nie została sprecyzowana liczbowo (*долго, несколько дней*), została podana w przybliżeniu (*около месяца*), została dokładnie sprecyzowana liczbowo (*два дня, пять лет*).

Rosyjskie czasowniki determinatywno-augmentatywnego RA używane są z wyrażeniami przyimkowymi odnoszącymi się do punktu inicjalnego i final-

¹⁰⁴ „Компоненты ‘начало’ и ‘конец’ считаются имплицитными, признак ‘начало’ пресуппонируется, а выражение признака ‘конец’ зависит от контекста и ситуации, напр. *Мы прозаседали два часа и в пять еще продолжали заседать*” (ПЕТРУХИНА, 2000a: 156).

¹⁰⁵ Dla prototypowych augmentatywnych determinatywów.

nego akcji / punktu finalnego: *с* + rzeczownik w dopełniaczu + *до* + rzeczownik w dopełniaczu, *до* + rzeczownik w dopełniaczu, np. *просидеть с утра до вечера*, *проспать до двух часов*, z adwerbiami typu *долго*, np. *долго просидеть в библиотеке*, wyrażającymi rozciągłość interwału w przybliżeniu, np. *просидеть с час, с месяц, часа три, более недели*, wyznaczającymi dokładną rozciągłość interwału, np. *просидеть два часа над книгой*, a także z rzeczownikami — nazwami temporalnymi (w tym nazwami pór roku i pór dnia), np. *пробыть зиму в деревне, проработать все лето, все утро, провоевать войну*:

*Под эти мысли я опять задремал и **проспал до утра**. Когда совсем рассвело, Дерсу разбудил нас.*

(В. Арсеньев: *По Уссурийскому краю*; БММ)

*Яшка **долго** еще **просидел** у меня*

(А. Гайдар: *Обыкновенная биография*; БММ)

*(...) поэтому наш первый самолет оказался в высшей степени перетяжеленным... Так **проработали** мы месяца полтора **или два**, потом переехали, получив гораздо более приличную базу.*

(М. Арлазоров: *Лавочкины*; БММ)

Часowniki determinatyno-augmentatywnego RA należą do kategorii *perfectiva tantum*. W niektórych przypadkach możliwe jest jednak tworzenie wtórnych formacji imperfektywnych od czasowników *просидеть*, *простоять*, *пролежать* (ШЕЛЯКИН, 1969a: 65; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 95), np.:

*Перед каждым походом на „дело” Брайтвизер подолгу **просиживал** в библиотеке, чтобы узнать все о вещах, которые должны были пополнить его коллекцию.*

(И. Седых: *Люцернский вор*, „Совершенно секретно”, 4 VII 2003; НКРЯ)

*Говорят, целые ночи **простаивал** под ее окнами.*

(А. Куприн: *Гранатовый браслет*; НКРЯ)

*Все эти дни он **пролеживал** у себя наверху, спал, просыпался, размышлял и прислушивался.*

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*; НКРЯ)

W języku rosyjskim możliwe jest tworzenie perduratywów od terminatywnych podstaw, np. *прогладить два часа*, *пропахать некоторое время*, ale takie użycia są rzadkie.

Часowniki z przedrostkiem *непе-* (*непросидеть день*, *непереспать ночь*, *неперебедовать зиму*) tworzą konstrukcje z rzeczownikiem w bierniku, który wyznacza dokładną długość interwału temporalnego wypełnionego akcją¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Рог. *Эту зиму мы перебедовали* (Б. Полев: *Братья Волковы*); *Переспать у соседей ночь* (АВИЛОВА, 1976: 286; także ЗЕМСКАЯ, 1955: 18).

Czasowniki tego typu nie występują z wskaźnikami przybliżonych parametrów interwału temporalnego wypełnionego akcją, a także z wyrażeniami przyimkowymi wskazującymi punkt finalny lub inicjalny akcji. Do nich należą również czasowniki wyrażające znaczenie ‘spędzić jakiś czas gdzie’, których podstawa wskazuje interwał temporalny wypełniony akcją (*перезимовать*¹⁰⁷, *переночевать*, *перелетовать*, *передневать*):

*Мы пообедали ананасным вареньем и печеньем, которые у нас случайно оказались, и **переночевали** на станции.*

(Н. Гумилев: *Африканский дневник*; НКРЯ)

*Решили **передневать** в станице, а на зорьке другого дня трогаться в разные стороны.*

(М. Шолохов: *Тихий Дон*; НКРЯ)

Takie samo znaczenie mogą także wyrażać czasowniki z przedrostkiem *про-*, np. *перезимовать* — *прозимовать*, *переночевать* — *проночевать*:

Проночевать на вокзале.

(БТС)

Прозимовать в деревне, в лесу.

(БТС)

*Два года **прозимовал** тогда Поморцев на острове.*

(Е.С. Коковин: *Полярная звезда*; БММ)

Podgrupa determinatyno-konatywna wyraża odcień znaczeniowy ‘wytrwać, przerwać’ (realizacja akcji zwykle połączona z wysiłkiem subiekta). Do nich należą czasowniki z przedrostkiem *вы-* (*высидеть два часа*), które łączą się z określeniami temporalnymi, a także nazwami akcji trwających pewien (długi) czas, np.:

*Сидела, сидела, вплоть **до самого вечера высидела**...*

(Д.Н. Мамин-Сибиряк: *В худых душах...*; БММ)

*Теперь, после всех испытаний, через которые она прошла и в которых **выстояла**, у нее снова стало легко на душе...*

(А. Рыбаков: *Дети Арбата*, 168)

*Вон мы всю эту голодуху, **всю эту блокаду белую висидели**, не пошатнулись, и целы.*

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*, 517)

*Один раз Чарли **выстоял три схватки** подряд. Величайший борец всех времен, (...)*

(А. Бестер: *Обманистики*; БММ)

¹⁰⁷ Czasownik *перезимовать* wyraża ponadto znaczenie przetrwania w niesprzyjających warunkach: *Перезимовали, можно жить дальше* (БТС).

Наконец отнесли паспорта. Выстояли четыре часа, пробились, сдали.

(Д. Гуцко: *Без пути-следа*; БММ)

Do czasowników determinatywno-augmentatywnego RA należą także czasowniki z przedrostkiem *от-* ze wskaźnikami adwerbialnymi wskazującymi długość trwania akcji. Podkreśla się ich bliskość znaczeniową z czasownikami z przedrostkiem *про-* (*отсидеть / просидеть два часа в приемной, отслужить / прослужить два года в армии*) (ШЕЛЯКИН, 1971: 292). Czasowniki z przedrostkiem *от-* oznaczają zakończenie akcji bez możliwości kontynuacji. Natomiast w przypadku czasowników typu *просидеть* kontekst może wskazywać kontynuację akcji, np. *я просидел здесь уже два часа и буду еще сидеть, он просидел там два часа и ушел* (ШЕЛЯКИН, 1971: 292)¹⁰⁸.

1.2.1.2. Determinatywno-augmentatywny rodzaj akcji w języku polskim

Czasowniki determinatywno-augmentatywnego RA (perduratywa) zawierają prefiks *prze-* i wyrażają wypełnienie akcją przedziału temporalnego (zazwyczaj o znacznej rozciągłości) od początku do końca z obligatoryjnym określeniem temporalnym wskazującym rozciągłość tego odcinka (PIERNIKARSKI, 1969: 119—121; ANTINUCCI-GEERT, 1977, 39—41; GROCHOWSKA, 1979; WRÓBEL, 1984: 474—475; MINDAK, 1987: 197—201; ŚMIECH, 1986: 60—61).

W znaczeniu polskich perduratywów zawarty jest komponent podkreślenia początkowej i końcowej granicy akcji. Zwraca się uwagę na związki tych formacji z podstawami nieprefigowanymi (*przesiedzieć dzień — siedzieć dzień*) (PIERNIKARSKI, 1969: 119). Natomiast A. HOLVOET (1989: 55) podkreśla komponent egresywny w ich znaczeniu. J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 179) sprzeciwia się takiemu ujmowaniu polskich perduratywów, podkreślając jednocześnie rolę kontekstu we wskazaniu na możliwość kontynuacji akcji: *Препаровали́мы́ całý день и́ веча́ром́ е́ще́ пра́цовали́мы* ‘Мы проработали целый день и вечером все еще продолжали работать’¹⁰⁹.

Czasowniki determinatywno-augmentatywnego RA tworzone są od czasowników ze znaczeniem ‘być zajęтым czym’ (*przeczekać dwie godziny*), ‘być,

¹⁰⁸ D. Paillard (ПАЙАР, 1997: 100) wśród inwentarza znaczeń czasowników z przedrostkiem *от-* wyróżnia klasę ‘wyczerpanie akcji zaprogramowanej’, a w ramach tej klasy — znaczenie ‘wyczerpanie czasu, upłynięcie terminu’ (*Он отучился семь лет на медицинском факультете*).

¹⁰⁹ Po upływie czasu przeznaczanego na realizację akcji i wskazanego *explicitie* wygasa dana właściwość jako przysługująca określonej osobie (MINDAK, 1987: 200). Możliwość kontynuacji dotyczy zatem innego (kolejnego) odcinka czasowego, ponieważ ten, który był wypełniony akcją, skończył się, upłynął bowiem czas przeznaczony na realizację akcji, np. *Jan przespacerował cały dzień, a wieczorem też spacerował (aż do późnej nocy)*.

istnieć' (*przeżyć we wsi kilkanaście lat*), od czasowników oznaczających zachowania werbalne (*przegadać cały dzień*), ruch nieukierunkowany (*przebiegać cały dzień*), położenie w przestrzeni (*przesiedzieć cały dzień*), a także wyrażających stany (*przespać kilka godzin*).

Czasowniki determinatywno-augmentatywnego RA łączą się z adwerbiami i wyrażeniami adwerbialnymi odnoszącymi się do interwału, którego rozciągłość (znaczna), została dokładnie sprecyzowana liczbowo (*dwa dni, pięć lat*), nie została sprecyzowana liczbowo (*długo, wiele dni*) lub została podana w przybliżeniu (*około miesiąca*). Takie czasowniki łączą się z wyrażeniem adwerbialnym 'przymiotnik *cały* + rzeczownik w bierniku' (także 'przez + *cały* lub inny przymiotnik duratywny + rzeczownik w bierniku'), z wyrażeniami przyimkowymi wyrażającymi inicjalność i finalność bądź finalność: *od* + rzeczownik w dopełniaczu + *do* + rzeczownik w dopełniaczu; *do* + rzeczownik w dopełniaczu (*przesiedzieć od drugiej do ósmej; do wieczora*), a także z rzeczownikami — nazwami temporalnymi, w tym nazwami pór roku i pór dnia (*przesiedzieć całą noc*) i nazwami zdarzeń (*przedrzemac zebranie*)¹¹⁰:

Wstał, wyjrzał przez okno i z uśmiechem przypatrywał się ludziom, którzy gdzieś biegli, kłaniali się sobie, asystowali damom. (...) Tak przesiedział cały dzień.

(B. Prus: *Lalka*)

Na podwórku stały dwie staruszki, którym wystarczyło rzucić okiem, ażeby zrozumieć, co oni byli za jedni. Ukryły ich w piwnicy, w której przesiedzieli do nastania nocy.

(H. Grynberg: *Żydowska wojna*; Korpus PWN)

Przeczekali jeszcze dwie oddalające się eksplozje i zbiegli po szkłe chrzęszczącym pod butami na parter.

(Czeszko: *Pokolenie*, s. 207)

*Film był tak czarujący, że Dyżma przesiedział całe dwa seanse*¹¹¹.

(Dołęga-Mostowicz: *Kariera Nikodema Dyżmy*)

J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 192) pisze o niemożności połączeń perduratywów z określnikami wskazującymi końcową granicę odcinka czasowego, podając przykład *Соловей пропел до ympa* oraz polskie tłumaczenie *Słowik śpiewał do rana*¹¹². W Korpusie PWN odnotowano jednak przykłady

¹¹⁰ W języku polskim do perduratywów należą także czasowniki typu *przeżyć / przeżywać wojnę, przeczekać / przeczekiwać burzę, przespać / przesypiać wykład*, niełączące się z określeniami czasu właściwymi, lecz z nazwami zdarzeń trwających pewien czas (WRÓBEL, 1984: 475). Czasowniki te zawierają odcień znaczeniowy 'przetrwąć co', na który wskazuje kontekst.

¹¹¹ Grupa takich czasowników jest dość liczna. W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego odnotowano 120 czasowników perduratywnych (GROCHOWSKA, 1979).

¹¹² Problem możliwości przekładowych rosyjskich perduratywów na język polski zostanie zbadany w tomie 2.

łączliwości z określnikami wskazującymi końcową granicę odcinka czasowego m.in. następujących czasowników determinatywno-augmentatywnego RA: *przesiedzieć, przeleżeć, przeczekać, przepracować, przetańczyć*. Oto kilka przykładów:

*W piwnicy przy kociołku **przesiedział do** obiadu.*

(T. Zubinski: *Odlot dzikich gęsi*)

*Po południu powróciłem do hotelu i **przeleżałem do** wieczora.*

(J. Stawiński: *Piszczyk*)

*(...) któryś Niemiec wyciągnął ją z ciężarówki, okrył własnym mundurem i zaprowadził do baraku, gdzie **przeczekała do** wieczora.*

(H. Grynberg: *Drohobycz, Drohobycz*)

*W tym samym zakładzie **przepracowała do** 2 czerwca 1967 r.*

(„Rzeczpospolita”, 11 IX 1999)

*Pamiętam przegadane noce, **przetańczone do** białego rana imprezy...*

(„Cosmopolitan” 1998, nr 10)¹¹³.

Wśród czasowników determinatywno-augmentatywnego RA wyróżnia się grupa wskazująca spędzanie czasu oceniane negatywnie, co wynika ze znaczenia podstawy lub z czynników kontekstowych (rozciągłość przedziału temporalnego¹¹⁴ bądź szerszy kontekst): *przehulać całą noc, przebalować cały karnawał, przebałamucić całe popołudnie, przebumelować cały tydzień, przeleżeć całe popołudnie w łóżku, przespać cały dzień*.

Polskie czasowniki determinatywno-augmentatywnego RA nie są tworzone od podstaw terminatywnych, chociaż C. PIERNIKARSKI (1969: 120) wskazuje okazjonalizmy typu *przeskrobać cały dzień ziemniaki*; por. także *przemalować* pot. ‘spędzić pewien czas na malowaniu’: *Cały wieczór przemalował zamknięty w swojej pracowni (D)*.

Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 214) zaznacza, że wtórne formacje imperfektywne od polskich perduratywów tworzone są bardziej regularnie niż od rosyjskich. Autorka wymienia około 20 czasowników niedokonanych od perduratywów, np. *przeplakać — przeplakiwać, przespać — przesypiać*: *Patrzył spokojnie, jak przeplakiwała całe noce* (Perz., Dor) ‘Он спокойно смотрел, как она плакала все ночи напролет’ (СТРЕКАЛОВА, 1979: 212—213); *Wpadła*

¹¹³ Por. przykład z korpusu przekładowego, w którym tłumacz wybrał jednak czasownik nieprefigowany: *Как он выдержал вторые полсмены, он не знал, как добрался домой, не помнил, свалился на кровать и **проспал до утра***. (A. Рыбаков: *Дети Арбата*; БММ); *Nie wiedział, jakim cudem wytrzymał resztę zmiany, nie pamiętał, jak wrócił do domu, jak zwałił się na łóżko i **spal aż do następnego ranka*** (A. Rybakow: *Dzieci Arbatu*. Tłum. M. Jagiełło).

¹¹⁴ Por. *Przebalować noc i Przebalować cały rok* (D).

w apatię i większą część doby przesypiała (Prus.) ‘Она впала в апатию и часто спала большую часть суток’ (СТРЕКАЛОВА, 1979: 214)¹¹⁵.

Do determinatywno-augmentatywnych czasowników należą także czasowniki determinatywno-konatywne (od podstaw oznaczających stan żywego subiektu) z przedrostkiem wy-¹¹⁶, oznaczające wypełnienie akcją pewnego interwału temporalnego z odcieniem znaczeniowym, iż dokonało się to dzięki wysiłkowi subiektu, np. *wysiedzieć godzinę*, *wytrwać chwilę* (WRÓBEL, 1984: 475)¹¹⁷.

Czasowniki determinatywno-normatywne motywowane są również czasownikami stanowymi, np. *odsiedzieć dwa miesiące*, *odczekać trzy godziny*, *odstać godzinę*, *odstać swoje*, *odsłużyć kilka miesięcy*. Wyrażają wypełnienie akcją odcinka temporalnego, przy czym dany odcinek spełnia nakazane z zewnątrz wymogi (WRÓBEL, 1984: 475):

*Zgodził się skwapliwie i jeszcze tego samego popołudnia poszliśmy do rejonowej przychodni, **odczekaliśmy** kilkadziesiąt minut i razem weszliśmy do gabinetu.*

(H. Poświatowska: *Opowieść dla przyjaciela*; Korpus PWN)

Do determinatywno-augmentatywnych należą także czasowniki wyrażające znaczenie ‘spędzić jakiś czas gdzie’, których podstawa wskazuje interwał temporalny wypełniony akcją (*przezimować*, *przenocować*):

*Przez proboszcza dostał się do czytelnicy, lecz i tu ledwie **przezimował**, bo już w kwietniu okazało się, że nie umie utrzymać półek z książkami w należytym porządku.*

(T. Dołęga-Mostowicz: *Kariera Nikodema Dyzmy*)

1.2.2. Determinatywno-deminutywny rodzaj akcji

1.2.2.1. Determinatywno-deminutywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA¹¹⁸ z prefiksem *no-* wyrażają znaczenie kwantyfikacji temporalnej, odnosząc je do wypełnienia akcją

¹¹⁵ W przytoczonych przykładach w tłumaczeniu autorki nie pojawia się czasownik determinatywno-augmentatywny.

¹¹⁶ W. ŚMIECH (1986: 57) wyróżnia niewielką grupę czasowników z przedrostkiem *wy-* ze znaczeniem ‘wytrwać’, np. *wymieszkąć*, *wysiedzieć*, *wystać*.

¹¹⁷ Czasowniki typu *wystawać*, *wysiadywać* (*gdzieś godzinami*) nie są wtórnymi formacjami imperfektywnymi konatywno-perduratywnych czasowników i wyrażają augmentatywno-iteratywny RA.

¹¹⁸ W rosyjskiej literaturze przedmiotu czasowniki te nazywane są „делimitативные глаголы”.

pewnego odcinka¹¹⁹, przy czym eksplicytnie wyrażanie stopnia rozciągłości odcinka wypełnionego akcją nie jest obligatoryjne. Brak okolicznika miary trwania jest równoznaczny z przypisaniem czasownikom tego rodzaju akcji znaczenia ‘wypełnienie akcją odcinka o niewielkiej rozciągłości’, por.: *Звезды поблестели и погасли, ветер побушевал и утих* (ШЕЛЯКИН, 1969: 68—70), np:

Он посидел и послушал птиц; может быть, к ночи и соловей запоем?

(В. Михайлов: *Стебелек и два листка*; БММ)

Мама пошумела и перестала, и все опять пошло своим чередом.

(А. Рыбаков: *Тяжелый песок*, 111)¹²⁰

W literaturze lingwistycznej czasowniki te traktowane są jako determinatywno-deminutywne (АВИЛОВА, 1976: 284; ШВЕДОВА, ред., 1982: 598; ВОЛОХИНА, ПОПОВА, 1993: 127)¹²¹. Deminutywność może odnosić się do niewielkiej rozciągłości interwału wypełnionego akcją (*поработать часок*), do niewielkiej intensywności akcji (*не очень сильно пошуметь*) lub do objęcia części obiektu akcją (*поколоть дровишек*) (КРЕКИЧ, 1989: 27). Najczęściej jednak odnosi się do charakterystyk temporalnych akcji, co odnotowane zostało w rosyjskich źródłach leksykograficznych poprzez użycie lokalizatora temporalnego ‘некоторое время’.

Dla czasowników determinatywno-deminutywnego RA charakterystyczne jest wystąpienie kontrastu między sytuacją poprzedzającą (–A) a sytuacją ograniczoną temporalnie (+A) oraz między sytuacją przebiegu (+A) a sytuacją następującą (–A) (ФЛАЙЕР, 1997: 33; ПАДУЧЕВА, 1996: 108). W obrębie przedziału (+A) akcja charakteryzuje się jednorodnym (homonimicznym) przebiegiem (TIMERLAKE, 1982: 321). Faza przedinicjalna (–A) nie różni się jakościowo od fazy postterminalnej (–A) por. *он не гулял — он гулял — он уже не гуляет*.

¹¹⁹ Przyjmujemy wąskie rozumienie czasowników determinatywno-deminutywnego RA (por. wyróżnienie delimitatywów w wąskim (*посидеть*) i w szerokim sensie (*всплакнуть*) (ФЛАЙЕР, 1997: 29—48).

¹²⁰ A.W. Isaczenko (ИСАЧЕНКО, 1962: 391) podaje przykłady: *Он поработал час* i *Он поработал над книгой несколько лет* jako dowód nieprawidłowej eksplikacji znaczenia czasownika *поработать* ‘eine kurze Weile arbeiten’. „Das einzige, worauf es wirklich ankommt, ist der Ausdruck einer zeitlichen Einschränkung des Ablaufes der Handlung”. Por.: ШЕЛЯКИН, 1969a: 62; ЗЕМСКАЯ, 1955: 27. Ale np. P.A. Sobolewa (СОБОЛЕВА, 1980: 234) przypisuje delimitatywom znaczenie dwustronnego ograniczenia akcji, która realizuje się w interwale o niewielkiej rozciągłości.

¹²¹ N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976: 288) rozpatruje delimitatywa w ramach tzw. ограничительного способа действия. Podobnie traktują delimitatywa A.W. Bondarko i Ł.Ł. Bułanin (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 16). Ju.S. Masłow (МАСЛОВ, 1984: 13) używa terminu „детерминативные способы действия”. Por. także: BOGUSŁAWSKI, 1963: 117—118.

Czasowniki determinatywno-deminutywne tworzone są od czasowników nieterminatywnych, przede wszystkim nieprzechodnich: od czasowników oznaczających dźwięki i zachowania werbalne (*поговорить, пошуметь*), ruch nieukierunkowany (*побегать, походить*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*поработать, позаниматься*), położenie w przestrzeni (*посидеть, полежать*), stan emocjonalny (*погрустить, повеселиться*) oraz od innych czasowników (*пожить*).

Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA powstają nie tylko od podstaw aterminatywnych, ale również terminatywnych, zarówno od podstaw nieprzechodnich, jak i przechodnich, gdyż także na sytuacje terminatywną można nałożyć restrykcje temporalne¹²². Takie sytuacje występują jednak rzadko, gdyż prototypowe delimitatywa powstają przede wszystkim od podstaw aterminatywnych¹²³.

J.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 152), zaznacza, iż delimitatywa mogą być tworzone od takich czasowników terminatywnych, przy których nazwa obiektu jest nazwą przedmiotu poddawanego zmianom ilościowym i jakościowym (ale nie całkowitej destrukcji), przy czym takie zmiany mogą zachodzić w kilku etapach, np. *Погладить белье час; Поварить мясо еще полчаса; Пошить с часок* (БТС); *Полчаса почитать (газету); Поварить варенье* (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 111)¹²⁴. Obligatoryjne staje się wówczas użycie adwerbiów wskazujących niewielką rozciągłość czasową interwału wypełnionego akcją, por. *Сегодня маляры **покрасили** часа два стены и ушли*, lub brak dopełnienia bliższego: [*Чайка*] *присела на песке, **почистила** клювом в перьях* (АВИЛОВА, 1976: 285). Nałożenie kwantyfikacji temporalnej na akcję terminatywną „blokuje” dążenie do wyczerpania się akcji, realizacji całościowości i osiągnięcia rezultatu. H.R. Mehlig (МЕЛИГ, 1995: 146) podkreśla, iż chodzi w tym przypadku (*Мы покрасили забор два часа и стали завтракать*) o konceptualizację sytuacji heterogenicznych jako homogenicznych, kiedy granica wewnętrzna „zamazuje się”. Nie jest przy tym jasne, czy sytuacja osiągnęła kres delimitacyjny (предел), ponieważ została przedstawiona jako sytuacja ograniczona temporalnie.

¹²² Dla sytuacji terminatywnej (*строить дом, писать статью*) faza postterminalna jest różna od fazy przedinicyjalnej, por. *писать статью* → *написать статью* → *статья написана*.

¹²³ Czasowniki wyrażające delimitatywny RA nie są tworzone od czasowników ruchu ukierunkowanego (*бежать, идти*), od czasowników statycznych (*знать, стоять*), modalnych (*хотеть, намереваться*), „mutacyjnych” (*краснеть, богатеть*), faktytywnych (*белишь, золотить*), a także od tranzytywnych (ISAČENKO, 1968: 392). M.S. Flier (ФЛАЙЕР, 1997: 35) uściślił charakter czynników blokujących powstanie delimitatywów. Podkreśla, że delimitatywa nie powstają od terminatywnych czasowników tranzytywnych, ale możliwe jest ich tworzenie od tranzytywnych aterminatywnych czasowników. Na brak ograniczeń w tworzeniu delimitatywów od tranzytywów aterminatywnych wskazują także inni badacze (ШЕЛЯКИН, 1969a: 71; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 94), np. *поносить (платье), подвигать (мебель)*.

¹²⁴ Por. homonimii z dystrybucjami typu *Пошить детям обновки*.

Czasowniki determinatywno-deminutywnego rodzaju akcji należą do kategorii *perfectiva tantum*. Nie powstają od nich wtórne formacje imperfektywne¹²⁵.

Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA występują z okreśnikami odnoszącymi się do interwału, którego rozciągłość (niewielka) nie została sprecyzowana liczbowo (*недолго, некоторое время*), została podana w przybliżeniu (*с минуты, с час, дней пять*), została dokładnie sprecyzowana liczbowo (*пять минут, две минуты*), została sprecyzowana poprzez podkreślenie nieznacznego stopnia intensywności akcji (*немного, не очень сильно пошуметь*) bądź z okreśnikami, których niewielka rozciągłość wynika z objęcia części obiektu akcją (*погладить белье*), a także z okreśnikami wskazującymi prawą granicę odcinka (*посидел на скамейке до полуночи, посидел в ресторане до закрытия*).

W literaturze aspektologicznej delimitatywom przypisuje się znaczenie pozytywnej oceny działania. Opierając się na klasyfikacji E. Pietruchiny (ПЕТРУХИНА, 2000a: 147—151), przedstawię poniżej możliwości charakterystyki delimitatywów, w zależności od następujących parametrów: ocena emocjonalna (pozytywna / negatywna) i charakterystyka kwantytatywna akcji (akcja o niewielkiej rozciągłości / akcja o znacznej rozciągłości). Wskazanie niewielkiego przedziału temporalnego wypełnionego akcją nie jest obligatoryjne, natomiast przedział o znacznej rozciągłości musi być w kontekście wskazany eksplicytnie.

TABELA I. Charakterystyka emocjonalnej i kwantytatywnej oceny akcji wyrażanej deminutywami

Emocjonalna ocena akcji	Kwantytatywna ocena akcji		
	niewielka rozciągłość	znaczna rozciągłość	brak wyrażenia charakterystyki kwantytatywnej
Pozytywna ocena akcji	+	+	+
Negatywna ocena akcji	+	+	—
Brak wyrażenia oceny emocjonalnej	+	—	+

Ze względu na emocjonalną i kwantytatywną ocenę akcji wśród delimitatywów wyróżnić można następujące grupy:

1. Pozytywna ocena akcji:

1.1. Eksplicytnie wyrażenie kwantyfikacji temporalnej

1.1.1. Akcja o niewielkiej rozciągłości.

1.1.2. Akcja o znacznej rozciągłości.

1.2. Brak eksplicytnego wyrażenia kwantyfikacji temporalnej.

¹²⁵ M.S. Flier (ФЛАЙЕР, 1997: 29 i nast.) zalicza do wtórnych formacji imperfektywnych od delimitatywów formacje typu *полеживать, покуривать*, które traktuję w niniejszym opracowaniu jako czasowniki odrębnego, deminutywno-iteratywnego RA.

2. Negatywna ocena akcji:

2.1. Eksplicytnie wyrażenie kwantyfikacji temporalnej.

2.1.1. Akcja o niewielkiej rozciągłości.

2.1.2. Akcja o znacznej rozciągłości.

3. Brak wyrażenia oceny emocjonalnej:

3.1. Eksplicytnie wyrażenie kwantyfikacji temporalnej.

3.1.1. Akcja o niewielkiej rozciągłości.

3.2. Brak eksplicytnego wyrażenia kwantyfikacji temporalnej.

Najczęściej występującym typem delimitatywów w języku rosyjskim jest typ charakteryzujący się eksplicytnym wyrażeniem akcji o niewielkiej rozciągłości i związany z pozytywną oceną akcji (1.1.1.):

Некоторое время он посидел у окна, сквозь которое теперь, ничего не было видно, посидел просто для того, чтобы перевести дух.

(А. Фадеев: *Молодая гвардия*; НКРЯ)

Wypełnienie akcją interwału o znacznej rozciągłości w powiązaniu z pozytywną oceną akcji związane jest z nasyceniem subiektu akcją (1.1.2.), np.:

*Свой художественный талант Лев Николаевич хочет посвятить отныне исключительно народу, находя, что он уже **много поработал** на пользу образованных классов.*

(В.М. Грибовский: *У графа Л.Н. Толстого*; НКРЯ)

Brak wyrażenia eksplicytnego kwantyfikacji temporalnej¹²⁶ oraz pozytywna ocena akcji (1.2.) są również typowe dla delimitatywów, np.:

*После обеда они **посидели** на террасе, глядя на сгущавшиеся над морем сумерки...*

(К. Ломер, Г. Диксон: *Гонка планет*; БММ)

Natomiast przy negatywnej ocenie akcji o niewielkiej rozciągłości temporalnej (2.1.1.) eksplicytnie wyrażona jest nie tylko sama negatywna ocena akcji, ale także niewielki interwał temporalny wypełniony akcją, np. pot. *Мы **постояли** в очереди всего **десять минут**, но я чуть в обморок не упала от страшной духоты*¹²⁷.

Znaczna rozciągłość akcji lub sama akcja mogą być negatywnie ocenione przez wykonawcę, który może jednak odczuwać zadowolenie z jej zakończenia (2.1.2.). Użycie czasownika delimitatywnego świadczy o tym, że akcja została zakończona i sytuacja uległa polepszeniu: *Ну, и повозились же мы вчера с машиной!* Nieakceptowalne byłoby natomiast eksplicytnie wyrażenie braku

¹²⁶ Przedział wypełniony akcją traktowany jest jako przedział o niewielkiej rozciągłości.

¹²⁷ Przykład zaczerpnięto z: ПЕТРУХИНА, 2000a: 151.

pozytywnego rezultatu (*Ну, и повозились же мы вчера с машиной и ничего не сделали)¹²⁸, np.:

*В верхних слоях реки вода была не только холодной. но и плотной. Головлю пришлось **много помучиться**, чтобы протиснуться еще выше.*

(Сказки А. Козака: *Как голова с мальчишками в снежки играл*;
www.moiskazki.narod.ru)

Delimitatywa używane są również do wyrażania akcji o niewielkiej rozciągłości temporalnej bez wyrażania oceny emocjonalnej akcji (3.1.1.), np.:

*Коун выкурил сигарету, сходил в буфет, позавтракал, **погулял минут** пятнадцать и решил, что пора сменить Грегори.*

(А. Жаренов: *Яблоко Немезиды*; БММ)

Często ocena emocjonalna akcji nie jest podana oraz zaznacza się brak eksplicytnego wyrażenia kwantyfikacji temporalnej (3.2.). Modyfikacja delimitatywna zostaje w tych przypadkach osłabiona. Delimitacja akcji jest bowiem konieczna w pewnych typach kontekstu, m.in. przy użyciu aspektu dokonanego w rozkazniku, np.: *Почитай мне, пожалуйста! Посиди с нами!*, przy predykatkach deontycznych, np.: *Мне **надо поработать!***;

*А мне **надо поговорить** с ней наедине.*

(А.Г. Адамов: *Злым ветром*; БММ)

a także w tekstach narracyjnych, np.:

*Пришли гости, друзья, родственники, родные и близкие, **посидели, поговорили**. Выпили, поздравили.*

(Д. Власенко: *Приключения Толкнула*; БММ)

Należy odnotować jeszcze jeden typ użycia delimitatywów rosyjskich związany ze zróżnicowaniem emocjonalnym oceny akcji przez wykonawcę akcji i przez nadawcę. Akcja może być oceniana przez nadawcę negatywnie, a przez wykonawcę — o czym informuje nadawca — pozytywnie, przy czym charakterystyka kwantytatywna akcji nie jest wyrażona, np.:

*Американцы и после первой, четырнадцатого года, войны Европы будь здоров **пограбили***¹²⁹

(Назаров)

Delimitatywa stosowane są także dla wyrażenia odcienia ironicznego poprzez kontrast między oczekiwaną długotrwałą akcją z cechą gruntowności, dokładności realizacji a akcją krótkotrwałą, wykonaną niedokładnie, niegruntownie, „powierzchniowo”, np.:

¹²⁸ Oba przykłady zaczerpnięto z: ПЕТРУХИНА, 2000a: 150.

¹²⁹ Przykład zaczerpnięto z: ПЕТРУХИНА, 2000a: 151.

Но, как у нас всего бывает, побастовали и разошлись по домам.

(«Молодежные известия», III 2001; www.gaudeamus.ru)

Ах, как хорошо: помитинговали, пошумели, проявили свою пролетарскую гегемонию, потешили душу — щелкает бич диктатора: по местам!

(В. Солоухин: *При свете дня*; БММ)

Należy przywołać tu także grupę derywatów — nieliczną — od czasowników ruchu nieukierunkowanego typu *съездить в Варшаву, сбежать в магазин* ze znaczeniem ruchu dwufazowego ‘tam i z powrotem’:

Вот если человек воспользовался своим приобретением, съездил и остался недоволен, поскольку получил не то, что ему было обещано, тут еще можно как-то воздействовать на фирму — приостановить лицензию или лишить ее по суду.

(Л. Ивченко: *Продавцы лета*. «Известия», 31 VII 2001; НКРЯ)

a także prefiksalnie-sufiksalnie derywaty od czasowników ruchu jednokierunkowego typu *пройтись, пробежаться* (oba typy nieproduktywne). Czasowniki te zajmują pośrednią pozycję między czasownikami determinatywno-deminutywnymi i determinatywno-momentальnymi.

Grupę pośrednią między czasownikami determinatywno-deminutywnego / deminutywnego / semelfaktywnego RA stanowią czasowniki wyrażające akcje o słabej intensywności, realizowane w przedziale temporalnym o nieznacznej rozciągłości¹³⁰. Są to czasowniki prefiksalnie-sufiksalnie z sufiksem *-ну-* i przedrostkami *вз-/вс-*, np. *всплакнуть* ‘немного поплакать, тихо, незаметно заплакать’, *вздремнуть* ‘предаться лёгкому сну на короткое время, забыться сном, во сне’, *всхрапнуть* rozp. ‘поспать, соснуть (особенно днём для временного отдыха)’ (ЗЕМСКАЯ, 1955: 13), z prefiksem *пере-*, np. *передохнуть* ‘сделать короткий перерыв для отдыха во время каких-либо движений, работы и т.п.’ (БАС), *при-*, np. *прихворнуть* pot. ‘заболеть, захворать не очень серьёзно, не сильно’ (БАС), *придремнуть* pot. ‘забыться легким сном на короткое время’¹³¹, *с-*, np. *соснуть*¹³² pot. ‘поспать недолго’, *сполоснуть* pot. ‘слегка, наспех обмыть’ (БАС), a także *про-*: *простирнуть* pot. ‘выстирать немного чего-л., наспех, без особой тщательности’:

¹³⁰ Pot. ‘произвести действие слегка, с небольшой интенсивностью, в течение недолгого времени’ (ШВЕДОВА, ред., 1982: 599).

¹³¹ Do wymienionej grupy należą także czasowniki z *-ся* typu *перемигнуться* ‘подмигивая, подать знак друг другу’: *Перемигнуться с собеседником, переищнуться, переищукнуться* pot. ‘коротко переговорить друг с другом шепотом, обычно по секрету’ (СМ-78).

¹³² Takie czasowniki wyrażają znaczenie ‘однократно, иногда также с небольшой интенсивностью совершить действие, названное мотивирующим глаголом’ (ШВЕДОВА, ред., 1982: 382).

Простирнуть кофточку

(БТС)

*Золушка проводила их до порога и немножко **всплакнула** от одиночества.*

(Лучшие сказки мира; БММ)

***Соснул** немножко, но меня разбудили воры...*

(Б. Прус: *Доктор философии в провинции*. Перев. Н. Крымовой; БММ)

***Я немного передохнул** в кресле, вертя в пальцах запечатанный конверт неизвестного происхождения.*

(В. Михайлов: *Вариант «И»*; БММ)

1.2.2.2. Determinatywno-deminutywny¹³³ rodzaj akcji w języku polskim

W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* wyróżnione zostały formacje determinatywne tworzone za pomocą formantu *po-*, np. *posiedzieć, pośpiewać, popracować* (WRÓBEL, 1998: 546—547). Według C. PIERNIKARSKIEGO (1969: 119) takie czasowniki wyrażają bliżej nieokreśloną miarę akcji, gdyż granice początkowe i końcowe akcji nie są tak wyraźnie wskazane, jak granice w derywatach z *prze-* (*posiedzieć — przesiedzieć*), granice początkowe akcji nie zostały precyzyjnie określone, tak jak w przypadku ingresywów (*poszumieć — zaszumieć*), ani krótkotrwałość akcji nie jest jednoznacznie zaznaczona, tak jak w przypadku czasowników semelfaktywnych (*pokrzyknąć — krzyknąć*).

W. ŚMIECH (1986: 23—25) wyróżnia czasowniki z przedrostkiem *po-*, wyrażające akcję o niskim stopniu intensywności, a wśród nich derywaty od czasowników nieprzechodnich i przechodnich ruchu nieukierunkowanego, np. *pobiegać, pochodzić, pojeździć, ponosić, poholować*; derywaty od innych czasowników przechodnich, np. *pobawić, poczyścić, poczytać, potańczyć*, i nieprzechodnich, np. *pocierpieć, pomieszkać, popracować, pospać*. Podkreśla także niemożność wyrażenia za pomocą tychże czasowników akcji w pełnym wymiarze: **Poczytać książkę do końca; *Pojadł chleb (chleba) do ostatniego okrucha*, por. *Przeczytał książkę do końca, zjadł chleb do ostatniego okrucha* (ŚMIECH, 1986: 24—25).

Polscy badacze zwracają uwagę na tożsamość treści wyrażanej przez czasownik podstawowy z okolicznikiem i przez czasownik determinatywno-deminutywny z tym samym okolicznikiem. W. ŚMIECH (1986: 25) uważa, że przedrostek *po-* w czasownikach typu *posiedzieć do piątej, pospać do ósmej* jest z punktu widzenia znaczeniowego zbędny, gdyż ta sama treść wyrażana jest poprzez czasownik podstawowy z tym samym okolicznikiem: *siedział do piątej,*

¹³³ Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA w polskiej literaturze przedmiotu nazywane są delimitatywnymi lub determinatywnymi.

spał do ósmej. F. ANTINUCCI i L. GEBERT (1977: 7—43) stwierdzają, że czasowniki delimitatywne i perduratywne są formalnie dokonane, semantycznie zaś niedokonane, gdyż oznaczają trwanie procesu lub stanu, przypisana im jest zatem ta sama reprezentacja semantyczna, co czasownikom niedokonanym, por.: *Jan przesiedział noc — Jan siedział przez noc; Jan posiedział godzinę — Jan przesiedział godzinę — Jan siedział godzinę (Jan siedział przez godzinę)* (ANTINUCCI, GEBERT, 1977: 40). W strukturze semantycznej delimitatywów i perduratywów brak komponentu ‘zmiana’, z którego wystąpieniem związana jest dokonaność. Czasowniki te nie mogą być użyte w zdaniach z okolicznikiem wyrażonym przymikiem w z biernikiem¹³⁴, por. **Jan popracował w pięć minut*.

A. HOLVOET (1989: 52) dopatruje się związku genetycznego między dokonanością ingresywną a znaczeniem delimitatywnym przedrostka *po-*. Znaczenie ingresywne uległo zatarciu, pozostało zaś znaczenie kwantyfikacji akcji. Dlatego autor proponuje zaliczyć typ *posiedzieć* do dokonaności ingresywnej.

S. KAROLAK (1996: 47) podkreśla dokonany charakter formacji delimitatywnych i perduratywnych, a także połączeń czasowników niedokonanych z okolicznikiem miary trwania i proponuje dla konfiguracji limitatywnej, którą reprezentują delimitatywa i perduratywa, następującą strukturę logiczną:

TRWAŁO *P*, A PO UPŁYWIE INTERWAŁU *T* STAŁO SIĘ TAK, ŻE *NIE P*

Konfiguracja limitatywna — konstatuje S. KAROLAK (1996: 47—48) — zawiera zarówno komponent niedokonany (TRWAĆ), jak i dokonany (STAĆ SIĘ). Dla delimitatywów komponent dokonany ma swój wykładnik w postaci przedrostka *po-*. Za uznaniem dokonanego charakteru tych formacji przemawia fakt, iż w języku bułgarskim stosuje się w tych przypadkach aorysty od czasowników niedokonanych, np. *Maria porozmawiała (rozmawiała) z nami parę chwil i nagle wyszła; Marija pogovori (govori) s nas njakolko minuti i vnezapno si otide*¹³⁵. Aby zatem wyrazić dokonaność — stwierdza autor — morfem (przedrostek) nie jest w ogóle potrzebny.

W. COCKIEWICZ (1992: 55) przypisuje delimitatywom status perfektywów *sensu largo*. Tworzą one z podstawami parę aspektową *sensu largo*. Autor przyjmuje „zakończoność” akcji za semantyczny warunek dokonaności¹³⁶ i na

¹³⁴ Użycie tego okolicznika wymaga obecności komponentu ‘zmiana’ w strukturze semantycznej czasowników.

¹³⁵ Morfem aorystu jest wykładnikiem nieciągłości.

¹³⁶ Nawiązując do teorii H. Gaertnera i Z. Klemensiewicz, W. COCKIEWICZ (1992: 54) przyjmuje następującą definicję aspektu: „Aspekt to kategoria gramatyczna czasownika słowiańskiego, której funkcja polega na przedstawianiu czynności jako: 1/ *z a k o ń c z o n e j* w sposób; a/ naturalny = wyczerpanej (dokonaność *sensu stricto*) lub b/ sztuczny = przerwanej (determinatywność) w przeszłości lub przyszłości albo jako: 2/ *n i e z a k o ń c z o n e j* — trwającej w przeszłości, teraźniejszości lub przyszłości”.

podstawie relacji inkluzji między cechami ‘całościowość’ i ‘zakończoność’ wyróżnia perfektywa *sensu stricto*, przedstawiające akcję jako całościową i zarazem zakończoną (*osiwieć, otworzyć się*), oraz perfektywa *sensu largo*, wyrażające akcję jako zakończoną, ale nie całościową (*pogotować, porysować chwilę*)¹³⁷.

Czasowniki determinatywno-deminutywne oznaczają pewną (niewielką) miarę akcji i łączą się zazwyczaj z adverbiami wskazującymi niewielki stopień rozciągłości temporalnej interwału wypełnionego akcją przy niesprecyzowaniu liczbowym, także z podkreśleniem nieznacznego stopnia intensywności akcji (*jakiś czas, chwilę, trochę*), oddającymi rozciągłość interwału temporalnego w przybliżeniu (*około minuty, z kwadrans*), rzadziej długość interwału wyznaczoną dokładnie (*pięć minut, godzinę*), a także prawą granicę odcinka (*posiedział do czwartej, do popołudnia*):

Około południa obie panie pojechały do Łazienek. Pospacerowały chwilę po parku, po czym udały się do restauracji (...)

(„Rzeczpospolita”, 16 VI 2001; Korpus PWN)

*Pan Ignacy posiedział jeszcze z kwadrans w milczeniu. Herbata nie smakowała mu, głowa go bolała*¹³⁸.

(B. Prus: *Lalka*; Korpus IPI PAN)

Natomiast brak wskaźnika kontekstowego, wskazującego rozciągłość temporalną interwału wypełnionego akcją, jest jednoznaczny z wypełnieniem akcją odcinka o niewielkiej rozciągłości:

Odpowiedział potakująco ledwie dostrzegalnym mrugnięciem powiek. Posiedział jeszcze, dopił wino, podziękował za więcej i zaczął się dźwigać z fotela.

(A. Strug: *Żółty krzyż*)

C. PIERNIKARSKI (1975: 31—37) wśród czasowników z przedrostkiem *po-* od podstaw nieterminatywnych (homogenicznych)¹³⁹ wyróżnia trzy grupy¹⁴⁰: wyrażającą miarę (małą) czasu trwania akcji (głównie czasowniki stanowe, np. *pobyć, posiedzieć, pomilczeć, poskrzypieć*), określającą miarę (małą) ilości akcji

¹³⁷ W. COCKIEWICZ (1992: 83—84) wyróżnia 4 klasy znaczeniowe czasowników oraz wskazuje regularności i ograniczenia w tworzeniu odpowiedników aspektowych.

¹³⁸ Charakterystykę wskaźników adverbialnych deminutywności zamieścił T. CZARNECKI (1998: 57—59), wskazując na rodzaje znaczeń akcjonalnych uwarunkowane typem określników, np. znaczenie zdeterminowane (*die determinierte Delimitativität*), np. *Oni pracowali tam trzy dni*, niezdeterminowane (*die indeterminierte Delimitativität*), np. *Jakiś czas robił te rzeczy...*, partytywne (*die partitive Delimitativität*), np. *Koledzy poklaskali trochę a potem opuścili ręce*, afektywne (*die affektive Delimitativität*), np. *Przejdę się trochę*, augmentatywne (*die fortitive Delimitativität*), np. *Wreszcie pogadał sobie*.

¹³⁹ W terminologii autora nierelacyjnozmiannych.

¹⁴⁰ Autor określa charakter względny takiego podziału.

(od podstaw oznaczających stany o ujemnym zabarwieniu uczuciowym, np. *ponarzekać*, *podenerwować się*, *pochlipać*, *pocierpieć*, różne formy przyjemnego spędzania czasu, np. *pobawić się*, *poflirtować*, *pożartować*, *poplotkować*¹⁴¹, różne formy myślenia, np. *porozmyślać*, *pomedytować*, a także od innych podstaw, a wśród nich od podstaw intransytywnych, np. *pobrzdkać*, *pochwiać się*, *pohalasować*, *postrzelać*, i transytywnych, wśród których wartościowanie ilościowe odnosi się do akcji, np. *pobudować*, *podlubać*, *pokarmić*, *pośpiewać*¹⁴², od czasowników ruchu, np. *pokrzążyć*, *poskakać*, *pospacerować*, *pobiegać*, *pochodzić*, *poczłapać*) oraz odnoszącą się do afektywnego (umiarkowanego) stanu subiekta¹⁴³, np. *posiedzieć sobie*.

Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA tworzone są od czasowników oznaczających dźwięki i zachowania werbalne (*porozmawiać*), ruch nieukierunkowany (*pobiegać*, *pospacerować*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*popracować*), położenie w przestrzeni (*posiedzieć*), wyrażanie emocji (*posmucić się*) oraz od innych (*pożyć*). Znaczna liczba takich czasowników odnotowana została w słowniku nowych wyrazów i znaczeń (NS 1985—1992), np. *podebatować*, *poimprowizować*, *pokrytykować*, *pospekulować*, *poszantażować*.

Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA należą do kategorii *perfectiva tantum*. Nie są tworzone od nich wtórne formacje imperfektywne¹⁴⁴.

Polskie delimitatywa mogą odnosić się także do sytuacji niekontrolowanych i statycznych (nie tylko do akcji kontrolowanych i zamierzonych), np. *Słońce pogrzało godzinę i schowało się za chmurami* (D); *Pochorował tydzień i wrócił do pracy* (D)¹⁴⁵.

¹⁴¹ Także od podstaw neutralnych, np. *porozmawiać*, *podyskutować*.

¹⁴² Jeśli znaczenie małej miary akcji odnosi się do realizacji akcji na przedmiocie, to czasowniki zostały przez autora wymienione w grupie czasowników od podstaw terminatywnych (od podstaw relacyjnoznamiennych), np. *pobutwieć*, *podrożyć*, *pomarkotnieć*, *potanieć*.

¹⁴³ Oddziaływanie akcji na subiekt występuje szczególnie wyraźnie w akcjach, które odnoszą się do psychicznych stanów subiekta, np. *pomartwił się z pół godziny* (PIERNIKARSKI, 1975: 36).

¹⁴⁴ Por. inne stanowisko C. PIERNIKARSKIEGO (1972: 274—282), który traktuje czasowniki typu *pobrzękiwać* jako pochodne od *pobrzęczeć*. Zaliczenie delimitatywów do klasy *perfectiva tantum* opiera się na przyjęciu wąskiej definicji partnerstwa aspektowego. Jeśli bowiem uznać, że w pary aspektowe wstępują czasowniki terminatywne, tj. takie, w których czasownik niedokonany wyraża dążenie do osiągnięcia naturalnej granicy, a dokonany osiągnięcie tej granicy, to delimitatywa nie tworzą z czasownikami bazowymi pary aspektowej, ponieważ takiego warunku nie spełniają.

¹⁴⁵ Na zróżnicowane możliwości użycia delimitatywów w języku polskim wskazywał C. PIERNIKARSKI (1969: 117). Badacz podkreśla nie tylko możliwość przyłączenia przedrostka *po-* do podstaw typu *czytać*, *pisać*, *robić*, ale także użycie ich w konstrukcjach z obiektem, np. *poczytał trochę książkę*. Autor zwraca uwagę, iż adverbium odnosi się w tym przypadku do miary czasu, a nie do miary obiektu. Dla porównania autor przytacza przykłady *przeczytał trochę* i *poczytał trochę* (PIERNIKARSKI, 1969: 117).

R. GRZEGORCZYKOWA (1997: 35) podkreśla, iż w przykładach *poczytać godzinę, porysować jakiś czas* podstawy delimitatywów nie mają charakteru terminatywnego¹⁴⁶. Obiekt podlega wówczas zmianom ilościowym, ale nie jakościowym (akcja może realizować się w kilku etapach), np. *Poprasować przez godzinę; Poorał u sąsiada dwa popołudnia; Poszyła przez godzinę i poczuła się zmęczona* (Sz)¹⁴⁷.

W. COCKIEWICZ (1992: 101–107) wymienia 64 przykłady homonimii słowotwórczej przedrostka *po-*, a wśród nich 10 typów homonimów. Wśród typów homonimów największe grupy stanowią: czasownik determinatywny i dystrybutywny (*pobudować: Daj mu trochę klocków, on też z tobą chce pobudować; Chłopy na wsi to teraz domy pobudowali jak pałace*) oraz czasownik perfektywny *sensu stricto* i perfektywny *sensu largo* (*poczekać: Poczekaj, aż wrócę; Poczekaj chwilę, a jak wrócę, to jedź sam*).

W języku polskim występują ponadto połączenia z zaimkiem *sobie* (*posiedzieć sobie, poczytać sobie*), wyrażające stan emocjonalny subiekta jako rezultat zadowolenia z realizacji akcji. C. PIERNIKARSKI (1975: 37) przypisuje im znaczenie umiarkowanego stanu subiekta, przeciwstawiając je czasownikom typu *nasiedzieć się* i *wysiedzieć się*, np.:

(...) o *dolce vita* prezesa **poczytał sobie** z przyjemnością i rozbawieniem.
(J. Wieczerska: *Plaga osiedla i inne opowiadania*)

Kontekst może także wskazać akcję o zwiększonej intensywności lub podkreślić interwał temporalny o znacznej rozciągłości (PIERNIKARSKI, 1975: 32¹⁴⁸; ŚMIECH, 1986: 26), np.:

*Zanim pchnąłem sprawę wyżej, **poczytałem sobie** dokładnie statut PZW*¹⁴⁹.

(„Zielone Brygady”, 16–31 XII 1998; www.zb.eco.pl)

*Ale **sobie** pospalełem* dzisiaj, z 12 godzin chyba...

(emsi.blog.pl/archiwum)

Najczęstszym typem delimitatywów w języku polskim jest typ charakteryzujący się eksplicytnym wyrażeniem akcji o niewielkiej rozciągłości, związany z pozytywną oceną akcji (1.1.1.):

¹⁴⁶ W terminologii autorki „telicznego”.

¹⁴⁷ Por. homonimie z czasownikami dystrybutywnymi: *Poszyć wszystkie obrusy*. Por. także *W tym roku miałem trochę więcej szczęścia, bo pojawili się u mnie nowi, bardzo sympatyczni wędkarze i trochę razem polowiliśmy* („Tygodnik Wędkarski”, 9 XI 2001; www.tygodnik.pzw.pl); *Ja pomaluję ścianę, a ty sufit; Teraz ty pomaluj, a ja skoczę na piwo* (PIERNIKARSKI, 1975: 43).

¹⁴⁸ C. PIERNIKARSKI (1975: 32) zwraca uwagę na zabarwienie afektywne wypowiedzeń, w których czasowniki te występują z określeniami dużej miary, np. *posiedział (sobie) pięć lat*.

¹⁴⁹ PZW — Polski Związek Wędkarski.

*W czwartek po śniadaniu znaleźliśmy kawałek lasu ze strumykami, paśnikiem i skałkami, trochę tam **pospacerowaliśmy, pobłądziliśmy i pooddychaliśmy** świeżym powietrzem.*

(„Czas Ostrzeszowski”; www.czas.ostreszow.pl)

Wyrażenie wypełnienia akcją interwału o znacznej rozciągłości w powiązaniu z pozytywną oceną akcji łączy się z przedstawieniem akcji jako długotrwałej, co doprowadza do nasycenia subiekta akcją (1.1.2.). Adwerbia mogą wskazywać zarówno znaczną rozciągłość interwału, jak i nasycenie subiekta akcją, np.:

*Damaszek, Palmyra. Rano **pospaliśmy, ile się dało** i już koło trzeciej wyruszyliśmy.*

(J. Gancarz, W. Chemijewski: *Wspomnienia z Turcji i Syrii*, sierpień 1996; www.maluch.elka.pw.edu.pl)

Brak wyrażenia eksplicytnego kwantyfikacji temporalnej oraz pozytywna ocena akcji (1.2.) są również typowe dla delimitatywów. Przedział wypełniony akcją traktowany jest jako przedział o niewielkiej rozciągłości, np.:

*Pomijając (...) drobne niedogodności było całkiem przyjemnie — **pośpiewaliśmy, pospaliśmy**. Dalsza podróż przebiegła bez najmniejszych problemów*

(strona Klubu Halnego z Poznania; www.halny.put.poznan.pl)

Przy negatywnej ocenie akcji o niewielkiej rozciągłości temporalnej (2.1.1.) eksplicytnie wyrażona jest nie tylko sama negatywna ocena akcji, ale także niewielki interwał temporalny wypełniony akcją, np. pot. *Dziecko **posiedziało chwilę** przy mnie, a ja czułam, jak od jego dociekliwych pytań pęka mi głowa.*

Delimitatywa używane są również do wyrażania akcji o niewielkiej rozciągłości temporalnej bez wyrażania oceny emocjonalnej akcji (3.3.1.), np.:

*(...) Ania również wzięła się do pracy, **pomieszkaliśmy tak ze dwa lata**, wzięliśmy ślub...*

(*Moja Strona*; www.oldfield.org.pl)

Delimitacja akcji konieczna jest w pewnych typach kontekstu, przy niewyrażonej ocenie emocjonalnej akcji i braku eksplicytnego określenia kwantyfikacji temporalnej, czyli przy użyciu aspektu w rozkazniku, np.:

Porozmawiaj ze mną! Posiedź przy mnie!

*(...) weź prysznic, **popływaj** (jeśli w saunie jest basen) lub po prostu **posiedź** na zewnątrz.*

(T. Juskowski: *Sauna*; www.innastrona.pl)

przy predykatkach deontycznych, np.:

*Ostatnie odcinki jechało mi się niezwykle ciężko. **Muszę** jeszcze **popracować** nad jazdą w deszczu.*

(„Auto Sport”, 21 X 2001; www.autoklub.pl)

a także w tekstach narracyjnych, np.:

*Pewnego razu spotkaliśmy Anię w kawiarni „Lili” przy Grodzkiej. (...) **Posiedziała z nami** przez kwadrans i szybko się ulotniła.*

(T. Kwiatkowski: *Panopticum*; Korpus PWN)

Delimitatywa stosowane są także dla wyrażania kontrastu między długotrwałością i gruntownością akcji oczekiwanej a krótkotrwałością i niedokładnością akcji realizowanej. Wykorzystywane są dla wyrażania odcienia ironicznego, np.:

*Znowu będzie można **postrajkować** o wzrost wydatków na ochronę zdrowia.*

(„Rzeczpospolita”, 27 I 1999; arch.rp.pl)

*Niezadługo Pan **porządził** województwem w tym roku.*

(Z wywiadu z wojewodą śląskim L. Jarzębskim; katowice.u.gov.pl)

Do czasowników determinatywno-deminutywnego RA należą także jednostkowe przykłady typu *prze- + się* (*przejsć się, przelecieć się, przejechać się*) oraz *z- + się* (*zdrzemnąć się*). Czasowniki te zajmują pośrednie położenie między czasownikami determinatywno-deminutywnego a determinatywno-momentального rodzaju akcji.

1.2.3. Determinatywno-momentalny rodzaj akcji

1.2.3.1. Determinatywno-momentalny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Do czasowników determinatywno-momentального RA należą czasowniki tworzone za pomocą przedrostków *по-* i *вс-*¹⁵⁰, wyrażające znaczenie zakończenia akcji, z akcentem przejścia od trwającej akcji (nieznaczną rozciągłość) poprzez zakończenie do jej braku¹⁵¹ (АВИЛОВА, 1976: 300)¹⁵². Rozciągłość temporalna akcji jest uwarunkowana długością trwania wypowiedzi czy wydawania dźwięku. M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 189; 1987: 80) podkreśla nieznaczną rozciągłość akcji składającej się z jednego aktu.

¹⁵⁰ Por. BOGUSŁAWSKI, 1963: 72.

¹⁵¹ „[...] значение законченности длившегося сколько-то времени действия” (АВИЛОВА, 1976: 300).

¹⁵² Autorka nazywa je terminatywnymi.

Podstawami są dla nich czasowniki ze znaczeniem ‘wydawać dźwięki’ oraz ‘przebywać w milczeniu’, np. *прозвучать* ‘izdat’ звук, звуки; о колоколе, звоне’, *вызвонить* ‘издать звон’, *прокричать* ‘издать крик’, *пропеть* ‘передать, исполнить голосом (музыкальный звук, музыкальное произведение)’, *проговорить*, *прогреметь*, *прозвучать*, *просвистеть*, *прошептать*, *прошуметь*, *промолчать*, *высказать*, wyjątkowo czasowniki innych grup, np. *просверкать*, *проморосить*:

Наконец прозвенел звонок, первый звонок в этом учебном году.

(А.И. Мусатов: *Дом на горе*; БММ)

(...) коротко, как летний гром, прозвучал сзади трескучий разрыв (...)

(М. Шолохов: *Они сражались за Родину*; БММ)

В сенях прозвучали чьи-то шаги.

(А. Бек: *Волоколамское шоссе*; БММ)

И вдруг часы... пошли сами собой, пошли, вызвонили на колокольчиках свой сложный менюэт и остановились.

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*, s. 241)

Znaczenie tych czasowników bliskie jest znaczeniu rezultatywnemu, dlatego E.W. Pietruchina (ПЕТРУХИНА, 2000a: 158) określa ten typ modyfikacji jako pośredni między determinatywnymi (*прогрохотать*, *пропеть весь вечер*) i rezultatywnymi (*пропеть*, *спеть песню*)¹⁵³. Użycie takich czasowników w aspekcie niedokonanym jest możliwe przy wyrażaniu powtarzalności:

Ты проговаривала тайные заклинания в уши гениям.

(О. Малахов: *Inanity*; БММ)

1.2.3.2. Determinatywno-momentalny rodzaj akcji w języku polskim

Czasowniki determinatywno-momentального RA zawierają w swojej strukturze przedrostek *za-* oraz *wy-*. Czasowniki z przedrostkiem *za-* oznaczają krótkotrwałe akcje z akcentem na początku¹⁵⁴. Czasowniki z przedrostkiem *wy-* — stanowiące niewielką grupę — utworzone zostały od podstaw ze znaczeniem ‘wydać dźwięk’, np. *вымówić* ‘wypowiedzieć dźwięk, wyraz, szereg wyrazów itp., odpowiednio je artykułując’: *Трудно вымówić то название, wypowiedzieć* (D), książk. ‘wypowiedzieć coś słowami, zwykle w mowie, mówiąc oznajmić coś komuś’, *выдзвоніць* ‘dzwoniąc oznajmić coś, dać o czymś znać’: *Зegar выдзвоніў полудне.*

¹⁵³ W. Pawłow i B. Rizajew (ПАВЛОВ, РИЗАЕВ, 1983) oddzielając znaczenie rezultatywne od znaczenia fazy finalnej, charakteryzują czasowniki z przedrostkiem *по-* w grupie rezultatywnych RA. O rezultatywności tych czasowników pisze także A.W. Isaczenko (ИСАЧЕНКО, 1962: 394).

¹⁵⁴ Czasowniki z przedrostkiem *za-* zostały omówione w grupie inicjalnego rodzaju akcji.

wyartykułować ‘wypowiedzieć, ująć w słowa; wyrazić, sformułować’:

Žaden z wiecujących fanów nie potrafił sensownie wyartykułować swoich racji.

(„Kultura” 1989, nr 34; NS, 1985—1992)

H. WRÓBEL (1998: 558) wyróżnia nazwy czynności kreatywnych, w których formanty wnoszą znaczenie wytworzenia przedmiotu za pomocą akcji podstawy, także „przedmiotu” akustycznego, np. *wybąknąć, wyjęczeć, wyszeptać, wymówić coś, wygwizdać, wygrać (melodię)*. Nazwa rezultatu czynności występuje w bierniku (dopełnienie bliższe).

W. ŚMIECH (1986: 54) wśród czasowników ze znaczeniem ‘wyodrębnić, wydobyć (się) na zewnątrz; uzyskać co; wyznaczyć’ wyodrębnia warianty stylistyczne czasowników *wymówić i wypowiedzieć*, np. *wybąkać, wybełkotać, wybrzęczeć, wychrypieć, wygrzmieć, wyjęczeć, wykrzyknąć, wymamrotać, wymówić, wypowiedzieć, wyszczekać, wyszeptać, wytupać, wyrzeshzczeć*.

1.2.4. Podsumowanie

Zarówno w języku rosyjskim, jak i polskim repertuar środków służących wyrażaniu znaczenia determinatywno-augmentatywnego jest dość szeroki. Wystąpiły w nich podgrupy: determinatywno-augmentatywna właściwa (*проплакать всю ночь; przeplakać całą noc*), podgrupa determinatywno-konatywna (*высидеть два часа; wysiedzieć dwie godziny*), podgrupa normatywno-perduratywna (*отслужить два года в армии; odsłużyć dwa lata w armii*), a także czasowniki z przedrostkiem *пере-* (*переночевать, przenocować*). W obu językach modyfikacja determinatywno-augmentatywna dotyczy przede wszystkim nieterminatywnych czasowników nieprzechodnich. Przykłady z terminatywnymi czasownikami typu *прозlagить два часа; przeprasować dwie* mają charakter peryferyjny¹⁵⁵.

Wśród czasowników determinatywno-augmentatywnego RA wyróżnia się grupa wskazująca spędzanie czasu oceniane negatywnie, np. *пролежать весь день в постели; przeleżeć cały dzień w łóżku*. Czasowniki z przedrostkiem *по-* / *пре-* należą do typów bardzo licznych (grupa B), czasowniki z pozostałymi przedrostkami w języku polskim stanowią typy mało liczne (grupa E), w języku rosyjskim wchodzą w skład grup D i E.

W języku rosyjskim modyfikacja ta występuje w aspekcie dokonanym (przykłady wtórnych formacji imperfektywnych są jednostkowe). W języku

¹⁵⁵ Modyfikacja ta ma charakter peryferyjny, jeśli czasownik wyjściowy wyraża znaczenie terminatywne, ze względu na homonimie z czasownikami dokonanymi terminatywnej pary aspektowej.

polskim zakres imperfektywów sekundarnych jest szerszy, np. *przeplakać* — *przeplakiwać* (*całe noce*), *przesiedzieć* — *przesiadywać* (*gdzieś całymi godzinami*).

Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA z przedrostkiem *no-* / *po-* należą do typów bardzo licznych (grupa A). Różnice między czasownikami tego RA w języku polskim i rosyjskim dotyczą semantyki fazowo-temporalnej, tj. zróżnicowania charakteru ograniczenia temporalnego nałożonego na akcję, a w szczególności — charakteru granicy prawostronnej. Rosyjskie czasowniki wyrażają przerwanie akcji, zakończenie akcji w danych warunkach bez możliwości kontynuacji, co wyjaśnia dewiacyjność zdań **Я почитал час и продолжаю читать* (ПЕТРУХИНА, 2000a: 186). Rosyjskich czasowników tego RA można użyć w pytaniu o fakt zakończenia akcji z akcentem na zakończenie (*Ты уже почитал?*), np.:

— *И сам повоевать успел?* — спросил Серпилин.

(К. СИМОНОВ: *Последнее лето*; БММ)

W języku polskim zdania typu **Czy już poczytałeś?* są na granicy akceptowalności. Nałożenie prawostronnej granicy w języku polskim nie wyklucza kontynuacji akcji, przy czym kontynuacja akcji musi być eksplicytnie wyrażona w kontekście. Jeśli natomiast kontynuacja akcji nie została wskazana, to czasowniki determinatywno-deminutywne wyrażają zakończoność akcji. Dlatego akceptowalne są zdania: *Poczytałem godzinę i czytam dalej* (ПЕТРУХИНА, 2000a: 186)¹⁵⁶, por.:

*Trochę jeszcze popolitykowaliśmy. Gospodarz był ciekaw mojej opinii o tym, czy Albania szybko wyjdzie z kryzysu*¹⁵⁷.

(„Rzeczpospolita”, 9 I 1999; Korpus PWN)

Rosyjskie czasowniki determinatywno-deminutywnego RA mogą być tworzone od podstaw wyrażających akcję zamierzoną, celową (*Мы хорошо позанимались*; *Мы достаточно поупражнялись — пора отдохнуть*). W języku polskim w tego typu kontekstach, zawierających odcień nasycenia subiekta akcją, występują częściej czasowniki innych rodzajów akcji, np.: *Dużo się napracowaliśmy w celu ułatwienia wam poszukiwań nowych informacji. Natańczyłem się / wytańczyłem się / tańczyłem do upadłego*¹⁵⁸.

¹⁵⁶ R. Grzegorzycowa stawia na granicy akceptowalności zdania typu *On popracował do piątej, a potem dalej popracował*, akceptowalne zaś są *On pracował do piątej, a potem dalej (znowu) pracował*. (Odpowiedzi na pytania ankiety Seminarium Aspektologicznego Fakultetu Filologicznego Uniwersytetu Moskiewskiego 1995—1996; ЧЕРТКОВА, МОСКВА, 1997a: 156).

¹⁵⁷ W zdaniu zawarta jest presupozycja ‘już wcześniej politykowaliśmy (mówiliśmy o polityce)’.

¹⁵⁸ To stwierdzenie należy sprawdzić na szerokiej bazie tekstowej. Wnioski końcowe będzie można sformułować po zbadaniu możliwości przekładowych rosyjskich czasowników determinatywno-deminutywnych na język polski.

W języku rosyjskim występują delimitatywa od czasowników denominalnych, realizujących formułę ‘pełnić funkcję, którą wskazuje podstawa’, np. *поцарствовать, послесарничать, поучительствовать*:

Год я поучительствовал. Стали ко мне хорошо относиться.

(„Вера” Христианская газета севера России; www.mrezha.ru)

W języku polskim formacje *ponauczycielować, poministrować, poszefować* spotykane są rzadko¹⁵⁹, np.:

Пóźniej pracował w radzywińskiej oświacie. Przez kilka lat „podyrektorował” nawet Zespołowi Szkół Ogólnokształcących w Wołominie¹⁶⁰.

(ViVo — Wirtualny Wołomin; www.wolomin.net.pl)

W języku polskim występują połączenia z zaimkiem *sobie*, wyrażające stan emocjonalny subiektu, będący rezultatem zadowolenia z realizacji akcji:

Zjadłem jeszcze hot-doga, posiedziałem sobie na ławeczce i gdzieś około osiemnastej godziny...

(P. Mikołajczyk, P. Siekański, A. Znojek: *Jakie jest wojsko...*; Korpus PWN)

Czasowniki determinatywno-deminutywne w narracji odgrywają rolę kolejnego ogniwa w łańcuchu zmieniających się akcji:

Он постоял, посмотрел и тронул меня за локоть.

(Ю. Домбровский: *Хранитель древностей*; БММ)

Biedny Wayne leżał na korcie, Rios podszedł do niego, chwilę postał i poszedł.

(„Rzeczpospolita”, 30 V 1998; Korpus PWN)

Czasowniki determinatywno-deminutywnego rodzaju akcji w kontekście wskazują na niewyznaczoność kolejności następowania po sobie akcji (БОНДАРКО, 1971: 187), por.:

Подумали они, посидели, заплакали и пошли домой.

(А. И. Пантелеев: *Рассказы о Белочке и Тamarочке*; БММ)

*Вбежал, покричал, поел, погрелся, поспал, посидел на коленях, поговорил о разном... погладил его, почесал за ухом, успокоил голосом (...)*¹⁶¹

(Д. Маркович: *Перебежчик*; БММ)

¹⁵⁹ Niska frekwencja delimitatywów tego typu jest spowodowana niską frekwencją bazowych czasowników denominalnych.

¹⁶⁰ W *Słowniku neologizmów* (NS 1993—2000) odnotowano m.in. czasownik *polekarzyć* okazj. ‘zajmować się przez jakiś czas leczeniem bez stosownych kwalifikacji’, a także *poręcznikować*.

¹⁶¹ Czynniki pozalingwistyczne (wiedza o świecie) sprawia, że niektóre z wymienionych w kontekście akcji nie mogłyby być wykonywane jednocześnie.

*Spotkało się trzech Francuzów. Wino, szampan, koniak... **Posiedzieli, pogadali**, kulturalnie się pożegnali i rozeszli.*

(<http://www.twoje-miasto.pl>)

*Dlatego po prostu **postal** za krzakiem i **pogapił się przez chwilę** na mężczyznę, który zeskoczył z lekkiej, przetokowej lokomotywy.*

(A. Baniewicz: *Drzymalski przeciw Rzeczpospolitej*; Korpus PWN)

W języku rosyjskim do tego rodzaju akcji zostały zaliczone także nieliczne (grupa D i E) grupy czasowników prefiksalnie-sufiksalnych z sufiksem *-ну-* i przedrostkami *вз-/вс-* (*всплакнуть*), *пере-* (*передохнуть*), *с-* (*соснуть*), *про-* (*простирнуть*), *при-* (*прихворнуть*)¹⁶², a także z formantem nieciągłym *про-* + *-ся* (*пробежаться*) i przedrostkiem *с-* (*съездить в Варшаву*), a w języku polskim — również nieproduktywny typ *przejsć się, zdrzemnąć się*.

Czasowniki inicjalne z przedrostkiem *za-* w języku polskim w większości należą do grupy pośredniej między inicjalnym RA a determinatywno-momentalnym, gdyż wyrażają krótkie (chwilowe) trwanie akcji z zaakcentowaniem początku (*zadrzeć, zabręczyć, zabłysnąć*). Kontekst może przy tym precyzować, czy akcja jest kontynuowana, czy też została zakończona. Czasowniki te zostały omówione w grupie inicjalnego RA. W tabeli VI odnotowano je wśród typów bardzo licznych (grupa A) z połączeniem do obu rodzaju akcji. Rosyjskie czasowniki determinatywno-momentального RA z przedrostkiem *по-* znajdują się w grupie typów bardzo licznych (grupa B), natomiast rosyjskie z przedrostkiem *вы-* i polskie z przedrostkiem *wy-* — wśród typów dość licznych (grupa D).

Jako ekwiwalenty rosyjskich czasowników determinatywno-momentального RA z przedrostkiem *по-* w *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* pojawiają się czasowniki z przedrostkiem *за-* (*прозвучать* ‘zabrzmieć, zadźwięczeć’, *прогреметь* ‘zagrzmieć’, *просвистеть* ‘zagwizdać’), semelfaktywne (*прокричатъ* ‘krzyknąć’, *просверкать* ‘błysnąć’) oraz determinatywno-momentального RA (*поговорить* ‘wypowiedzieć’, *пошептать* ‘wyszeptać’). Świadczy to, z jednej strony, o bliskości semantycznej czasowników tych RA, trzeba jednak zdawać sobie sprawę, z drugiej strony z różnic znaczeniowych między nimi¹⁶³.

¹⁶² Czasowniki te stanowią grupę pośrednią między determinatywno-deminutywnym i deminutywnym RA.

¹⁶³ W tomie 2. postaram się odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje zależność pomiędzy typem ekwiwalentu rosyjskich czasowników determinatywno-momentального i semelfaktywnego RA, polskich czasowników inicjalnego, determinatywno-momentального i semelfaktywnego RA a czynnikami kontekstowymi.

1.3. Modyfikacje relacyjne w języku rosyjskim i polskim

W ramach temporalnych relacji między akcjami wyróżnia się relacje nie-jednoczesności (poprzedzania i następstwa) oraz jednoczesności. W języku rosyjskim relację poprzedzania wyraża iteratywno-prospektywny RA (*предчувствовать, засолить огурцы*), łączący cechy poprzedzania i iteratywności (dwukrotności), relację następstwa — iteratywno-reduplikatywny RA z grupą repetytywną (*переизбрать вновь*), reformatywną (*переписать сочинение*) i restauratywną (*реадаптироваться*), łączący cechy następstwa i iteratywności (dwukrotności), oraz iteratywno-suplementarno-deminutywny RA (*подсушить грибы, долить вина*), łączący cechy deminutywności (charakterystyka kwantytatywno-zakresowa), iteratywności (dwukrotności) i akcji dodatkowej, natomiast relacje symultaniczności — komitatywno-deminutywny RA (*прикрикивать, подпевать*), łączący cechy deminutywności (kwantytatywno-intensywne charakterystyki rodzaju akcji) i jednoczesności.

W języku polskim relację poprzedzania oddaje iteratywno-prospektywny RA (*przeczuć chorobę*), relację następstwa — iteratywno-reduplikatywny RA z grupą repetytywną (*przeliczyć pieniądze*), reformatywną (*przemalować pokój*) i restauratywną (*odbudować zabytki*) oraz iteratywno-suplementarno-deminutywny RA (*dokroić chleba, poduczyć się*), relację symultaniczności wyraża komitatywno-deminutywny RA (*podśpiewywać*).

1.3.1. Iteratywno-prospektywny rodzaj akcji

1.3.1.1. Iteratywno-prospektywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki prospektywnego RA wyrażają ukierunkowanie akcji na rezultat przeznaczony dla późniejszego wykorzystania (ШЕЛЯКИН, 1983: 187—188; BOGUSŁAWSKI, 1963: 80). Do nich należą czasowniki z przedrostkiem *пред-*, np. *предрасположить* ‘заранее расположить...’, *предназначить* ‘заранее назначить, наметить что-либо для какой-либо цели, надобности’, *предвычислить* specj. ‘заранее вычислить’ (także *преднаменовать, предназначить*, przestarz. *предуготовить*); z przedrostkiem *за-*, np. *заварить* ‘залить кипятком для получения настоя’: *Заварить чаю* (БТС), *засолить* ‘заготовить впрок, положив в соленый раствор...’: *Засолить огурцы* (БТС); z przedrostkiem *под-*: *подготовить* ‘заранее привести в порядок все необходимое для использования, применения, употребления’:

*Но, конечно, мое детство **предрасположило** меня к острому восприятию индустриального пейзажа.*

(С. Волков: *Диалоги с Иосифом Бродским*; БММ)

*Туда же в подполье спустили две бочки огурцов, которые **засолили** Тоня, и столько же бочек наквашенной ею капусты.*

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*; БММ)

*Одна из задач гидрологов так и формулировалась: **предвычислить** сток Волги на сто лет вперед. Не **предугадать**, не **предупредить**, а именно **предвычислить**.*

(А. Галактионов, А. Аграновский: *Утро великой стройки*; БАС)

Takie czasowniki odnoszą się także do subiektywnego przejawiania wiedzy o faktach przyszłych, np. *предчувствовать* ‘заранее чувствовать, ощущать то, что наступит, произойдёт’, устар. *предвозвестить* ‘заранее возвестить о чем-л.; предсказать’, *предугадать* ‘заранее угадать’, *предопределить* ‘заранее указать, определить что-либо’: *Преугадать ответ* (БТС):

*Да, он понимал, что над страной нависла тысячесуточная ночь, и уже **предчувствовал**, что ему едва ли суждено дожить до рассвета.*

(И. Полянская: *Прохождение тени*; БММ)

***Предугадал** ли Турати возможное осложнение или просто решил играть осторожно, зная спокойно силу, проявляемую Лужиним на этом турнире, но начал он трафаретнейшим образом.*

(В. Набоков: *Защита Лужина*)

*Они вступают в смертельную схватку с чем-то или кем-то, кто **предопределил** их существование.*

(Кама Гинкас в ожидании Макбета; „Итоги”, 3 IX 1996; НКРЯ)

Od czasowników prospektywnych mogą być derywowane wtórne formacje imperfektywne, np.:

*Те, которых повторяют, любят, чтоб их **предугадывали**: так им бывает легче высказать свои мысли.*

(Ф. Кривин: *Упрагор, или Сказание о Калашникове*; БММ)

*(...) основываясь на карточных гаданиях, он **предопределял** судьбы людей и судьбы отечества, его исторические пути до тех пор, (...)*

(Г.Г. Маркес: *Осень патриарха*; БММ)

*Однако вторую шоколадку у меня отобрал — он **предназначал** их под коньячок. Взамен выдал пригоршню рафинада.*

(М. Бутов: *Свобода*; БММ)

1.3.1.2. Iteratywno-prospektywny rodzaj akcji w języku polskim

Czasowniki prospektywnego RA obejmują derywaty z przedrostkami *za-* i *prze-* (WRÓBEL, 1998: 554). Wśród czasowników z przedrostkiem *prze-* W. ŚMIECH (1986: 65) wyróżnia formacje oznaczające czynności dotyczące przyszłości (*przeczuć, przepowiedzieć, przesądzić, przestrzec, przewidzieć, przeznaczyć*)¹⁶⁴. Czasowniki z przedrostkiem *prze-* odnoszą się zatem do subiektywnego przejawiania wiedzy o faktach przyszłych, np. *przeczuć chorobę, przepowiedzieć deszcz, przewidzieć klęskę*¹⁶⁵:

*Wydawałoby się, że wielki talent można dojrzeć już w debiucie. Temu złudzeniu ulegamy, ale czyż byli tacy, którzy **przeczuli** w 20-letnim Adamie przyszłego autora „Pana Tadeusza”?*

(„Przekrój” 1966, nr 1121; Korpus PWN)

*Gdy czytam słowa Baryki: „Ginać będzie za was, mądraków, jak zawsze — młodzież”, przechodzą mnie ciarki. Przecież Żeromski 20 lat przed warszawską tragedią **przepowiedział** powstanie!*

(„Rzeczpospolita”, 17 II 2001; Korpus PWN)

Czasowniki z przedrostkiem *za-* oznaczają ukierunkowanie akcji na rezultat w celu wykorzystania przedmiotu lub zdarzenia w przyszłości, np.: *zagotować (wodę na herbatę), zapowiedzieć spotkanie, zaprzysiąc świadka*¹⁶⁶:

*Prezes **zapowiedział** też zmianę składu dyrekcji, która od 15 stycznia będzie liczyć 16 członków, w tym 6 nowych.*

(„Rzeczpospolita”, 13 I 2001; Korpus PWN)

*16 marca w kościele garnizonowym Twierdzy Modlin zostali **zaprzysiężeni** oficerowie, podoficerowie i marynarze Komendy Portu Wojennego oraz Flotyli Wiślanej¹⁶⁷.*

(J. Przybylski: *Marynarze w walce o niepodległość Polski (1918–1920)*; Korpus PWN)

Od tych czasowników możliwe jest derywowanie wtórnych formacji imperfektywnych:

— *A co!* — *mówił.* — ***Przepowiadałem***, że się jasnie pan doigra.

(B. Prus: *Lalka*)

¹⁶⁴ Nie wyróżnia natomiast znaczenia prospektywnego przedrostka *za-*.

¹⁶⁵ W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* odnotowane zostało prospektywne znaczenie przedrostka *prze-* ‘wybieganie naprzód myślą lub działaniem’ (D).

¹⁶⁶ W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* nie jest odnotowane prospektywne znaczenie przedrostka *za-*.

¹⁶⁷ Należy tu zaliczyć także jednostkowy przykład *przedpłacić* ‘wnosić przedpłatę na coś’: *Po wygraniu aukcji **przedpłacił** pieniądze na konto* (D).

Przystępując do ekranizacji „Quo vadis”, zapowiadał pan film o miłości, wierze i władzy. Dzisiaj mamy na pewno film o miłości, zapewne — o wierze, ale zagubił się gdzieś dramat władzy.

(„Rzeczpospolita”, 8 IX 2001; Korpus PWN)

1.3.2. Iteratywno-reduplikatywny rodzaj akcji

1.3.2.1. Iteratywno-reduplikatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Reduplikatywność oznacza powtórzenie akcji, nie wykluczając przy tym możliwości dalszych powtórzeń, czyli powtarzalności przez implikację. W obrębie iteratywno-reduplikatywnego RA wyróżnić można: formacje repetytywne, reformatywne i restauratywne.

Czasowniki repetytywne wyrażają powtórzną realizację akcji, odnosząc ją do takiej samej akcji poprzedniej¹⁶⁸. Formacje repetytywne zawierają przedrostek *пере-*, np. *перечитать* ‘прочитать снова, еще раз’ (БАС):

*Я прочитал радиogramму и внимательно **перечитал** ее еще раз.*

(А. Стругацкий, Б. Стругацкий: *Жук в муравейнике*; БММ)

перезвонить ‘звонить заново, еще раз’:

*Назвал нужный номер, телефонистка соединила, и никто не ответил. Он **перезвонил**, стоял, кусал губы, понимал, что ее нет дома.*

(Ю. Домбровский: *Факультет ненужных вещей*; БММ)

Wtórne formacje imperfektywne używane są w znaczeniu procesywnym i iteratywnym:

*— Неужели вы не спите еще? (...) — Я **перечитывал** «Песнь о Соколе», — сказал он (...)*

(Ю. Крымов: *Танкер «Дербент»*, s. 122)

*(...) поминутно брал письмо и **перечитывал** эти строки...*

(Ф. Рыбаков: *Дети Арбата*, s. 586)

Czasowniki reformatywne oznaczające zmianę cech przedmiotu, która zachodzi w rezultacie powtórnej realizacji akcji podstawy (także w celu poprawy poprzedniego rezultatu), zawierają przedrostki *пере-*, *ре-*, np. *перегруппировать* (колонну) ‘сгруппировать заново, иначе’, *перестроить* ‘построить заново, иначе, произвести переделку в постройке’, *перегрузить*

¹⁶⁸ Formacje repetytywne, reformatywne i restauratywne wyróżnione zostały w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, 1984: 473 i nast.). M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 187) używa terminu „репродуктивный способ действия”.

‘грузить что-либо снова и иначе’, *переклеить* ‘заклеить, приклеить заново и иначе’, *перевозоружить* ‘вооружить заново, по новому, снабдить новым оружием’, *передумать* ‘изменить свои решения, намерения’, *реогранизовать* ‘подвергать реорганизации’, *переоборудовать* ‘оборудовать заново, иначе’:

*Правда, некоторые старые крейсера мы **перевозоружили**, сняв с них классическую артиллерию старых времен и поставив ракеты.*

(Н. Хрущев: *Воспоминания*; НКРЯ)

*Я в кино лет пятнадцать не ходил. Сейчас кинотеатры так **переоборудовали** — закачаешься, это тебе не видеоник крутить¹⁶⁹.*

(С. Петров: *Абсолютное программирование*; БММ)

Czasownik reformatywnego RA zawierać może także dwa przedrostki, np. *переподготовить* ‘подготовить заново и иначе’ (БАС), *переустроить* ‘устроить, сделать заново и иначе, произвести изменения в каких-л. постройках, сооружениях’ (БАС).

Znaczenie restauratywne (rekonstrukcja stanu uprzednio zlikwidowanego) wyrażają formacje z przedrostkiem *pe-* pochodzenia łacińskiego, np. *реконструировать* (*памятник архитектуры*) ‘wоссоздать, восстановить’, *реадаптироваться* ‘заново приспособляться (приспособиться) к условиям среды’ (НС-70), *реакклиматизироваться* ‘вновь приспособить / приспособлять к какой-л. среде обитания, к каким-л. климатическим условиям’ (СМ-81), a także z przedrostkiem *от-* (*отогреть* ‘вернуть кому-, чему-л. утраченную теплоту’).

Czasowniki z przedrostkiem *pe-* to czasowniki dwuaspektowe. Jedynie czasownik *реорганизовать* ulega imperfektywizacji — *реорганизовать / реорганизовывать*:

***Реорганизовать** систему обучения*

(БАС)

*Нашу [армию] **стали реорганизовывать** в народно-революционную армию.*

(П.П. Постышев, *Из прошлого*; БАС)

¹⁶⁹ Por. także *переформулировать* ‘определить по-новому направление деятельности’ (СМ-81), *перекодировать* ‘переводить (перевести) информацию из символов одного кода в символы другого кода’ (НС-70), *переоткладываться* ‘откладываться снова, еще раз’: *Много учительских дел откладывается и переоткладывается из-за хозяйственной текучки* (Комс. правда. 16 февр.; СМ-78). Wśród omawianych czasowników wystąpiły czasowniki dwuaspektowe, np. *переориентировать* ‘поставить, ставить перед кем-, чем-либо другую цель, задачу’: *Переориентировать промышленность на выпуск новой продукции; перефотографировать* ‘сфотографировать — фотографировать еще раз или с уже имеющегося снимка’: *Перефотографировать с довоенной открытки* (БТС).

В 1939 году в гражданской войне в Испании победил Франко и Эйтингон перебрался во Францию, где несколько месяцев реорганизовывал и восстанавливал все то, что осталось от его агентурной сети (...)

(П. Судоплатов: Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930—1950 годы; БММ)

Czasowniki z przedrostkiem *pe-* są produktywne przede wszystkim w języku pisanym. Na uwagę zasługuje fakt, że źródła leksykograficzne odnotowują rzeczowniki z sufiksem *-ация / -изация*, które powstają z pominięciem ogniwa czasownikowego w ciągu derywacyjnym, np. *кристаллизировать* → **рекристаллизировать* → *рекристаллизация*. Jednostkowe formacje restauratywne zawierają przedrostek *воз-/вос-*. *воссоединить* ‘соединить вновь, воссоздать’: *Воссоединить семью. Воссоединить народ* (БТС).

1.3.2.2. Iteratywno-reduplikatywny rodzaj akcji w języku polskim

W języku polskim do czasowników repetytywnych należą czasowniki z przedrostkiem *prze-* (*przeliczyć pieniądze, przedrukować artykuł*):

*Komiks po raz pierwszy wydano w październiku 1984 roku. Ile miał jeszcze wydań — nie wiadomo. **Przedrukowała** go emigracja w USA i Australii, dostał Nagrodę Kulturalną „Solidarności” za 1985 rok, znalazł się w czołówce najpopularniejszych wydawnictw drugiego obiegu.*

(„Rzeczpospolita”, 25 VIII 2005; Korpus PWN)

Znaczenie reformatywne wyrażają czasowniki z przedrostkami *prze-* oraz *re-*, np. *przemeblować* ‘zmienić umeblowanie czegoś, ustawić meble inaczej niż poprzednio’, *przebudować* ‘dokonać gruntownej zmiany w jakiejś budowli, konstrukcji; przerobić coś’, *przepakować* ‘zmienić układ przedmiotów w jakimś opakowaniu (walizce, skrzyni itp.)’, *zapakować*, *spakować* coś powtórnie, inaczej’, *przemaalować* ‘pomalować coś po raz drugi, na inny kolor lub namalować coś powtórnie, w inny sposób’, *reorganizować* książkę. ‘organizować coś na nowo, w inny sposób; dokonywać reorganizacji’:

Sąsiedzi znów przemeblowują mieszkanie.

(D)

*Po wprowadzeniu się **przemaalowali** całe mieszkanie.*

(D)

*Mity są **reinterpretowane** przez każdą następną generację.*

(D)

*Teatr, funkcjonujący tu od 1946 r., **przebudował** gmach i znacznym kosztem zmodernizował*¹⁷⁰.

(„Rzeczpospolita”, 12 I 2001; Korpus PWN)

Do czasowników ze znaczeniem restauratywnym należą czasowniki z przedrostkami *od-*, *re-*, np. *odbudować* ‘zbudować na nowo lub odrestaurować coś, co zostało zniszczone, zwłaszcza budowle’: *Odbudować zabytki* (D), *odgrzać* ‘ogrzać na nowo coś, co ostygło’, *rekonstruować* książkę. ‘dokonywać rekonstrukcji, odtwarzać coś na podstawie zachowanych fragmentów, przywracać czemuś dawny wygląd’, *rewaloryzować* ‘przywracać dawną wartość pensjom, emeryturom, wkładom oszczędnościowym’ (NS, 1985—1992):

*Po wojnie **odbudowano** i wybudowano w Warszawie ponad pół miliona izb mieszkalnych. Już w roku 1959 mieliśmy ich w mieście więcej, niż przed wojną.*

(„Stolica” 1962, nr 10; Korpus PWN)

*Konserwatorzy zabytków dostrzegli w tym zamach na styl **rekonstruowanego** przez dziesięciolecie starego Rynku. Fontannę „kupili” wrocławianie, którzy korzystają z jej chłodu i fotografują się na jej tle. Pomysł demontowania uważany jest za co najmniej niedorzeczny*¹⁷¹.

(„Rzeczpospolita”, 29 XII 2001; Korpus PWN)

Wtórne formacje imperfektywne mogą być używane w znaczeniu procesu, np. *Kiedy przyszedłem, właśnie **przeprogramowywał** komputer.*

Wśród czasowników z przedrostkiem *prze-* W. ŚMIECH (1986: 63—64) wyróżnia grupę ze znaczeniem ‘przemienienie, przeniesienie z jednego (stanu, miejsca itp.) w drugie’, do której należą pochodne od czasowników przechodnich (niebędących czasownikami ruchu), np. *przebudować*, *przecharakteryzować*, *przedrukować*, *przefarbować*, *przeklasyfikować*, *przekomponować*, *przeorganizować*, *przeprojektować*, a także derywaty od czasowników nieprzechodnich (niebędących czasownikami ruchu), np. *przedrzeć*, *przepracować*.

W. ŚMIECH (1986: 79—80) wyodrębnia także grupę czasowników z przedrostkiem *od(e)-* ze znaczeniem powrotu do stanu poprzedniego. Należą do niej derywaty od czasowników przechodnich, np. *odbudować dom*, *oddać*, *odegrać w karty*, *odgrzać*, *odrestaurować*, *odsmażyć*; a także pochodne od czasowników nieprzechodnich, np. *odrodzić* ‘возродить’, *odżyć*¹⁷².

¹⁷⁰ Por. także *przeprogramować*, *przerejestrować*, *reinwestować*, *relegalizować* (NS, 1985—1992).

¹⁷¹ W *Słowniku nowych wyrazów i znaczeń* (NS-99) odnotowano np. czasowniki *renegocjować*, *reinwestować*, *rekreować*.

¹⁷² Autor wymienia także pochodne od podstaw imiennych, np. *odchudzić się*, *odświeżyć*.

1.3.3. Iteratywno-suplementarno-deminutywny rodzaj akcji

1.3.3.1. Iteratywno-suplementarno-deminutywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA nazywają akcje powtarzalne z cechą deminutywności), uzupełniające akcję podstawową, wyrażoną czasownikiem bazowym, mające na celu jest zwiększenie liczby obiektów, parametrów przestrzennych lub osiągnięcie niezbędnej normy (połączenie cech: 'suplementarność', 'deminutywność', 'tożsamość akcji powtarzalnej').

W *Gramatyce rosyjskiej* (BARNETOVÁ, BĚLIČOVÁ-KŘÍŽKOVÁ i in., 1970) wśród rodzajów akcji wyrażających kwantyfikację determinantów akcji wyróżnia się partytywne RA, do których zaliczane są czasowniki, wyrażające akcję dodatkową (*докупить сукна*) lub oddzielenie od obiektu jego części (*отнять воды из графина*). M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1965: 11—19) w obrębie tego rodzaju akcji wyróżnia trzy grupy:

- partytywno-suplementarną (akcje ukierunkowane na zwiększenie obiektu materiałowego o niewielką „porcję”, nieokreśloną parametrycznie, np. *подсушить груши, долить вина*);
- objętościowo-suplementarną (akcje ukierunkowane na zwiększenie objętości obiektu, np. *надвить веревку*);
- repetytywno-suplementarną (akcje ukierunkowane na osiągnięcie właściwej normy akcji, np. *подвинтить, подкрутить*)¹⁷³.

Rosyjskie czasowniki suplementarne zawierają przedrostki *под-*, *до-*, *при-*, *над-*. Czasowniki z przedrostkiem *под-* wyrażają akcję uzupełniającą, o dodatkowym charakterze, polegającą na uzupełnieniu brakującej ilości czegoś (ШЕЛЯКИН, 1965: 15). Przedrostek *под-* w znaczeniu partytywno-suplementarnym łączy się z podstawami wyrażającymi komponenty destrukcyjne, ale nie działania ukierunkowane na całkowite zniszczenie obiektu, np. *подколоть* 'приколоть немного или дополнительно', *подрезать* 'срезать, надрезать снизу':

Дьякон перелез к нам с козел, подрезал ножничком зеленое мясо и раздал всем по куску.

(И. Бабель: *Конармия*; БММ)

Обливаясь холодным потом, ждал, когда стихнет приступ. Выжал одежду, подсушил носки, переобулся.

(Е.П. Федоровский: *Вежий ветер океана*; БММ)

¹⁷³ M.F. Szelakin używa terminów „znaczenie kompletywne”, „czasowniki kompletywne” (комплетивное значение, комплетивные глаголы) i odpowiednio: „партитивно-комплетивные”, „объемно-комплетивные” i „повторно-комплетивные глаголы”.

oznaczającymi akcję ukierunkowaną twórczo, np. *подлакировать* ‘немного, слегка или дополнительно покрыть лаком’: *Подлакировать шкаф* (БТС); *поштукатурить* ‘поштукатурить отдельные места чего-л. немного или дополнительно’: *Поштукатурить стены, потолок* (БТС), *подварить* rot. ‘подвергнуть варке еще раз, дополнительно’: *Нардо подварить рис* (БТС); oddającymi akcję ukierunkowaną na celowe przemieszczenie części obiektów (zwykle płynnych lub sypkich substancji) w jedno miejsce, np. *подлить* ‘прибавить к чему-л. чего-л. жидкого; налить дополнительно, еще немного’, *подсыпать* ‘подбавить, прибавить, насыпать’:

*Сначала он поднялся на чердак, насыпал гусям в корыто овса и **подлил** воды — вчерашняя водичка совсем замерзла.*

(М. Белиловский: *Поведай сыну своему*; БММ)

*Немного погодя она, как обычно, сменила канарейке воду, **подсыпала** семени и уселась шить рубашку для мужа.*

(Б. Прус: *Проклятое счастье*; БММ)

wyrażającymi akcję ukierunkowaną na gromadzenie obiektów, np. *подкупить* rot. ‘купить дополнительно к купленному ранее; прикупить’: *Подкупить хлеба* (БАС), *подзаработать* rot. ‘заработать немного, дополнительно’:

*Тех жалких грошей, которые он **подзаработал**, во время плавания, хватило ненадолго*¹⁷⁴.

(А.М. Левин: *Желтый дракоэ Цзяо*; БММ)

Czasowniki z przedrostkiem *под-* wyrażają także akcje powtórne — dodatkowe, ukierunkowane na osiągnięcie właściwej normy akcji (przy tożsamości liczby obiektów), osiągane poprzez zwiększenie dynamiczności akcji (znaczenie repetytywno-suplementarne), np. *подвинтить* ‘завинтить туже’ (БАС), *подвертеть* rosp. ‘завинтить, завернуть потуже’: *Подвертеть гайку* (БАС), *подточить* ‘выточить немного или дополнительно’: *Подточить нож* (БАС), podwyższenie parametrów termicznych, np. *подогреть* ‘нагреть остывшую пищу; разогреть’:

*Они пошли на кухню, и она **подогрела** тот завтрак, который он не успел съесть...*

(С. Родионов: *Криминальный талант*; БММ)

подварить ‘подвергнуть непродолжительной повторной или дополнительной варке’ (БАС); zwiększenie nasilenia akcji wyrażanej czasownikami

¹⁷⁴ Por. użycie tego czasownika z adwerbiami wskazującymi nie deminutywność, lecz augmentatywność: (...) и больших денег стоило его найти. Но мы **прилично подзаработали** после войны на черном рынке. Могли себе позволить (Р. Чандлер: *Долгое прощание*); Устроители концерта **здорово подзаработали** на предварительной продаже билетов (...) (У. Мерфи, Р. Сэпир: *Тяжелый рок*; БММ).

учить, зубрить, читать, np. pot. *подучить* ‘заучить дополнительно, получше’ (БАС), *подзубрить* pot. ‘вызубрить немного или дополнительно’ (БАС), *подчитать* pot. ‘прочитать в небольшом количестве, в дополнение к ранее прочитанному’ (БАС).

Jednostkowe czasowniki z przedrostkiem *под-* mają znaczenie objętościowo-suplementarne, tj. ukierunkowania akcji na zwiększenie objętości obiektu (*подвязать чулок*).

Wiele czasowników z przedrostkiem *под-* zawiera znaczenie suplementarności w połączeniu z deminutywnością, np. *подлакировать* ‘немного, слегка или дополнительно покрыть лаком’: *Подлакировать икаф, подмотать* ‘смотать, намотать немного или дополнительно’: *Подмотать ниток на шпильку, подкоптить* ‘закоптить немного, слегка или дополнительно’, *подгримировать* ‘загримировать слегка или дополнительно’¹⁷⁵.

Znaczenie suplementarne może łączyć się z kompletywnością, por. *Лист [бумаги] короток, надо надклеить полоску; Надклеить лист бумаги полоской* (БАС).

Czasowniki z przedrostkiem *над-* mają znaczenie objętościowo-suplementarne, tj. ukierunkowania akcji na zwiększenie objętości obiektu. Są tworzone od podstaw wyrażających procesy twórcze, np. *надвязать* ‘присоединить к вязанному добавочные ряды петель’: *Надвязать чулки* (БТС), *надклеить* ‘дополнительно приклеить что-л. к чему-л.’, *надвить* ‘прибавить что-л. к свитому ранее’: *Надвить ещё несколько метров* (БАС).

Czasowniki z przedrostkiem *до-* w znaczeniu partytywno-suplementarnym wyrażają akcję ukierunkowaną na przemieszczenie, zgrupowanie obiektów w jednym miejscu, na dodatkowe zwiększenie wartości parametrycznych obiektu (do określonej wielkości, ilości)¹⁷⁶ (ШЕЛЯКИН, 1965: 15), np. *долить* ‘добавить, прибавить, наливая доверху’, *догрузить* ‘добавить к грузу недостающее, пополнить груз’ (БАС): *Догрузить крейсер боеприпасами* (БТС), *доплатить* ‘додать какую-л. часть денег к уже внесенной сумме’ (БАС): *Доплатить сто рублей* (О).

Czasowniki z przedrostkiem *при-*¹⁷⁷ w znaczeniu partytywno-suplementarnym określają akcję dodatkową, ukierunkowaną na zwiększenie liczby

¹⁷⁵ М.А. Сzelakin (ШЕЛЯКИН, 1965: 17), porównując połączenia *долить молока в стакан* oraz *долить стакан молоком*, pisze: „в первой конструкции выражается повторное действие, направленное на количественное прибавление [...], а во второй — обращается внимание на последний, дополнительный и завершающий этап действия с резульативной направленностью без указания на обязательное прибавление уже имеющегося объекта”. Por.: *Борис без приглашения налил себе почти полный стакан муската и долил его мадерой* (П.А. Павленко. *Счастье*; БАС).

¹⁷⁶ Łącząc się z czasownikami konstruktywnymi i destruktywnymi, przedrostek ten nadaje im znaczenie kompletywne, np. *доварить сын, дорубить*.

¹⁷⁷ Przedrostek ten jest nieproduktywny we współczesnym języku rosyjskim.

obiektów lub uzupełnienie brakującej ilości, np. *прилить* ‘добавить, налить ещё’: *Прилить в бак воды* (БАС), *присадить* pot. ‘посадить (растения) в добавление к уже посаженным’ (БАС), *приработать* ‘заработать в дополнение к основному заработку, доходу’:

*Джеймс Мэнсон кое-что **приработал** и на стороне.*

(Ф. Форсайт: *Псы войны*; БММ)

Istnieje możliwość wtórnej imperfektywizacji od czasowników iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA, zarówno w znaczeniu iteratywnym, jak i procesywnym, np.:

*Он получает пенсию и **прирабатывает**.*

(В. Левашов: *Кодекс бесчестия*; БММ)

*Он брал себе авиабилет в бизнес-класс, **доплачивал** только для того, чтобы держать ногу в прямом положении.*

(Т. Тарасова, В. Мелик-Карамов: *Красавица и чудовище*; НКРЯ)

*Пока отец **доливал** в рассохшуюся бочку воды, мы потихоньку выскользнули на улицу.*

(Е.П. Дубровин: *В ожидании козы*; БММ)

1.3.3.2. Iteratywno-suplementarno-deminutywny rodzaj akcji w języku polskim

Czasowniki kompletywno-partytywnego RA w języku polskim zawierają przedrostki *do-*, *nad-*, *przy-* i *pod-*. Obiekt materiałowy oznaczający porcję użytą przy akcji dodatkowej wyrażany jest w formie *genetivu partitivu*, np. *doparzyć kawy*, *dokroić chleba*, *dodać pieniędzy* (WRÓBEL, 1998: 554)¹⁷⁸.

Czasowniki z przedrostkiem *do-* wyrażają akcje ukierunkowane na zwiększenie liczby jednorodnych obiektów (grupa partytywno-kompletywna). Należą do nich czasowniki oznaczające: akcję ukierunkowaną na uzupełnienie brakującej ilości czegoś poprzez rozdrobnienie obiektu, naruszenie jego całości: *dokroić* ‘ukroić dodatkowo’; akcję ukierunkowaną twórczo: *dosadzić* ‘posadzić rośliny dodatkowo’, *doparzyć* ‘zwiększyć ilość czegoś już zaparzonego’, *dokleić* ‘przykleić dodatkowo to, co zostało źle skleione’; akcję ukierunkowaną na celowe przemieszczenie części obiektów (zwykle płynnych lub sypkich substancji) w jedno miejsce: *dosypać* ‘syipać dodać do już istniejącej ilości’, *dorzucić* ‘rzucając dodać, dołożyć’, *doładować* ‘uzupełnić ładowanie czegoś, załadować dodatkowo’; akcję ukierunkowaną na gromadzenie obiektów:

¹⁷⁸ Jeśli czasownik występuje z dopełnieniem biernikowym, zmienia się jego znaczenie, np. *Przykroić chleba, kielbasy* — *Przykroić materiał na suknię*; *Dokroiła więcej chleba i wędliny* ‘dodatkowo’ — *Dokrój resztę sera* ‘do pewnego miejsca lub do końca’ (D).

dokupić ‘kupić coś dodatkowo do rzeczy uprzednio kupionych lub już posiadanych’; np.:

*Do brzoź, które już były w parku, **dosadzono** lipy i sosny.* (D)

*Chcę jeszcze herbaty! (...) tam już nic nie ma, trzeba jeszcze **doparzyć** świeżej.*

(Bogusz. Aniel. 142; D)

***Dokleił** oderwany róg tapety.* (D)

***Dosypał** cukru do kwaśnego soku.* (D)

***Dorzuć** jeszcze te gałęzie do ogniska.* (D)

*W pewnym momencie przeprosił, że musi na chwilę przejść do kuchni, **dorzucić** koks do pieca centralnego ogrzewania.*

(R. Bratny: Kolumbowie rocznik 20, s. 69)

***Doładować** kilka ton węgla na statek.* (D)

*Pisała, że sprzedała kurę i **dokupiła** jaj na wałówkę.*

(Czeszko: Pokolenie, s. 128)

***Dokroiła** więcej chleba i wędliny.* (D)

W *Słowniku neologizmów* (NS, 1985—1992) odnotowane zostały także formacje suplementarne od podstaw oznaczających działalność intelektualną: *doinformować* ‘udzielić komuś dodatkowej informacji’, *dointelektualizować* ‘dodatkowo wzbogacić, rozwijać intelektualnie, czynić bardziej intelektualnym’, *dointerpretować* ‘dodatkowo wyjaśnić, *dopolityczniać* ‘dodatkowo upolityczniać coś’:

*(...) reżyserzy sami uatrakcyjniali, **dopolityczniali** swoje przedstawienie.*

(„Polityka” 1988, nr 49)

a także określających konkretną czynność fizyczną: *dohaftować* ‘wyhaftować coś dodatkowo’, *dospawać* ‘przymocować jakiś element do całości za pomocą spawania’. W kolejnej edycji *Słownika* (NS, 1993—2000) zamieszczono ponadto czasownik *dotankować* ‘dodatkowo tankować...’:

*Przynajmniej raz na jeden wyścig kierowcy zjeżdżają do boksu **dotankować** paliwo lub zmienić opony.*

(GWMag 1998, nr 12)

Czasowniki z przedrostkiem *do-* wyrażają również akcje powtórne — dodatkowe, ukierunkowane na osiągnięcie właściwej normy akcji (przy

tożsamości liczby obiektów), osiągane poprzez zwiększenie dynamiczności akcji (grupa repetytywno-suplementarna), np. *dokręcić* pot. ‘wkręcić do końca, dokładniej, mocniej zakręcić’, *dopisać* ‘dodać coś do tekstu napisanego’, *dobudować* ‘zbudować dodatkowo’:

*Ktoś nie **dokręcił** kranu i cały czas kapie woda.*

(D)

*Pierwsze wydanie książki ukazało się prawie 30 lat temu. Wersja obecna różni się znacznie od pierwotnej nie tylko dlatego, iż autor **dopisał** ciąg dalszy.*

(„Rzeczpospolita”, 5 XII 1998; Korpus PWN)

*Niestety, z czasem było coraz mniej chętnych do ciągnięcia za sznurki — tylko najodważniejsi ministrowie wchodziły między te złowieszczo trzeszczące, zmurszałe słupki. Postanowiono zatem **dobudować** do kościoła nową wieżę i zawiesić na niej dzwony.*

(S. Łotysz: *Brukowiec Ochlański*; Korpus PWN)

Czasowniki z przedrostkiem *nad-* — wyrażające ukierunkowanie akcji na zwiększenie objętości obiektu (grupa objętościowo-suplementarna) — tworzone są od podstaw określających procesy twórcze, np. *nadlać* przestarz. ‘dolać czegoś więcej’: *Dala mu mleka kwartę i jeszcze nadlała* (D), *nadmurować* pot. ‘wymurować coś nad czymś, podwyższyć przez murowanie’: *Nadmurować drugie piętro* (D), pot. *nadsztukować* pot. ‘przedłużyć, powiększyć coś sztukowaniem’: *Nadsztukować sukienkę plisą* (D), *nadsypać* pot. ‘dosypać’: *Nadsypać koniom obroku* (D), *nadważyć* ‘dołożyć towaru ponad określoną wagę’¹⁷⁹.

Nieliczne czasowniki z przedrostkiem *pod-* oznaczają akcje powtórne — dodatkowe, ukierunkowane na osiągnięcie właściwej normy akcji, np. *podsywać* ‘sywać coś, czego brakowało, dostarczyć to’: *Podsywać węgla do pieca. Podsywać koniom ziarna* (D), *poduczyć kogoś / poduczyć się* (← *uczyć / uczyć się*) ‘zwiększyć czyjaś / swoją wiedzę w jakiejś dziedzinie’. Czasowniki te należą do grupy repetytywno-suplementarnej.

Nieliczne czasowniki z przedrostkiem *przy-* wyrażają znaczenie partytywno-suplementarne, np. akcję ukierunkowaną twórczo, np. *przybudować* ‘dobudować dodatkowo do budowli już stojącej lub bardzo blisko czegoś’: *Przybudowano pawilon handlowy* (D); akcję ukierunkowaną na przemieszczenie części obiektów (zwykle płynnych lub sypkich substancji) w jedno miejsce, np. *przylać* pot. ‘dodać płynu, nalać czegoś dodatkowo’: *Przylej mi jeszcze zupy*

¹⁷⁹ Obserwujemy połączenie znaczenia deminutywnego ze znaczeniem przestrzennym ‘nad czymś’ (*nadbudować piętro*), ‘przedłużyć co’ (*nadkleić stronę*).

(D), a także znaczenie repetytywno-suplementarne, np. *przykręcić* ‘umocować coś za pomocą śruby’; (...) *wkręcić, dokręcić, zakręcić*’ (D)¹⁸⁰.

Niektóre czasowniki wyrażają suplementarność i kompletywność, np. *dobudować* 1. ‘zbudować dodatkowo’: *Dobudować nowe skrzydło do jakiejś budowli* (D); 2. ‘dokończyć budowanie’; *dogotować* 1. ‘skończyć gotowanie’: *Dogotować jarzynę, kartofle* (D); 2. ‘ugotować pewną dodatkową ilość’: *Dogotować zupy* (D)¹⁸¹.

Wtórne formacje imperfektywne używane są w znaczeniu bądź iteratywnym:

*Przyjmowali przyjaciół, **dobudowywali** nowe pokoje dla córek Kasprowicza i ich rodzin.*

(„Tygodnik Podhalański” 1999, nr 44; Korpus PWN)

bądź procesywnym:

— *Autorem jestem ja, Giugiu del Soldato. Spojrzałem krytycznie na ten obraz Picassa, rozszerzyłem go o tytuł **doklejając** bilet kolejowy w dolnym prawym rogu.*

(M. Gretkowska: *Kabaret metafizyczny*; Korpus PWN)

*Ojciec kolegi **dobudowywał** akurat część domu, która miała służyć jako kwatery dla turystów. (...) Podnosił akurat coś z balkonu, gdy tu nagle z impetem spadł za nim blat który leżał z boku.*

(<http://wiadomosci.onet.pl>)

H. WRÓBEL (1998: 554) nazywa takie formacje czasownikami suplementarnymi (uzupełniającymi). Zalicza do nich tylko czasowniki z przedrostkiem *do-* w znaczeniu ‘dodatkowo’, np. *dosłodzić herbatę, dosolić zupę*.

W. ŚMIECH (1986: 92) wśród czasowników z przedrostkiem *do-* wyróżnia dwie podgrupy: takie, które wyrażają czynność dodatkową w stosunku do rezultatu czynności poprzedzającej (takiej samej), oraz takie, które oznaczają dodanie czegoś do jakiegoś obiektu. Do pierwszej podgrupy należą formacje pochodne od czasowników przechodnich, np. *dobrać, dobudować, dodać, dokarmić, dokroić, dokształcić, dosłodzić*, a także od podstaw nieprzechodnich, np. *dopadać* [o śniegu], *dopomóc* ‘dodatkowo pomóc’. W skład drugiej podgrupy wchodzi czasowniki od podstaw przechodnich, np. *dokleić, dolutować, domontować, domurować, nauczyć, dowieźć*¹⁸². Znaczenie akcji dodatkowej wobec takiej samej lub innej akcji wyrażają także wymienione przez W. ŚMIECHA (1986: 104) czasowniki z przedrostkiem *przy-*. Są to zarówno

¹⁸⁰ Jedynie na podstawie eksplikacji w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego można przypisać temu czasownikowi znaczenie suplementarne.

¹⁸¹ Przy czasownikach suplementarnych obiekt materiałowy występuje w dopełniaczu, por. *dogotować zupy* i *dogotować zupę*.

¹⁸² W zależności od kontekstu czasowniki te mogą także należeć do poprzedniej podgrupy.

derywaty od czasowników przechodnich, np. *przybudować, przydać, przykupić, przymurować, przyplacić, przysypać* (= *dosypać*), jak i derywaty od podstaw nieprzechodnich, np. *przypadać* (*o śniegu*), *przyrosnąć*¹⁸³. Natomiast wśród derywatów z przedrostkiem *nad(e)-* i ze znaczeniem zbliżania się do celu W. ŚMIECH (1986: 107) wyodrębnia derywaty ze znaczeniem zrobienia czegoś dodatkowego, co nie jest nadmiarem takiej samej czynności zasadniczej, np. *nadbić, nadbudować, nadmurować, nadpisać, nadsztukować*, oraz derywaty ze znaczeniem zrobienia czegoś dodatkowego, co prowadzi do przekroczenia spodziewanego rozmiaru akcji, np. *nadebrać* ‘wziąć więcej niż się należy’, *naddać* ‘dać więcej niż trzeba’, *nadpłacić* ‘zapłacić ponad potrzebę’, *nadważyć* ‘dołożyć towaru ponad określoną wagę’.

1.3.4. Komitatywno-deminutywny rodzaj akcji

1.3.4.1. Komitatywno-deminutywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki komitatywno-deminutywnego rodzaju akcji mają dwie cechy: towarzyszenie innej akcji i deminutywność (zwykle niższy stopień intensywności odnosi się do akcji towarzyszącej niż akcji głównej). Czasowniki niedokonane zawierają w swej strukturze przedrostki *под-*, *при-* oraz sufiks iteratywny¹⁸⁴ (ШВЕДОВА, ред., 1982: 600; ШЕЛЯКИН, 1987: 84). Tworzone są od czasowników oznaczających dźwięki i zachowania werbalne (*подвывать*¹⁸⁵, *присвистывать, подкрякивать, приговаривать*), a także od czasowników oznaczających zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (pot. *прихлопывать*, pot. *пристукивать, подморговать*).

Czasowniki z przedrostkiem *под-* wyrażają współtowarzyszenie innej akcji przy tożsamości subiekta (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 106), np. *приговаривать* ‘говорить, произносить что-л., сопровождая этим какое-л. действие’, *приторговывать* ‘заниматься торговлей как побочным делом’, *припевать* pot. ‘сопровождать негромким пением какое-л. действие’:

Терехову виделось, как сидел Ермаков у себя дома (...), причмокивал от удовольствия и приговаривал: „Что же я эту красоту у себя запер...”

(В. Орлов: *После дождика в четверг*; БММ)

¹⁸³ Autor podkreśla tożsamość semantyczną czasowników *przybudować* — *dobudować*, *przydać* — *dodać*, *przykupić* — *dokupić*, *przyłać* — *dolać*.

¹⁸⁴ Wszystkie czasowniki komitatywnego RA nacechowane są potocznością.

¹⁸⁵ Czasowniki *подвывать, подсвистывать* posiadają także znaczenie deminutywno-iteratywne.

*В разгар веселья он пел свою любимую песню из блатного репертуара про „щипача” Костю, который, потроша в трамвае карманы и сумочки пассажиров, всегда вежливо **припевал**: „Прошу прощенья за резкое движенье!” (...)*

(Л. Нетребо: *Пангоды*; БММ)

Komitatywa z przedrostkiem *под-* oddają współtowarzyszenie tej samej akcji innego subiekta (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 106), np. *подвизгивать* ‘слегка взвизгивать, сопровождая другие действия’, *подпевать* ‘петь, вторя кому-либо; напевать под музыку’, *подсвистывать* ‘свистеть в такт, в лад, сопровождая игру, пение и т.п.’:

*И застучали на берегу топоры — вразнобой, вперестук, наперегонки. А им **подпевали**, захлебываясь, пилы, **поддакивали** скороговоркой бульдозеры, **подвизгивала** лебедка. Кувалда стучала глухо, если по дереву, звонко, если по металлу.*

(Б. Лапин: *День тринадцатый*; БММ)

*Солдат сразу же захрапел, дед Митяич тоненько **подсвистывал** ему, а чиновник все жуужжал и жуужжал Федору в ухо (...)*

(Б. Васильев: *Были и небыли*; БММ)

Czasowniki te nie są wtórnymi formacjami imperfektywnymi od komitatywów z przedrostkami *при-*, *под-* typu posp. *припляснуть*, *присвистнуть*, *подпеть*, posp. *прихихикнуть*, charakteryzujących się znaczeniem ‘wykonać akcję nazwaną czasownikiem podstawowym w czasie trwania innej akcji lub bezpośrednio po jej zakończeniu’:

*[Богдан] как-то неумело **припляснул**, — и сразу стало веселей.*

(Вс.В. Иванов: *Полынья*; БАС)

*Олег глянул на часы и **присвистнул**: он опаздывал больше чем на час.*

(Е. Прошкин: *Эвакуация*; НКРЯ)

Do komitatywnego RA należą również czasowniki z przedrostkiem *с-* / *со-*, wyrażające akcję towarzyszącą tej samej akcji innego subiekta, np. książk. *сопереживать* ‘переживать что-либо вместе с другим (другими), разделять чьи-либо переживания’, *соучаствовать* ‘участвовать в чем-л. совместно с кем-л., быть соучастником чего-л.’:

*И как он был терпелив, как **сопереживал**, как **сочувствовал**!*

(Л. Смирнова: *Моя любовь*; БММ)

сопроживать (СМ-82):

*Обязательно нужно стать детям близким, родным человеком, — считает Борис. — А для этого не просто **сопереживать** их чувствам, но и **сопроживать** вместе с ними события их жизни.*

Я почувствовал эту близость, когда ел вместе с ними, засовывая то одному, то другому ложку в рот, когда от усталости засыпал с ними рядом, унывал после сна.

(«Комсомольская правда»; CM-82)

1.3.4.2. Komitatywno-deminutywny rodzaj akcji w języku polskim

Czasowniki komitatywno-deminutywnego RA w języku polskim zawierają przedrostki *przy-* i *współ-*¹⁸⁶. Czasowniki niedokonane zawierają przedrostek *przy-* oraz sufiks iteratywny, np. *przygrywać* ‘towarzyszyć komuś, grając na instrumencie muzycznym’, *przytupywać* ‘tupać do taktu’, *przydzwaniać* przestarz. ‘dzwoniąc wtórować czemu, dzwonić od czasu do czasu’, *przyśpiewywać* ‘śpiewać komuś lub czemuś do wtóru; śpiewać niepełnym głosem’:

*Muzykant, który szedł za nimi, **przygrywał** na skrzypkach, a one śpiewały: Da powoli, powoli — Da od stolów wstawajcie!*

(Korpus IPI PAN)

*Wsparty o Malinę, odrzucił laskę, wyglądającą jak krzywy pogrzebac, i dziarsko **przytupywał** nogą.*

(Korpus IPI PAN)

Do komitatywów należą także czasowniki dokonane z przedrostkiem *przy-*, np. *przytupnąć* ‘tupnąć w miejscu’ (D), *przygrać* przestarz. ‘zagrać towarzysząc komu, czemu’ (D), ponadto *przyhuknąć*, *przymruknąć*¹⁸⁷.

Czasowniki komitatywno-deminutywny powstają od podstaw oznaczających wydawanie dźwięków (przestarz. *przydzwaniać*, *przygwizdywać*, *przykukiwać*, *przysapywać*) oraz zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*przygrywać*, *przyśpiewywać*, *przydreptywać*, *przytupywać*).

W języku polskim występują dwa typy komitatywów. Akcję towarzyszącą tej samej akcji innego subiekta wyrażają czasowniki z przedrostkiem *współ-* (*współpracować*, *współdecydować*):

Dzisiaj uczelnie wychowania fizycznego, bo przecież nie jest to tylko kłopot warszawskiej akademii, dają obiekty, stypendia, miejsca w do-

¹⁸⁶ W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, GRZEGORCZYKOWA, LASKOWSKI, red., 1998: 539) wśród 17 przedrostków czasownikowych wymieniony został przedrostek *współ-*, który wnosi charakterystykę współbrzmieniową akcji (akcja towarzyszy tej samej akcji innego subiekta). Prefiks ten odpowiada znaczeniu ‘wspólnie, razem z kimś (czymś)’. W wydaniu z 1984 roku (1984: 470, 478) wymieniono tylko 16 prefiksów, nie podano bowiem tego przedrostka. W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* *współ-* określone zostało jako „pierwszy człon wyrazów złożonych, wskazujący na wspólną z kimś cechę, na wspólne z kimś występowanie w jakimś charakterze, na wspólne działanie”.

¹⁸⁷ Grupę taką wyodrębnia M. WITKOWSKA-GUTKOWSKA (1989: 26).

*mach studenckich, ale nie mają prawa **współdecydować** o tym, co robi akademicki klub.*

(„Rzeczpospolita”, 19 V 2001; Korpus PWN)

Natomiast czasowniki z przedrostkiem *przy-* mogą oznaczać akcje towarzyszące innej akcji tego samego subiekta:

*Kroczył wyginając się wdzięcznie i **przytupując**.*

(D. Kinga: *Tabu*; Korpus PWN)

lub akcje towarzyszące tej samej akcji innego subiekta:

*Tadeusz Woźniak dał się przed laty poznać jako folkowiec w brytyjsko-amerykańskim stylu. Siadał facet z gitarą i grał, czasem **przygrywał** mu jakiś band lub **przyśpiewywał** chórek.*

(<http://www.folkowa.art.pl>)

Prefiks *współ-* nie zmienia aspektu czasownika na dokonany. Łączy się z podstawami oznaczającymi akcję konstruktywną (*współtowarzyszyć*, *współorganizować*, *współzarządzać*, *współkoncertować*, *współkonstruować*) lub o neutralnym zabarwieniu (*współlistnieć*, *współlegzystować*)¹⁸⁸.

H. WRÓBEL (1998: 552—553) wyróżnia dwa typy czasowników komitatywnych: czasowniki z prefiksem *przy-*, w których formant wnosi znaczenie akcji towarzyszącej innej akcji tego samego subiekta (*przyklasnąć*, *przytupnąć*, *przygrywać*, *przyśpiewywać*), oraz z prefiksem *współ-*, w których formant wnosi znaczenie akcje towarzyszącej tej samej akcji innego subiekta (*współbrzmieć*, *współdecydować*).

W. ŚMIECH (1986: 105) wymienia kilka czasowników oznaczających akcję dodatkową, polegającą na towarzyszeniu innej akcji. Akcja towarzyszy czynności wykonywanej przez innego sprawcę, np. *przyklasnąć*, *przyświadczyć*, *przytaknąć*, lub czynności wykonywanej przez tego samego lub innego sprawcę, np. *przydzwaniać*, *przygrywać*, *przyśpiewywać*, *przyświecać*, *przytupywać*.

1.3.5. Podsumowanie

Dyskretno-prospektywny RA w języku rosyjskim wyrażają czasowniki z przedrostkami *nped-*, *za-*, *nod-*, a w języku polskim — z przedrostkami *prze-* i *za-*. Wśród nich wyróżnia się grupa odnosząca się do subiektywnego przejawiania wiedzy o faktach przyszłych (*npedyчycmвoвaмъ*; *przeczuć*). Od czasowników tego rodzaju akcji możliwe jest tworzenie wtórnych formacji imperfektywnych, np. *npedyзaдaтъ* — *npedyзaдывaтъ*; *nppeпoвeдзeć* —

¹⁸⁸ W *Nowym słownictwie polskim* (NS, 1985—1992) odnotowano 23 przykłady z tym prefiksem, w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* — 18 przykładów.

przepowiadać. Dyskretno-prospektywny RA w obu językach nie wykracza pod względem liczebności poza grupę D.

Wśród iteratywno-reduplikatywnego RA w języku rosyjskim odnotowano czasowniki z przedrostkami *nepe-*, *pe-*, *om-*, *воз-* / *вот-* (jednostkowe formacje), a w polskim — *prze-*, *re-*, *od-*. Zakres tworzenia formacji jest podobny w obu językach. W języku rosyjskim czasowniki z przedrostkiem *pe-* są dwuaspektowe (*реконструировать*, *ремилитаризовать*, *репродуцировать*). W języku polskim czasowniki z przedrostkiem *re-* ulegają perfektywizacji¹⁸⁹, np. *rekonstruować* — *zrekonstruować*, *reorganizować* — *zreorganizować*, *remilitaryzować* — *zremilitaryzować*, *reprodukować* — *zreprodukować*¹⁹⁰.

Wśród czasowników iteratywno-reduplikatywnych największą liczebnością charakteryzują się w języku rosyjskim czasowniki z przedrostkiem *nepe-* (grupa B), mniejszą liczebnością — formacje z przedrostkami *pe-* i *om-* (grupa D), podobnie w języku polskim derywaty z przedrostkiem *prze-* należą do grupy B, a z przedrostkami *od-* i *re-* — do grupy D. Przedrostek *nepe-* ma szerszy zakres użycia niż *prze-* w języku polskim (por. ekwiwalenty rosyjskich czasowników w *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim*, np. *непewыбратъ* ‘przeprowadzić nowe wybory’, *непенрyяматъ* ‘schować inaczej (gdzie indziej)’, *неперемежеватъ* ‘ponownie obmierzyć’, *непemonумъ* ‘jeszcze raz napalić’.

Natomiast wśród iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA w języku rosyjskim relacje ilościowe między czasownikami z poszczególnymi przedrostkami układają się symetrycznie. Pozycję środkową zajmują grupy z przedrostkami *до-* i *нпу-* (grupa D), a po obu stronach układają się grupy: z przedrostkiem *нод-* (grupa C) oraz z przedrostkiem *над-* (grupa E). W języku polskim relacje te kształtują się inaczej. Czasowniki z przedrostkiem *do-* należą do grupy C, a pozostałe (*nad-*, *pod-*, *przy-*) — do typów mało licznych (grupa E).

Przedrostek *do-* w znaczeniu suplementarnym ma w języku polskim szerszy zakres niż *до-* w języku rosyjskim, por. ekwiwalenty słownikowe polskich czasowników suplementarnych z przedrostkiem *do-*: *dosypać cukru* ‘подсыпать сахару’, *dosadzić kwiatów* ‘подсадить цветов’, por. także pojawienie się w tłumaczeniu polskiego czasownika suplementarnego z przedrostkiem *do-* rosyjskiego czasownika z przedrostkiem *нод-*:

*W pewnym momencie przeprosił, że musi na chwilę przejść do kuchni,
dorzucić koks do pieca centralnego ogrzewania.*

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 69)

¹⁸⁹ W języku polskim w ten sposób przejawia się dążenie do precyzowania aspektu za pomocą środków morfologicznych.

¹⁹⁰ Czasownik *rewaloryzować* został odnotowany jako dwuaspektowy, chociaż pojawił się także w tym słowniku czasownik *zrewaloryzować*.

Улучив момент, он извинился, объяснил, что на минутку отлучится, **подбросит** угля в топку центрального отопления¹⁹¹.

(Р. Братный: *Колумбы, год рождения 20-й. Роман*. Перев. М. Игнатова, s. 74)

Czasowniki komitatywno-deminutywnego RA zawierają w swojej strukturze przedrostki *при-* i *под-*, będące formantami czasowników przedrostkowych, np. *присвистнуть*, *подпеть* (grupa E), jak i częścią składową formantu prefiksarno-sufiksarnego z sufiksem iteratywnym, np. *приговаривать*, *подпевать* (grupy D i E). W języku polskim komitatywa zawierają przedrostek *przy-* oraz sufiks iteratywny, np. *przygwizdywać*, a także sam przedrostek *przy-*, np. *przytupnąć* (grupa E). Słowniki języka polskiego nie odnotowują komitatywnego znaczenia czasowników z formantem *под-* i z iteratywnym sufiksem, np. *подспевывать* ‘śpiewać cicho lub od czasu do czasu, zwykle z radości...’; *поджаривывать* pot. ‘żartobliwie pokpiwać z kogoś lub czegoś’, chociaż takie znaczenie w kontekście nie jest wykluczone. Wśród ekwiwalentów rosyjskich komitatywów z formantem *под-* i sufiksem iteratywnym w *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* występują komitatywa z przedrostkiem *при-* (*подсвистывать* ‘przygwizdywać’), czasowniki iteratywno-deminutywnego RA (*подхрапывать* pot. ‘pochrapywać’¹⁹²), a także ekwiwalenty opisowe (*подвывать* ‘wtórować wyciem’). Niewielka liczba komitatywów (grupa E) zawiera w języku rosyjskim przedrostek *со-*, np. *соучаствовать*, a w języku polskim — *współ-*, np. *współdecydować* (grupa D).

¹⁹¹ W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* (WSRP) odnotowano jako ekwiwalenty rosyjskich czasowników ze znaczeniem suplementarnym z przedrostkiem *под-* czasowniki z przedrostkiem *до-* lub z określnikiem typu ‘dodatkowo’, np. pot. *подколоть* — *dorąbać*, *narąbać* (dodatkowo); *подлить* (еще супу) — *dolać jeszcze zupy*, *подрезать хлеба* — pot. *dokroić chleba*.

¹⁹² Ekwiwalent odnosi się do jednego ze znaczeń czasownika ‘хрипеть слегка’. Czasownik ten ma jednak drugie znaczenie komitatywne ‘сопровождать храпом что-л.’. Ale podaje tylko znaczenie deminutywno-iteratywne.

2. Modyfikacje kwantyfikacyjne w języku rosyjskim i polskim (kwantyfikacja stopnia realizacji akcji)

Wśród rodzajów akcji wyrażających kwantyfikację stopnia realizacji akcji wyróżnić można RA wskazujące bezpośrednio na normę, tj. ‘powyżej normy’ lub ‘poniżej normy’, oraz niewskazujące bezpośrednio na normę. Czasowniki, w których znaczeniu brak bezpośredniego wskazania na normę dzielą się na: augmentatywne i deminutywne, przy czym cechy ‘augmentatywność’ i ‘deminutywność’ odnoszą się do stopnia intensywności / efektywności akcji lub zakresu akcji.

2.1. Modyfikacje augmentatywne w języku rosyjskim i polskim

Wśród modyfikacji augmentatywnych wyróżnić można — ze względu na relację do normy — RA wskazujące w sposób bezpośredni relację do normy ‘powyżej normy’ oraz RA niewskazujące w sposób bezpośredni relacji do normy. Przekroczenie normy wyraża ponadnormatywny RA. Natomiast wśród RA niewskazujących w sposób bezpośredni relacji do normy wyróżniono kwantytatywno-intensywne, kwantytatywno-efektywne i kwantytatywno-zakresowe RA.

Kwantytatywno-intensywne i kwantytatywno-efektywne RA w języku rosyjskim, charakteryzujące się wysokim stopniem intensywności / efektywności akcji, dzielą się — według charakteru formantów — na typy: prefiksalne (*выглядить, отлакировать, разукрасить*), prefiksально-postfiksalny

(*нагуляться, раскричаться, замечтаться*) i prefiksalno-sufiksalny (*вызывать, разгуливать*)¹.

Kwantytatywno-zakresowe RA charakteryzują objęcie obiektów lub subiektów akcją oraz znaczny stopień rozciągłości interwału wypełnionego akcją. Kwantyfikację obiektów bądź subiektów wyrażają dystrybutywno-augmentatywny i kumulatywno-augmentatywny RA²: obiektowo-dystrybutywny (*повыносить мебель*), dystrybutywno-kumulatywny (*понастроить домов*) i kumulatywny (*наколоть дров*) oraz subiektowo-dystrybutywny (*новыходить*).

Wypełnienie akcją od początku do końca wyraża determinatywno-augmentatywny RA z obligatoryjnym określnikiem temporalnym wskazującym (znaczną) rozciągłość odcinka wypełnionego akcją (*просидеть два часа над книгой*)³.

Wśród kwantytatywno-intensywnych i kwantytatywno-efektywnych RA w języku polskim charakteryzujących się wysokim stopniem intensywności / efektywności akcji według charakteru formantów wyróżnić można typy: prefiksalny (*wygolić, odczyścić, umęczyć, wybrudzić*), prefiksalno-postfiksalny (*nachodzić się, zasiedzieć się, dodzwonić się*) oraz prefiksalno-sufiksalny (*wymachiwać, nasłuchiwać*).

Kwantytatywno-zakresowe RA w języku polskim charakteryzują objęcie obiektów lub subiektów akcją oraz znaczny stopień rozciągłości interwału wypełnionego akcją. Kwantyfikację obiektów bądź subiektów wyrażają dystrybutywno-augmentatywny i kumulatywno-augmentatywny RA⁴: obiektowo-dystrybutywny (*pozapalać wszystkie światła*), dystrybutywno-kumulatywny (*ponanosić poprawki*) i kumulatywny (*nagotować konfitur*) oraz subiektowo-dystrybutywny (*powychodzić*)⁵. Wysoki stopień rozciągłości interwału wypełnionego akcją wyraża determinatywno-augmentatywny RA (*przesiedzieć całą noc nad książką*)⁶.

2.1.1. Ponadnormatywny rodzaj akcji

2.1.1.1. Ponadnormatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki ponadnormatywnego RA wyrażają akcję o wzmożonej intensywności przekraczającą normę odnoszącą się do charakterystyki temporalnej

¹ Por. kwantyfikacja akcji werbalnej, iteratywne RA.

² Por. kwantyfikacja uczestników sytuacji, iteratywne RA.

³ Por. augmentatywny RA.

⁴ Por. kwantyfikacja uczestników sytuacji, iteratywne RA.

⁵ Por. kwantyfikacja uczestników sytuacji, iteratywne RA.

⁶ Por. determinatywno-augmentatywny RA.

бądź kwantytatywno-objętościowo-przestrzennej (ШЕЛЯКИН, 1983: 286). Zwiększenie intensywności akcji ponad normę doprowadza do negatywnego rezultatu.

Czasowniki ponadnormatywnego RA zawierają w swojej strukturze prefiks *пере-* i wyrażają charakterystyki temporalne (zbyt długo), np. *переварить* ‘проварив слишком долго, сделать хуже, чем нужно’ (БТС), *перевисеть* pot. ‘провисеть дольше, чем нужно’ (БАС), *перекипятить* ‘испортить, кипятя слишком долго’ (БАС), charakterystyki kwantytatywne (za dużo), np. *перегрузить* ‘нагрузить чрезмерно, больше меры’ (БТС), *перелить* ‘налить сверх меры’ (БТС), *перерасходовать* ‘расходовать слишком много, больше, чем положено по норме, по плану’: *Перерасходовать кредиты* (БТС), oraz charakterystyki intensywnościowe (za mocno, za silnie), np. *пережелтить* ‘сделать слишком желтым, придать излишнюю желтизну’ (БАС), *пересушить* ‘высушить больше, чем нужно, сделать слишком сухим’ (БАС)⁷, *перегреть* ‘нагреть слишком сильно, выше, чем следует’ (БТС), pot. *переволноваться* ‘испытать очень сильное волнение’:

*Но здесь выяснилось, что Самецкий **перегрузил** свой корабль.*

(И. Ильф, Е. Петров: *Рассказы*; БММ)

*И печенье испортила — **пересушила**. Уж вы простите старуху...*

(С. Белоусов: *Сердце дракона, или Путешествие с Печенюшкиным*; БММ)

Por. także *переэксплуатировать*: (...) *максимально использовать — не переэксплуатируя* (ЛГ, 44; СМ-80) *переинструментировать* ‘дать слишком много инструкций’ (СМ-84); *переполучить* ‘получить больше, чем положено’ (СМ-81).

Wtórne formacje imperfektywne używane są w funkcji iteratywnej (ШЕЛЯКИН, 1983: 186):

*Чтобы не получать удовольствия от пищи, он глотал хлеб не разжевывая, **пересаливал** и **переперчивал** суп, который она ему готовила*

(И. Зинглер: *Корона из перьев*; БММ)

*Возвращаясь назад в виде сигнала, Антон частенько **перегружал** электрическую сеть. В результате во всем центре регулярно гас свет, (...)*

(А. Миронов: *Небесный король*; БММ)

Do czasowników ponadnormatywnego rodzaju akcji należą także czasowniki z przedrostkiem *пре-*, np. *преувеличить* ‘представить что-л. в больших по сравнению с действительностью размерах, предать чему-л. чрезмерно

⁷ W przypadku niektórych czasowników można odnotować dwa parametry, np. *перепечь* ‘подвергнув более длительному или более сильному действию жара, лишить нужных вкусовых качеств’ (БТС).

важное значение’: *Преувеличить размеры бедствия* (БТС), *преисполнить* książk. ‘целиком наполнить каким-л. чувством, мыслью и т.п.’:

Он преисполнен грандиозными замыслами.

(БТС)

— Конечно, — помолчав, сказал Шмаков, — мы перед войной и хвастались, и кое-что **преувеличивали**, в том числе свою готовность к войне, — это теперь совершенно ясно. Но это не значит, что мы должны броситься в другую крайность и под влиянием первых неудач **преуменьшить** свои потенциальные силы.

(К. Симонов: *Живые и мертвые*; БММ)

2.1.1.2. Ponadnormatywny rodzaj akcji w języku polskim

W języku polskim czasowniki ponadnormatywnego rodzaju akcji zawierają przedrostek *prze-*⁸, który łączy się z czasownikami przechodnimi konkretnej czynności fizycznej (*przeplacić*, *przegrzać*) lub działalności intelektualnej (*przecharakteryzować*, *przeteoretyzować*). Znaczenie ‘ponad normę’ odnosi się do temporalnych charakterystyk akcji (zbyt długo), np. *przegotować* ‘zbyt długo gotując, obniżyć wartość, smak potrawy’: *Przegotować kartofle, pierogi* (D), charakterystyk kwantytatywnych (zbyt dużo), np. *przeładować* ‘przeciążyć ładunkiem, zanadto obciążyć’: *Przeładować wóz, Tornister przeładowany książkami* (D), *przesolić* ‘dodać zbyt dużo soli do czegoś, zbytnio osolić’: *Przesolić zupę* (D), a także do charakterystyki intensywności akcji (zbyt mocno, za silnie), np. *przesuszyć* ‘spowodować nadmierne wyschniecie czegoś, zbytnio wysuszyć coś’: *Przesuszyć glebę wskutek melioracji; Przesuszyć mięso w piecu* (D), *przegrzać* ‘zanadto, zbyt silnie ogrzać, rozgrzać, nagrzać, ogrzewając, nagrzewając, przekroczyć ustaloną dla czegoś granicę temperatury, powodując ujemne skutki’: *Przegrzać silnik. Przeegrzany pokój* (D):

*Komunikacja z Kłodzkiem jest okropna: autobusy są **przeładowane**, albo w ogóle nie jeżdżą w porach najbardziej potrzebnych, zwłaszcza zimą.*

(„Gazeta Wrocławska”, 9 IX 1998; Korpus PWN)

— Dobra ta cebulowa — rzekł Kapsel bardzo miło, aby zagaić rozmowę. — Trochę **przesolona** ale da się zjeść — dodał.

(W. Pasławski: *540 dni w armii*; Korpus PWN)

*Konieczna jest zmiana agrotechniki, rolnicy nie powinni jesienią, gdy ziemia jest **przesuszona**, stosować zabiegów sprzyjających erozji wiatrowej.*

(„Rzeczpospolita”, 8 V 2000; Korpus PWN)

⁸ Por. także marginalny typ *prze-* + *się* ‘wykonać czynność powyżej granic normy, możliwości fizycznych subiekta’: *przejeść się, przepalić się, przepić się, przepracować się*.

Wyższa temperatura i mniejsza zawartość tlenu w powietrzu podnoszą zawsze koncentrację i szkodliwość etylenu w pomieszczeniach z roślinami ozdobnymi. Sytuacja taka jest nie tylko ważna w naszych zbyt przegrzanych i za mało wietrzonych mieszkaniach, ale nabiera szczególnego znaczenia przy zamkniętym transporcie roślin doniczkowych (...)

(„Kwiaty” 1988, nr 2; Korpus PWN)

Wtórne formacje imperfektywne używane są w znaczeniu iteratywnym lub w znaczeniu procesu:

Pani Gretkowskiej życzymy z okazji Świąt Bożego Narodzenia, aby rzadziej przesalała zupy.

(<http://polonianet.wordpress.com>)

Nie mogę wysłać pliku, ponieważ właśnie przegrzewa mi się komputer.

H. WRÓBEL (1998: 551) odnotowuje, że znaczenie intensywności (efektywności) przekraczającej normę (‘za bardzo, nadmiernie’) wprowadza prefiks *prze-* (... *się*), np. *przegrzać*, *przeładować*, *przejeść się*. Prefiks ten wyraża także znaczenie ‘za dużo’, np. *przesolić* (*zupę*), *przełać* (*wodę*) ‘nalać za dużo wody do naczynia’.

Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 191—197) wyróżnia wśród czasowników ponadnormatywnego rodzaju akcji czasowniki *perfectiva tantum*, np. *przedawkować*, *przedrażnić*, *przeteoretyzować*, a także pary aspektowe (iteratywne lub terminatywne), np. *przegotować* — *przegotowywać*, *przeładować* — *przeładowywać*, *przeplacić* — *przeplacać*, *przesuszyć* — *przesuszać*.

W. ŚMIECH (1986: 65—66) wśród czasowników z przedrostkiem *prze-* wyodrębnia grupę formacji ze znaczeniem ‘pójście z jakąś akcją zbyt daleko’, do których należą przede wszystkim pochodne od podstaw przechodnich, np. *przebrać* (*miarę*), *przecenić*, *przecharakteryzować*, *przereklamować*, *przesolić*, *przesuszyć*, *przeschnąć*.

2.1.2. Augmentatywny rodzaj akcji

2.1.2.1. Augmentatywny rodzaj akcji (typ przedrostkowy)

Augmentatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim (typ przedrostkowy).

Czasowniki augmentatywnego rodzaju akcji w języku rosyjskim wyrażają znaczenie znacznej intensywności (bardzo) lub efektywności (dokładnie) akcji. N.S. AWIŁOWA (АВИЛОВА, 1976: 301—304; ШВЕДОВА, ред., 1980: 601—603) wymienia wśród szczególnie-rezultatywnych РА (специально-результативные способы действия) czasowniki z następującymi przedrostkami: *вы-*

(выгладить), за- (замучить), из- / ис- (изломать), на- (нагладить), от- (отделать), про- (просушить), раз- / рас- (растревожить), у- (упитать). W *Gramatyce rosyjskiej* wydanej w Pradze w 1979 roku (BARNETOVÁ i in., 257—258) wśród przedrostkowych RA, wyrażających wysoki stopień kwantyfikacji akcji («исчерпывающие» и интенсивные способы действия) wymienione zostały czasowniki z 9 przedrostkami: вы- (выпечь), за- (засахарить), из- / ис- (избить), на- (наопить), об- (обкормить), от- (отколотить), про- (проварить), раз- / рас- (расследовать, раскрыть), у- (укачать, ужарить)⁹.

Czasowniki z przedrostkami вы-, от-, про-, на- wskazują dokładność i efektywność akcji, np. *вымерить* ‘произвести длительное или окончательное измерение кого-, чего-либо’, *вырисовать* ‘нарисовать что-либо, тщательно изображая детали, делая более отчетливым, старательно нарисовать’: *Вырисовать каждую деталь картины* (БТС), *выбрит* ‘тщательно побрить’:

*Он был гладко **выбрит**, припудрен так, что походил на отставного конферансье.*

(И. Ильф, Е. Перов: *Золотой теленок*, s. 493)

отделать ‘обработать что-либо, приводя в готовый, законченный вид’:

*Ягозин, переехав в дом жены, **отделал** его с большим вкусом и начал давать обеды, получившие в скором времени известность.*

(Д. Григорович: *Карьерист*; НКРЯ)

отлакировать ‘покрыть лаком, произвести тщательную лакировку’: *Отлакировать мебель* (БТС), *продумать* ‘тщательно, обстоятельно обдумать’: *Тщательно продумать тему работы* (БТС), *начистить* rot. ‘тщательно, хорошо вычистить’: *Начистить сапоги, костюм* (БТС).

Czasowniki z przedrostkiem у- wyrażają efektywność w zadowalającym stopniu, np. rot. *уварить* ‘сварить; доварить до полной готовности’: *Уварить мясо* (БТС), *утрамбовать* ‘утоптать’: *Утрамбовать снег санями* (БТС), *упарить* ‘варя при помощи пара в закрытой посуде, довести до готовности’: *Упарить капусту, тыкву, морковь* (БТС).

Ponieważ formanty wnoszą znaczenie staranności i dokładności, wyrażenie niedostatecznego stopnia efektywności musi być podkreślone wskaźnikami kontekstowymi, np.:

*Мне кажется, он выразился так потому, что **недостаточно продумал** вопрос.*

(М. Булгаков: *Жизнь господина де Мольера*, s. 89)

⁹ Odnotowano także czasowniki z przedrostkiem об-, które nie zostały uwzględnione w: АВИЛОВА, 1976: 301—304; ШВЕДОВА, ред., 1980: 601—603.

*В дальнем углу... были протянуты веревки с развешенным для сушки стиранным бельем... **плохо выжатые** простыни.*

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*, s. 135)

Wysoki stopień intensywności przejawia się w znaczeniu czasowników z przedrostkami: *раз-* / *рас-*, np. *раскритиковать* ‘silnie krytykować’, *разагитировать* pot. ‘подвергнуть усиленной агитации’, *развертеть* ‘начать сильно вертеть’: *Развертеть колесо* (БТС)¹⁰; *из-* / *ис-*, np. pot. *изругать* ‘silnie выругать’: *Изругать последними словами* (БТС), pot. *измазать* ‘испачкать, загрязнить’:

*Волосы ее были растрепаны, краска с ресниц **измазала** щеки, лицо было опухшее...*

(А. и Б. Стругацкие: *Град обреченных*, s. 166)

иссохнуть ‘лишиться влаги, пересохнуть (о водоемах)’: *Реки иссохли* (БТС), *иззябнуть* pot. ‘silnie озябнуть, промерзнуть’; *о-* / *об-*, np. pot. *обкормить* ‘накормить сверх меры, во вред здоровью’: *Обкормить маринованными грибами* (БТС); *осмотреть* ‘внимательно оглядеть кого, что-либо со всех сторон’: *Осмотреть посетителя, незнакомца с головы до ног* (БТС); *пере-*, np. *перепугать* ‘silnie испугать’:

*Мария, до смерти **перепуганная**, закрыла магазин и потребовала, чтобы у нее сделали счет.*

(В. Распутин: *Деньги для Марии*, s. 26)

про-, np. *промерзнуть* ‘silnie замерзнуть, озябнуть’: *Промерзнуть до костей (очень сильно, совсем)* (БТС), *вы-*, np. *вымокнуть*:

*Мальчики, конечно, **вымокли**, но, к счастью, дождь был теплым.*

(Д. Кристофер: *Смерть травы*; БММ)

Czasowniki wyrażające znaczenie doprowadzenia obiektu do negatywnego stanu w rezultacie intensywnego i długotrwałego wykonywania akcji wyrażonej podstawą (przedrostek *за-*) należą do formacji o charakterze przejściowym, modyfikacyjno-mutacyjnym, np. pot. *закачать* ‘качанием, качкой вызвать головокружение, тошноту’: *Закачать на качелях* (БТС), *замучить* ‘причинить страдания, муки’: *Замучить тяжелой работой* (БТС), *закормить* ‘излишним кормлением причинить вред; перекормить’: *Закормить внука блинами* (БТС). W przypadku czasowników nieprzechodnich znaczenie intensywności akcji jest osłabione oraz brak odcienia znaczeniowego ‘negatywne skutki dla subiekta’, np. *запотеть* ‘стать влажным от осевших

¹⁰ Czasowniki z przedrostkiem *раз-* / *рас-* mogą być tworzone także od podstaw dokonanych i niedokonanych, np. pot. *разукрасить*, pot. *разодеть*, pot. *разобидеть*, *распростудить*.

паров’: *Очки запотели* (BTC), *загнуть* ‘stać gnilym’: *Капуста загнила* (BTC)¹¹.

Czasowniki augmentatywnego RA tworzone są od podstaw wyrażających: zmiany koncentrujące się na powierzchni obiektu¹², np. *выбелить стену*, *прогладить складки*, pokrycie powierzchni obiektu tym, co nazywa rzeczownik w narzędniku, np. *уклеить забор объявлениями*, procesy prowadzące do zmiany formy, struktury, stanu i typu obiektu, np. *прожарить мясо*, *выпечь пряники*, *растолстеть*: *Он растолстел от бездействия и объедания* (BTC), procesy prowadzące do zmiany stany fizycznego i psychicznego obiektu, np. *укачать ребенка*, *Болезнь сына перетревожила мать* (BTC), a także wyrażających stosunek emocjonalny do obiektu, np. *раскритиковать автора*, zachowania werbalne, np. *разбранить за плохую работу*, procesy myślowe, np. *продумать решение задачи*, znaczenie destrukcyjne, pot. *измолотить*: *Хулиганы измолотили парня, вступившего за девушку* (BTC), znaczenie percepcyjne, np. *Рассмотреть лист в микроскоп* (BTC), procesy prowadzące do zmiany jakości i stanu przedmiotu (czasowniki nieprzechodnie), pot. *Перезыбнуть на морозе, от холода* (BTC).

Augmentatywny rodzaj akcji w języku polskim (typ przedrostkowy).

Formacje wyrażające znaczenie wysokiej intensywności (ekwiwalent ‘bardzo’) łącznie z formacjami o znaczeniu wysokiej efektywności (ekwiwalent ‘dokładnie’) należą do formacji charakterystyki bezwzględnej, odnoszących się do wzmocnienia intensywności i efektywności akcji podstawowej (WRÓBEL, 1998: 550—551). Znaczenie wysokiej intensywności wprowadzane jest przez formanty *u-* (*ubawić kogoś*) i *o(b)-* (*obkarmić kogoś*), a także — sporadycznie — przez inne formanty (*wymarznąć*). Znaczenie wysokiej efektywności wprowadza formant *wy-* (*wygolić*, *wysmagać*), rzadziej *ob-* (*obrewidować*), natomiast formant *od-* jest charakterystyczny dla znaczenia wysokiej efektywności z podkreśleniem staranności. Czasowniki z przedrostkiem *za-* wyrażają negatywne zmiany fizycznego stanu subiektu, np. *zaczalować*, *zanudzić kogoś*, *zaczytać książkę*, *znosić ubranie*, *zjeździć opony* (WRÓBEL, 1998: 561).

Czasowniki augmentatywnego rodzaju akcji w języku polskim zawierają przedrostki: *o-* / *ob-* (*obrewidować kogoś*, *obcałować*), *od-* (*odmalować*, *odprasować*), *prze-* (*przemrozić*), *roz-* (*rozbudować*), *u-* (*umęczyć*), *wy-* (*wygolić*), *za-* (*zamęczyć*, *zniebnić*).

¹¹ Por. także pot. *доездить* ‘izmuczyć ездой’: *Доездить лошадь*, *доездить телегу* (BTC), pot. *докормить*: *Посмотри, какой толстый! До чего докормил ребенка!* (BTC). Znaczenie pejoratywne wielu czasowników wyraża już podstawa, np. *загубить*, *замучить*, *заморить*, *измучить*.

¹² Źródłem przykładów jest *Большой толковый словарь русского языка* С.К. Кузнецова.

Znaczenie wysokiej efektywności wyrażają czasowniki z przedrostkami wy-, np. *wygolić* ‘usunąć włosy, zarost’:

*Kiedy całował mnie, poczułem zapach wody kolońskiej i muśnięcie gładko **wygolonego** policzka.*

(K. Orłoś: *Niebieski szklarz*; Korpus PWN)

*Pochwycono wuja, odprowadzono na „hauptwach”, posadzono na bębnie i wojskowy cyrulik obciął i **wygolił** wąsy do samej skóry...*

(K. Kolińska: *Orzeszkowa, złote ptaki i terroryści*; Korpus PWN)

ob- *obrewidować* (kogoś, coś) ‘zrewidować kogo dokładnie’:

*Strażnicy starannie **obrewidowali** każdego z nich.*

(B. Hamera: *Plewa*, s. 182; Dor)

obreperować ‘naprawić, zreperować dokładnie (kogoś) ubranie, rzeczy; poreperować wszystko’:

*Obmyłam Stasia, **obreperowałam** i wróciłam niewesoła do miasta.*

(J. Witowska: *Ludzie i nieładzie*, s. 45; D)

Wśród czasowników z przedrostkiem wy- W. ŚMIECH (1986: 56) wyróżnia grupę ze znaczeniem ogólnym ‘zrobić coś dokładnie, gruntownie, do końca; podlec jakiemuś stanowi o dużym natężeniu’, a w jej obrębie — podgrupę ‘wyposażenie w co, wyłożenie czym, wystrojenie w co, dokładne wykonanie czynności’, w której skład wchodzi derywaty od podstaw przechodnich, np. *wybrudzić*, *wyczesać*, *wygolić*, *wysmarować*, *wysprzątać*, oraz od podstaw nieprzechodnich, np. *wychudnąć*, *wycierpieć*, *wymarznąć*.

Czasowniki z przedrostkiem *od-* wyrażają znaczenie wysokiej efektywności, podkreślające szczególnie staranność wykonania akcji, np. *odprasować* ‘wygładzić jakąś tkaninę lub część garderoby przez prasowanie; wyprasować’: *Odprasować sukienkę, ubranie* (D), *odkuć* techn. ‘kując nadać czemuś określony kształt; wykuć’: *Odkuć pierścień z kruszcu* (D)¹³.

Znaczenie wysokiej intensywności wprowadzane jest przez przedrostki: *u-*, np. *ubawić* (kogoś, się) książk. ‘opowiadając lub robiąc coś, wywołać radość, wesołość; rozśmieszyć, rozweselić, zabawić’: *Ubawił nas swoją niewinnością* (D), *umęczyć* (kogoś, się) książk. ‘doprowadzić kogoś do stanu wyczerpania, osłabienia, wywołać zmęczenie, znużenie fizyczne lub psychiczne; zmęczyć’: *Umęczyć kogoś pytaniami, podejrzeniami* (D), *o(b)-*, np. *opoić* — przestarz. *opajać* ‘gościć, raczyć napojem; poić, upajać’:

¹³ Odcień staranności nie jest w języku polskim eksponowany. Słowniki podają jako synonimy czasowniki rezultatywne (*odprasować* = *wyprasować*, *odkuć* = *wykuć*)

*Śluchajcie, kto ją przyprowadzi, **okarmię** go, **opoję**, obdarzę kosztownościami, będzie moim przyjacielem.*

(A. Świętochowski: *Duchy*, s. 32; Dor)

obkarmić (kogoś) ‘karmić do syta, do przesytu, nadmiernie’ (Dor), *obrodzić* książk. ‘dać obfity plon’: *Jabłonie obrodziły*, *obcałować* pot. ‘wiele razy pocałować, obsypać pocałunkami’, *obcmokać* pot. żart ‘obcałować, wycalaować’, *obsmarować* ‘smarując pokryć czymś jakąś powierzchnię’: *Obsmarował parapet jakimś tłuszczem* (D). Znaczenie wysokiej intensywności wyrażają także czasowniki z przedrostkiem wy-, np. *wybrudzić* ‘pobudzić coś w wielu miejscach, pobudzić coś bardzo’: *Wybrudzone smarem ręce* (D), *wychłodzić* ‘obniżyć temperaturę czegoś’: *Wychłodzić pomieszczenie, pokój* (D)¹⁴, *wyziębnić* książk. ‘pozbawić ciepła, zupełnie oziębnić’: *Wyziębnić mieszkanie długotrwałym wietrzeniem* (D), *wychudnąć* ‘stać się bardzo chudym’: *Wychudnąć z głodu, z choroby* (D), *prze-*, np. *przemrozić* ‘wystawić na działanie mrozu; także o mrozie: spowodować silne zmarznięcie, zmrożenie czegoś’ *przemarznąć*, *przemoknąć* ‘bardzo zmoknąć’: *Szła pod parasolem, a mimo to całkiem przemokła* (D).

Wśród czasowników z przedrostkiem *o-* / *ob(e)-* W. ŚMIECH (1986: 84—85) wyróżnia grupę ze znaczeniem ‘gruntownego, wszechstronnego charakteru czynności’ (derywaty od czasowników przechodnich): *obalamucić*, *okarmić*, *opoić*, *obdarować*, *obdzielić*, *odrwić*, a wśród czasowników z przedrostkiem *prze-* — czasowniki ze znaczeniem ‘przeniknięcie i wypełnienie czegoś’, do których należą derywaty od czasowników przechodnich, np. *przechłodzić*, *przemoczyć*, *przemrozić*, oraz nieprzechodnich, np. *przebutwieć*, *przegnić*, *przemarznąć*, *przeięknąć*, *przemoknąć*, *przerdzewieć*, *przeiębnąć* (ŚMIECH, 1986: 65).

Czasowniki z przedrostkiem *za-* wyrażają znaczenie doprowadzenia obiektu do negatywnego stanu w rezultacie intensywnego i długotrwałego wykonywania akcji wyrażonej podstawą, np. *zamęczyć* ‘doprowadzić kogoś, coś do utraty sił, do kresu wytrzymałości, bardzo kogoś zmęczyć; zadręczyć’: *Zamęczył konie zbyt szybka jazdą* (D)¹⁵.

Czasowniki z przedrostkiem *roz-* wyrażają zwiększenie zasięgu lub intensywności czegoś, np. *rozbudować* ‘powiększyć budowę, zbudować nowe obiekty’: *Rozbudować dom, dzielnicę, fabrykę, miasto* (D), *rozgłosić* książk. ‘głosząc rozpowszechnić, opowiedzieć coś’, *rozgadać* pot. ‘rozgłosić, powtórzyć jakieś wiadomości nie dochowując tajemnicy’.

¹⁴ W słownikach nie zawsze zaznaczony został odcień augmentatywny, np. *wychłodzić* (= oziębnić).

¹⁵ W. ŚMIECH (1986: 40) wymienia czasownik *zamęczyć* w grupie ze znaczeniem ‘zabić, zamordować’.

W. ŚMIECH (1986: 70—71) wyodrębnia także grupy czasowników z przedrostkiem *roz(e)-* ze znaczeniem akcji, ukierunkowanej w różne strony, np. *rozbrzmieć, rozgrzmieć, rozkrzyżeć, rozpowiedzieć, roztelegrafować, roztrąbić*.

2.1.2.2. Augmentatywny rodzaj akcji (typ prefiksalno-postfiksalny)

Augmentatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim (typ prefiksalno-postfiksalny). W literaturze poświęconej badaniom nad rodzajami akcji do augmentatywnego RA wyrażanego czasownikami prefiksalno-postfiksalnymi zaliczone zostały różne grupy czasowników. M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 189—196) wyróżnia grupy terminatywno-duratywne (терминативно-продолжительные) i terminatywno-intensywne (терминативно-интенсивные) RA, tworzone za pomocą 7 przedrostków: *на-, вы-, раз- / рас-, за-, до-, из-, у-*, oraz postfiksów *-ся*. Grupy te charakteryzują się cechami ‘znaczna rozciągłość akcji powtarzającej się lub duratywnej’ lub ‘intensywność’ (*нагуляться, выплакаться, раскричаться, засидеться, добежаться, изголодаться, убежаться*)¹⁶. A.A. Zalizniak i A.D. Szmielow (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 116—118) podają warianty tego RA z tymi samymi przedrostkami: *на-* (*наестся*), *до-* (*дозвониться, договориться до абсурда*), *за-* (*засидеться*), *раз- / рас-* (*раскричаться*), a także z przedrostkami *из-* (*измучиться*), *у-* (*убежаться*), *вы-* (*выспаться*), wyrażające różne odcienie znaczenia intensywno-rezultatywnego.

W *Русской грамматике* pod redakcją N.Ju. Szwedowej (ШВЕДОВА, ред., 1980: 601—603) wśród szczególnie rezultatywnych RA (специально-результативные СД), w których znaczenie osiągnięcia rezultatu uszczegółowione jest dodatkowymi znaczeniami, wyróżnione zostały czasowniki intensywno-rezultatywnego RA, wyrażające całościowość i wyczerpanie rezultatu, dokładność, a czasami również ekspresywność akcji. N.S. Awiłowa — autorka rozdziału o RA — wylicza czasowniki prefiksalne i prefiksально-postfiksalne należące do danego RA, a wśród nich prefiksально-postfiksalne (10 grup) z następującymi prefiksami: *вы-* (*выспаться*), *до-* (*доиграться, дожидаться*), *за-* (*заговориться*), *из-* (pot. *исстрадаться*), *на-* (*начитаться*), *от-* (*отлежаться*), *про-* (*прокашляться*), *при-* (*приглядеться*), *раз-* (*разговориться*), *у-* (pot. *убежаться*)¹⁷.

W *Грамматике русского языка* wydanej w Pradze¹⁸ (BARNETOVÁ i in., red., 1970: 258—260) wyróżniono 8 typów słowotwórczych z następującymi przedrostka-

¹⁶ Wśród przykładów M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983) wymienia także czasowniki przedrostkowe z przedrostkiem *непе-* (сверхнормативно-длительный способ действия).

¹⁷ N.S. Awiłowa dodaje do przedrostków czasownikowych wymienionych przez M.A. Szelakina i A.A. Zalizniak i A.D. Szmielowa 3 inne przedrostki: *от-, по-, при-*, które w połączeniu z postfiksem *-ся* modyfikują znaczenie podstaw w kierunku augmentatywnym.

¹⁸ Intensywności towarzyszy niekiedy odcień zmiany cech wewnętrznych subiekta (BARNETOVÁ i in., red., 1970: 260).

mi: *вы-* (*выкричаться*), *до-* (*докричаться кого*)¹⁹, *за-* (*заждаться*), *из-* (*изголодаться*), *на-* (*настрадаться*), *от-* (*отдышаться*), *про-* (*прогуляться*), *у-* (*улечься*, *убегаться*).

Do augmentatywnego RA wyrażanego czasownikami prefiksally-postfiksally należą czasowniki oznaczające akcje zamknięte w sferze subiekta. Nazwana czasownikiem bazowym akcja aterminatywna jest realizowana tak długo, aż osiągnięciem określonej granicy, a w okolicznościach towarzyszących akcji nastąpi zmiana jakościowa uniemożliwiająca dalszą realizację akcji lub dalsza realizacja akcji nie będzie konieczna, ponieważ został osiągnięty rezultat optymalny / maksymalny.

H. SCHLEGEL (1999: 110) zalicza takie rodzaje akcji do kwalitatywnych i charakteryzuje je następująco: „In der Regel wird eine Handlung ohne innere Grenze (eine aterminative Handlung) so lange ausgeführt, bis ein bestimmtes Maß überschritten wird und in den Begleitumständen der Handlung ein qualitativer Umschlag erfolgt, der die weitere Ausführung der Handlung unmöglich oder unnötig bzw. ... ein »Optimum« oder »Maximum« der Handlung ermöglicht“.

Wśród augmentatywnego rodzaju akcji w języku rosyjskim wyróżniono następujące grupy: inicjalno-augmentatywną z prefiksem *раз-* / *рас-* (*расплаваться*)²⁰, saturatywną z prefiksem *на-* (*начитаться*), finalno-pejoratywną i finalno-melioratywną z prefiksem *до-* (*добегаться до простуды*, *дозвониться*), absorbcyjną z prefiksem *за-* (*зачитаться*) oraz grupę czasowników augmentatywnego rodzaju akcji z innymi prefiksami: *в-* (*всмотреться*), *вы-* (*выспаться*), *из-* (*изголодаться*), *об-* (*объестся*), *от-* (*отлежаться*), *при-* (*приглядеться*), *про-* (*прокашляться*), *у-* (*убегаться*).

Grupa saturatywna augmentatywnego rodzaju akcji w języku rosyjskim. Czasowniki grupy saturatywnej RA odznaczają się wysokim stopniem nasycenia subiekta akcją wyrażoną podstawą (powtarzającą się bądź długotrwałą), realizowaną w przedziale temporalnym o znacznej rozciągłości, co przejawia się poprzez osiągnięcie stanu zadowolenia, przesyty bądź zmęczenia subiekta (ШЕЛЯКИН, 1983: 189—190; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 116; СМЕРНОВ, 1991: 60). Takie czasowniki powstają od podstaw werbalnych, oznaczających mówienie i wydawanie dźwięków (pot. *наболтаться*, pot. *наговориться*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*наестся*, pot. *наиграться*, *начитаться*), zewnętrzne przejawianie uczuć (posp. *набеситься*, *наплакаться*), stan fizyczny i psychiczny subiekta (pot. *наголодаться*, pot. *нагруститься*), postrzeganie zmysłowe (*наслушаться*, *наглядеться*), położenie w przestrzeni (pot. *насидеться*), a także ruch nieukierunkowany (pot. *набегаться*, pot. *наездиться*).

¹⁹ Typ pośredni modyfikacyjno-mutacyjny (BARNETOVÁ i in., red., 1970: 244, 259).

²⁰ Charakterystyka grupy inicjalno-augmentatywnej została zamieszczona wśród modyfikacji fazowych.

Z derywacyjnego punktu widzenia wyróżnia się czasowniki prefiksально-постфиксальные (typ najbardziej produktywny) oraz czasowniki префиксальные (utworzone od podstaw zawierających постфикс -ся), np. *бегать* — *набегаться*, *воевать* — *навоеваться*, *стоять* — *настояться*; *купаться* — *накупаться*, *веселиться* — *навеселиться*²¹.

Czasowniki saturatywnego RA wyrażają znaczenie ‘osiągnąć stan zadowolenia lub przesyty w rezultacie realizacji akcji’, np. *наиграться* pot. ‘поиграть много, вдоволь’, *наслушаться* ‘вполне насладиться, насытиться, слушанием кого-, чего-либо’, *наговориться* ‘вдоволь поговорить’, *наохотаться* ‘поохотать много, вдоволь’:

Ну, приболел немного, зато дома с тобой побыл, с Саматом вволю наигрался.

(Ч. Айтматов: *Тополек мой в красной косынке*; БММ)

Юрий Андреевич видел его уже два или три раза и успел наговориться с ним, наохаться, наахаться и наохотаться.

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*; БММ)

por. także *навставаться*:

(...) дней много еще навстаешься

(НС, 11; СМ-84)

наобъясняться ‘вволю, вдоволь поговорить, выясняя отношения’ (СМ-79), *напереводиться*:

Заявитель (...) уехал — добился перевода из этих мест вообще. Товарищи по работе его вспоминают по-разному, Кто сочувственно: напереводился, мол, напонижился, наездился по разным ведомствам с письмами.

(Лит. газета, 24; СМ-77)

Znaczenie tych czasowników zawiera także odcień kwantytatywny (długotrwałości akcji, powtarzalności), por. *настрадаться* pot. ‘испытать слишком много страданий’, *накланяться* pot. ‘долго, много кланяться кому-л., униженно прося о чем-л.’:

Едут сюда чаще всего те, кто достаточно натерпелся, настрадался, кому другое лечение не принесло, увы, облегчения.

(В. Брумелъ, А. Лашпин: *Не измени себе*; БММ)

²¹ Niektóre z tych czasowników charakteryzują się podwójną motywacją, np. *целовать*, *целоваться* — *нацеловаться* (СМИРНОВ, 1991: 63).

Od saturatywów z przedrostkiem *на-* nie powstają wtórne formacje imperfektywne. Oto kilka wyjątków: *наедаться* ← *наестся*, *накуриваться* ← *накуриться*, *напиваться* ← *напиться*.

Z czasownikami tego rodzaju akcji używane są adwerbia wskazujące znaczny stopień zaabsorbowania akcją subiekta, nasycenia akcją i podkreślające długotrwałość akcji, np. *досыта*, *вдоволь*, *достаточно*, *до изнеможения*, *до отвала*, *до пресыщения*, *долго*, *слишком долго*, *по горло*, *до чертиков*:

*Но Антону были чужды военные забавы, он **наигрался** в них по горло.*

(М. Тырин: *Фантомная боль*; БММ)

*(...) я до чертиков **накурился** в самолете.*

(Ю. Бондарев: *Берег*)

*Он, вероятно, уже вдоволь **нагулялся** и хочет вернуться.*

(Дж. Коллинз: *Грешники*, Перев. с англ. А.Е.Герасимова; БММ)

*Я уже достаточно **накурился** за вечер. Я собираюсь совсем бросить курить.*

(С. Кинг: *Баллада о блуждающей пуле*; БММ)

Saturatywy powstają przede wszystkim od czasowników nieterminatywnych i nieprzechodnich. W niektórych przypadkach możliwe jest jednak tworzenie czasowników saturatywnych od podstaw przechodnich (i terminatywnych), np. *курить сигареты* — *накуриться*, *косить траву* — *накоситься*.

Grupa finalno-pejoratywna i finalno-melioratywna augmentatywnego rodzaju akcji w języku rosyjskim. Wśród czasowników z formantem *до-* + *-ся* wyróżnić można dwie podgrupy: finalno-pejoratywną i finalno-melioratywną.

Podgrupa finalno-pejoratywna (*долежаться до головной боли*) wyraża znaczenie ‘doprowadzić do niepożądanych skutków poprzez nadmierną realizację akcji wyrażoną w podstawie’ (‘niepożądany rezultat’, ‘zwiększona intensywność’ / ‘zbyttnia rozciągłość interwału wypełnionego akcją’). A.W. Isachenko (ИСАЧЕНКО, 1960: 250) przypisuje tym czasownikom znaczenie niepożądanego rezultatu. Na komponent ‘rozciągłość interwału wypełnionego akcją’ zwrócił uwagę A. BOGUSŁAWSKI (1963). A.W. Bondarko i Ł.Ł. Bułanin (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 18) podkreślają komponenty ‘długotrwała akcja’ i ‘niepożądany rezultat’ jako skutek zbytniego wysiłku²². N.S. Awiłowa (ШВЕДОВА, ред., 1982: 602) eksponuje zaś intensywność akcji²³.

Niepożądana sytuacja przejawia się poprzez zmęczenie subiekta (*дописаться до переутомления*), zły stan zdrowia (*добежаться до простуды*), rzadziej — negatywne skutki społeczne (*довороваться до*

²² A.W. Bondarko i Ł.Ł. Bułanin podkreślają, iż formy niedokonane są rzadko używane.

²³ Czasowniki tej grupy zostały dokładnie opisane przez M. RUTKOWSKĄ (1981).

тюрьмы). Oto kilka przykładów: *добриться / добриваться* ‘бреясь, получать какие-либо нежелательные результаты’:

Добриться до раздражения кожи.

(БТС)

докричаться ‘криком довести себя до какого-л. состояния, до каких-л. неприятных последствий’:

Докричался до того, что охрип.

(Е. Весник: *Дарю, что помню*; БММ)

допить rot. ‘неумеренным употреблением спиртных напитков довести себя до неприятных последствий’, *догулять* rot. ‘гуляньем довести себя до неприятных последствий’:

Допился он и догулялся до крайности.

(В. Астафьев: *Веселый солдат*. «Новый мир» 1998, № 5—6; НКРЯ)

добегаться ‘довести себя до каких-л. неприятных последствий’:

И добегался: пришлось отправиться на юг лечить легкие.

(А. Глебова: *Раствор Челентано*. «Домовой», 4 II 2002; НКРЯ)

доработаться rot. ‘чрезмерной работой довести себя до неприятных последствий’:

*Наконец, после многочисленных изменений, после переработки ряда глав и сцен рукопись романа была отправлена издателем. А сам писатель оказался прикованным к постели: он доработался до полного изнеможения*²⁴.

(С. Иванько: *Биография Джона Стейнбека*; БММ)

Niektóre czasowniki mogą wyrażać znaczenie zarówno negatywne, jak i pozytywne, np. *докричаться* 1. rot. ‘крича. зовя кого-л., заставить услышать, откликнуться, прийти; дозваться’; 2. ‘криком довести себя до кокого-л. состояния, до каких-л. неприятных последствий’, *доработаться* 1. rot. ‘чрезмерной работой довести себя до неприятных последствий’, 2. przestarz. ‘дойти в процессе работы до какого-л. результата’.

W zależności od stopnia wyrażania znaczenia negatywnego wśród czasowników bazowych wyróżnić można następujące grupy: czasowniki od podstaw oznaczających akcje negatywne bądź z silnym ładunkiem ujemnym, np. *договораться, доссориться, довраться*, bądź ze słabym ładunkiem ujemnym, np. *доболтаться, дофилософствоваться, досочиняться*, a także czasowniki od podstaw oznaczających czynności neutralne, np. *долежаться, досидеться*,

²⁴ Także *дооткладываться* rot. ‘прийти к какому-л. отрицательному результату, откладывая исполнение чего-л. много раз’ (НС-70).

донется, докачаться, oraz zawierających zabarwienie pozytywne lub jemu bliskie, np. *доработаться, дохозяйничаться* (RUTKOWSKA, 1981: 27—28).

Z derywacyjnego punktu widzenia czasowniki te powstają zarówno od podstaw niezwrotnych (*гулять* → *догуляться*, *работать* → *доработаться*, *воевать* → *довоеваться*), jak i zwrotnych (*бриться* → *добриться*, *целоваться* → *доцеловаться*, *купаться* → *докупаться*).

Czasowniki grupy finalno-melioratywnej (typ *дозвониться*) ze znaczeniem ‘osiągnąć jakiś cel w rezultacie wykonania długotrwałej i intensywnej akcji oznaczonej czasownikiem motywującym’ derywowane są od podstaw odnoszących się do aktywnego uczestnictwa w akcji subiektu, których realizacja doprowadza do osiągnięcia celu, takich jak: *ждать* (кого-, чего-либо), *стучать* (во что), *искать* (кого-, что-либо), *звонить* (кому), np. *дождаться* ‘провести время в ожидании, ожидать кого-, чего-либо’ (БАС):

Он просто ждал остановки, а когда дождался, и двери растворились, то сделал два шага вперед

(Е. Бенилов: *Человек, который хотел понять все*; БММ)

достучаться pot. ‘долго, настойчиво стуча, добиться того, чтобы услышали’:

Участковый уполномоченный Анискин минут десять тарабанил в двери стригановского дома, пока достучался.

(В. Липатов: *Деревенский детектив / Три зимних дня* (1967—1968); НКРЯ)

доискаться pot. ‘упорно разыскивая, найти, отыскать’:

*Эти люди (...) были на свободе, их не доискались. А Петр Григорьевич доискался*²⁵.

(Л. Карелин: *Змеелов*, s. 110)

Augmentatywny odcień znaczeniowy staje się szczególnie widoczny przy zestawieniu tych czasowników z czasownikami dokonanymi wyrażającymi rezultat akcji: *искать* — *найти* — *доискаться*, *будить* — *разбудить* — *добудиться* (ПЕТРУХИНА, 2000: 214).

Группа абсорбционная augmentативного родажу акци в языке росыжским. Czasowniki z przedrostkiem *за-* i postfiksem *-ся* wyrażają znaczenie ‘zaabsorbować się akcją wyrażoną podstawą w rezultacie długotrwałego i / lub intensywnego jej wykonywania’, np. *загуляться* pot. ‘слишком долго пробыть на прогулке’, *замечтаться* ‘погрузиться в мечты’, *засмотреться* ‘глядя на кого-, что-л., увлечься, забыться’, *заслушаться* ‘увлечься, слушая что-л.’:

²⁵ Por. także: *дотолкаться* rozp. ‘сильно толкая кого-либо, разбудить’, *донюхаться* ‘усиленно нюхая, определить, почувствовать запах кого-, чего-либо’, *доиграться* ‘достичь полного совершенства в какой-либо игре’, *домахаться* ‘подавая сигнал посредством махания чем-либо, достигнуть намеченной цели’.

Он играл долго, я заслушался.

(БТС)

Я про парня забыл, заслушался, глядь, а котелок выкипел.

(Е. Гришковец: *Зима*; БММ)

зачитаться pot. ‘читая, увлечься; провести длительное время за чтением’:

*Владимир зачитался, и позабыл все на свете, погрузись душою в мир семейственного счастья*²⁶.

(А. Пушкин: *Дубровский*; БММ)

Часовники tej grupy wyrażają także znaczenie ‘stracić siły wskutek wykonywania długotrwałej i nadmiernej akcji wyrażonej w podstawie’, np. *забегаться* pot. ‘утомиться, устать от длительной беготни’, *заиграться* ‘утомиться от долгой игры’²⁷.

Часовники grupy absorbcyjnej motywowane są niedokonanymi czasownikami, przeważnie kategorii *imperfectiva tantum*, nieprzechodnimi, rzadziej przechodnimi oznaczającymi: położenie w przestrzeni (*залежаться, засидеться*), procesy myślowe (*задуматься*), percepcję zmysłową (*заслушаться, засмотреться*), ruch nieukierunkowany (*забегаться*), zewnętrzne przejawianie uczuć (*заплакаться*), zajęcie (*загуляться, зачитаться*).

Wtórne formacje imperfektywne używane są w znaczeniu iteratywnym, np.:

«Экзодус» нельзя было иметь в Советском Союзе, это было опасно, но тысячи людей, несмотря на опасность, зачитывались этим романом, переведенным на русский язык с ввозимых тайком англоязычных копий.

(С. Фрумкин: *Об интеллекте нашей „Intelligence“*.
«Вестник США», 29 X 2003; НКРЯ)

(...) все эти полтора месяца. Я засиживался до поздней ночи, обложившись ворохом бумаг и стопками книг и журналов, (...)

(Б. Бондаренко: *Пирамида*; БММ)

Grupa czasowników augmentatywnego rodzaju akcji z innymi prefiksami w języku rosyjskim.

Тип в- + -ся. Часовники z formantem в- + -ся wyrażają znaczenie ‘wglębić się, wniknąć w coś wykonując akcje wyrażoną podstawą’, np. *вдуматься* ‘думая, углубиться, вникнуть во что-либо’, *вглядеться* ‘всмотреться’, *всмотреться* ‘напрячь зрение и внимание, чтобы рассмотреть что-л.; вглядеться’, *вчитаться* pot. ‘читая, вникнуть в содержание, уяснить смысл читаемого’: *Вчитаться в текст* (БТС):

²⁶ Takie czasowniki są używane z adwerbiami typu *слишком, очень, совсем, до того, что..., так, то..., до упаду*, a także *надолго, крепко, глубоко*.

²⁷ Niektóre czasowniki wyrażają oba znaczenia, por. *заиграться* ‘увлечься игрой’ i ‘утомиться от долгой игры’.

*Я **вдумался** в свое положение и понял, что привыкаю к вредному образу жизни (...)*

(Д. Лондон: *Зеленый Змий*; БММ)

*Дух Энтони существовать не могло. Он внимательно **вгляделся** в лицо на фотографии.*

(А. Азимов: *Странник в раю*; БММ)

Czasowniki te zawierają odcień inicjalny, np. *вдуматься* ‘начать вдумываться’, *вчитаться* ‘начать вчитываться’.

Podstawami są czasowniki percepcji zmysłowej, np. *вглядеться*, *всмотреться*, *внюхаться*, wyrażające procesy myślowe, np. *вдуматься*, oraz oznaczające zajęcia, np. *вчитаться*, *вработаться*, *вкоститься*.

Wtórne formacje imperfektywne od czasowników precepcyjnych i oznaczających procesy myślowe mogą być użyte w znaczeniu procesywnym:

***Вглядывался** в сумеречное зеркало, **вдумывался**, искал причину странного своего состояния.*

(Е. Парнов: *Третий глаз*; НКРЯ)

*Он шел и **внюхивался**, **всматривался**, озибался, (...) огибал открытые места, прятался в ельниках.*

(В. Распутин: *Живи и помни*; НКРЯ)

Тип вы- + -ся. Czasowniki z formantem *вы-* + *-ся* oznaczają osiągnięcie stanu wysokiego nasycenia skutkami długotrwałej, intensywniej i wyczerpującej akcji wyrażanej podstawą, np. *выкричаться* rot. ‘выразить, излить в крике то, что вызывает страдание, возмущение и т.п.’, *выплакаться* rot. ‘излить свое горе, обиду и т.п. в слезах; перестать плакать, наплакаться’, *вылежаться* rot. ‘пролежать сколько нужно (до определенного срока, состояния, качества)’, *выбегаться* rot. ‘утратить способность бегать, бежать дальше (от усталости)’:

*Постепенно он утомился, **выкричался** и притих.*

(А. Бушков: *Анастасия*; БММ)

*И опять залился слезами, и опять заплакала я. Обнял меня батюшка крепко и над головой моей **выплакался**.*

(П. Мельников-Печерский: *В лесах*; НКРЯ)

Podstawami są czasowniki oznaczające położenie w przestrzeni (*вылежаться*, *высидеться*), ruch nieukierunkowany (*выбегаться*, *выездиться*), wydawanie dźwięków i mówienie (*выболтаться*, *выкричаться*), fizyczny i psychiczny stan subiekta (*выспаться*, *выстрадаться*), spędzanie czasu (*выгуляться*).

Тип из- + -ся. Czasowniki z formantem *из-* + *-ся* mają dwa znaczenia: ‘dojście do niepożądanego stanu (zmęczenia, wyczerpania, nieprzydatności) w rezultacie długotrwałej i intensywniej akcji wyrażonej podstawą’, np.

избегаться pot. ‘устать, измучиться от беготни’, *изнервничаться* pot. ‘стать крайне нервным от постоянных волнений и беспокойств; устать от нервного напряжения’, *изработаться* pot. ‘потерять силу, здоровье от долгой, напряженной работы’:

Сам он до того изнервничался, до того избегался, наголодовался в придонских степях, что появились у него мозоли на ногах и на руках, по телу пошли чирьи.

(В. Астафьев: *Пастух и пастушка*; БММ)

Ожидание показалось мне бесконечным, и я основательно изнервничался к тому времени.

(Д. Хэдли Чейз: *Сильнее денег*; БММ)

oraz ‘nabycie określonych cech (zwykle negatywnych) wskutek długotrwałej i intensywnej akcji wyrażonej podstawą’, np. *избродяжничаться* pot. ‘привыкнуть к бродяжничеству, стать неисправимым бродягой’ (БАС), *измошенничаться* pot. ‘сделаться мошенником; исплutowаться’ (БАС), *исподличаться* pot. ‘стать отъявленным негодяем, подлецом’ (БАС), por. także *испереживать* ‘измучиться от переживаний’ (СМ-83).

Часовники drugiej grupy motywowane są semantycznie odpowiednimi rzeczownikami i przysłówkami, np. *извороваться* pot. ‘сделаться неисправимым вором; привыкнуть к воровству’ (← *вороваться* ← *вор*); *изманерничаться* pot. ‘стать манерным’ (← *манерничать* ← *манерный*). Natomiast podstawami czasowników pierwszej grupy są czasowniki niedokonane intransytywne, oznaczające stan psychiczny subiekta, np. *изгореваться*, *исстрадаться*, rzadziej — inne czasowniki, np. ruchu nieukierunkowanego (*избегаться*), położenia w przestrzeni (*излежаться*).

Тип об- (о-) + -ся. Часовники z formantem *об-* (*о-*) wyrażają znaczenie ‘zaszkodzić sobie na skutek nadmiernej, zbyt intensywnej akcji wyrażanej podstawą werbalną’, np. *объестся* ‘съесть слишком много’:

Действительно, у Хоттабыча был сильный жар. Старик здорово обьелся мороженым.

(Л. Лагин: *Старик Хоттабыч*; БММ)

обкуриться pot. ‘курить слишком много, причинить себе вред’:

Может, он что-то принимал? Нанюхался, обкурился, — Вудроу сам не понимал, зачем он все это говорит. ...

(Д. Ле Карре: *Верный садовник*; БММ)

обнюхаться posp. ‘понюхав чего-либо слишком много, повредить себе’: *Обнюхаться табаком* (БТС), а także ‘przywyknąć do akcji wyrażonej czasownikiem podstawowym’, np.: *obleжаться* ‘привыкнуть у лежанию’, *обработаться* ‘привыкнуть к работе’.

Podstawami są czasowniki przechodnie niedokonane, oznaczające zaspokojenie potrzeb fizycznych subiekta (*объесться, опиться*), rzadziej — inne czasowniki (*обкуриться*).

Тур *от-* + *-ся*. Czasowniki z formantem *от-* + *-ся* wyrażają znaczenie ‘wrócić do normalnego stanu wskutek długotrwałej lub intensywnej akcji wyrażonej podstawą werbalną’, np. *отоспаться* ‘поспать вдоволь после недосыпания’ (БАС), pot. *отлежаться* ‘лежа, восстановить силы, оправиться (от усталости, болезни и.т.п)’ (БАС):

И еще как-то раз после бани температура высоченная поднялась, но ничего, отлежался.

(Г. Ковальская: *Облава*. «Еженедельный журнал», 2 IV 2003; НКРЯ)

отдышаться ‘восстановить ровное и спокойное дыхание после нарушения, перебоев дыхания’ (БАС):

Отдышался он немного — дальше пошел.

(Е. Шварц: *Сказка о потерянном времени* [1940—1950]; НКРЯ)

Podstawami są nieprzechodnie czasowniki niedokonane oznaczające położenie w przestrzeni (*отлежаться, отстояться*), fizyczny stan subiekta (*отоспаться*), rzadziej inne czasowniki (*отдышаться, отъесться*).

Тур *при-* + *-ся*. Czasowniki z formantem *при-* + *-ся* oznaczają bądź ‘wykonać dokładnie, uważnie czynność wyrażoną podstawą w celu postrzeżenia kogoś lub czegoś’, np. *присмотреться* ‘пристально, внимательно всмотреться, чтобы увидеть, разглядеть кого-, что-л.’, *прислушаться* ‘напрячь слух, чтобы услышать’, bądź ‘przyzwyczaić się do czegoś wskutek długotrwałego wykonywania akcji wyrażonej podstawą’, np. *придышаться* разг. ‘привыкнуть к какому-либо запаху (обычно неприятному)’, *прижиться* ‘прожив где-л. некоторое время, приспособиться, привыкнуть к этому действию’.

Niektóre czasowniki wyrażają oba znaczenia: *приглядеться* 1. ‘внимательно разглядеть, взглядеться, чтобы рассмотреть, увидеть кого-что-либо’: *Приглядеться внимательно к следам*, 2. ‘освоится с кем-, чем-л., привыкнуть, часто видя, встречая’: *К беспорядкам давно все пригляделись*; *прислушаться* 1. ‘напрячь слух, чтобы услышать’: *Прислушаться к тихой мелодии*, 2. pot. ‘привыкнуть к каким-л. звукам, перестать замечать их’: *Прислушаться к шуму улицы* (БТС).

W znaczeniu pierwszym podstawami są czasowniki percepcyjne, np. *приглядеться, прислушаться*, w znaczeniu drugim — w jednostkowych przypadkach formacje powstają od podstawy percepcyjnej (*принюхаться*), od podstaw ze znaczeniem ‘być, istnieć’ (*прижиться*) oraz stanowych (*притерпеться*).

Тур *про-* + *-ся*. Czasowniki z formantem *про-* + *-ся* wyrażają znaczenie ‘powrócić do normalnego stanu poprzez wykonywanie czynności nazwanej podstawą’, np. *проспаться* pot. ‘прийти в трезвое состояние после сна’:

*А я-то что, в сон меня опять кинуло, а как **проспался**, так и понял я все, говорит.*

(Н. Оленцова: *Дар Божий*. «Октябрь» 2001, № 12; НКРЯ)

прокашляться ‘прочистить кашлем горло от мокроты, от чего-л. мешающего’: *Оратор перед выступлением прокашлялся* (БТС); *прокричатся* pot. ‘покричав, успокоиться; выкричатся’, *проплакаться* pot. ‘поплакав, успокоиться; выплакаться’:

*Заплакала только. А когда **проплакалась**, включили они телевизор, и Толик смотрел кино, (...)*

(А. Лиханов: *Лабиринт*; БММ)

Podstawy oznaczają stan fizyczny subiekta (*проспать*, *проплакаться*), wydawanie dźwięków (*прокричатся*) i inne (*прокашляться*).

Тип у- + -ся. Czasowniki z formantem у- + -ся wyrażają skrajny stopień intensywności akcji, związany z niemożnością kontynuowania akcji, zmęčeniem subiekta, np. *убегаться* pot. ‘утомиться от беготни’: *Так убегался, что теперь и встать не в силах* (БТС), *упрыгаться* pot. ‘устать, утомиться прыгая’: *Дети упрыгались*. (БТС), *уходиться* pot. ‘устать, утомиться от ходьбы или работы’:

*За день так **уходишься**, что еле-еле до постели дотащишься!*

(БТС)

*За каких-нибудь полмесяца Паныкин так **убегался**, измотался, организуя сетевязальное дело, что даже во сне ему мерещились эти окаянные, как он говорил, рюжи.*

(Е. Богданов: *Поморы*; БММ)

*Сильно **уходился** он, но стихийная натура все-таки прорывалась.*

(К. Станюкович: *Беспокойный адмирал*; БММ)

Jednostkowe czasowniki wyrażają dodatkowy odcień ‘wygodnie’: *Улечься (в траву)* ‘удобно лечь, усесться’.

Podstawami są czasowniki intransytywne oznaczający ruch nieukierunkowany (*убегаться*, *уездиться*), zajęcie, rozrywkę (*упрыгаться*, *упиться*), jednostkowe czasowniki utworzone od podstaw oznaczających położenie w przestrzeni (*усесться*).

Augmentatywny rodzaj akcji w języku polskim (typ prefiksально-постфиксальный). W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, 1998: 550—551) wśród formacji charakterystyki bezwzględnej, należących łącznie z formacjami charakterystyki względnej do formacji, w których formanty prefiksalne i prefiksально-постфиксальные charakteryzują stopnie intensywności oraz efektywności akcji, derywaty wyrażające wzmocnienie intensywności akcji podstawowej wprowadzane są przez formanty prefiksalne z 6 prefiksami *na-*

(*nabiegać się*), wy- (*wyleżeć się*), z- / s- (*schodzić się*), w- (*wpatrzeć się*), za- (*zashuchać się*), roz- (*rozśpiewać się*) i postfiksem *się*²⁸.

Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 215—249) charakteryzując czasowniki intensywno-rezultatywnego RA w języku polskim ze znaczeniem intensywności, wyróżnia czasowniki z przedrostkami: *do-* (*dobudzić się*, *dokrzyczeć się*), *na-* (*nachorować się*, *nagłodować się*), *za-* (*zapatrzeć się*, *zamarzyć się*) oraz wy- (*wydrzemać się*, *wykrzyczeć się*).

Do augmentatywnego RA wyrażanego poprzez przyłączenie prefiksu i postfiksu do podstawy zaliczone zostały następujące grupy: inicjalno-augmentatywna z przedrostkiem *roz-* (*rozplakać się*)²⁹, saturatywna z przedrostkiem *na-* (*nabiegać się*), finalno-pejoratywna i finalno-melioratywna z przedrostkiem *do-* (*doigrać się*, *dodzwonić się*), absorbcyjna z przedrostkiem *za-* (*zaczytać się*) oraz czasowniki z innymi prefiksami: *ob* (*o-*) (*objeść się*), *od-* (*odleżeć się*), *przy-* (*przysłuchać się*), *u-* (*ubiegać się*), *w-* (*wczytać się*), *wy-* (*wyplakać się*), *z-* (*zjeździć się*).

Grupa saturatywna augmentatywnego rodzaju akcji w języku polskim.

Czasowniki grupy saturatywnej augmentatywnego RA w języku polskim zawierają przedrostek *na-* i zaimek zwrotny *się* (por. WRÓBEL, 1998: 550; СТРЕКАЛОВА, 1979: 223—233³⁰).

Takie czasowniki wyrażają znaczenia: osiągnięcie stanu zadowolenia z pograżenia się w akcję lub stanu przesytu w wyniku wykonywania (w dostatecznej mierze lub w nadmiarze) akcji wyrażonej podstawą, długotrwałość akcji, powtarzalność oraz inne odcienie kwantyfikacyjne³¹, por. *naczytać się* pot. ‘dużo przeczytać, zwykle książek’, *nagadać się* pot. ‘powiedzieć tyle, że już się ma dość; porozmawiać, pogadać z kimś dużo, do woli’, *nahulać się* pot. ‘spędzić wiele czasu na hulaniu, na zabawach, rozrywkach, hulankach’, *najeździć się* pot. ‘spędzić dłuższy czas na jeżdżeniu, zmęczyć się jeżdżeniem’, *naprosić się* pot. ‘prosić o coś długo, natarczywie lub prosić wielokrotnie’, *nacierpieć się* książk. ‘przeżyć wiele cierpień fizycznych lub psychicznych’:

Ileż nacztyliśmy się na temat dowództwa niemieckiego, które w swój plan operacyjny wciągało każdą katedrę francuską, byle jej nie uszkodzić.

(K. Wyka: *Wyznania uduszonego*; Korpus PWN)

²⁸ Autor wymienia także czasowniki typu *doczekać się kogoś*, *dodzwonić się do kogoś* (WRÓBEL, 1998: 559) ze znaczeniem osiągnięcia celu mimo pewnych trudności, za pomocą akcji podstawy. Takie czasowniki odnoszą się do nazw akcji kreatywnych. Natomiast czasowniki typu *rozpić kogoś* są derywatami wstecznymi od czasowników procesualnych, por. *rozpić się* → *rozpić kogoś*, *rozgniewać się* → *rozgniewać kogoś* (WRÓBEL, 1998: 551).

²⁹ Grupa inicjalno-augmentatywna została scharakteryzowana wśród inicjalnego rodzaju akcji.

³⁰ Z. Striekałowa pisze o postfiksie *się*.

³¹ W. ŚMIECH (1977: 129) podkreśla, że poczucie wysiłku subiekta może być związane z pewnym utrudnieniem i przesytem czynnością, np. *napracował się*, *naspacerował się*.

*Przez tydzień protestów z konieczności **najeździli się** rowerami, więc woleli jak co dzień postać w samochodowych korkach.*

(„Rzeczpospolita”, 23 IX 2000; Korpus PWN)

*Sam **napracowałem się** w życiu niemało, **nacierpiałem się** głodu i biedy, nie byłem szczęśliwy, nie będę szczęśliwy.*

(IPI PAN)

Odcień znaczeniowy zależny jest od charakteru podstawy, np. stan zadowolenia (*najeść się, natańczyć się*) lub niezadowolenia (*napokutować się, nacierpieć się*).

W. ŚMIECH (1986: 47—48) wyróżnia czasowniki z przedrostkiem *na-* i zaimkiem *się* wskazujące na intensywność samej czynności prowadzącej do jej nadmiaru, przesytu, utrudzenia, a wśród tychże formacji pochodne od prostych czasowników przechodnich, np. *naczytać się książek, napalić się papierosów, naopowiadać się bajek, naśpiewać się piosenek*, od czasowników nieprzechodnich, np. *nabiedować się, nabiedzić się, nadrzeć się, nadziękować się, nacierpieć się, nacieszyć się*, od wtórnych imperfektywów przechodnich, np. *napowtarzać się przestroż, i nieprzechodnich, np. nadowiadawać się, nawygrażać się, nauganiać się, nauwijać się, nawygrażać się*.

Czasowniki saturatywne używane są ze wskaźnikami adverbialnymi typu *do woli, dosyć, dużo, długo, wiele (razy), do zmęczenia, przed dłuższy czas*, por. np.:

***Napłakał się** dość w życiu i swoich piosenkach, odtąd już nie będzie...*

(<http://www.oceandvd.pl>)

*Zabrakło nam dziesięciu minut. Trochę nas ta porażka boli, bo **nabiegaliśmy się co niemiara**, mieliśmy nadzieję na utrzymanie remisu i pierwszego miejsca w grupie.*

(„Rzeczpospolita”, 13 X 2005; <http://www.rzeczpospolita.pl>)

Z derywacyjnego punktu widzenia można wyróżnić formacje prefiksально-постфиксальные (typ najbardziej produktywny) oraz formacje префиксальные, np. *siedzieć — nasiedzieć się, czytać — naczytać się, głodować — nagłodować się, błakać się — nabłakać się, cieszyć się — nacieszyć się, klócić się — nakłócić się, śmiać się — naśmiać się*³².

Saturatywa powstają od podstaw oznaczających położenie w przestrzeni (*nasiedzieć się, nastać się*), postrzeganie zmysłowe (*nasłuchać się, nawąchać się*), stan fizyczny i psychiczny (*nachorować się, nacierpieć się*), zewnętrzne przejawianie uczuć (*napłakać się, naszłoć się*), wydawanie dźwięków, w tym zachowania werbalne (*nakrzyczeć się*), ruch nieukierunkowany (*najeździć się, nabiegać się*), zajęcie, rozrywkę (*natańczyć się, naczytać się*), przyjmowanie pokarmów (*najeść się*).

³² Por. także podwójną motywację *całować, całować się — nacałować się*.

W języku polskim występują dwuprzedrostkowe czasowniki saturatywne, np. *nawyczekać się* ‘długo, wiele razy wyczekać, znużyć się wyczekiwaniem’ (Dor), *nawychwalać się* ‘nasycić się chwaleniem czego, mieć dość chwaleń’ (Dor), *nawygrażać się* pot. ‘wypowiedzieć wiele gróźb, pogroźek’, *naubijać się* ‘ubić wiele czegoś, zmęczyć się ubijaniem czegoś’: *Naubijać się piany do ciasta* (D), *nawyklócać się* pot. ‘pokłócić się zawzięcie wiele razy’: *Nawyklócać się o podwyżkę*; *Nawyklócać się z kolegami* (D), a także *nauganiać się*, *nazbierać*, *naprzybijać*, *nazgromadzać*³³.

Czasowniki saturatywne w języku polskim tworzone są od podstaw nieterminatywnych i nieprzechodnich, ale w niektórych przypadkach możliwe jest tworzenie saturatywów od podstaw przechodnich (i terminatywnych), np. *czytać książkę* — *naczytać się książek*, *kosić trawę* — *nakosić się*: *Nakosił się przez cały dzień* (D).

W słowniku neologizmów (NS 1985—1992) również odnotowano następujące przykłady saturatywów: *nahandlować się* ‘wystarczająco długo zajmować się handlem, mieć go dość’:

(...) **nahandlujemy się** do woli ze wszystkimi obszarami płatniczymi...

(„Polityka” 1989, nr 6)

namarudzić się pot. ‘wielokrotnie, do znudzenia mówić o czymś’:

W innych przemysłach projektant się musi nachodzić i namarudzić, żeby ktoś chciał zauważyć i poprzeć jego koncepcję.

(„Sztandar Młodych” 1986, nr 201)

naprześladować się:

(...) ileż to **się** trzeba **namordować**, **naprześladować**, **namęczyć**, aby być naprawdę nietolerancyjnym!

(„Polityka” 1987, nr 30)

W. COCKIEWICZ (2000: 235—236) podaje przykłady saturatywów nieodnotowanych w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego, np. *nakłamać się*: *Rząd ma nowego rzecznika, ten stary się już dosyć nakłamał*; *nawalczyć się*: *Co ja się naużerałem, nawalczyłem...*

Wtórne formacje imperfektywne od saturatywów nie powstają. Wyjątkiem są *najadać się* ← *najeść się* oraz *napijać się* (← *napić się*), odnotowane z kwalifikatorem „przestarzałe” (Dor).

Grupa finalno-pejoratywna i finalno-melioratywna augmentatywnego rodzaju akcji w języku polskim. Niewielka liczba czasowników o finalno-pejoratywnym znaczeniu z przedrostkiem *do-* i postfiksem *się* charakteryzuje się następującymi cechami: ‘negatywny rezultat akcji’, ‘wzmozżona intensywność’,

³³ Por. ŚMIECH, 1977: 129—134.

‘długotrwałość akcji’, np. *doigrać się* książk. ‘doczekać się przykrych następstw złego lub lekkomyślnego postępowania, ponieść skutki takiego postępowania’: *Dzieci psociły, aż się w końcu doigrały* (D), *dowojować się* pot. ‘wojując, walcząc, zyskać coś lub stracić’: *Dowojował się orderów. Zadzierał z nauczycielem i dowojował się — nie zdał* (D)³⁴.

W języku polskim znacznie liczniejsza jest podgrupa finalno-melioratywna o znaczeniu ‘osiągnąć cel w wyniku długotrwałej (intensywnej) czynności’ (często z dodatkowym komponentem ‘przezwyciężyć trudności’) (ŚMIECH, 1986: 91—92³⁵; OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1983: 121—122), np. *doliczyć się* pot. ‘licząc, dowiedzieć się, ile czegoś jest, ustalić liczbę, stan czegoś’: *Z trudem doliczył się, ile jest w kasie* (D), *doszukać się* ‘szukając odnaleźć coś’, *dodzwonić się* pot. 1. ‘uzyskać połączenie telefoniczne’, 2. ‘dzwonieniem przywołać kogoś do drzwi i spowodować ich otwarcie’, *dostukać się* pot. ‘stukając do drzwi, okna itp., osiągnąć to, że się będzie usłyszanym, że ktoś je otworzy’:

W przedstawionych planach finansowych trudno doszukać się oszczędności, o które apelował rząd.

(„Rzeczpospolita”, 1 VI 2001; Korpus PWN)

Tym razem Jakub spędził przy telefonie piętnaście minut, zanim dodzwonił się do Stanów.

(M. Saramonowicz: *Siostra*; Korpus PWN)

*Okolo północy ledwie dostukał się do hotelu*³⁶.

(Prus; СТРЕКАЛОВА, 1979: 217)

Od niektórych z tych czasowników możliwe jest utworzenie wtórnych formacji imperfektywnych, np. *doczekać się — doczekiwać się, dodzwonić się — dodzwaniać się, dopytać się — dopytywać się*:

Dopytywał się troskliwie o drobne szczegóły, wchodził w detale, wglądał w drobiazgi.

(Žer; СТРЕКАЛОВА, 1979: 222)

A gdy już członek spółdzielni doczekiwał się realizacji umowy, musiał za nowe mieszkanie płacić czynsz o wiele wyższy, niż ten, jakim były obciążone tzw. mieszkania kwaterunkowe (...)

(www.spoldzielniemieszkaniowe.pl)

³⁴ Czasownik *dowojować się* wyraża znaczenie pejoratywne i melioratywne.

³⁵ W. ŚMIECH (1986: 91—92) wyróżnia wśród nich pochodne od czasowników przechodnich, np. *dobadać się, doprosić się, doszukać się*, i od nieprzechodnich, np. *dodzwonić się, domysleć się, dostukać się*.

³⁶ B. OSTROMĘCKA-FRĄCZAK (1983: 122) pisze o wyjątkowo silnej ekspansji tego typu słowotwórczo-semantycznego. „Olbrzymia ilość konstrukcji analogicznych powstała w wyniku analogii od czasowników *dowiedzieć się* i *dostać się*”.

Grupa absorbcyjna augmentatywnego rodzaju akcji w języku polskim.

Czasowniki grupy absorbcyjnej intensywno-rezultatywnego RA wyrażają dwa znaczenia: pierwsze ‘pograć się całkowicie w akcję, zaabsorbować się akcją poprzez długie i intensywne wykonywanie akcji wyrażonej podstawą’, np. *zacztać się* ‘zagłębić się w czytaniu czegoś bardzo interesującego i nie reagować na to, co się dzieje dookoła’, *zapatrzeć się* ‘zatrzymać na kimś lub na czymś wzrok i długo, z uwagą lub z zadumą mu się przyglądać’, *zamyślić się* ‘pograć się w myślach, w zadumie’, drugie — ‘zmęczyć się, stracić siły wskutek długotrwałej i nadmiernej akcji wyrażonej w podstawie’, np. *zapracować się* ‘zniszczyć zdrowie, stracić siły, przemęczyć się nadmierną pracą’:

Staruszka zapatrzyła się w kąt przy piecu, a potem wykonała taki gest, jakby coś pogłaskala na kolanach.

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 136)

Zapatrzyłem się w okno, za nim park.

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 92)

Zamyślił się jakoś, wpadł w siebie...

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 67)

Czasowniki te motywowane są niedokonanymi czasownikami, przeważnie należącymi do kategorii *imperfectiva tantum*, nieprzechodnimi, rzadko przechodnimi, oznaczającymi: położenie w przestrzeni (*zasiedzieć się*), procesy myślowe (*zamyślić się*), percepcję zmysłową (*zаслу́chać się*), ruch nieukierunkowany (*zalać się*), zewnętrzne przejawianie uczuć (*zaplakać się*), zajęcie (*zacztać się*, *zapracować się*).

Wtórne formacje imperfektywne używane są w znaczeniu iteratywnym, np.:

Często zasiadywał się u mnie opowiadając zabawne historie.

Zaczytywałem się do bólu głowy, do wariacji w powieściach historycznych.

(A. Małyszko: *Listy*, s. 323; Dor)

Matka zapracowywała się od świtu do nocy, aby w domu było czysto, aby każdy miał, co mu było potrzeba.

(A. Kowalska: *Na rogatce*, s. 108; Dor)

Grupa czasowników augmentatywnego rodzaju akcji z innymi prefiksami w języku polskim.

Typ ob- (o-) + się. Czasowniki z formantem *ob-* (*o-*) + *się* wyrażają znaczenie ‘wykonać czynność nazwaną podstawą do przesady, w nadmiarze, powyżej granic normy’, a także wykonanie tej czynności powoduje negatywne skutki dla subiektu, np. *objeść się* pot. ‘najeść się do przesady, zjeść za dużo’: *Objeść się ciastkami, słodyczami* (D), *opić się* 1. ‘napić się do syta, nad miarę, zbyt dużo’, 2. ‘wypić nad miarę alkoholu, być pijanym’, *opalić się* pot. ‘wypalić

bardzo dużo papierosów’: *Opalić się papierosami* (D); *obeźreć się* pot. posp. ‘zjeść czegoś zbyt dużo, najść się do przesyty’:

Choć objadłem się śliwek aż do skutku, czułem się jak ogromny knedel nadziany śliwkową miazgą, na widok kubasa parującej herbaty i pajdy domowego chleba grubo posmarowanej masłem, siadłem za stołem i zabrałem się do ucztowania.

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 135)

także *obśmiać się* pot. ‘śmiejąc się, ubawić się czymś, naśmiać się do woli; uśmiać się’: *Obśmiałem się na filmie do łez* (D).

Podstawami są czasowniki niedokonane przechodnie oznaczające zaspokojenie potrzeb fizycznych (*objeść się*), rzadziej inne (*opalić się*).

W. SMIECH (1986: 84–85) wśród czasowników z przedrostkiem *o-* / *ob(e)-* wyróżnia formacje ze znaczeniem gruntownego, wszechstronnego charakteru czynności, zawierające zaimek *się*, będące derywatami od czasowników przechodnich, np. *ochłać się, odczytać się, opchać się, objeść się, obsprawić się*³⁷.

Typ *od-* + *się*. Czasowniki z przedrostkiem *od-* i postfiksem *się* mają znaczenie ‘powrócić do normalnego stanu w wyniku wykonywania akcji wyrażonej w podstawie’: *odespać się* pot. ‘wyspać się po długim niespaniu’: *Odespać się trochę, należyście, wystarczająco. Nie móc się odespać* (D), *odkarmić się* pot. ‘jedząc dużo, zlikwidować skutki uprzedniego niedojadania’: *Muszę się odkarmić po powrocie z wycieczki* (D).

Podstawę stanowią czasowniki niedokonane nieprzechodnie fizycznego stanu subiekta (*odespać się*), oznaczające położenie w przestrzeni (*odleżeć się, odstać się*) oraz ze znaczeniem ‘przyjmowania pokarmu’ (*odkarmić się*).

Czasowniki z prefiksem *od-(e)-* i postfiksem *się* oznaczają ‘zakończenie czynności wykonywanej długo i intensywnie, często aż do zmęczenia, do syta’, np. *odcałować się, odchwalić się, oddziękować się, odjeść się*. „Czasowniki te mają strukturę semantyczną: nasycić się całowaniem, chwaleniem itd. i zawsze występują z modalnym czasownikiem zaprzeczonym: nie móc (*się odjeść, odcałować* itd.)” (OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, 1983: 126).

Typ *przy-* + *się*. Typ *przy-* + *się* odnosi się do starannego, dokładnego wykonania czynności (rozpoczęcia czynności)³⁸ nazwanej czasownikiem podstawowym, np. *przypatrzeć się* ‘uważnie przyjrzeć się komuś, czemuś, zatrzymać wzrok na kimś’: *Przypatrz mu się dobrze* (D), *przysłuchać się* ‘pilnie, uważnie wysłuchać czegoś’. Podstawę stanowią czasowniki percepcyjne.

Wtórne formacje mogą zostać użyte w znaczeniu procesywnym: *Przypatrywać się czemuś badawczo, pilnie* (D), *Przysłuchiwał się podejrzanym szmerom* (D).

³⁷ Autor podkreśla wpływ intensiwów typu *naczytać się* na tę grupę.

³⁸ Por. *przysłuchać się* ‘zacząć się przysłuchiwać’.

Typ *u-* + *się*. Formant *u-* + *się* tworzy derywaty ze znaczeniem zakończenia czynności wykonywanej długo, intensywnie aż do zmęczenia, do syta, np. *ubiegać się* pot. ‘spędzić wiele czasu na bieganiu aż do zmęczenia; nabiegać się’, *uchodzić się* pot. ‘zmęczyć się chodzeniem, wiele chodzić; nachodzić się’, *urobić się* pot. ‘bardzo zmęczyć się, wyczerpać się pracą; napracować się’: *Urobić się w polu, przy zwózce drzewa* (D), *uchlać się* pot. posp. ‘upić się’, *ubawić się* ‘zostać ubawionym, rozweselonym; uśmiać się, zabawić się’, *umęczyć się* książk. ‘doprowadzić się do stanu wyczerpania, poczuć zmęczenie, znużenie z jakiegoś powodu; zmęczyć się’: *Umęczyć się pracą, podróżą* (D), *uśmiać się* ‘śmiejąc się ubawić się czymś, wyśmiać się do woli; naśmiać się, obśmiać się’: *Uśmiali się z jej naiwnej reakcji* (D).

Zakres tworzenia tych formacji jest ograniczony — obejmuje czasowniki ruchu nieukierunkowanego (*uchodzić się, ubiegać się*), inne ze znaczeniem ‘być zajęтым pracą, rozrywką’ (*urobić się*) oraz formacje oznaczające zewnętrzne przejawianie uczuć (*uśmiać się*).

Typ *w-* + *się*. Formant *w-* + *się* wnosi znaczenie ‘wglębić się w coś przy pomocy wyteżonej akcji wyrażonej podstawą’, np. *wczuć się* książk. ‘przeżywać coś głęboko, poznać coś uczuciem’: *Wczuć się w czyjąś psychikę* (D), *wpatrzeć się* książk. ‘zatrzymać na kimś, na czymś spojrzenie, patrzeć uważnie, długo, nie móc oderwać wzroku’: *Wpatrzył się bezmyślnie w okno* (D), *wczytać się* ‘czytając wnikać dokładnie w treść czegoś; zgłębić’: *Wczytać się w dzieło* (D), *wsluchać się* książk. a) ‘zacząć słuchać uważnie, w skupieniu’: *Wsluchał się w śpiew ptaków*, b) zacząć obserwować, słuchać uważnie, analizować treści, chcąc zrozumieć, pojąć’, *wmyślić się* książk. ‘wniknąć w coś do głębi, zastanowić się nad czymś głęboko’: *Wmyślić się w problem* (D).

Podstawami są czasowniki oznaczające percepcję zmysłową (*wpatrzeć się*), procesy myślowe (*wmyślić się*) lub zajęcia (*wczytać się*).

Wtórne formacje imperfektywne mogą zostać użyte w znaczeniu procesywnym:

Tamten człowiek nadal stał i wpatrywał się we mnie. Nie miał co do mojej osoby żadnych wątpliwości.

(E. Przybylska: *Dotyk motyla*; Korpus PWN)

Masażysta, pan Jacek, opowiedział mi ostatnio, że stacja paliw Shella przysłała mu kartkę z życzeniami imieninowymi. Gdy wczytywał się w życzenia pomyślności, które „szczerze oddany” dystrybutor paliw mu składał, rozwinął mu się w głowie film z przeszłości: (...)

(„Przekrój” 2001, nr 2926; Korpus PWN)

Typ *wy-* + *się*. Za pomocą formantu *wy-* + *się* tworzone są formacje ze znaczeniem osiągnięcia stanu „silnego” nasycenia (także wyczerpania subiektu) wskutek długotrwałej i intensywnej akcji, wyrażanej podstawą werbalną. Do tego typu formacji należą np. pot. *wyjeździć się* ‘odbyć wiele podróży, najeździć

się do woli’: *Wyjeździć się po świecie, wybiegać się* pot. ‘spędzić dużo czasu na bieganiu, nabiegać się dużo, do woli’: *Dzieci nabiegały się w lesie, wytańczyć się* pot. ‘spędzić dużo czasu na tańcach i zaspokoić chęć tańczenia, natańczyć się do woli’, *wyleżeć się* ‘spędzić dużo czasu na leżeniu, często z lenistwa, dla przyjemności’, *wysiedzieć się* pot. ‘posiedzieć, pobyc gdzieś wystarczająco długo; zbyt długo; nasiedzieć się’, *wyczekać się* ‘spędzić dłuższy czas na czekaniu, naczekać się na kogoś albo na coś’: *Wyczekał się w poczekalni u lekarza* (D)³⁹. Z derywacyjnego punktu widzenia takie czasowniki mogą być tworzone od podstaw zawierających postfiks lub niezawierających postfiks, np. *tańczyć się* — *wytańczyć się*, *leżeć* — *wyleżeć się*, *narzekać* — *wynarzekać się*, *nudzić się* — *wynudzić się*, *złościć się* — *wyzłościć się*⁴⁰.

Wtórne formacje imperfektywne używane są rzadko, np. *wysapać się* — *wysapywać się* pot. ‘sapiąc, uspokoić się (uspokajać się), odpocząć (odpoczywać)’⁴¹.

Takie czasowniki tworzone są od podstaw oznaczających położenie w przestrzeni (*wysiedzieć się*, *wyleżeć się*), stan fizyczny i psychiczny subiekta (*wyspać się*, *wyczekać się*), ruch nieukierunkowany (*wybiegać się*, *wyjeździć się*), zachowania werbalne i wydawanie dźwięków (*wykrzyzczeć się*, *wysapać się*), sposób spędzania czasu (*wyhulać się*, *wyhasać się*, *wytańczyć się*).

W. ŚMIECH (1986: 57) wymienia takie czasowniki w obrębie grupy ze znaczeniem dokładnego wykonania czynności, np. *wyczekać się*, *wyhasać się*, *wyhulać się*, *wyjeździć się*, *wyspacerować się*, *wyspać się*, *wyszeptać się*, *wyśmiać się*⁴².

Typ z- + się. Znaczenie ‘zakończenie czynności wykonywanej ze znacznym stopniem natężenia aż do zmęczenia’, wprowadza formant z- + się np. *zleżeć się* książk. ‘zepsuć się, zniszczyć się wskutek zbyt długiego leżenia’, *schodzić się* pot. ‘zmęczyć się chodzeniem; nachodzić się’: *Nogi go bolały, strasznie się schodził* (D), a także *zbeczeć się* pot. ‘spłakać się’ (Dor), przestarz. dziś rzad. *schorować się* ‘przebyć ciężką chorobę’ (Dor), *spracować się* ‘zmęczyć się, sforsować się pracą; napracować się, narobić się’ (Dor).

³⁹ W. COCKIEWICZ (2000: 238—239) wymienia 36 czasowników z tym przedrostkiem.

⁴⁰ Listę czasowników z prefiksem wy- odnotowanych w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego podaje W. COCKIEWICZ (2000: 239—240). Autor zwraca uwagę na pojawiające się w eksplikacjach słownikowych czasowników z tym przedrostkiem czasowniki saturatywne, np. *wyczekać się* ‘spędzić dużo czasu na czekaniu; naczekać się’, *wyzłościć się* ‘wyładować swoją złość; nazłościć się’.

⁴¹ W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego odnotowane zostały wtórne formacje imperfektywne typu *wyściskać się* (rzad.) ← *wyściskać się*, chociaż we wszystkich przykładach występują czasowniki dokonane.

⁴² Wśród nich są także derywaty od czasowników przechodnich, w których się wskazuje na intensywność czynności, a nie na zwrotność, np. *wyściskać się*, *wyzłościć się*.

W. ŚMIECH (1986: 32) wyróżnia czasowniki z prefiksem *z-* / *s-* wskazujące intensywność czynności od czasowników przechodnich, np. *zdźwigać się*, i nieprzechodnich, np. pot. *zmachać się*, *splakać się*, pot. *spracować się*.

2.1.3. Augmentatywno-iteratywny rodzaj akcji

2.1.3.1. Augmentatywno-iteratywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 196) wśród iteratywnych rodzajów akcji wymienia formacje z przedrostkiem *вы-* i sufiksem iteratywnym (осложненно-интенсивный способ действия), wyrażające „подчеркнутую интенсивность процессно-итеративного характера действия: *вызвякивать*, *выщелкивать*, *высматривать*, *выплясывать*, *высвистывать*”, oraz z przedrostkiem *раз-* i iteratywnym sufiksem (процессно-длительный способ действия), wskazujące „длительный и итеративный характер действия исходного глагола: *разгуливать*, *распевать*, *раскуривать*, *расхаживать*, *размахивать*, *разговаривать*, *раздумывать*”. Czasowniki z tymi prefiksami oraz z iteratywnym sufiksem wymieniają także A.A. Zalizniak i A.D. Szmielow (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 123—124), przy czym odnotowują płynną granicę między czasownikami tego RA a wtórnymi formacjami imperfektywnymi od czasowników augmentatywnego RA, np. *хвалят* → *расхваливать*, *расхвалить* → *расхваливать*. N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976: 298) oprócz czasowników z przedrostkiem *вы-* i iteratywnym sufiksem przytacza także czasowniki z przedrostkami *от-* i *на-* (осложненно-интенсивный способ действия), np. *выделявать*, *выплясывать*, *нахлестывать*. N.S. Awiłowa (АВИЛОВА, 1976: 298; ШВЕДОВА, ред., 1982: 600—601) przypisuje czasownikom z przedrostkiem *раз-* odrębny rodzaj akcji (длительно-дистрибутивный способ действия).

Augmentatywno-iteratywny rodzaj akcji wyrażają czasowniki z iteratywnym sufiksem i przedrostkami: *вы-*, *за-* (rzadko), *на-* (rzadko), *от-*, *по-* (rzadko), *раз-*⁴³, odnoszące się do akcji długotrwałej i powtarzającej się o zwiększonym stopniu intensywności. W przypadku tychże formacji iteratywność schodzi na plan dalszy, a na planie pierwszym pozostaje znaczenie dokładności i staranności realizacji akcji.

Czasowniki z przedrostkiem *вы-* mają znaczenie ‘starannie, intensywnie, długo wykonywać akcję wyrażoną w podstawie’, np. *высвистывать* pot. ‘свистеть, старательно выводя мелодию’, *выплясывать* pot. ‘с увлечением

⁴³ Takie czasowniki stanowią grupę nieproduktywną w języku rosyjskim.

плясать, выделявать замысловатые, танцевальные фигуры’, *выделявать* pot. ‘делать затейливые движения телом, руками и т.п.’:

(...) *государственный советник второго ранга Иннокентий Володин, прислонясь к ребру оконного уступа, **высвистывал** что-то тонкое-долгое.*

(А. Солженицын: *В круге первом*; БММ)

*Еще мгновение он там, внизу, **выплясывал** дикий танец на створках некстати заевшего люка...*⁴⁴

(В. Михайлов: *Пещера многоногов*; БММ)

Часовники z prefiksem *на-* oznaczają ‘długo, intensywnie, z zapalem, uporczywie wykonywać akcję wyrażoną podstawą’, np. *названивать* pot. ‘очень настойчиво, беспрерывно звонить’:

***Названивал** я куда попало по бесплатным номерам „800”.*

(Б. Письменный: *Везучий Ю. Б. К.*; БММ)

наплясывать pot. ‘усердно, с увлечением плясать’, *накручивать* pot. ‘энергично крутить, вертеть’. Takie znaczenie oddają także czasowniki z przedrostkiem *от-*, jednak bez komponentu ‘długo’ (‘starannie, intensywnie, z zapalem wykonywać akcję wyrażoną podstawą’), np.: *отплясывать* pot. ‘плясать с увлечением, жаром’ (О):

*Девчонки отбросили салатные листочки и **отплясывали** на столе „калинку-малинку”.*

(Ю. Поляков: *Небо падиших*; БММ)

отшагивать ‘шагать энергично, быстро’:

*Вместе со всеми мальчишками упрямо **отшагивал** в строю дальние дороги на экскурсиях, (...)*

(Л. Кассиль: *Будьте готовы, Ваше высочество*; БММ)

Jednostkowe przykłady z przedrostkiem *за-* wyrażają znaczenie ‘intensywnie, z zaangażowaniem, z przejściem wykonywać akcje wyrażoną w podstawie’, np. *завывать* ‘издавать заунывные, воющие звуки’ (БАС)⁴⁵,

⁴⁴ Por. także *просиживать*: *Я продолжал ходить по ней [улице — J.S.] ежедневно, а возвращаясь домой, **просиживал** в Интернете.* (А. Тарасов: *Миллионер*; НКРЯ); *простаивать*: *Около воинской кассы **простаивал** патруль-дежурный офицер и двое пареньков в курсантских погонах, пахнущие одеколоном.* (О. Павлов: *Карагандинские девятины...*; НКРЯ).

⁴⁵ A.W. Isaczenco (ISAČENKO, 1962: 409) odnotowuje wśród tego RA wyłącznie czasowniki z przedrostkiem *вы-*, przypisując im znaczenie staranności, zaangażowania i dokładności w wykonywaniu akcji („eine besondere intensive Handlung oder eine komplizierte Handlung, die mühevoll ausgeführt wird”).

засматривать pot. ‘смотреть куда-л. с целью увидеть, рассмотреть что-либо; заглядывать’:

День стоял мрачный. Ветер так и завывал, проносясь по улицам и поднимая пыль.

(К.М. Станюкович: *Матроска*; БММ)

Czasowniki z przedrostkiem *раз-* motywowane czasownikami ruchu nieukierunkowanego odnoszą się do akcji odbywającej się w różnych kierunkach, natomiast motywowane innymi czasownikami wyrażają spędzanie czasu polegające na wykonywaniu jakiejś czynności powoli, nie śpiesząc się⁴⁶. np. *расхаживать* ‘ходить взад и вперед, много ходить, часто бывать где-либо’ (БАС), *распевать* pot. ‘петь громко, весело’ (БАС), *разгуливать* ‘прохаживаться, гулять не спеша’ (БТС):

Целый день кузнец Никита расхаживал по Москве, ко всему приглядывался.

(Е. Федоров: *Демидовы*; БММ)

Кто-то сильным и чистым басом распевал песню с задором, который свидетельствовал о беззаботном настроении певца (...)

(О. Павлов: *Черный карлик*; БММ)

Старший изъезжал только консервный нож и разгуливал с ним вдоль строя, играясь, перекидывая мячиком из руки в руку (...)

(О. Павлов: *Дело Матюшина*; БММ)

Czasowniki iteratywno-augmentatywnego RA motywowane są czasownikami oznaczającymi wydawanie dźwięków, mówienie (*выкрикивать*, *высвистывать*, *завывать*), wykonywanie jakiegoś zajęcia (*вытанцовывать*, *отплясывать*, *раздумывать*), krotność (*выкрикивать* *отстукивать*), położenie w przestrzeni (*выстаивать*, *просиживать*), ruch nieukierunkowany (*расхаживать*, *разгуливать*).

2.1.3.2. Augmentatywno-iteratywny rodzaj akcji w języku polskim

W języku polskim czasowniki augmentatywno-iteratywnego RA zawierają przedrostki: *на-* (*наслушива́ть*), *над-* (*надслу́жива́ть*), *пре-* (*преси́дыва́ть*), *роз-* (*розы́скива́ть*), *за-* (*за́смива́ть* się)⁴⁷, *вы-* (*вы́мыва́ть*) oraz iteratywny sufiks. Czasowniki z przedrostkiem *вы-* wyrażają znaczenie ‘starannie, z zapamięłaniem, intensywnie, długo wykonywać akcje oznaczoną w podstawie’, np. *вымыва́ть*

⁴⁶ Por. także przypisanie tym czasownikom odcienia bez troski wykonywania akcji przez subiekt («беззаботность субъекта такого действия может вызвать легкое раздражение у говорящего») (Зализняк, Шмелев, 1997: 104).

⁴⁷ Formacje z przedrostkami *на-* i *за-* występują rzadko.

‘machać czymś zawzięcie, we wszystkie strony’, *wyśpiewywać* ‘śpiewać głośno, z przejęciem, z zapalem’ (Dor):

*Kunicki nie ustawał w rozważaniu kwestii. Wytaczał argumenty, robił zastrzeżenia i wątpliwości, by je natychmiast rozbić logicznym rozumowaniem, sepleniał coraz więcej, mówił coraz prędzej i z emocji **wymachiwał** batem.*

(T. Dołęga-Mostowicz: *Kariera Nikodema Dyzmy*)

*Tata, zagłębiony w fotelu, patetycznie **wyśpiewywał** niezrozumiałe wersy (...)*⁴⁸.

(J. Kulmowa: *Topografia myślenia*; Korpus PWN)

Czasowniki z przedrostkami *na-* i *nad-* (nieliczne formacje) mają znaczenie ‘długo, intensywnie, z zapalem, uporczywie wykonywać akcję oznaczoną w podstawie’, np. *nasłuchiwać* ‘wytężać słuch, aby coś usłyszeć; nadśłuchiwać’, *nawoływać* książk. 1. ‘wołać długo, uporczywie, raz za razem, wydawać okrzyki, przyzywać kogoś, coś’; 2. ‘wzywać do czegoś, zachęcać, nakłaniać’, np.:

*Stanął jak skamieniały. **Nasłuchiwał**. Nic, tylko łomot własnego serca.*

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 129)

*Księża z ambon napomykali mglisto o karze bożej i **nawoływali** do pokuty.*

(B. Jasiński: *Pałę Paryż*; Korpus PWN)

a z przedrostkiem *za-* — ‘intensywnie, z zaangażowaniem, z przejęciem wykonywać akcję wyrażoną w podstawie’ (nieliczne formacje), np. *zaśmiewać się* książk. ‘śmiać się długo, serdecznie, niepohamowanie, zanosić się śmiechem’:

*Kiedy dziewczynki spędzały niedzielę w domu i akurat byli tam także państwo Nirsteinowie, pan Zygmunt zabierał je swoim fiattem i odwoził do szkoły. Obie przepadały za tym. Przez całą drogę **zaśmiewały się** do lez, słuchając żartów malarza.*

(D. Koral: *Wydziedziczeni*; Korpus PWN)

z przedrostkiem *roz-* — ‘intensywnie, długo, z uporem wykonywać akcje oznaczoną w podstawie’, np. *rozpytywać* ‘pytać o co wiele osób lub w wielu szczegółowych sprawach’:

***Rozpytywał** mnie o wszystko szczegółowo. Wszystko miało dla niego znaczenie.*

(T. Breza: *Urząd*; Korpus PWN)

rozmyślać książk. ‘zastanawiać się nad czymś, rozważać, roztrząsać coś w myśli’, *rozpamiętywać* książk. ‘roztrząsać coś w pamięci, wspominać’.

⁴⁸ Por. także *przesiadywać*: *Zastał ją jeszcze w teatrze i zaprosił do małej kawiarni, w której o tej porze **przesiadywali** tylko emeryci i zakochani* (A. Szypulski, Z. Safjan: *Stawka większa niż życie*; Korpus PWN).

Czasowniki te często występują z adverbiami typu *гwałtownie* (*wymachiwać rękami*), *bez przerwy* (*wydzwaniać*), *głośno* (*wyśpiewywać*), *uważnie* (*nadsłuchiwać*). Motywowane są podstawami czasownikowymi oznaczającymi mówienie, wydawanie dźwięków (*wyśpiewywać*, *nawoływać*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*wyczyniać*, *zaśmiewać się*), krotność (*wytupywać*), położenie w przestrzeni (*wystawać*, *wysiadywać*), postrzeganie zmysłowe (*nasłuchiwać*).

2.1.4. Podsumowanie

Zarówno w języku rosyjskim, jak i polskim wśród augmentatywnego RA ze względu na sposób derywacji wyróżnić można czasowniki prefiksalne, prefiksально-postfiksalne i prefiksально-sufiksalne. W obu językach grupa prefiksalna i prefiksально-postfiksalna charakteryzuje się różnorodnością środków formalnych. Dokładność i wysoką efektywność ('dokładnie', 'starannie') wyrażają rosyjskie czasowniki z przedrostkami *вы-* (*выстудить помещение*), *от-* (*отстроить крепость*), *про-* (*продумать решение*), *на-* (*начистить обувь*), *у-* (*уварить мясо*), a wysoki stopień intensywności ('bardzo', 'mocno') — formacje z przedrostkami *рас-* (*расхвалить*), *из-* / *ис-* (*исхудеть*), *об-* (*обкормить*), *про-* (*промерзнуть*), *вы-* (*вымыть пол*), *пере-*, (*перепугать*) *на-* (*назаябнуть*). W języku polskim wysoką efektywność wyrażają czasowniki z przedrostkami *wy-* (*wygolić*), *ob-* (*obrewidować*), *od-* (*odczyścić*), a intensywność — formacje z przedrostkami: *u-* (*umęczyć kogoś*), *o-* (*okarmić*), *wy-* (*wybrudzić*), *prze-* (*przemrozić*), *roz-* (*rozgłosić*). Tabele V i VI wykazują różnice liczebności czasowników augmentatywnego RA w języku rosyjskim i polskim. Większość rosyjskich czasowników prefiksalnych augmentatywnego RA mieści się w grupie typów dość licznych (grupa C), natomiast w języku polskim — wśród typów mało licznych (grupa E).

Zakres tworzenia formacji saturatywnych jest podobny w obu językach: rosyjskim i polskim. W języku rosyjskim brak jednak dwupredrostkowych czasowników saturatywnych (wyjątek *навыдумывать*), które występują w języku polskim. W języku rosyjskim ich odpowiednikami są saturatywne czasowniki lub czasownik bazowy ze wskaźnikiem adverbialnym (nie wszystkie takie czasowniki zostały jednak odnotowane w *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim*), por. *навыхвалаć się* 'нахвалиться, нахвастаться', *навыгראהć się* 'пригрозить (много раз, многим)', *науганіаć się* 'набегаться', *назачхвацаć się* 'восхититься; прийти в восторг (много раз)', *наwymіераć* 'вымереть, повымирать', *навыгראהć się* 'пригрозить (много раз; многим)'; por. jednak *наwymыслаć* 'навыдумывать'.

W języku polskim podstawami saturatywów mogą być także czasowniki obcego pochodzenia, np. *nagimnastykować się*: *Nagimnastykował się i bolą go*

nogi; *namedytować się*: *Namedytował się, zanim podjął ostateczną decyzję*⁴⁹; por. rosyjskie ekwiwalenty słownikowe tych czasowników: *nagimnastykować się* ‘долго заниматься гимнастикой’, *namedytować się* ‘передумать, поразмышлять долгое время’ (WSPR). W obu językach czasowniki grupy saturatywnej należą do typów bardzo licznych (A).

Zakres tworzenia grupy finalno-pejoratywnej i finalno-melioratywnej jest dość szeroki w obu językach (typy dość liczne — grupa C). Różnice dotyczą jednak odcieni znaczeniowych. Typ oznaczający rezultat ujemny jest w języku polskim znacznie mniej rozpowszechniony niż w języku rosyjskim. Można odnotować jedynie jednostkowe formacje z tym znaczeniem. W obu językach występują czasowniki charakteryzujące się dwuznacznością, wyrażające rezultat tej samej akcji: pozytywny lub negatywny, np. *доболтаться* posp. 1. ‘болтая, договориться до чего-либо, до каких-либо результатов’, 2. ‘болтая, получить в результате неприятность, повредить себе или другим болтовней’, *dowojować się* pot. ‘wojując, walcząc, zyskać coś lub stracić’: *Dowojował się orderów. Dowojował się stanowiska. Zadzierał z nauczycielem i dowojował się — nie zdał* (D).

W obrębie grupy absorbcyjnej (typy dość liczne — grupa D) w obu językach występują czasowniki wyrażające dwa odcienie znaczeniowe: ‘długo i intensywnie wykonując akcję oznaczoną podstawą, całkowicie pogрузić się w tę akcję’ (*засмотреться, зачитать, загуляться; заpatrzeć się, zaczytać się, засидzieć się*) oraz ‘zmęczyć się, stracić siły wskutek wykonywania długo-trwałej i nadmiernej akcji wyrażonej podstawą’ (*заискаться, заиграться, забегаться; залатаć się, zapracować się*).

W typie *при-* + *-ся* / *при-* + *się* (grupa E) zaznaczają się różnice między językami. W języku rosyjskim typ ten wyraża dwa odcienie znaczeniowe: ‘wykonać dokładnie i uważnie akcję wyrażoną w podstawie’, np. *приглядеться, присмотреться*, oraz ‘w rezultacie stałego (długiego) wykonywania akcji wyrażonej podstawą przyzwyczaić się do czegoś’, np. *привыкаться, принохаться, притерпелся*. Niektóre czasowniki mogą wyrażać oba odcienie, np. *приглядеться, прислушаться*. W języku polskim czasowniki z prefiksem *prze-* wyrażają tylko pierwszy odcień znaczeniowy (*przysłuchać się, przypatrzeć się*).

Zarówno w języku rosyjskim, jak i polskim czasowniki typu *вы-* + *-ся* / *wy-* + *się* tworzone są w zasadzie od tych samych podstaw, wyrażających położenie w przestrzeni, stan fizyczny i psychiczny subiekta, ruch nieukierunkowany, mówienie i wydawanie dźwięków; w języku polskim ponadto od podstaw oznaczających spędzanie czasu (*вытаңczyć się, выhулаć się, wyszaleć się*)⁵⁰. W języku polskim czasowniki z przedrostkiem *wy-* derywowane są w znaczenie

⁴⁹ Odnotowuje ten fakt L. Smirnow (СМИРНОВ, 1991: 65).

⁵⁰ W języku rosyjskim tylko *выгуляться*.

szerszym zakresie (grupa D) niż w języku rosyjskim (grupa E), w którym występuje zaledwie kilkanaście takich formacji. Przyczyną tak małej liczby czasowników z tym przedrostkiem w języku rosyjskim jest zapewne inicjalny akcent na przedrostku, co czyni te czasowniki niewygodnymi w użyciu⁵¹. W *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim* jako ekwiwalenty polskich czasowników z tym przedrostkiem przytoczone zostały w większości saturatywa, np. *wytańczyć się* 'натанцеваться, наплясаться', *wysiedzieć się* 'насидеться', *wyczekać się* 'наждаться, долго прождать', *wygadać się* pot. 'вдоволь поговорить, наговориться, наболтаться'⁵².

W przypadku typu *o-* + *-ся* / *w-* + *się* w języku rosyjskim zakres tworzenia formacji jest szerszy niż w języku polskim (choć w obu językach czasowniki te należą do grupy E), np. *вкупиться, вкоститься, вработаться*, w języku polskim np. *wmyślić się, wcztać się*.

W obu językach możliwości tworzenia typów *y-* + *-ся* / *u-* + *się* są ograniczone (grupa E): powstają od czasowników ruchu nieukierunkowanego (*убегаться, уездиться; ubiegać się, uchodzić się*), czasowników ze znaczeniem 'być zajęтым czymś' (*упрыгаться, унуться; urobić się, uchlać się*). W języku polskim czasowniki te mają nie tylko odcień dojścia do niepożądanego stanu, ale również odcień saturatywny 'do nasycenia'. Dlatego w źródłach leksykograficznych odnotowana została ich synonimiczność z czasownikami saturatywnymi (por. *ubiegać się* 'nabiegać się', *uchodzić się* 'nachodzić się', *uśmiać się* pot. 'śmiejąc się ubawić się czymś, wyśmiać się do woli; naśmiać się').

W języku polskim najbliższy semantycznie czasownikom z przedrostkiem *u3-* jest typ z przedrostkiem *z-* (w znaczeniu dojścia do niepożądanego stanu w rezultacie intensywnej i długotrwałej akcji wyrażonej w podstawnie), który nie przejawia większej aktywności we współczesnej polszczyźnie, np. *zleżeć się, zjeździć się*.

Ekwiwalentami rosyjskich czasowników z przedrostkiem *u3-*, odnotowanymi w *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* (WSRP-96), są formacje typu *na-* + *się* i *wy-* + *się*, np. *избегаться* pot. 'nabiegać się, nalatać się', *исстрадаться* 'naciерpieć się', *истосковаться* 'wytęsknić się', *изголодаться* 'wygłodzić się'. Należy jednak podkreślić, że czasowniki z przedrostkami *na-* i *wy-*

⁵¹ Takie przypuszczenie podają za A. BOGUSŁAWSKIM (1978: 383).

⁵² Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 241—243) podaje jako ekwiwalenty czasowników tego typu m.in. saturatywa z okreśnikami intensywnościowymi *wybiegać się* 'набегаться до усталости', *wyhasać się* 'набегаться вдоволь', *wystać się* 'настояться до сильной усталости', *wytańczyć się* 'натанцеваться до полного удовлетворения или до усталости'. Autorka przytacza także przykłady ze *Słownika języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego, podając ich opisowe ekwiwalenty w języku rosyjskim, np. *wymartwić się* 'испытать много огорчений, нагореваться', *wyprocesować się* 'употребить много времени и усилий на ведение судебного процесса' (СТРЕКАЛОВА, 1979: 246).

oznaczają akcje charakteryzujące się znaczną intensywnością, których skutki mogą być nie tylko negatywne (jeśli podstawa oznacza akcję negatywną), ale także i pozytywne (rezultatem akcji może być zadowolenie subiekta) oraz neutralne, por. *nabiegać się, naskakać się, nalatać się*. Jeśli ich ekwiwalentami są czasowniki z przedrostkami *wy-*, np. *изголодаться* — *wygłodzić się*, to — trzeba zaznaczyć — czasowniki typu *wy-* + *się* oznaczają wyższy stopień nasycenia subiekta akcją niż typ *na-* + *się*, a skutki akcji mogą zostać ocenione pozytywnie lub neutralnie, nie są to zatem pełne ekwiwalenty czasowników rosyjskich z przedrostkiem *из-*, por. *избегаться* разг. 'устать, измучиться от беготни', *wybiegać się* pot. 'spędzić dużo czasu na bieganiu, nabiegać się do woli'⁵³.

Wyróżnione typy czasowników prefiksально-postfiksalnych wyrażają augmentatywny rodzaj akcji zamkniętej w sferze subiekta. Zakres tworzenia tych formacji jest podobny w obu językach. Jedynie zakres derywacji czasowników typu *wy-* + *się* jest szerszy w języku polskim niż w języku rosyjskim. Natomiast w języku rosyjskim znaczenie szerszy zakres mają typy *из-*, *от-* w porównaniu z polskimi formacjami z przedrostkami *z-*, *od-*, a także typ pejoratywny z przedrostkiem *до-* w porównaniu z jednostkowymi formacjami w języku polskim z przedrostkiem *do-*.

Czasowniki augmentatywno-iteratywnego rodzaju akcji oznaczające akcję długotrwałą lub powtarzającą się o znacznym stopniu intensywności należą do kategorii *imperfectiva tantum*. W obu językach występuje kilka typów słowotwórczych czasowników prefiksально-postfiksalnych oznaczających akcję długotrwałą, powtarzającą się, o wzmożonej intensywności: typ *вы-* / *wy-* + sufiks iteratywny (*вызванивать, выплясывать; wydzwaniać, wysiadywać*), a także typy reprezentowane przez jednostkowe formacje: *на-* / *na-* + sufiks iteratywny (*настукивать; nawoływać*) oraz *за-* / *za-* + sufiks iteratywny (*завывать, zaśmiewać się*). Natomiast typ *от-* + sufiks iteratywny wystąpił tylko w języku rosyjskim (*отплясывать, отстукивать*). Chociaż z historycznego punktu widzenia formacje te pochodzą od prefigowanych czasowników dokonanych, a czasownik z prefiksem i sufiksem iteratywnym był rezultatem wtórnej imperfektywizacji, we współczesnym języku rosyjskim i polskim realizują odrębny model strukturalno-semantyczny z formantem złożonym. Semantycznie są motywowane czasownikami bezprefiksальnymi, *отплясывать* разг. 'плясать с увлечением, жаром'; *wygrywać* 'grać (na czym) z przejęciem, z zapałem'.

⁵³ Por. także *изнервничаться* 'стать крайне нервным от постоянных волнений и беспокойств; устать от нервного напряжения' — pot. *zedrzyć sobie nerwy*.

2.2. Modyfikacje deminutywne w języku rosyjskim i polskim

Wśród deminutywnych RA oznaczających niski stopień intensywności akcji / ograniczony zakres realizacji akcji / objęcie akcją tylko części przedmiotu wyróżnić można: kwantytatywno-intensywne / kwantytatywno-efektywne RA oraz kwantytatywno-zakresowe RA. Osobną grupę stanowią czasowniki rodzaju akcji odnoszące się do rezultatu nieodpowiadającego normie.

W języku rosyjskim do kwantytatywno-intensywnych/-efektywnych rodzajów akcji należą: deminutywny RA *sensu stricto* (*подбелить, надбить, повысохнуть*), deminutywno-iteratywny (*постукивать*) z typem procesywno-deminutywnym (*нависистывать*) i komitatywno-deminutywny RA (*прикручивать, подневать*)⁵⁴, natomiast do kwantytatywno-zakresowych rodzajów akcji z cechą deminutywności — iteratywno-suplementarno-deminutywny RA (*подсушить грузы, долить вина, прикупить белья*)⁵⁵ i kompletywno-deminutywny (*догнуть, допить*)⁵⁶. Nieznaczną rozciągłość interwału wypełnionego akcją wyraża determinatywno-deminutywny RA (*посидеть*)⁵⁷ i determinatywno-momentalny RA (*прозреть*)⁵⁸. Rezultat akcji nieodpowiadający normie oznaczają czasowniki podnormatywnego RA (*недовыполнить план*).

W języku polskim kwantytatywno-intensywnymi/-efektywnymi rodzajami akcji są: deminutywny RA *sensu stricto* (*podeschnąć, nadgryźć, przybrudzić sukienkę*), deminutywno-iteratywny RA (*podzwaniać*) oraz komitatywno-deminutywny RA (*przyśpiewywać*)⁵⁹. Do kwantytatywno-zakresowych rodzajów akcji z cechą deminutywności należą iteratywno-suplementarno-deminutywny RA (*dolać wina, dopłacić*)⁶⁰ oraz kompletywno-deminutywny (*dopić kawę*)⁶¹. Nieznaczną rozciągłość interwału wypełnionego akcją wyraża determinatywno-deminutywny RA (*posiedzieć*)⁶² i determinatywno-momentalny RA (*zadrzeć*)⁶³. Podnormatywny RA oznacza rezultat akcji nieodpowiadający normie (*niedosłyszec*).

⁵⁴ Por. relację równoczesności akcji, temporalne RA.

⁵⁵ Por. relację następstwa czasowego między akcjami, temporalne RA.

⁵⁶ Por. fazowe RA.

⁵⁷ Por. duratywno-determinatywne RA.

⁵⁸ Por. determinatywno-duratywne, temporalne RA.

⁵⁹ Por. relację równoczesności, temporalne RA.

⁶⁰ Por. relację następstwa czasowego między akcjami, temporalne RA.

⁶¹ Por. fazowe RA.

⁶² Por. duratywno-determinatywne RA, temporalne RA.

⁶³ Por. determinatywno-duratywne RA, temporalne RA.

2.2.1. Podnormatywny rodzaj akcji

2.2.1.1. Podnormatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki podnormatywnego rodzaju akcji z prefiksem *недо-* odnoszą się do rezultatu akcji nieodpowiadającego normie — ‘zbyt mało’, ‘zbyt słabo’, ‘zbyt krótko’ (ШЕЛЯКИН, 1983: 185), np. *недовыполнить* ‘выполнить меньше, чем следует, требуется; не выполнить какой-л. нормы’: *Недовыполнить план* (БТС); *недосолить* ‘посолить недостаточно, меньше, чем следует’: *Недосолить суп, кашу* (БТС), *недодать* ‘дать, выдать на какое-либо количество меньше, чем следует’: *Кассир недодал пять тысяч рублей* (БТС); *недовесить* ‘взвесить, отвесить меньше, чем следует’, *недогрузить* ‘не обеспечить грузом в полной мере’, рог.:

Все про все в городке знали: где что недовыполнили, недопоставили, недостроили, недодали, недовесили. Бесчисленные „недо” выглядели привычными, даже родными; любой, кто ни попадя, обвешивал их гирляндами красивых и важных слов, отчего „недо” смотрелись почти как „пере”.

(С. Абрамов: *Стоп-кран*)

Вообще-то „Архангел Михаил” должен был отчалить еще в субботу, но что-то на нем недочинили, чего-то недогрузили, помощнику капитана дали жалованья меньше, чем тот рассчитывал, а повару, наоборот, переплатили, и в итоге оба запили на берегу — один с горя, другой с радости.

(Л. Юзефович: *Дом свиданий*; НКРЯ)

Кто-то недоулыбнулся, кто-то недорассмеялся.

(«Лит. газета», 24; СМ-79)

Wtórne formacje imperfektywne używane są w znaczeniu iteratywnym, co wynika z charakteru samej akcji, tj. niemożności realizacji znaczenia procesywnego, np.:

За весами пристально наблюдали три бабы, лавочник частенько недовешивал.

(Марков; ШЕЛЯКИН, 1983: 185)

В жизни колонистов, как нам сказали, все будет бесплатным: и еда, и одежда, и жилищем люди обеспечивались. Возможно, поэтому те горемыки, которые до сих пор недоедали, недосыпали, которые не имели своего угла, попадая в вестибюль конторы Большого Переселения, обретали вдруг надежду.

(В. Гигевич: *Марсианское путешествие*; БММ)

Матросы на английских судах часто испытывали состояние подавленности из-за того, что недополучали витамин.

(С. Воннегут: Судьбы хуже смерти. Биографический коллаж; БММ)

Czasowniki te należy odróżnić od suplementarnych i kompletywnych w zdaniach z negacją wyrażających niezrealizowanie się akcji suplementarnej lub zanegowanie zrealizowania się fazy finalnej, por. np. *недоплатить* ‘zapłacić nie полностью’, *не доплатить* ‘nie провести дополнительной оплаты’.

2.2.1.2. Podnormatywny rodzaj akcji w języku polskim

W języku polskim do czasowników niedostatecznie-normatywnego RA należą czasowniki z przedrostkiem *niedo-*⁶⁴, nadającym podstawom znaczenie ‘zbyt słabo’, ‘zbyt mało’, ‘zbyt krótko’: *niedosłyszeć* książkę. ‘słabo słyszeć, mieć słaby słuch’ (D), *niedojechać*, *niedowidzieć*. Czasowniki tego rodzaju akcji są niedokonane. H. WRÓBEL (1979: 417) zaznacza, że znaczenie doprowadzenia czynności do kresu rozumianego jako wymagana norma jest widoczne w pewnej liczbie czasowników zaprzeczonych (*nie dopieć chleba*, *nie dosolić zupy*). Możliwość wyrażania znaczenia rezultatu akcji nieodpowiadającej normie poprzez użycie czasowników (także w formie imiesłowu biernego) z przedrostkiem *do-* z negacją podkreśla także B. KRUCKA (2006: 258), por. *nie doinwestować*, *nie domierzyć*, *nie dopłacić*, *nie nauczyć*, np.:

Przypalona zupa, nie dopieczony kurczak — to najczęstszy powód domowych kłótni.

(„Rzeczpospolita”, 15 X 1999; <http://arch.rzeczpospolita.pl>)

Kapusta była rozgotowana, za to ryż nie dogotowany, a mięso w środku twarde. Całość pływała w tłuszczu.

(S. Sheldon: *Gniew aniołów*; www.wmatlan.else.com.pl)

⁶⁴ W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, 1984: 470; 1998: 539) *niedo-* nie był wymieniony wśród prefiksów czasownikowych, został jednak omówiony jako prefiks wprowadzający intensywność / efektywność niesięgającą normy (‘za słabo’, ‘za mało’) (WRÓBEL, 1984: 477; 1998: 552; por. jednak WRÓBEL, 1979: 417). Natomiast w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* odnotowano: „*niedo-* pierwszy człon wyrazów złożonych będący częścią czasownika złożonego, oznaczającego niedostateczną, spadającą poniżej normy realizację tego, co oznacza czasownik podstawowy”, np. *niedojechać*, *niedosłyszeć*, *niedospać*, *niedowidzieć*.

2.2.2. Deminutywny rodzaj akcji

2.2.2.1. Deminutywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

A.W. Isaczenko (ISAČENKO, 1968: 396) do czasowników deminutywnego rodzaju akcji zalicza jedynie czasowniki z przedrostkami *no-*, *pod-* i *npu-* od podstaw perfektywnych przedrostkowych, a z przedrostkiem *npu-* także od perfektywnych bezprzedrostkowych⁶⁵, które wyrażają osłabienie intensywności akcji podstawowej („die Abschwächung der *Intensität* der Handlung”), częściową, niepełną realizację akcji („das Ergebnis der Handlung nur teilweise, nicht im vollen Maße”) oraz powolne, stopniowe dokonywanie się akcji („eine Handlung langsam, allmählich vollziehen”), np. *Поразвlechь больного* ‘einen Kranken ein bißchen unterhalten’, *nonпидержать* ‘leicht festhalten’, *пообсохнуть* ‘allmählich, langsam trocknen’. Takie ograniczenie wynika z przyjętej przez autora, wąskiej definicji *Aktionsart*, zawierającej warunek defektywności aspektowej⁶⁶.

W *Русской грамматике* pod redakcją N.Ju. Szwedowej (ШВЕДОВА, ред., 1982: 599—600) wyróżnione zostały dwa typy deminutywnego RA (уменьшительная и смягчительная разновидности). Do pierwszego typu należą czasowniki z przedrostkami *no-*, *pod-*, *npu-* i *nepe-*, łączące się z przedrostkowymi i bezprzedrostkowymi podstawami, oznaczające akcję o niższym stopniu natężenia, realizującą się częściowo, w niepełnym stopniu, np. pot. *подсесть*, pot. *подвынуть*, *принудрить* (лицо), *приукрасить*, *приутюжить*. W skład drugiego typu wchodzi czasowniki tworzone poprzez dodanie przedrostków *npu-*, *вз-*, *с-* oraz sufiksu *ну-* do podstaw bezprzedrostkowych i przedrostkowych, wyrażające znaczenie ‘wykonać akcję z niewielką intensywnością w przedziale temporalnym o nieznaczonej rozciągłości’, typu *прихворнуть*, *всхлрануть*, *соснуть*, a także z przedrostkami *про-*, *но-*, *пере-* typu *простирнуть*, *позевнуть*, *передохнуть*⁶⁷.

Do grupy czasowników deminutywnego rodzaju akcji wyrażających niski stopień intensywności akcji (‘trochę’, ‘do pewnego stopnia’) lub efektywności akcji (‘nieznacznie’) zaliczam w języku rosyjskim czasowniki z przedrostkami *pod-*, *npu-*, *nad-*, *om-*, a także z przedrostkiem *no-* (od podstaw zawierających już jeden przedrostek). Wśród nich największą produktywnością odznaczają się

⁶⁵ Np. *привстать* ‘sich ein wenig erheben, ein wenig aufrichten’.

⁶⁶ Warunkiem zaliczenia czasownika do grupy RA jest — według autora — niemożność wtórnej imperfektywizacji. Por. także punkt widzenia A.A. Zalizniak i A.D. Szmielowa (Зализняк, ШМЕЛЕВ, 2000: 120—121), zgodnie z którym do tego RA należą wyłącznie czasowniki tworzone od podstaw dokonanych.

⁶⁷ Wszystkie zamieszczone są w słownikach z kwalifikatorem *разговорное* lub *просторечное*.

czasowniki z przedrostkami *под-* i *при-* (typy bardzo liczne w tabeli V), np. *подгримировать* ‘загримировать слегка, немного’: *Девушки подгримировались для выхода к гостям* (БТС), *подкрахмалить* ‘немного, слегка накрахмалить’: *Подкрахмалить занавески, белье* (БТС), *подзакусить* pot. ‘немного закусить’:

*А произошло это так. Сделали перекур, **подзакусили** немного, и тут Петруха и сказал (...)*

(Ч. Айтматов: *Плаха*; БММ)

привстать ‘приподняться с места, встать не во вес рост’:

*Семаков поднял руку и **привстал** над столом. Шум утих.*

(Б. Можаяв: *Полушко-поле*; БММ)

приоткрыть ‘открыть немного, не до конца’:

*Я тогда пошла к хозяину, постучала, он **приоткрыл** дверь и взял письмо и тут же закрыл дверь.*

(Р. Ким: *Агент особого назначения*; БММ)

притормозить ‘замедлить движение какого-либо транспортного средства с помощью тормоза’: *Притормозить на повороте, на перекрестке* (БТС)⁶⁸.

W języku rosyjskim czasownikami deminutywnymi są także formacje z przedrostkami *при-*, *под-*, *по-*⁶⁹, które łączą się z podstawą prefigowaną, np. *пообсохнуть* pot. ‘постепенно, слегка обсохнуть’:

*Листья на березах в околках **пообсохли**, но еще берегли умытую молодую нежность — жарко блестели.*

(В. Шукшин: *Земляки*; БММ)

принадвинуть pot. ‘слегка надвинуть’:

⁶⁸ Niektóre z czasowników łączą znaczenie deminutywne z suplementarnym, np. *подкрутить* ‘закрутить дополнительно или слегка’: *Подкрутить винт* (БТС), *подлакировать* ‘немного, слегка или дополнительно покрыть лаком’: *Подлакировать шкаф* (БТС)

⁶⁹ Do deminutywów nie zostały zaliczone czasowniki z przedrostkiem *по-* derywowane od podstaw nieprefigowanych, np. *попить* (воды), *помрачить*: *От этих мыслей его энергичное лицо нахмурилось, глаза **помрачнели**.* (Р. Джордан: *Конан-заступник*; БММ), gdyż wyrażają znaczenie determinatywne lub rezultatywne, a mogą także wyrażać oba znaczenia (ШЕЛЯКИН, 1966: 113—114). „В отличие от других приставок *по-* может выражать такую результативность, которая является следствием осуществления переходного детерминативного действия, ограниченного временными рамками, что и создает впечатление ее аттенуативности” (ШЕЛЯКИН, 1966: 114). Nie znajduje zatem uzasadnienia eksplikacja *попугать* ‘слегка напугать’ zamieszczona w БАС, a różnica między *попугать* i *припугать* polega na tym, że pierwszy czasownik wyraża znaczenie rezultatywne, a drugi deminutywne (por. także *помазать* i *подмазать*).

Принадвинув картуз на глаза, Я бегу в неживые леса (...)

(Брюс. Сумасшедший; БАС)

подзагореть pot. ‘загореть слегка, немного’:

*(...) и все мы немного оздоровились, **подзагорели**, налились в мускулах.*

(В. Драгунский: *Он упал на траву*; БММ)

W jednostkowych przykładach mogą pojawić się trzy przedrostki, np. pot. *попризадуматься* ‘задуматься несколько, немного’: *Рассказ заставил попризадуматься* (БТС); pot. *поприутихнуть* ‘приутихнуть немного, несколько или постепенно’.

Do deminutywnych zaliczono także czasowniki z przedrostkiem *над-* od podstaw ze znaczeniem destruktywnym, np. *надломить* ‘сгибанием, надавливанием сделать трещину в чем-л. (но не отломить)’:

*Верхний луч появился, когда папа **надломил** большую ветку, направленную вверх.*

(В. Мерже: *Анастасия*; БММ)

надрезать ‘слегка разрезать, разрезать не до конца’: *Надрезать картон* (БТС)

*(...) хладнокровно **надрезав** ткань, начал распускать свитер с воротника.*

(М. Грешинов: *Цветы Альбароссы*; БММ)

надрубить ‘слегка разрубить, разрубить не до конца’: *Надрубить полено, сук* (БТС).

Czasowniki z przedrostkiem *от-* (także *об-*) wyrażają znaczenie ukierunkowania akcji na oddzielenie części obiektu⁷⁰. Podstawa oznacza dzielenie obiektu na części (w sensie destruktywnym lub konstruktywnym), np. *ломать* → *отломать* (*обломать*) ‘ломаю отделить части, куски czego-либо или одну часть, один кусок чего-либо’ (БАС), *резать* → *отрезать* ‘отделить резанием’, *кусать* → *откусить* ‘отделить зубами’, lub akcje mające na celu przemieszczenie części sypkich i płynnych obiektów, np. *отлить* ‘вылить часть жидкости из чего-либо’, *отсыпать* ‘отделить часть какого-нибудь

⁷⁰ Пор. „[...] направленность действия на отделение от объекта его части” (Шелякин, 1983: 184). Inaczej partytywny rodzaj akcji został scharakteryzowany w *Грамматике русского языка* wydanej w Pradze w 1979 roku (BARNETOVÁ i in., 1979: 254), a mianowicie do partytywnego RA włączono czasowniki ze znaczeniem dodania czegoś do obiektu lub oddzielenia części od obiektu. Do formacji partytywnych należą nie tylko czasowniki typu *отлить воды из графина* ‘вылить немного воды из графина’, ale również i *подварить что / чего* ‘сварить в дополнение к сваренному’.

сыпучего вещества или мелких предметов, пересыпая или высыпая куда-нибудь', *отхлебнуть* 'отпить какую-либо жидкость':

Гость покрутил головой, понюхал хлеб после выпитого стакана и отрезал кусок солонины.

(С. Злобин: Салават Юлаев; БММ)

Бонд отпил глоток шампанского и продолжал...

(Я. Флеминг: Казино «Руаяль»; БММ)

Инспектор отхлебнул из стакана.

(А. и Б. Стругацкие: Отель «У погибшего альпиниста»; БММ).

Do deminutywów należą także nieliczne czasowniki z przedrostkiem *за-*, np. *заломить* разг. 'перегнуть, надломить': *Заломить ветки на деревьях, затесать* 'сделать затес, зарубку': *Затесать топором ель* (БТС).

Dla niektórych czasowników z przedrostkami *под-*, *над-* charakterystyczne jest połączenie znaczenia deminutywnego i lokatywnego, np. *подмокнуть* 'надмокнуть снизу, слегка': *Сено подмокло* (БТС), *подрубить* 'надрубить снизу, срубить у основания, подсечь': *Подрубить ствол* (БТС), *надколоть* (сверху, с краю): *Надколоть кусок сахара* (БТС). Czasownik *повыписывать* może wyrażać 3 znaczenia: deminutywne, np. *Повыписывал немного*, dystrybutywne, np. *Повыписывали все слова*, delimitatywne, np. *Повыписывал до обеда и ушел*⁷¹ (RUDNIK-KARWATOWA, 1989: 176; STAWNICKA, 1998: 34—35).

Wtórne formacje imperfektywne od deminutywów używane są w znaczeniu procesywnym⁷², np.:

Кругом было тихое неяркое утро. Солнце приподнималось в теплом тумане, который все рассеивался и рассеивался и сжимался в голубой высоте

(А. Платонов: Волчек; БММ)

Первое время снег подтаивал изнутри, тихомолком и вскрытнью

(Б. Пастернак: Доктор Живаго; БММ)

Czasowniki deminutywne używane są z adwerbiami wskazującymi niski stopień natężenia akcji lub niską efektywność typu *чуть-чуть*, *немного*, *слегка*, np.:

В комнате за столом сидел Афанасьич. При ее появлении он слегка привстал и, сдержанно поклонившись, сказал...

(В. Войнович: Владычица; БММ)

(...) и с удовольствием вздохнул свежий, чуть подмороженный кислород. А день выдался чудесный (...)

(Е. Сартин: Золото на крови; БММ)

⁷¹ Por. także *Повытрясти все ковры. Повытрясти пыль. Все лужи повысохли. Трава повысохла.*

⁷² Wyjątek stanowią deminutywa od podstaw perfektywnych prefigowanych.

Я засунул за пояс ручное зеркальце и слегка припудрил лицо. Потом вооружился длинным серебристым фонариком, (...)

(Ю. Мисима: *Исповедь маски*; БММ)

Я приоткрыл дверь еще немного. Запах усилился. Я сделал полшага вправо и нажал сильнее.

(Р. Желязны: *Знамена судьбы*; БММ)

Czasowniki deminutywnego RA⁷³ tworzone są od podstaw werbalnych wyrażających:

- zmiany koncentrujące się na powierzchni obiektu, w tym od czasowników odrzeczownikowych i odprzymiotnikowych (*подбелить стену, подчеркнуть брови*), od czasowników odrzeczownikowych ze znaczeniem ‘pokryć powierzchnię obiektu substancją nazwaną motywującym rzeczownikiem’ (*подваксить сапоги, припудрить виски, подлакировать мебель*), od czasowników ze znaczeniem ‘sposób naniesienia na powierzchnię obiektu tego, co oznacza rzeczownik w narzędniku’ (*припорошить снегом, прикопать землей, подмазать глиной*);
- zmiany formy (*подвить волосы*), struktury (*подсушить белье*), stanu i typu obiektu (*подлатать рубашку, подносить пальто*);
- działanie destrukcyjne na obiekt (*надогнуть, притупить*⁷⁴, *подломить*);
- ukierunkowanie akcji na zmianę przestrzennego usytuowania subiekta (*пододвинуть ногою что-либо, подтолкнуть кого-либо локтем*);
- działanie o charakterze emocjonalnym i wolitywnym na obiekt żywotny (*подвеселить, подбодрить*);
- proces prowadzący do zmiany jakości i stanu przedmiotu (*привянуть, примерзнуть, подсохнуть, подопреть, подрасти*)⁷⁵;
- zmianę stanu wewnętrznego lub wyglądu zewnętrznego subiekta osobowego (*приустать, поприодеть, призадуматься, подвыпить, подсмеяться*).

2.2.2.2. Deminutywny rodzaj akcji w języku polskim

H. WRÓBEL (1998: 551) wśród formacji charakterystyki bezwzględnej wyróżnia formacje wyrażające osłabienie intensywności i efektywności akcji podstawowej, przy czym znaczenie słabej intensywności (ekwiwalent ‘trochę’) wnoszą formacje zawierające przedrostek *при-* (*прзичіхнѣць, прзівіѣднѣць, прзклѣкнѣць, прзыхамовѣць*), a znaczenie słabej efektywności (ekwiwalent

⁷³ Charakterystykę podstaw werbalnych, od których tworzone są czasowniki deminutywnego RA, zawiera artykuł M.A. Szelakina (ШЕЛЯКИН, 1966: 110—121); por. także FAULSTICH, 1987: 85—92.

⁷⁴ Związek znaczenia deminutywnego i przestrzennego ujawnia się w derywatach *nomina loci* typu *подрубъ* ‘подрубленное место’, *подрез* ‘несквозной разрез на шкуре, коже’ (ШЕЛЯКИН, 1966: 117).

⁷⁵ Są to czasowniki od podstaw nieprzechodnich.

‘nieznacznie’) — formacje z przedrostkami: *pod-*, *prze-*, *nad-* (*podleczyć*, *poduczyć*, *podeschnąć*, *przeprać*, *nadgnąć*, *nadłamać*)⁷⁶.

Czasowniki deminutywne w języku polskim mają przedrostki: *pod-*, *nad-*, *przy-*, *od-*, *u-*, *prze-*, *na-* (rzadko), *o-* / *ob-* (rzadko)⁷⁷.

Wśród czasowników z przedrostkiem *pod-* szczególnie produktywny jest typ od czasowników melioratywnych, np.: *poduczyć*, *podszkolić*, *podtrenować*, *podratować*, *podleczyć*, *podreperować*, pot. *podgotować*, *podeschnąć*, *podhodować*, *podkształcić*⁷⁸:

*Mięso trzeba trochę **podgotować**, a potem dusić.*

(D)

— *Gruźlica była wówczas poważną chorobą. **Podleczono** mnie, ale po trzech miesiącach wróciłam do pracy i miałam nawrót.*

(„Rzeczpospolita”, 30 VI 2001; Korpus PWN)

Wyróżnia się także typ ze znaczeniem destrukcyjnym, np. *podniszczyć*, *podtruć*, *podrujnować*, *podszargać*, *podszarpać* ‘szarpać nieco zniszczyć, podrzeć, porwać’ (Dor). Wśród deminutywnych formacji należy również wymienić czasowniki utworzone od podstaw werbalnych oznaczających zmianę stanu (*podmarznąć*), także działanie procesów chemicznych / kulinarnych (*podwędzić*, *podpiec*, *podrumienić*, *podsmżyć*, *poddusić*)⁷⁹ oraz czasowniki od podstaw oznaczających mechaniczne lub manualne działanie na przedmiot (*podłamać*, *podciąć*, *podpiłować*, *podgryźć*):

*Wyjęte z muszli ostrygi można lekko **podpiec** na ruszcie, **obgotować**⁸⁰ albo **podsmżyć** i podać z sosem lub usmażyć w cieście.*

(„Kuchnia” 1998, nr 2; Korpus PWN)

Odrębny typ stanowią czasowniki, których podstawy oznaczają zmiany ilościowe, a obiekt odnosi się do części przedmiotu oddalonej od całości (*podkraść*, *podebrać*, *podrzucić*)⁸¹.

⁷⁶ G. FAULSTICH (1987: 87) do wskazanych przedrostków dodaje *o(b)-* (rzadko) jeszcze i dokonuje podziału czasowników deminutywnych w zależności od przechodniości / nieprzechodniości oraz znaczenia bazowych czasowników (FAULSTICH, 1987: 85—92). Por. także CZOCHRAŁSKI, 1975: 22.

⁷⁷ Jednostkowy jest czasownik z przedrostkiem *za-*, np. *zaprać* pot. ‘wyprać coś częściowo, tylko w miejscu zaplamionym’.

⁷⁸ Por. także *podremontować* (NS, 1985—1992).

⁷⁹ Czasowniki te podkreślają fazę początkową akcji.

⁸⁰ Czasownik *obgotować* pot. ‘krótko gotując coś do jedzenia, ugotować to tylko po wierzchu’: *Obgotować mięso, jarzyny. Usmażyć coś po obgotowaniu* (D). Wśród deminutywów z przedrostkiem *pod-* wyodrębniają się także czasowniki odprzymiotnikowe (przechodnie i nieprzechodnie), których podstawy oznaczają przejście z jednego stanu w drugi, np. *podsiwieć* pot. ‘stać się nieco siwym, szpakowatym, częściowo osiwieć’, *podwędnać*, *podczernić*, oraz czasowniki odrzeczownikowe, np. *podrdzewieć*, *podkielkować*.

⁸¹ Typ zawiera odcień znaczeniowy ‘po kryjomu, skrycie’.

Znaczenie ‘do pewnego stopnia’ łączy się ze znaczeniem przestrzennym ‘od spodu’ i ‘po wierzchu’, por. *podgolić* pot. ‘ogolić od spodu, od dołu lub ogolić trochę, z brzegu, do pewnego stopnia’: *Podgolić brwi, czuprynę, włosy; podmarznąć* ‘trochę zamarznąć, zmarznąć, ściąć się lodem po wierzchu’, *podeschnąć* ‘wyschnąć trochę, z wierzchu, nie do końca’.

Czasowniki z przedrostkiem *nad-* derywowane są przede wszystkim od czasowników destrukcyjnych⁸², np. *nadgryźć* ‘gryząc, oddzielić małą część od całości, napocząć coś, gryząc’: *Myszy nadgryzły książkę* (D), *nadjeść* pot. ‘zjeść czegoś trochę, zacząć coś jeść i nie skończyć’: *Osy nadjadły gruszkę* (D), *nadłamać* ‘ułamać kawałek czegoś, złamać coś częściowo, nie do końca’: *Burza nadłamała gałęzie drzew* (D), *nadpróchnieć* pot. ‘częściowo, niezupełnie spróchnieć’: *Belki nadpróchniały od wilgoci* (D), *nadwiędnać* książk. ‘o roślinach: nieco zwieżdnać, stracić świeżość’, także *nadniszczyć*, *nadciąć*, *nadgryźć*, *nadrać*, *nadpruć się*, *nadgnieć*, *nadwiędnać*, *nadrdzewieć*⁸³. Osobną grupę tworzą czasowniki, których podstawy oznaczają zmiany ilościowe, a obiekt odnosi się do części przedmiotu oddalonej od całości, np. *nadsypać* pot. ‘sypiąc podwyższyć coś’, *nadczerpnąć*, *nadłupać* ‘trochę, częściowo coś odłupać’: *Nadłupać korę drzewa* (D)⁸⁴.

Czasowniki z przedrostkiem *przy-* derywowane są także od podstaw destrukcyjnych, np. *przymizernieć*, *przybrudzić* ‘trochę zabrudzić’: *Przybrudzić sukienkę. Przybrudzony płaszcz* (D):

Jeden lokaj miał nawet trochę przybrudzone rękawiczki, a na obrusie była mała wprawdzie, ale — jednak — dziurka, zręcznie zaszyta jedwabiem.

(J. Korczak: *Król Maciuś Pierwszy*; Korpus PWN)

przyniszczyć, *przywiędnać* książk. a) ‘o roślinie: nieco, trochę zwieżdnać; podeschnąć’: *Przywiędła skoszona trawa*, b) przen. ‘nieco się postarzeć’: *Cera jej nieco przywiędła* (D), a także od podstaw neutralnych⁸⁵, np. *przygasić* ‘stłumić częściowo ogień, płomień; także: przerwać intensywne palenie się, świecenie się czegoś, niezupełnie zgasić’, *przygasnąć* książk. ‘przestać się palić,

⁸² Ale por. np. *nadżółknąć* ‘o zielonych częściach roślin, papierze, białych przedmiotach: trochę żółknąć, nabrać nieco żółtej barwy’.

⁸³ Czasowniki z przedrostkiem *nad-* wyrażają znaczenie inicjowania akcji związane z objęciem akcją bardziej dostępnych części przedmiotu, a ponadto oznaczają, iż proces obejmuje część przedmiotu (*nadgnieły*), przeważnie powierzchnię, podczas gdy czasowniki z przedrostkiem *pod-* określają proces obejmujący całość przedmiotu.

⁸⁴ Odnotować należy synonimie czasowników deminutywnych z przedrostkami *pod-* i *nad-*, np. *podniszczyć* — *nadniszczyć*, *podrzuć* — *nadrzuć*, *podszargać* — *nadszargać*, *podpiłować* — *nadpiłować*, *podciąć* — *nadciąć*.

⁸⁵ Por. także deminutywa werbalne od podstaw dokonanych *przykłęknąć* ‘kłęknąć na jedno kolano; kłęknąć na chwilę (Dor), *przystanąć* ‘zatrzymać się w ruchu na chwilę, stanąć’ (Dor).

świecić intensywnie, zgasnąć niezupełnie, w pewnym stopniu, chwilowo'; *przypudrować* 'lekko pokryć coś pudrem':

*Gdy wcisnąłem przełącznik startu, światła **przygasły** nagle, a za ścianą, w sąsiednim pokoju, gdzie według słów profesora znajdowała się główna część aparatury, huknęło przeraźliwie.*

(„Młody Technik” 1966, nr 2; Korpus PWN)

*Na dziedziniec wpadli ochroniarze przebrani za psy, rzucili się na szalonego krzyczącego młodzieńca w **przypudrowanej** peruce i aksamitnym stroju.*

(J. Rudniańska: *Miejsca*; Korpus PWN).

Odrębną grupę stanowią czasowniki oznaczające zmianę stanu poprzez działanie procesów chemicznych, np. *przywędzić*, *przypiec*, *przyrumienić*, *przysmażyć*⁸⁶.

Czasowniki z przedrostkiem *prze-* — wyrażające znaczenie wykonania czynności z mniejszą dokładnością lub intensywnością — są derywowane zarówno od podstaw przechodnich, jak i nieprzechodnich, np. *przemyć*, *przeprać*, *przetrzeć*, *przemieść*, *przeprasować*, *przestudzić*, *przeschnąć*. Takie czasowniki korespondują znaczeniowo z czasownikami dokonanymi z przedrostkiem *wy-*, np. *przepłukać* 'lekko wypłukać', *przeprasować* pot. 'wygładzić / wyprasować coś lekko'.

Nieliczną grupę stanowią deminutywa z przedrostkiem *na-*, np. *naciąć* 'przeciąć powierzchnię czegoś, zrobić nacięcie': *Naciąć wrzód*. *Naciąć korę drzewa* (D), *naciosać* leśn. 'zrobić nacięcie, nacios': *Naciosać buki przeznaczone do ścięcia* (D)⁸⁷, *nagryźć* pot. 'przygryźć'.

Znaczenie partytywne wyrażają czasowniki z przedrostkami: *od-*, *ob-* i *u-*, oznaczające ukierunkowanie akcji na oddzielenie od obiektu jego części. Podstawa oznacza podział obiektu na części (w sensie destruktywnym i konstruktywnym), np. *łamać* → *odłamać* (*oblamać*), *ciąć* → *odciąć*, *sypać* → *odsypać*, *łać* → *ułać* (= *odłać*), także *ukroić*, *ułamać*.

Czasowniki deminutywnego RA tworzone są od podstaw werbalnych wyrażających:

— zmiany koncentrujące się na powierzchni obiektu, w tym od czasowników ze znaczeniem 'sposób naniesienia na powierzchnię obiektu tego, co oznacza rzeczownik w narzędniku' (*przyprószyć śniegiem*), a także od czasowników odrzeczownikowych i odprzymiotnikowych (*podbielić ścianę*, *podczernić wąsy*) i czasowników odrzeczownikowych ze znaczeniem 'pokryć po-

⁸⁶ Przy synonimii *podwędzić* — *przywędzić*, *podsmażić* — *przysmażyć* należy zaznaczyć, iż przedrostek *pod-* podkreśla fazę początkową akcji.

⁸⁷ Por. homonimie z kumulatywami *naciąć*: *Naciąć kwiatów, trawy, trzciny, sieczki*; *naciosać*: pot. *Naciosać bali, kolków, żerdzi*; *nagryźć*: *Wiewiórka nagryzła mnóstwo orzechów laskowych* (D).

- wierzchnię obiektu substancją nazwaną motywującym rzeczownikiem’ (*podlakierować szafę, przypudrować twarz*);
- zmiany formy (*podkreścić włosy*), struktury (*podsuszyć bieliznę*), stanu i typu obiektu (*podregulować hamulec ręczny, przeprać bieliznę, przetrzeć podłogę*)⁸⁸; do tych formacji należą także czasowniki zmiany stanu w rezultacie procesów chemicznych (*podwędzić rybę, podpiec mięso, przysmażyć kluski*);
  - działanie destrukcyjne na obiekt (*nadłamać zapalkę, nadgryźć jabłko, podniszczyć ubranie*);
  - ukierunkowanie akcji na zmianę przestrzennego usytuowania subiekta (*podsunąć krzesło, podciągnąć coś*);
  - znaczenie działania emocjonalnego i wolitywnego na obiekt osobowy (*podkpić z kogo, czego*);
  - proces prowadzący do zmiany jakości i stanu przedmiotu (czasowniki utworzone od podstaw nieprzechodnich, takie jak np.: *podpuchnąć, podeschnąć, podrosnąć, nadpróchnieć, nadwiędnąć, przywiędnąć*).

2.2.3. Deminutywno-iteratywny rodzaj akcji

2.2.3.1. Deminutywno-iteratywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Dla czasowników deminutywno-iteratywnego RA (z przedrostkami: *по-*⁸⁹, *на-*, *под-*, *при-*, *пере-*, *вз-* / *вс-* oraz sufiksem iteratywnym) charakterystyczne są cechy: ‘akcja rozczłonkowana o nieregularnej powtarzalności’ i / lub ‘osłabiona intensywność’ (ШЕЛЯКИН, 1987: 84; 1983: 195; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 103; ШВЕДОВА, ред., 1982: 600; ХРАКОВСКИЙ, 1987: 138—139)⁹⁰:

*Он шел и **посвистывал** в костяной пищик — дразнил весенних рябчиков.*

(Ю. Коваль: *Лабаз*; НКРЯ)

*За окном было еще светло, **накрапывал** дождь.*

(И. Крупник: *Струна*; НКРЯ)

*Когда он хотел поиздеваться над кем-нибудь, он протяжно и негромко **подсвистывал**.*

(Г. Уэллс: *Тоно Бенге*; БММ)

*Мы ехали, и **перезванивал** колокольчик верблюда...*

(П. Лукницкий: *Памир без легенд*; БММ)

⁸⁸ Por. *przetrzeć* ‘протереть, вытереть’ (WSPR).

⁸⁹ Takie czasowniki nie są wtórnymi formacjami imperfektywnymi czasowników delimitatywnych (ISAČENKO, 1968: 407; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 104).

⁹⁰ Odcień pogrążenia się subiekta w akcję zaznacza A.W. Isaczenko (ISAČENKO, 1962: 407).

Czasowniki z przedrostkiem *по-* tworzone są od podstaw wyrażających dźwięki i zachowania werbalne (*поговаривать, посвистывать*), postrzeganie zmysłowe (*посматривать, понюхивать*), zewnętrzne przejawianie uczuć (pot. *поплакивать, посмеиваться*, pot. *похваливать*), stan fizyczny i psychiczny (*побаиваться, побаливать*), położenie w przestrzeni (*полеживать, посиживать*), ruch nieukierunkowany i zakotwiczony w jednym punkcie (*покачиваться, похаживать*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (pot. *поворачивать*, pot. *помещивать, пожёвывать*), procesy przyrody (*покрапывать*), procesy myślowe (*подумывать*), znaczenie ‘być, istnieć’ (*побывать*), wydzielanie światła, zapachu (*поблескивать, попахивать*, pot. *пованивать*) oraz od czasownika *молчать* (*помалкивать*).

Jeśli czasownik podstawowy oznacza akcję charakteryzującą się znaczną intensywnością, formant wnosi do podstawy wyłącznie znaczenie iteratywności, por. *покрикивать* ‘время от времени кричать, издавать крики’ (FAULSTICH, 1987: 87):

Они пообедали вместе и умчались в увенчанной гирляндами цветов коляске, с полупьяным кучером, который громко покрикивал на лошадь и щелкал бичом.

(Г. Манн: *Богини или Три романа герцогини Асси. Венера*; БММ)

Dla czasowników z przedrostkami *под-, при-, пере-* (wariant deminutywno-procesywny)⁹¹ podstawami są czasowniki oznaczające dźwięki i zachowania werbalne (*подвывать, подсвистывать*)⁹², stan fizyczny i psychiczny (*подлюбливать, прибаливать*), percepcję (*принюхивать*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*подгуливать, подмащивать, подштопывать, перезванивать*), krotność (*подкашливать, подмахивать, протоптывать, перестукивать*).

Czasowniki z przedrostkiem *на-* i iteratywnym sufiksem, posiadające znaczenie ‘делать что-то слегка’, tworzone są od podstaw oznaczających wydawanie dźwięków (*напевать, насвистывать*), od czasowników ze znaczeniem ‘być zajęтым czymś’ (*наигрывать*), oznaczających procesy przyrody (*накрапывать*), pr. *напевать* ‘петь (обычно тихо, вполголоса)’, *насвистывать* ‘свистеть тихо, слабо, издавать свистящие звуки’,

⁹¹ A.A. Zalizniak (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 123—124) wśród czasowników omawianego rodzaju akcji wyróżnia czasowniki z formantami *по- ... -ыва- / -ива-* (*покашливать*), *под- ... -ыва- / -ива-* (*подворывать*), *при- ... -ыва- / ива-* (*прихрамывать*), *на- ... -ыва- / -ива-* (*наигрывать*), a także czasowniki zaliczone przeze mnie do augmentatywno-iteratywnego rodzaju akcji, pr. *выделять* (осложненно-интенсивный способ действия). N.S. Awilowa (АВИЛОВА, 1976: 297—298) wyróżnia odrębny rodzaj akcji duratywno-deminutywny (длительно-смягчительный).

⁹² Niektóre czasowniki posiadają znaczenie deminutywno-iteratywne i komitatywno-deminutywne (*подсвистывать, подхрапывать*).

наигрывать ‘исполнять что-либо (на музыкальном инструменте) тихо и небрежно’, *накрапывать* ‘падать редкими каплями’⁹³:

*Я говорил жене, что она видит пятна на стекле, но не видит самого стекла; в ответ она молчала или **напевала**, как Степан: „у-лю-лю-лю”...*

(А. Чехов: *Моя жизнь*; БММ)

*Подходил ко двору, **насвистывая** сквозь зубы, и почти в упор столкнулся с Аксиньей.*

(М. Шолохов: *Тихий Дон*; БММ)

Typ ‘*пере-* + sufiks iteratywny’ oznacza ‘z przerwami lub przemienne, z niewielką intensywnością wykonywać akcję wyrażoną w podstawie’, np. *перезванивать* ‘попеременно звенеть, ударяясь обо что-л. или друг о друга’, *перестукивать* ‘стучать, производить стук многократно, стучать поочередно (обо всех или многих)’:

*(...) две пары туфель **перестукивали** по асфальту, но вот стал перестук этот каким-то тревожно-неритмичным, (...)*

(Е. Козловский: *Красная площадь*; БММ)

Часowniki z przedrostkiem *вз-* / *вс-* tworzone są od podstaw multiplikatywnych, np. *вздрагивать* ‘непроизвольно делать телом резкие судорожные движения (от испуга, холода и т. п.)’, *взблескивать* ‘издавать блеск; блести, появляться время от времени’ (БАС):

*После каждого сильного удара он как-то невозмутимо **вздрагивал**.*

(И. Грекова: *Первый налет*; НКРЯ)

*Заваливаясь набок, санки **взблескивали** полозьями.*

(Ю. Давыдов: *Синие тюльпаны*; НКРЯ)

Niejednokrotnie w kontekstach zawierających czasowniki tego rodzaju akcji pojawiają się dodatkowe adverbialne wskaźniki dyskretności typu *изредка*, *иногда*, *мерно*, *порой*, *то и дело* lub wskazujące niską intensywność akcji typu *еле заметно*, *вполголоса*, *глухо*, *коротко* (*потряхивать головой*), *легонько*, *тихонько*. Z czasownikami oznaczającymi zjawiska świetlne występują adverbia typu *подслеповато*, *смутно*, *тускло* (*поблескивать*), a z czasownikami oznaczającymi ruch zakotwiczony w jednym punkcie adverbia typu *взад-вперед*:

*Евгений Степанович **посвистывал тихонько** сквозь зубы (...)*

(Ю. Крымов: *Танкер «Дербент»*, s. 20)

⁹³ M.A. Szelakin (Шелякин, 1983: 195—196) wyróżnia procesywno-deminutywny RA (процессно-смягчительный способ действия).

*Она шла тихо; береговая галька легко шуршала под ее ногами; и она **напевала вполголоса** польскую песенку.*

(В. Короленко: *Слепой музыкант*; БММ)

W zależności od charakteru podstawy czasowniki tego rodzaju akcji dzielą się na: czasowniki od podstaw multiplikatywnych, np. *качать* → *покачиваться*, także *подмахивать*, *подтоптывать*, *натреникивать*, oraz czasowniki motywowane podstawami niemultiplikatywnymi (nierozczłonkowanymi, ciągłymi, kursywnymi)⁹⁴, takie jak *глядеть* → *поглядывать*, *петь* → *подпевать*, *лежать* → *полежиать*, *пахнуть* → *припахивать*, także *побаливать* pot. 'время от времени, слегка болеть', *подремывать* pot. 'время от времени, слегка дремать', *поглядывать* 'время от времени глядеть', *поворовывать* pot. 'время от времени, понемногу воровать'.

A.W. Isaczenko (ISACENKO, 1962: 408) odnotowuje 2 możliwości interpretacji znaczeniowej odmnożytych czasowników deminutywno-iteratywnego RA typu *постукивать*: nieregularne powielanie „porcji” akcji o osłabionej intensywności lub nieregularne powielanie akcji składających się z większej liczby („porcji”) akcji⁹⁵. Natomiast czasowniki deminutywno-iteratywnego RA od podstaw ciągłych wyrażają wewnętrzne rozczłonkowanie akcji, której komponenty (akcje częściowe) charakteryzują się zróżnicowaną rozciągłością temporalną i osłabioną intensywnością (ISACENKO, 1962: 408)⁹⁶.

Jeśli takie czasowniki oznaczają powtarzające się akcje całościowe, to nie są używane w znaczeniu aktualnie ciągłym. Na różnice wśród czasowników tegoż rodzaju akcji w zależności od możliwości / niemożności użycia w znaczeniu aktualnie ciągłym zwraca uwagę A.W. Bondarko (БОНДАРКО, 1971: 25)⁹⁷. Badacz wyróżnia wśród tych formacji takie, które nie są używane w znaczeniu aktualnie ciągłym, ponieważ w ich znaczeniu leksykalnym zawarta jest cecha rozdzielności powtarzających się aktów⁹⁸, np. *поколачивать* pot. 'время от

⁹⁴ Czasownik kursywny oznacza akcję, która nie może być podzielona na fazy.

⁹⁵ „Deminutive Imperfektiva, die von Verben mit frequentativer Bedeutung gebildet werden, drücken entweder die unregelmäßige Wiederholung einer abgeschwächten Einzelhandlung oder aber die unregelmäßige Wiederholung mehrerer Einzelhandlungen aus.”

⁹⁶ „Bei den Verben mit dekursiver Bedeutung (»glatter Ablauf des Geschehens«) bezeichnen die deminutiven Iterativa, wie die Iterative überhaupt, ein »innerlich gegliedertes« Geschehen, dessen Teilabschnitte von verschiedener Dauer sein können und in ihrer Intensität abgeschwächt sind.”

⁹⁷ Autor używa terminów „прерывисто-смягчительный способ действия” oraz „конкретно-процессное значение”.

⁹⁸ „[...] по своему лексическому значению предполагают четкую раздельность повторяющихся актов” (БОНДАРКО, 1971: 25).

времени, слегка колотать’, *почитывать* pot. ‘время от времени, понемногу читать’⁹⁹ (БОНДАРКО, 1971: 25):

Прежний муж, тот, что погиб на войне, рассказывала Ольга, куражлив был и поколачивал ее.

(В. Астафьев: *Веселый солдат*. «Новый мир» 1998, № 5—6; НКРЯ)

Благодарный Миллнз частенько захаживал к ним, без спросу, с книгой, которую почитывал на кухне, пока Анна хлопотала у плиты.

(А. Азольский: *Монахи*. «Новый мир» 2000, № 6; НКРЯ)

Inne czasowniki tego rodzaju akcji oznaczają akcję składającą się z oddzielnych aktów „zlewających się” w jednolity proces, np. *Корабль слегка покачивало* (БОНДАРКО, 1971: 25).

Czasowniki deminutywno-iteratywnego RA nieużywane w znaczeniu aktualnie ciągłym zajmują pośrednią pozycję między multiplikatywnością (akcja rozczłonkowana) a iteratywnością (powtarzalność akcji). Dlatego charakterystyka czasowników iteratywnych rodzajów akcji powinna uwzględniać typ podstawy (iteratywność / nieiteratywność podstawy), a także możliwość / niemożność użycia tych czasowników w znaczeniu aktualnie ciągłym.

2.2.3.2. Deminutywno-iteratywny rodzaj akcji w języku polskim

Czasowniki deminutywno-iteratywnego RA oznaczają powtarzającą się akcję o osłabionej intensywności. Takie formacje zawierają w swej strukturze przedrostki *po-* *pod-*, *na-*, *przy-*¹⁰⁰ i *пре-* oraz sufiks iteratywny¹⁰¹. O zasadności wyróżnienia prefiksarno-sufiksального typu *побрзѣкиwać* pisze C. PIERNIKARSKI (1975: 72), przytaczając przykłady z języka czeskiego, w którym wiele czasowników należących do tej grupy nie ma odpowiedników morfologicznych dokonanych¹⁰².

Czasowniki te wyrażają znaczenie ‘od czasu do czasu, z przerwami i niewielką intensywnością wykonywać akcje wyrażoną podstawą’, np. *поблѣскиwać* ‘błyśać od czasu do czasu, ukazywać się co pewien czas jako pobłysk, migotać, słabo świecić’, *полатыwać* pot. ‘unosić się w powietrzu w górę i w dół, latać z przerwami’, *подзваниаць* książk. ‘wydawać lekki metaliczny dźwięk lub dzwonić z lekka, cicho, od czasu do czasu, dzwonić z przerwami’, *пошвістыwać* pot. ‘świstać, gwizdać z cicha, z przerwami’, *подспіевыwać* ‘śpiewać cicho, zwykle z radości, wskutek dobrego humoru, zadowolenia’, *подчытыwać* ‘czytać coś od czasu do czasu, z przerwami; także: czytać coś ukradkiem’ (NS 1993—2000),

⁹⁹ Czasowniki *почитывать*, *пописывать*, *попивать* wyrażają odcień lekceważenia (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 123).

¹⁰⁰ Czasowniki z przedrostkiem *при-* wyrażają znaczenie ‘słabo, z niewielką intensywnością wykonywać akcję wyrażoną w podstawie, najczęściej wtórując komuś lub czemuś’.

¹⁰¹ W jednostkowych przypadkach także z *się* (*подkochиwać się*, *подсмиеchiwać się*).

¹⁰² Por. także ŠMIECH, 1986: 25; HOLVOET, 1986: 245.

naśpiewywać ‘śpiewać z cicha, z przerwami; podśpiewywać, nucić’ (Dor); *przebąkiwać* ‘mówić półgłosem, nieśmiało...’, *przysapywać* rzad. ‘sapać od czasu do czasu, wydawać co jakiś czas sapnięcie’:

(...) *i rozchodziły się do namiotów ustawionych półkregiem koło ogniska, które dogasało i tylko wśród popiołów **pobłykiwało** zarzewie, którego już nikt nie zamierzał rozdmuchiwać, chyba wiatr, ale wśród gałęzi trwała cisza: nawet liść nie drgnął (...)*

(A. Czciwor-Piotrowski: *Cud w Esfahanie*; Korpus PWN)

*Emanujący zimnem most **podzwaniał** pod uderzeniami kopyt.*

(A. Sapkowski: *Narrenturm*; Korpus PWN)

*Waluś szedł przodem, o kilka kroków przed rodzeństwem; dobrej był myśli i **podśpiewywał** sobie wesoło...*

(A. Oppman: *Legendsy warszawskie*; Korpus PWN)

***Przebąkiwał** o powrocie do Warszawy i na medycynę, ale to tylko dla pozorów i jak gdyby dla sprowokowania wyraźniejszych zaprosin na pobyt dłuższy.*

(S. Żeromski: *Przedwiośnie*)

*Jaworski pisał się, **przysapywał** i czas jakiś odpowiadał politycznie, lecz w koncu zabrakło mu cierpliwości i gruchnął prosto z mostu...*

(W.S. Reymont: *Rok 1974. Insurekcja*; <http://wikisource.org>)

pomieszkiwać ‘mieszkać gdzieś jakiś czas, od czasu do czasu’:

(...) ***pomieszkiwałem** z rodzicami trochę na Grochowie.*

(ŻW 1995, nr 90; NS 1993—2000)

Czasowniki z przedrostkiem *po-* tworzone są od podstaw wyrażających dźwięki i zachowania werbalne (*poświsływać*, *popiskiwać*), postrzeganie zmysłowe (*popatrywać*), zewnętrzne przejawianie uczuć (*popłakiwać*, *pośmiewać się*), stan fizyczny i psychiczny (*pobolewać*), położenie w przestrzeni (*polegiwać*, *posiadywać*), ruch nieukierunkowany (*polatywać*), konkretną czynność fizyczną (*pojadać*), procesy przyrody (*popadywać*), procesy mentalne (*pomyśliwać*), a także wydzielanie światła (*pobłykiwać*).

Czasowniki z przedrostkiem *pod-*, *przy-* i sufiksem iteratywnym powstają od podstaw oznaczających dźwięki i zachowania werbalne (*podśpiewywać*), krotność (*podmrugiwać*), zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne (*podgrywać*), zewnętrzne przejawianie uczuć (*podkochiwać się*) oraz innych czasowników (*przylegiwać*).

Czasowniki z formantem *na-* i sufiksem iteratywnym derywowane są od czasowników oznaczających dźwięki (*naświsływać*), a także od czasowników ze znaczeniem ‘być zajęтым czymś’ (*naśpiewywać*).

Czasowniki z przedrostkiem *prze-* tworzone są od podstaw oznaczających dźwięki, w tym od czasowników mówienia (*przegadywać*, *przebąkiwać*, *przegwizdywać*), a także innych (*przepadywać*).

W zależności od charakteru podstawy czasowniki tego rodzaju akcji dzielą się na: czasowniki od podstaw multiplikatywnych, np. *mrugać* → *pomrugiwać* (także *poklaskiwać*, *podmrugiwać*) i czasowniki motywowane podstawami niemultiplikatywnymi, np. *patrzeć* → *popatrywać*, *plakać* → *popłakiwać* (także *podrwiwać*, *powątpiewać*, *polegiwać*, *pobolewać*, *pojadać*, *pogryzać*):

*Wmieszaliśmy się w tłum ludzi ubranych lekko, odświętnie. My zaś w tych swetrach i szalikach! **Popatrywano** na nas, co jeszcze bardziej rozweselało Wiesławicza.*

(T. Breza: *Urząd*; Korpus PWN)

*Przez wiele godzin nie mogła uspokoić jego szlochu, w nocy zrywał się z wielkim krzykiem i przez sen żałośnie **popłakiwał**...*

(J. Andrzejewski: *Popiół i diament*; Korpus PWN)

*Jedynie Helmut Völlinger, astrolog i jasnowidz, z którego wielu **podrwiwało**, lecz z którego niezwykłych umiejętności korzystali niemal wszyscy policjanci, nie tasował ani nie ugniatał kart.*

(M. Krajewski: *Koniec świata w Breslau*; Korpus PWN)

H. WRÓBEL (1998: 551) wyróżnia wśród formacji charakterystyki bezwzględnej formacje ze znaczeniem słabej efektywności (*pobolewać*, *popłakiwać*, *powątpiewać*), łącznie z innymi typu *podratować kogoś*, *nadpiłować*. W. ŚMIECH (1986: 100) także wymienia czasowniki ze znaczeniem ‘czynności nie w pełnym wymiarze’, np. *podgwiszdywać*, *podkaszliwać*, *podkocchiwać się*, *podkpiwać*, *podszepetywać*, *podśmiechiwać się*, *podśpiewywać*.

2.2.4. Podsumowanie

Do najbardziej licznych wśród rosyjskich deminutywów należą czasowniki z przedrostkami *nod-* (grupa A) oraz *npu-* (grupa B). W języku polskim natomiast czasowniki z przedrostkami *pod-* i *przy-* należą do grupy C (typ dość liczny).

W języku rosyjskim deminutywa z przedrostkiem *nad-* tworzone są od podstaw destruktywnych, podobnie jak w języku polskim z przedrostkiem *nad-*. Obie grupy mieszczą się wśród typów dość licznych (grupa D). W języku polskim można przytoczyć jednostkowe czasowniki z przedrostkiem *na-* pozostające w relacji synonimii z czasownikami z *nad-* (*naciąć* — *nadciąć*; *nagryźć* — *nadgryźć*).

W języku rosyjskim znaczenie partytywne wyrażają czasowniki z przedrostkiem *om-*, a w języku polskim z przedrostkami *od-*, *u-*, *ob-* (pod względem liczebności grupa D). Oto przykładowe ekwiwalenty polskich czasowników partytywnych zamieszczone w *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim*: *uciąć* *gałąź*

‘отрубить ветку’, *udrzeć* ‘оторвать, отодрать’, *ugryźć kawałek czegoś* ‘откусить кусок чего-л.’, *ujеść* ‘отъесть, откусить’, *ukroić kawałek chleba* ‘отрезать ломоть хлеба’, *odciąć, obciąć* ‘отрезать’.

Wśród polskich deminutywów na uwagę zasługuje grupa z przedrostkiem *prze-*. W słowniku polsko-rosyjskim pojawiają się ich rosyjskie ekwiwalenty — czasowniki z przedrostkiem *npo-* wskazujące nie na deminutywność, ale na całościowość akcji, np. *przetrzeć* ‘протереть’ (powinno być ‘подтереть, слегка, осторожно стереть’), *przeprasować* ‘прогладить’ (powinno być ‘подгладить; прогладить слегка’), *przepalić (w piecu)* ‘протопить’ (powinno być ‘подтопить; протопить слегка’). Ekwiwalenty te nie uwzględniają znaczenia deminutywnego. Odnotowano także właściwe deminutywne ekwiwalenty *przeschnąć* ‘подсохнуть’, *przesmażyć* ‘поджарить’.

W języku rosyjskim występują poliprefiksalne deminutywa z inicjalnymi przedrostkami *no-*, *pod-*, *pru-*, np. *позатянуть* pot. ‘затянуть несколько, в какой-либо степени’ (БАС), *подвырасти* pot. ‘слегка, немного вырасти’ (БАС), *призадуматься* ‘задуматься на некоторое время’ (БАС). Niektóre formacje z inicjalnym *no-* wyrażają nie tylko deminutywność, ale także i dystrybutywność, np. *повыбить* pot. 1. ‘выбить все или многое’; 2. ‘выбить несколько, в какой-либо степени’ (БАС).

Od czasowników deminutywnego RA w obu językach powstają wtórne formacje imperfektywne (*привстать* — *привставать*, *надломить* — *надламывать*, *подмокнуть* — *подмокать*; *надгрызть* — *надгрызть*, *подсечь* — *подсечь*, *одлать* — *одлачивать*).

W obu językach występują typy słowotwórcze wyrażające akcję powtarzającą się o osłabionej intensywności: typ *no-* / *po* + sufiks iteratywny (*поплакивать*; *поплакиwać*); *pod-* / *pod-* + sufiks iteratywny (*подзванивать*; *подгрызть*); *pru-* / *przy-* + sufiks iteratywny (*приушентывать*; *прилеживать*); *na-* / *na-* + sufiks iteratywny (*напевать*; *наспевывать*)¹⁰³. Z odpowiednikami prefiksalnymi — jeśli takie w języku istnieją — mają związek jedynie formalny, różnią się od nich natomiast znaczeniem leksykalnym, gdyż *побрзгачь* znaczy ‘brzęczeć przez pewien okres czasu’, a *побрзгачь* ‘brzęczeć z lekka od czasu do czasu’ (PIERNIKARSKI, 1972: 280)¹⁰⁴. Źródła leksykograficzne niekonsekwentnie odnotowują te relacje. Czasowniki te są bowiem umieszczane albo w tym samym haśle, co czasowniki dokonane z przedrostkiem, albo w oddzielnych hasłach, np. *побрзгачь, побрзгачь* — *побрзгачь, побрзгачь* ‘спędzić (спędzić) pewien czas na brząkaniu...’ (D). Kwalifikowanie ich do oddzielnych haseł jest natomiast słuszne, gdyż czasowniki te wyrażają różne rodzaje akcji.

¹⁰³ W języku rosyjskim także typ *перезванивать*.

¹⁰⁴ M.S. Fleier (ФЛАЙЕР, 1997: 29) pisze o możliwości tworzenia wtórnych formacji imperfektywnych czasowników ze znaczeniem iteratywnym typu *покуривать* ← *покурить*, *полеживать* ← *полежать*.

3. Modyfikacje iteratywne w języku rosyjskim i polskim

Wśród iteratywnych rodzajów akcji w języku rosyjskim można dokonać podziału według cechy jednokrotności i niejednokrotności.

Do formacji jednokrotnych w języku rosyjskim należy semelfaktywny RA (*свистнуть, кашлянуть*), natomiast niejednokrotność odnosi się do kwantyfikacji akcji werbalnej / rozczłonkowania akcji, kwantyfikacji uczestników akcji oraz dwukrotności (jednokrotnego powtórzenia akcji na osi czasu).

Kwantyfikację akcji wyraża iteratywny RA (*суживать*). Charakterystyki kwantyfikacyjne akcji w połączeniu z intensywnościowymi wyrażają: deminutywno-iteratywny RA (*постукивать*), a także augmentatywno-iteratywny RA z typem intensywnościowym (*вызвякивать*) i procesywno-duratywnym (*разгуливать*); por. deminutywne i augmentatywne RA. Kwantyfikacja uczestników odnosi się do kwantyfikacji subiektów wyrażanej subiektywno-dystrybucywnym typem dystrybucywno-augmentatywnego RA (*повскакать, пережениться*)¹ i przemianym RA (*перестукиваться, переговариваться*), kwantyfikacji obiektów akcji, wyrażanej typem obiektowo-dystrybucywnym (*повыносить мебель*) i dystrybucywno-kumulatywnym (*понастроить домов*) dystrybucywno-augmentatywnego RA² i kumulatywno-augmentatywnym RA (*настроить домов*)³.

Dwukrotność odnosi się do relacji temporalnych między akcjami⁴ i wyraża wskazanie na poprzedzanie — za pomocą czasowników iteratywno-prospektywnego RA (*предчувствовать, засолить огурцы*), i następstwo — poprzez czasowniki iteratywno-reduplikatywnego RA z typem repetytywnym (*переизбрать вновь*), reformatywnym (*переписать сочинение*) i restaura-

---

¹ Por. kwantytatywno-zakresowe charakterystyki augmentatywnych RA.

² Por. kwantytatywno-zakresowe charakterystyki augmentatywnych RA.

³ Por. kwantytatywno-zakresowe charakterystyki augmentatywnych RA.

⁴ Por. relacje temporalne między akcjami; temporalne RA.

tywnym (*реадантироваться*), a także iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA (*подсунуть зруш*)⁵.

Do jednokrotnych w języku polskim należy semelfaktywny RA (*świsnąć, kaszlnąć*). Niejednokrotność zaś odnosi się do kwantyfikacji akcji werbalnej / rozczłonkowania akcji, kwantyfikacji uczestników akcji oraz dwukrotności (jednokrotnego powtórzenia akcji na osi czasu).

Kwantyfikację akcji wyraża iteratywny RA (*siadywać*). Natomiast deminutywno-iteratywny (*postukiwać*), a także augmentatywno-iteratywny RA (*wymachiwać*) oddają charakterystyki kwantyfikacyjne akcji w połączeniu z intensywnościowymi⁶. Kwantyfikacja uczestników odnosi się do kwantyfikacji subiektów, określanej subiektowo-dystrybutywnym typem dystrybutywno-augmentatywnego RA (*powybiegać*)⁷ i przemiennym RA (*prześmiewać się*), oraz do kwantyfikacji obiektów akcji, wyrażanej typem obiektowo-dystrybutywnym (*powynosić meble*), dystrybutywno-kumulatywnym (*ponacinać rybę*) dystrybutywno-augmentatywnego RA⁸ oraz kumulatywno-augmentatywnym RA (*naobierać ziemniaków*)⁹.

Dwukrotność dotyczy relacji temporalnych między akcjami¹⁰ i wskazuje na poprzedzanie za pomocą czasowników iteratywno-prospektywnego RA (*przeżyć chorobę*) oraz następstwo za pomocą iteratywno-reduplikatywnego RA z typem repetytywnym (*przeliczyć pieniądze*), reformatywnym (*przemalować pokój*) i restauratywnym (*odbudować pałac*), a także iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA (*dosypać cukru*)¹¹.

3.1. Modyfikacje jednokrotne

3.1.1. Semelfaktywny rodzaj akcji

3.1.1.1. Semelfaktywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Do semelfaktywnego RA należą czasowniki z sufiksem *-hy-* oznaczające jeden akt akcji rozczłonkowanej. Czasowniki semelfaktywne opisywane są

⁵ Por. także kwantytatywno-zakresowe charakterystyki deminutywnych RA.

⁶ Por. deminutywny i augmentatywny RA.

⁷ Por. kwantytatywno-zakresowe charakterystyki augmentatywnych RA.

⁸ Por. kwantytatywno-zakresowe charakterystyki augmentatywnych RA.

⁹ Por. kwantytatywno-zakresowe charakterystyki augmentatywnych RA.

¹⁰ Por. temporalne RA, relacje temporalne między akcjami.

¹¹ Por. także kwantytatywno-zakresowe charakterystyki deminutywnych RA.

w literaturze przedmiotu w opozycji do multiplikatywnych, wyrażających rozczłonkowanie akcji na „porcje”, akty, jednorodne komponenty¹², realizujące się kolejno przy tożsamości aktantów i monotemporalności, np. *стонать, жевать, мычать* (multiplikatywa izolowane). Przy multiplikatywności leksykalnej zestawieniowej (korelacyjnej), tj. z odpowiednikiem semelfaktywnym¹³, zestawiane są czasowniki oznaczające emitowanie dźwięków (także przez istoty żywe), np. *кашлять / кашлянуть, стучать / стукнуть, тренькать / тренькнуть*, zjawiska fizyczne (w tym zjawiska świetlne), np. *блестеть / блеснуть, капать / капнуть, мигать / мигнуть, сверкать / сверкнуть*; zajęcia profesjonalne i nieprofesjonalne, np. *дергать / дергнуть, колоть / кольнуть, махать / махнуть, рубить / рубнуть*, posp. *стегать / стегнуть*, ruch nieukierunkowany, np. *качать / качнуть, прыгать / прыгнуть, шагать / шагнуть*¹⁴.

W. Bondarko przypisuje czasownikom semelfaktywnym znaczenie momentalne oraz możliwość zespolenia momentalności ze wzmożoną intensywnością. Zalicza do semelfaktywów także czasowniki z przedrostkiem *вз-* / *вс-* oraz sufiksem *-ну-*, np. *вздрыхнуть, вздохнуть* (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 25—26). Natomiast W.N. Jakowlew (ЯКОВЛЕВ, 1975: 97—105) ujmuje semelfaktywność wąsko jako jednoaktowość. Według badacza czasowniki semelfaktywne (z sufiksem *-ну-*) wyrażają jeden akt i korelują z wieloaktowymi (multiplikatywnymi) bezprzedrostkowymi czasownikami niedokonanymi, które nazywają wewnętrzne rozczłonkowanie akcji na minimalne komponenty. Swoje ujęcie semelfaktywności W.N. Jakowlew (ЯКОВЛЕВ, 1975: 105) uzasadnia następująco: „[...] любая приставка вносит оттенок нового способа действия или вообще изменяет лексическое значение глагола”.

Do semelfaktywów w ujęciu szerszym należą, oprócz wymienionych tu czasowników, formacje z przedrostkiem *у-* typu *уколоть, укусить*. Do tej grupy należą także czasowniki z sufiksem *-ну-*, łączące cechy semelfaktyw-

¹² Termin „multiplikatywny” został wprowadzony przez Ju.S. Masłowa (МАСЛОВ, 1965: 78). Czasowniki multiplikatywne i semelfaktywne są różnorodnie opisywane w literaturze lingwistycznej. Przypisuje im się status pary aspektowej (ХРАКОВСКИЙ, 1997: 227—239), możliwość wyrażania jednokrotnego RA (АВИЛОВА, 1976: 287—288) lub jednoaktowego RA (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 25). B. BALIN, N. KOLOSSOW (1975: 7) wymieniają czasowniki typu *колоть — кольнуть* w grupie par aspektowych, dodają jednak: „Die Verben [...] bekommen in dieser Oppositionsreihe eine zusätzliche Bedeutung der Einmaligkeit, gehören also zur momentanen (semelfaktiven) Aktionsart”. M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 121) natomiast pisze: „[...] тип *махать — махнуть* [...] из всех способов действия [...] ближе всего стоит к видовым значениям” i przypisuje tym czasownikom status „przybliżonej pary aspektowej” („приблизительная видовая пара”).

¹³ W przypadku braku opozycji wieloaktowość / jednoaktowość odnotować należy multiplikatywność leksykalną samodzielnią, np. *брехать, стонать, мерцать, грести, топтать, вихлять*.

¹⁴ Por. PUZYNIINA, 1969: 110—111 — tamże uwagi o wielokrotności leksykalnej.

ności i augmentatywności, np. *долбануть* posp. ‘сильно ударить, толкнуть’, *сказануть* posp. ‘сказать что-либо неуместное, нереальное’, *рвануть* rot. ‘порывисто, резко тронуться с места; устремиться куда-либо’, *шибануть* posp. ‘с силой ударить’:

Остановившийся в пяти шагах от нас танк неожиданно долбанул из пушки.

(Картинки странной войны. „Солдат удачи” 2003; НКРЯ)

Захотелось вдруг, чтоб ливанул дождь — обильный, чтоб резалось небо огненными зазубринами, гремело сверху¹⁵.

(В. Шукшин: Сураз; БММ)

a także z przedrostkiem *с-* i sufiksem *-ну-*, np. *сдернуть* ‘резким движением, рывком стащить с кого-, чего-либо, снять (одежду, обувь и т. п.)’ (БТС), *сморгнуть* rot. ‘моргнув, удалить с глаза (глаз)’ (БТС).

Znaczenie multiplikatywności jest wyrażane przez kontekst, np. *Вечно она ахает!* — akcja powtarzająca się lub uzualna, i *Она вдруг ахает и падает в обморок* — jednostkowa konkretna akcja (СТРЕКАЛОВА, 1979: 144). Znaczenie jednoaktowości oddawane jest niezależnie od kontekstu.

Semelfaktywa występuje często z adwerbiami wskazującymi momentalność akcji¹⁶ typu *вдруг, неожиданно*:

Пока девочка из Страны Оз заворуженно глядела на эту удивительную картину. Король Гномов вдруг пронзительно свистнул.

(Л. Баум: Озма из Страны Оз; БММ)

Он помолчал, диковато озираясь, потом неожиданно зевнул (...)

(М. Булгаков: Мастер и Маргарита, s. 74)

От порыва ветра шелковое покрывало как раз распахнулось, и на миг мелькнуло ее лицо. На миг — мелькнуло и сразу же снова скрылось (...)

(Р. Акутагава: В чаще; БММ)

¹⁵ Nie dla wszystkich czasowników z sufiksem *-ану-* źródła leksykograficzne odnotowują znaczenie augmentatywne, por. *тряхануть* posp. ‘то же, что тряхнуть’ (БАС), *кусануть* posp. ‘однокр. к кусать’ (БАС): *Калитка никак не открывалась, тогда Корнила так тряханул ее, что та едва не рухнула вместе со столбиками и раскрылась.* (В. Быков: Знак беды; НКРЯ); *Из всех сил он рванул вперед голову и кусанул наугад. Его мощные челюсти сомкнулись на передней лапе волка — у самого плеча.* (Д.О. Кервун: Казан; БММ). N.S. Awilowa (АВИЛОВА, 1976: 287—289) przypisuje cechę intensywności czasownikom derywowanym od podstaw wyrażających akcje nierozczłonkowane, np. *спекулировать* — *спекулировать*, *критиковать* — *критикнуть*, *рисковать* — *рискнуть*, *писать* — *писнуть*. Czasownik *сморгнуть* rot. ‘моргнув, удалить с глаза (глаз)’ (БТС) ma znaczenie neutralne.

¹⁶ „[...] они [czasowniki semelfaktywne — J.S.] не сочетаются со словами, обозначающими конкретный, хотя и непродолжительный, промежуток времени [...]” (ГАЛНАЙТИТЕ, 1979: 91).

(...) он **вихрем мелькнул** в расступившейся было толпе и канул в ночь.

(Л. Леонов: *Евгения Ивановна*, s. 135)

Воробьем чиркнула пуля у щеки, и (...) **поручник** (...) упал навзничь.

(Н. Островский: *Как закалялась сталь*, s. 143)

Semelfaktywa mogą występować z adwerbiami i wyrażeniami adwerbialnymi krotności ograniczonej, a także wyrażającymi krotność przez implikację¹⁷ typu *два раза, еще раз, снова, опять*:

Подняв тяжелый каменный обломок, он опустил на одно колено и несколько раз стукнул по земле.

(К. Уилсон: *Пустыня*; БММ)

Майкл снова хлопнул ладонью по столу.

(Р. Желязны: *Подмененный*; БММ)

Один стукнул три раза, другой в ответ стукнул три раза, — сообщение установлено.

(П. Успенский: *Tertium organum*; БММ)

Засowniki semelfaktywne występują także z adwerbiami wskazującymi znaczną intensywność akcji:

Встать! — Майор стукнул тяжелой лапой по столу так неожиданно и громко, что Путин на стене закачался.

(И. Плотник: *Книга счастья. Новый русский водевиль*; БММ)

(...) пол из плиток неожиданно поплыл вверх и **сильно стукнул** его по голове.

(К. Лаумер: *Укротитель времени*; БММ)

Калико вынул из кармана золотой свисток и пронзительно свистнул.

(Л. Баум: *Ринкитник в Стране Оз*; БММ)

lub inne charakterystyki akcji:

Петька радостно кивнул головой.

(И. Меттер: *Челюсть*; БММ)

Тот сердито мигнул из-под нависших бровей.

(Н. Островский: *Как закалялась сталь*, s. 39)

oraz — rzadko — z adwerbiami wskazującymi akcję niemomentálną:

Лопахин протяжно зевнул, сказал (...)

(М. Шолохов: *Они сражались за родину*; БММ)

¹⁷ Chodzi o umieszczenie akcji w szeregu innych, sugerujące wcześniejsze wykonanie akcji i niewykluczające jej późniejszej realizacji.

3.1.1.2. Semelfaktywny rodzaj akcji w języku polskim

W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, 1998: 548—549) czasowniki semelfaktywne zaliczone zostały do formacji, w których formant wnosi modyfikację czasową akcji i tworzy czasowniki nazywające akcje krótkotrwałe od podstaw neutralnych co do czasu trwania (*migać* → *mignąć*, *mrugać* → *mrugnąć*)¹⁸.

Z polskimi semelfaktywami związane są czasowniki multiplikatywne, np. *kaszeleć* — *kaszlnąć*, *kopać* — *kopnąć*, *machać* — *machnąć*, *stukać* — *stuknąć*, *błyskać* — *błysnąć*:

Puszczone przez Jerzego drzwi stuknęły gwałtownie. Stał w korytarzu.

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 183)

Nagle błysnęło, nad lasem przetoczył się huk gromu.

(J. Parandowski: *Niebo w płomieniach*, s. 132)

Nie wszystkie czasowniki posiadają semelfaktywne korelaty¹⁹; por. np. *świergotać*, *kosić*, *wiosłować*, *zuć*²⁰. W parach *dmuchać* — *dmuchnąć*, *jęczeć* — *jęknąć*, *ziewać* — *ziewnąć* czasowniki niedokonane oznaczają akcje ciągłe (BRAJERSKI, 1985: 83).

Nie dla wszystkich korelacji typu *-nąć* / *-a-* charakterystyczne jest przeciwstawienie wieloaktowości / jednoaktowości, np. *minąć* — *mijać* 1. ‘przejsć (przechodzić), przejechać (przejeżdżać) obok jakichś osób, rzeczy, obiektów, zostawiając je za sobą’: *Minął kilka sklepów i zatrzymał się* (D), 2. ‘o czasie lub jakichś zjawiskach trwających w czasie; stopniowo stać (stawać się) przeszłością [...]’: *Zima minęła* (D); *cofnąć* — *cofać* ‘spowodować (powodować) ruch kogoś lub czegoś ku tyłowi, posunąć (posuwać), pociągnąć (pociągać) wstecz’ (por. także BRAJERSKI, 1985: 83—84).

¹⁸ Różnie interpretowana jest relacja derywacji w parze czasownik multiplikatywny — czasownik semelfaktywny. Według M. KUČAŁY (1966) formacje z sufiksem *-nąć* są derywowane od multiplikatywnych. Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 142) rozpatruje oba człony jako parę aspektową. Natomiast T. BRAJERSKI (1985: 79—85) nie uważa pary *pukać* — *puknąć* za parę aspektową. Dla autora cecha konatywności jest charakterystyczna dla relacji partnerstwa aspektowego. Należy przy tym podkreślić, że rozczłonkowanie akcji wyrażają także czasowniki typu *kłuć*, *kosić*; por. uwagi S. KAROLAKA (1996: 30) o multiplikatywności. W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, 1984: 492) formacje *kapnąć* — *kapać* zostały zaliczone do derywatów paradygmatycznych, w których relacja słowotwórcza jest wyrażana zastępstwem sufiksów tematycznych *-a-* // *-aj-* i *-e-* // $\emptyset$ przez sufiks *-nąć* // *-n-*. Formant ten wnosi modyfikację czasową akcji, gdyż tworzy czasowniki nazywające akcje krótkotrwałe od podstaw neutralnych co do czasu trwania (kierunek motywacji *dziobać* → *dziobnąć*). W przypadkach *kłęknać* — *kłękać*, *łyknąć* — *łykać* różnica morfologiczna służy wyrażaniu różnicy aspektu.

¹⁹ Multiplikatywa izolowane wyróżniają np. Z. Striekałowa (СТРЕКАЛОВА, 1979: 144) i J. PUZYNIŃA (1969: 110).

²⁰ O rozwoju korelacji *kopać* — *kopnąć* patrz: KUČAŁA, 1966, rozdział 2.

W parach *chlipać — chlipnąć*, *lać — lnąć* czasownik dokonany oznacza nagle i intensywne rozpoczęcie duratywnej (lub krótkotrwałej) akcji (BRAJERSKI, 1985: 84):

*Światło **lunęło** na niego jak zagłada. Na sali był spokój.*

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 219)

Do semelfaktywnych zaliczono także czasowniki typu *kłuć — ukłuć*, *szczypać — uszczypnąć*:

*Uszczypnął ją w policzek: nic! Wyciągnął szpilkę z kapoty, **ukłuł**: nic!*

(A. Oppman: *Legendsy warszawskie*; Korpus PWN)

a także czasowniki: *wstrząsnąć się*, *otrząsnąć się*, *odetchnąć*.

Swemelfaktywa występują z adwerbiami momentalnymi:

***Wtem skrzypnęły** drzwi i ktoś się pojawił. Na widok Nony i Achacego się cofnął.*

(B. Ostrowicka: *Kraina kolorów — księga intryg*; Korpus PWN)

z adwerbiami krotności ograniczonej (także wyrażającymi krotność przez implikację):

***Stuknął** w biegu **trzy razy**, kula odwalila mu pod ręką wąską szczapę.*

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 151)

Czasowniki semelfaktywne często występują z adwerbiami wskazującymi intensywność akcji:

*Puszczone przez Jerzego drzwi **stuknęły gwałtownie**. Stał w korytarzu.*

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 183)

*Zaraz potem także pojemnik na jednorazowe ręczniki okazał się pusty i wkurzony już na dobre Piki **kopnął z całej siły** kosz na śmieci, na co wpadła do toalety sprzątaczką.*

(M. Killer: *Pierwszy milion*; Korpus PWN)

*Słowo **syknęło jak wystrzelona nagle rakietą**.*

(B. Czeszko: *Pokolenie*, s. 45)

rzadko natomiast z adwerbiami wskazującymi inne charakterystyki akcji, np. niską intensywność lub niemomentałość:

*Antek **szczęknął cicho** drzwiczkami samochodu.*

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 53)

*Zza narożnego domu wyszedł młody człowiek. Wtedy chłopak **gwizdnął przeciągle**, uderzył się trzymanym kijem po łydce i trzykrotnie podskoczył do góry.*

(„*Plomyk*” 1953, nr 11; Korpus PWN)

W języku polskim możliwe jest użycie semelfatywów z adwerbiami iteratywnymi dyskontynuatywnymi (STAWNICKA, 2007: 95):

Czasem ćwierknął świerszcz, czasem wiatr mroźny rzucił w szyby grad kołącego śniegu zapamiętale, kiwając się i mrucząc niekiedy głośniej.

(H. Mniszkówna: *Sfinks*)

(...) od czasu do czasu mignął w bajkowym miasteczku plastikowy ludzik: jasna główka, długi cień.

(J. Dukaj: *Czarne oceany*; Korpus PWN)

Mumik spał twardo, od czasu do czasu szczeknął przez sen i skrobął łapą, jakby przed kimś uciekał, widać śnił mu się pościg, jaki ciągle nam groził.

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 284)

3.2. Modyfikacje niejednokrotne

3.2.1. Iteratywny rodzaj akcji

3.2.1.1. Iteratywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki iteratywnego RA²¹ są bezprzedrostkowymi formacjami zawierającymi w swojej strukturze sufiksy *-ыва-* / *-ива-*, *-ва-* lub *-а-*. Oznaczają akcję iteratywną, powtarzalność (przede wszystkim w przeszłości) nieokreśloną liczbowo i realizują parafrazę ‘często / rzadko / czasem robić coś, być w jakimś stanie’ (ШВЕДОВА, ред., 1982: 600; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 121—122; RUDNIK-KARWATOWA, 1985: 255; 1987: 21):

Певал он по целым вечерам, время от времени освежаясь новым стаканом чаю, а затем, нередко около полуночи, уносил домой пешком свою гитару.

(А. Фет: *Кактус*; НКРЯ)

Ходишь по тропинкам, по которым и Пушкин хаживал 65 лет тому назад, и что-то важное и глубокое охватывает душу.

(В. Гаршин: *Избранные письма*; НКРЯ)

²¹ W literaturze lingwistycznej spotyka się następujące terminy: „многократный способ глагольного действия” (АВИЛОВА, 1976: 293), „многократная совершаемость” (ИСАЧЕНКО, 1960: 273 i nast.); „die echten Iterativa” (ИСАЧЕНКО, 1962: 405), „узитатив” (ХРАКОВСКИЙ, 1989: 49 i nast.), „relative Usualität” (СЗАРНЕКІ, 1998: 132—133).

*Проситесь за столик справа в углу, у задней стены, — там **сиживал** нобелевский лауреат Иосиф Бродский, который был совладельцем этого заведения.*

(И. Свиначенко: *Провинциальные куплеты*, «Столица», 28 X 1997; НКРЯ)

Czasowniki iteratywnego RA charakteryzuje defektywność paradygmatu (używane są przede wszystkim w czasie przeszłym) oraz niska frekwencja²². Chociaż w historii języka rosyjskiego występowały licznie, we współczesnym języku rosyjskim jest ich zaledwie kilkanaście. Z. RUDNIK-KARWATOWA (1985: 257) ogranicza grupę iteratywów do 10 we współczesnym języku rosyjskim (*бывать, бывать, видывать, говаривать, жить*²³, *знавать, певать, сиживать, слыхивать, хаживать*), chociaż — jak zaznacza — w tekstach współczesnego języka rosyjskiego po II wojnie światowej zarejestrowała 23 iteratywa. A.A. Zalizniak i A.D. Szmielow (ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 121) podają 12 czasowników iteratywnych we współczesnym języku rosyjskim, do ostatniej grupy dodając czasowniki: *слыхать, видать, есть, пивать*, lecz nie uwzględniają czasowników *бывать* i *певать*²⁴.

Podstawami iteratywów morfologicznych są czasowniki czynnościowe: ruchu nieukierunkowanego (*хаживать*), oznaczające wydawanie dźwięków (*говаривать*) i konkretną czynność fizyczną (*сиживать, есть, пивать, писывать, читывать, шивать, лавливать*)²⁵, a także stanowe (*бывать, жить*), pr. *Я у них сиживал целыми часами*. ‘Я имел привычку просиживать у них целыми часами, но это было давно; теперь это больше не повторится’ (ИСАЧЕНКО, 1960: 276):

*(...) я **бывал** в Ленинграде каждый год на сессии, а отец всего два раза...*

(А. Рыбаков: *Тяжелый песок*, s. 167)

*Не унывай, Вася, полно, — прервал Аркадий, — да я **видывал**, что ты и гораздо больше в меньший срок **писывал**... чего тебе! У тебя просто талант!*

(Ф. Достоевский: *Слабое сердце*; НКРЯ)

²² W literaturze pięknej często można spotkać iteratywa służące jako środek stylizacji przy wprowadzaniu elementów dialektalnych i potoczności, pr. *Всю войну не плакивал* (В. Белов); *Нюшка матку пальцем не трагивала* (В. Белов) (АВИЛОВА, 1976: 295; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 2000: 122; ВЛАСОВА, 1965: 115, 117, 120). Z. RUDNIK-KARWATOWA (1985: 261) analizuje ekspansywność iteratywów w skazach (gatunku powieści opartej na motywach ludowych).

²³ Czasownik *жить* wyraża duratywność, co wynika z charakteru jego podstawy.

²⁴ Analizę słotwórczą formacji iteratywnych w planie diachronicznym przeprowadziła Z. RUDNIK-KARWATOWA (1982).

²⁵ N.S. Авилова (АВИЛОВА, 1976: 295) odnotowuje także czasowniki z kwalifikatorami *диалектное, просторечное* (*плакивать, трагивать, рабатывать, ревливать*).

*Было начало лета. Мы **сизживали** днем на балконе, и она рассказывала мне про дедушку.*

(О. Павлов: *В безбожных переулках*; БММ)

*Как **говаривал** один мой знакомый: „Правительства приходят и уходят, а краны все равно текут...”*

(А. Приставкин: *Зона вторая*; «Дружба народов» 1999, № 9; НКРЯ)

Iteratywa od czasowników ruchu, mówienia, а także konkretnej czynności fizycznej, wyrażających akcję, в обрѣе которой можна wyróżnić фазы, odnosząc się до akcji powtarzającej się в przeszłości. Natomiast czasowniki, określające акcję, в обрѣе которой nie sposób wyróżnić фаз odnosząc się до długotrwałej akcji в przeszłości, np. *знавать*, *жить*:

***Знавал** я и **таких** капитанов, искусство которых заключалось в умении избегать осложнений.*

(Д. Конрад: *Зеркало морей*; БММ)

*Молодой князь Сергей Григорьевич как раз **живал** в одиннадцати комнатах первого этажа.*

(В. Пьецух: *Дом на Мойке*; БММ)

Z kolei czasownik *бывать* в zdaniach typu *Польки бывают красивыми / красивые* mają sens egzystencjalny (RUDNIK-KARWATOWA, 1987: 221)²⁶.

Formy przeczące nacechowane są ekspresywnością:

*Не женщина, а просто прелесть! **Таких** я еще **не видывал**.*

(М. Шолохов: *Они сражались за родину*, s. 258)

*Свет **не видывал** еще такого голубого воришки, как Александр Яковлевич.*

(И. Ильф, Е. Петров: *Двенадцать стульев*, s. 41)

*И все это только потому, что мы никогда прежде **не слыхивали** о полях, имеющих своим квантом рыжего карлика в похоронном костюме.*

(А. и Б. Стругацкие: *За миллиард лет до конца света*, s. 128)

Часовник *бывать* używany jest nie tylko в czasie przeszłym, por.:

*Ты у него бываешь? Зачем мне **бывать**?*

(Фед. Перв. Рад., 9; АВИЛОВА, 1976: 294)

*(...) он испытывал тягучее старическое недоумение, какое **бывает**, наверное, при умирании.*

(Л. Леонов: *Скутареvский*, s. 3)

²⁶ Por. także: КНЯЗЕВ, 1989: 142.

Pojawia się tendencja do używania iteratywów w formach czasu przeszłego²⁷, przy czym zakresem użycia przypominają one konstrukcję angielską *I used to...* (RUDNIK-KARWATOWA, 1985: 262)²⁸.

W.N. Jakowlew (ЯКОВЛЕВ, 1975: 98) odnotowuje tego typu czasowniki utworzone także od podstaw multiplikatywnych (*стрелять* → pot. *стреливать*, *махать* → posp. *махивать*, *хлебать* → posp. *хлебывать*). Iteratywność zewnętrzna (seryjność, powielanie akcji całościowych) nakłada się w nich na rozczłonkowanie wewnętrzne, co graficznie można przedstawić następująco:

$$A = (a_1 + a_2 + \dots a_n)^1 + (a_1 + a_2 + \dots a_n)^2 + \dots (a_1 + a_2 + \dots a_n)^n$$

W języku rosyjskim iteratywa używane są do oznaczania dawno minionej przeszłości (ВИНОГРАДОВ, 1947: 545—549; АВИЛОВА, 1976: 233). Jest to funkcja raczej obca współczesnej polszczyźnie.

Regularność / nieregularność wystąpień akcji mogą precyzować adwerbia uzualne (*всегда, обычно, обыкновенно*), dyskotynuatywne (*редко, иногда*), frekwentatywne (*часто*), cykliczne (*каждый день, ежедневно*):

*Я люблю не сами деньги, — **частенько** говорил канадец, — а свободу, которую они мне дают.*

(С. Зиновьев: *Сход с дистанции*. «За рулем», 2004; НКРЯ)

*Иосаф продолжал думать: он **хаживал иногда** к помещикам для совета по их делам и даже любил это как бы все-таки несколько адвокатское занятие.*

(А. Писемский: *Старческий грех*; БММ)

W czasie przeszłym czasowniki te mogą wystąpić w znaczeniu ogólnofaktycznym. np.:

*— Попрошу меня не учить, — ответил Бегемот, — **сиживал** за столом, не беспокойтесь, **сиживал!***

(М. Булгаков: *Мастер и Маргарита*; БММ)

Iteratywa nie łączy się z określnikami krotności ograniczonej (ШИРОКОВА, 1965: 81), np. *два раза говорил.

²⁷ Por. jednak *Это «самые спокойные клиенты в нашем беспокойном мире», как **говаривает** Бирк, хозяин похоронной фирмы «Спи спокойно, друг!»* (П. Багряк: *Пять президентов*; БММ). O użyciu form czasu teraźniejszego w tekstach folklorystycznych patrz: ИСАЧЕНКО, 1960: 276; DUNAJ, 1971: 126.

²⁸ W języku rosyjskim iteratywność jest wyrażana dodatkowo za pomocą środków leksykalnych i kontekstowych.

3.2.1.2. Iteratywny rodzaj akcji w języku polskim

Czasowniki iteratywnego RA w języku polskim z sufiksami *-(w)a-*, *-ywa-* / *-iwa-*, *-a-* wyrażają znaczenie powtarzalności w przeszłości w pewnych nieokreślonych odstępach czasu, tj. ‘często (rzadko), od czasu do czasu coś robić, być w jakimś stanie’ (DUNAJ, 1971; RUDNIK-KARWATOWA, 1985: 255; PUZYNNINA, 1969: 112—113):

Najpierw siadywał Horst Sobota na swoim oszklonym ganku i patrzył na las przez te szybki, które nie były zabarwione żadnym kolorem.

(Z. Nienacki: *Wielki las*, 12)

Zygmunt Mycielski pisywał felietony do „Ruchu Muzycznego”, którego był redaktorem naczelnym do 1968 roku, do „Przeglądu Kulturalnego”, (...) i „Kultury” paryskiej.

(„Rzeczpospolita”, 2005; Korpus PWN)

— Żeby mój ulubieniec... najlepszy z moich uczniów... który pisywał dla mnie takie wypracowania... nie umiał dobrze tańczyć! Zresztą, co tam pisywał! Grywał na fortepianie i recytował wiersze!

(A. Libera: *Madame*; Korpus PWN)

H. WRÓBEL (1998: 549—550) zaznacza, że formanty *-(w)a-*, *-ywa-*, *-a-* modyfikują treść podstaw pod względem ilościowym (czasowniki nazywają akcje wielokrotne). Niewielka liczba czasowników oraz ich niska frekwencja wynikają z możliwości wyrażenia wielokrotności czasownikiem niedokonanym w odpowiednim kontekście, por. *Śniadanie jadam / jem zwykle o ósmej* (WRÓBEL, 1998: 550)²⁹.

Czasowniki iteratywnego RA tworzone są od niektórych czasowników ruchu niekierunkowanego (*chadzać*), oznaczających działania werbalne (*mawiać*), konkretną czynność fizyczną (*jadać*, *pisywać*, *czytywać*), percepcję wzrokową (*widywać*), od czasownika ‘być’ (*bywać*) lub położenie w przestrzeni (*siadywać*).

J. PUZYNNINA (1969: 112) wyróżnia 14 czasowników frekwentatywnych w języku polskim: *bijać (się)*, *bywać*, *chadzać*, *czytywać*, *grywać*, *jadać*, *mawiać*, *miewać*, *pasać*, *pijać*, *pisywać*, *siadywać*, *sypiać*, *widywać (się)*. Taką samą liczbę iteratywów w języku polskim odnotowują także inni badacze (DUNAJ, 1971: 121; RUDNIK-KARWATOWA, 1985: 256)³⁰. T. CZARNECKI (1998: 133—134) nie wymienia wśród iteratywów czasownika *bijać*, natomiast zamieszcza czasownik *ganiać*. T. BRAJERSKI (1967: 18) rozszerza grupę

²⁹ O tym, że w kontekstach zawierających określnik krotności czasownik iteratywny pojawia się rzadziej, niż jego nieiteratywny odpowiednik bazowy patrz: NOWAK-FRANKOWSKA, 1975: 162.

³⁰ Analizę słowotwórczą iteratywów w planie diachronicznym przeprowadził B. DUNAJ (1971).

iteratywów do 20 czasowników, dodając do wymienionych powyżej czasowniki: *legiwać, służyć, rabiać, naszać*, a także dialektalne *bierać i pierać*.

Czasowniki iteratywnego RA używane są także w formie czasu teraźniejszego:

*Nie jest źle przeczytać Dostojewskiego. Czasami w Krakowie **grywa** w jego sztukach Nowicki.*

(„Przekrój” 2001, nr 2895; Korpus PWN)

*Ludzie uwielbiają futurystyczne wizje, jedni **chadzą** po nie do wrózek, inni do znajomych docentów, ale interesują się nimi wszyscy³¹.*

(„Rzeczpospolita”, 23 V 1998; Korpus PWN)

Czasowniki *bywać, miewać* w zdaniach mających sens egzystencjalny typu: *Polki bywają piękne; Ptaki miewają piękne upierzenie* nie pełnią funkcji iteratywnej (RUDNIK-KARWATOWA, 1987: 225—227), gdyż por.: *Niektóre / nie wszystkie Polki są piękne; Niektóre / nie wszystkie ptaki mają piękne upierzenie*.

Rozciągłość interwałów między powtarzającymi się akcjami jest zwykle wyznaczana poprzez adwerbia uzualności (*zawsze, zwykle, zazwyczaj*), dyskontynuatywne (*rzadko, czasami, okazjonalnie*), frekwentatywne (*często*), cykliczne (*codziennie, co dzień*)³²:

*Chory i pozbawiony sił, **siadywał** zwykle w swym pokoiku, przy otwartym oknie.*

(A. Szczypiorski: *Początek*; Korpus PWN)

***Okazjonalnie** grywał też z trębaczami Freddie Hubbardem i Woodym Shawem.*

(„Rzeczpospolita”, 11 X 1997)

*W święta chodziliśmy z nim do cerkwi, a w domu często **czytywał** Biblię, tę samą, którą mam ze sobą.*

(www.angelus.pl)

***Grywał co dzień** o czwartej w barku kawowym „Przylaszczka”, prowadzonym przez trzy żony internowanych oficerów.*

(B. Czeszko: *Pokolenie*, s. 140—141)

Nieosobowe formy czasownika *bywać*; *bywa, bywało*, używane w konstrukcjach *bywa, że..., bywało, że...*, wyrażają znaczenie egzystencjalne:

³¹ W języku polskim użycie iteratywów nie jest ograniczone do form czasu przeszłego, chociaż występuje tendencja do ich użycia w tych formach (DUNAJ, 1971: 120; RUDNIK-KARWAT, 1985: 263).

³² J. PUZYŃNINA (1969: 112) zaznacza, że czasowniki iteratywne wyrażają na ogół czynności wykonywane sporadycznie. Niektóre z nich są zleksykalizowane, np. *Gdzie ty śpisz, jesz? Sypiam, jadam w tym pokoju.*

*Skład mieszanek ziołowo-korzennych to najbardziej chroniona w każdej firmie tajemnica. **Bywa**, że komponujący aromaty i smaki kiperzy czerpią inspiracje ze starych receptur producentów likierów.*

(„Kuchnia” 1998, nr 8; Korpus PWN)

*Życie codzienne wypełniło się przyziemnym użeraniem się z kłopotami. Na dodatek **bywało**, że tygodniami miewała migreny, więc nic z tych rzeczy.*

(R. Antoszewski: *Kariera na trzy karpie morskie*; Korpus PWN)

W formie czasu teraźniejszego takie czasowniki mogą wyrażać znaczenie potencjalne (DUNAJ, 1971: 16), np.:

Czy słodką pan pija herbatę?

(P. Gojawczyńska: *Dziewczęta z nowolipiek*, T. 1, s. 216)

Takie czasowniki nie łączą się z określnikami krotności ograniczonej, np.: *Anna dwukrotnie czytywała „Homo faber”*; **Dorota trzykrotnie widywała Andrzeja w tym tygodniu* (PUZYNINA, 1969: 113).

3.2.2. Dystrybutywno-augmentatywny rodzaj akcji

3.2.2.1. Dystrybutywno-augmentatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki dystrybutywno-augmentatywnego RA wyrażają akcję rozczłonkowaną, której odrębne akty realizują się niesynchronicznie, obejmując wszystkie obiekty i / lub subiekty bądź punkty pojedynczego przedmiotu, przy czym zbiór subiektów i / lub obiektów oceniany jest jako nieokreślony i przynajmniej dwuelementowy (lecz przeważnie o znacznej liczebności)³³. Podział dystrybutywów został przeprowadzony na podstawie wyróżnienia dystrybutywów *sensu stricto* (z przedrostkami *nepe-*, *no-*) i dystrybutywów *sensu largo* (także z formantami *паз-* / *pac-*, *паз-* / *pac-* + *-ся*, *c-*, *c-* + *-ся*, *о-(об-)*, *уз-* / *uc-*, *всл-*).

Według N.S. Awiłowej (АВИЛОВА, 1976: 307) dla dystrybutywów charakterystyczne jest rozczłonkowanie akcji i stopniowe objęcie akcją kolejnych aktantów. A.W. Bondarko i Ł.Ł. Bułanin (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 21) odnotowują fakultatywność cechy kolejności objęcia akcją wszystkich aktantów dla czasowników z przedrostkiem *no-*³⁴. Podobnie Z. RUDNIK-KARWAT (1991:

³³ Znaczna liczebność zbioru oraz objęcie akcją wszystkich jego elementów powodują przypisanie temu rodzajowi akcji parametru ‘augmentatywny’.

³⁴ Na kolejną realizację poszczególnych aktów w relacji do czasowników z przedrostkiem *nepe-* wskazuje A.W. Isaczenko (ИСАЧЕНКО, 1960: 289; ISACENKO, 1962: 411—412).

201) podkreśla, że stopniowość w osiągnięciu rezultatu wszystkich aktów składowych nie jest obligatoryjna³⁵, np. *было пусто: стулья, столы, сундуки были переломаны; посуда перебита*³⁶. Cechę całościowości wskazuje wielu badaczy. Przykładowo, M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1980: 43—53) nazywa dystrybucyjnymi czasownikami dystrybucyjno-sumarycznymi. Oznaczają one akcje obejmujące wszystkie subiekty i / lub obiekty bądź bardzo dużą liczbę obiektów i / lub subiektów, co potwierdza użycie leksemów *все* lub *много*. Czasowniki dystrybucyjne używane są najczęściej ze wskaźnikami całościowości akcji (*все, всюду*), a także z innymi wskaźnikami mnożności, np. *много, тьма, большинство*, przy czym wskazanie dodatkowych charakterystyk kwantyfikatywnych związane jest z obligatoryjnością użycia wskaźników kontekstowych³⁷ (*много, не все*): *Многие / почти все пассажиры повыскакивали из автобуса; Соседка пооткрывала окна и двери → Соседка пооткрывала все окна и двери* (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 141)³⁸, por.:

Эскадрон довольно быстро распался: часть ведьм повыходила замуж, а остальные увязались за рейтарскими полками в качестве маркитанок.

(А. и Б. Стругацкие: *Понедельник начинается в субботу*; БММ)

a także przykład, w którym kontekst wskazuje, że akcja obejmuje nie wszystkie obiekty:

(...) на улицу не выходили, а попрятались в избы и в амбарушки, позакрывали, кто успел, ставни, ворота и калитки.

(С. Залыгин: *Комиссия*, s. 30)

A. BOGUSŁAWSKI (1963: 88) podkreśla odniesienie procesu do wszystkich przedmiotów (całości) oraz stopniowe objęcie akcją tychże przedmiotów, przypisując jednak tę cechę wyłącznie czasownikom z przedrostkiem *не-*.

W języku rosyjskim dystrybucyjnymi właściwie powstają od podstaw terminatywnych³⁹ poprzez dodanie przedrostków *не-*, *по-* (ШЕЛЯКИН, 1980: 43—53), np. *переловить* ‘wyłować всех, многих или все, многое’, *переспросить* pot.

³⁵ A. BOGUSŁAWSKI (1993: 64—65) pisze o niejednoczesności procesów jednostkowych, składających się na dystrybucyjność, dla której realizacji wystarczająca jest niejednoczesność dwóch dowolnych komponentów.

³⁶ We wskazanych przykładach można mówić o jednoczesnej realizacji akcji w relacji do niektórych obiektów i o niejednoczesnej w relacji do obiektów innych.

³⁷ Możliwość użycia dystrybucywnych ze słowami *несколько, некоторые* wskazuje M.A. Osipowa (ОСИПОВА, 1983: 71).

³⁸ „В контексте партитивности — пишет А.К. Киклевич (Киклевич, 1998: 91) — они [дистрибутивные глаголы — J.S.] теряют кванторную семантику, ср. *Иван перечитал часть книг в библиотеке* = ‘Существуют книги в библиотеке, которые Иван прочитал повторно’.

³⁹ Jedynie niewielka liczba dystrybucywnych powstaje od podstaw aterminatywnych, np. *бывать* — *перебывать* (*во всех городах*), *плавать* — *переплывать* (*на всех судах*), *танцевать* — *перетанцевать* (*все танцы*) (ШЕЛЯКИН, 1980: 48).

‘спросить, опросить всех, многих или обо всем, многим’, *переглядить* ‘выглядеть все, многое’:

— *Мышей я всех **переловил**, птиц ты трогать не позволяешь.*

(Е. Шварц: *Новые приключения кота в сапогах*; НКРЯ)

*Он **переспросил** почти **всех** рабочих, даже одноногого сторожа Калиновского, лакирующего свой протез, (...)*

(О. Поляков: *Дети огня*; БММ)

*Зато неусыпно и бодро принялась хлопотать Палагея Евграфовна: она своими руками перемыла, **перегладила** все белье Калиновичу, ...*

(А.Ф. Писемский: *Тысяча душ*; НКРЯ)

позакрывать pot. ‘закрывать все или многое, всех или многих (одно, одного за другим)’, *понабросать* pot. ‘постепенно набросать в большом количестве’:

*Заводы-фабрики в нашем городе **позакрывали**.*

(Д. Ковшуля: *Три дня из жизни бензовоза*, „Звезда” 2003; НКРЯ);

*Эвакуировались спехом, **понабросали** в беспорядке всякой дряни полный вагон.*

(А. Голиков: *В дни поражений и побед*; БММ)

M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1980) do dystrybucyj zalicza także czasowniki z przedrostkiem *раз-*, np. *поразбивать* pot. ‘разбить все или многое’, *пораздать* ‘раздать все или многое’:

*Если ты все армии **поразбивал**, всех врагов победил, что же делали на войне другие солдаты?*

(В. Астафьев: *Затеси*. «Новый мир» 1999; НКРЯ)

*Ну, вот и смутили, всех наблизили, выгнали окопы рыть, винтовки **пораздали**.*

(Р. Гуль: *Конь рыжий*; БММ)

Według N.S. Awiłowej (АВИЛОВА, 1976: 307—308) dystrybucyjami są także nieliczne czasowniki z przedrostkiem *при-*, np.: *припилить* posp. ‘распилить без остатка’: *Припилить все дрова* (БАС), *принакопить* pot. ‘накопить постепенно’:

*У меня тридцать рублей есть **принакоплено**.*

(Лейк. Кухарка; БАС)

Dystrybucyjami z przedrostkiem *не-* powstają od następujących podstaw werbalnych: czasowników kwalifikatywnych⁴⁰ (*пересушить все белье, непегрязнить все носовые платки, перестирать все белье; пересохнуть, перемокнуть*), czasowników destrukcyjnych (*передрать локти на рукавах,*

⁴⁰ Czasowniki kwalifikatywne wyrażają znaczenie nadania lub nabycia cechy (ШЕЛЯКИН, 1980: 46).

перегасить, передохнуть), czasowników wyrażających akcje ukierunkowane na kreowanie, posiadanie obiektów (*перетаскать дрова в сарай, переловить всех бандитов*), czasowników nazywających akcje skoncentrowane na przemieszczenie obiektów w określone miejsce (*передвигать всю мебель, перетаскать все доски в сарай*), czasowników ze znaczeniem 'nadania obiektowi czego' (*перемазать замазкой стекла, переседлать всех лошадей*), czasowników odnoszących się do akcji łączącej coś w całość (*переклеить все бумаги, перевязать все вещи*), czasowników określających charakterystykę parametryczną obiektu i jego ocenę (*перепробовать все влюда, перечислить всех присутствующих*), czasowników oznaczających ukonstytuowanie się stosunków międzyludzkich (*перемирить всех*), czasowników związanych z akcją ukierunkowaną na: zużytkowanie obiektu / substancji (*перекроить весь материал*), użycie siły fizycznej (*передраить локти на руках*), ze znaczeniem mówienia i przekazywania informacji (*переговорить обо всем по телефону*), poznania czegoś: *перечитать*:

*Он потолкался в вестибюле, **перечитал** объявления и записочки..*

(Федин: *Города и годы*; БАС)

переиспытать:

*Все он **переиспытал**, все умеет, все знает.*

(В.В. Вересаев: *Художник жизни*; БАС)

Czasowniki z przedrostkiem *no-* derywowane są od tych samych grup, co czasowniki z przedrostkiem *nepe-*, jednak z wyjątkiem kwalifikatywnych⁴¹. Czasowniki z przedrostkiem *no-* powstają przede wszystkim od czasowników destrukcyjnych (*поразбивать чашки, поколоть все дрова*), od czasowników wyrażających akcje ukierunkowane na przemieszczenie subiektów lub obiektów (*повыкинуть ненужные вещи*), od czasowników ze znaczeniem 'brać—wziąć' (*позанимать все места, поразобрать все книги в библиотеке*), od czasowników wyrażających akcje ukierunkowane na oddzielenie obiektu od czegoś⁴² (*повырвать лук, повыдрать листы из книги*).

Czasowniki z przedrostkiem *no-* tworzone są od podstaw bezprzedrostkowych zarówno przechodnich (*пошить, порубить, покусать*), jak i nieprzechodnich (*повянуть, попадать, померзнуть*), a także od podstaw przedrostkowych przechodnich (*повыталкивать, пооткрывать*) i nieprzechodnich (*повыскачить, попрыгать*).

Przy rdzeniu występują następujące przedrostki: *в-, вы-, за-, из- / ис-, на-, об-, от-, пере-, при-, раз / рас-, с-, у-*⁴³, np. *повыбежать* pot. 'выбежать (обо всех, многих)', *понабросать* pot. 'постепенно набросать в большом

⁴¹ Ale por. np. pot. *Поразбудить всех. Все цветы повысохли.*

⁴² Większość z nich jest synonimiczna z czasownikami z przedrostkiem *nepe-*.

⁴³ Największą grupę stanowią dystrybutywa z przedrostkiem *вы-* przy rdzeniu, a także *на-* oraz *раз-* / *рас-* (łącznie 65% wszystkich poliprefiksalnych dystrybutywów z inicjalnym *no-*).

количество’: *Понабросать бумажек* (БТС), *позабрать* pot. ‘забрать все, многое или всех, многих’: *Всю молодежь позабрали в армию* (БТС), *попеределать* pot. ‘переделать все, многое’: *Попеределать всю диссертацию* (БТС).

We współczesnym języku rosyjskim dystrybuetywa są komponentami finalnymi ciągów werbalnych. Powstają od wtórnych formacji imperfektywnych oraz od podstaw perfektywnych, zawierających w swojej strukturze prefiks, np.:

расти → *зарасти* → *зарастать* → *позарастать* pot. ‘постепенно зарасти, покрыться какой-либо растительностью’;

расти → *зарасти* → *позарасти* pot. ‘зарасти, покрыться какой-либо растительностью’:

Позарастали стежки-дорожки, Где проходили милого ножки...

(Ю. Бондарев: *Юность командиров*; БММ)

Здесь же, недалеко от дороги, чернели когда-то вырытые под фундамент траншеи: теперь они обсыпались, отвалы их позаросли травой.

(Б. Можаяев: *Наледь*; БММ)

бросить → *выбросить* → *выбрасывать* → *повыбрасывать* ‘выбросить все, многое’,

бросить → *выбросить* → *повыбросить* pot. ‘выбросить все, многое’,

понабрать — *понабирать* pot. ‘набрать во множестве (одно, одного за другим)’; *пораздавать* — *пораздать* ‘раздать все или многое (одно за другим)’; *повыбить* — *повыбивать*, *повыдергать* — *повыдергивать*:

Причалив, рыбаки живо повыбрасывали ящики с рыбой на пристань, торопясь на базар, — дачники ждут!

(Ю. Чельгрен: *Приключения в ихерах*; БММ)

От нечего делать я учебники почитывать стал, которые из упаковки взрывом повыбросило. Задачи интересные попадают.

(Л.А. Кассиль: *Портрет огнем*; БММ)

Formacje tego typu są synonimiczne⁴⁴. W *Словаре современного русского литературного языка* występują 44 takie pary. W języku rosyjskim

⁴⁴ W *Русской грамматике* pod redakcją N.J. Szwedowej (ШВЕДОВА, ред., 1982: 366) formacje te (typ pot. *повыбить* — pot. *повыбивать*) są traktowane jak synonimy. Innego zdania są A.I. Czyżyk-Polejko i W.W. Titowska (ЧИЖИК-ПОЛЕЙКО, ТИТОВСКАЯ, 1955: 146; za: ШЕЛЯКИН, 1980: 44—45). Według nich dodanie wtórnego przedrostka do podstawy dokonanej nadaje przedrostkowi charakter większego stopnia autonomiczności w zestawieniu ze znaczeniem podstawy. Jeżeli wtórny przedrostek zostaje dołączony do podstawy niedokonanej, jego znaczenie w sposób bardziej ścisły wiąże się ze znaczeniem podstawy werbalnej i jest ponadto „obciążone” nadaniem dokonaności czasownikowi dystrybutywnemu. K.A. Timofiejew (ТИМОФЕЕВ, 1966; za: ШЕЛЯКИН, 1980: 44—45) uważa, że pary typu *повыскочить* — *повыскакивать* różnią się

funkcjonują także trójki (6 trójek) czasowników dystrybutywnych, np.: *pot. **повыскакать** — pot. **повыскачить** — pot. **повыскакивать**; pot. **повытащить** — pot. **повытаскать** — pot. **повытаскивать**; pot. **повыкидать** — pot. **повыкидывать** — pot. **повыкинуть**, **повыбрасывать** — **повыбросить** — **повыбросать**:*

*(...) и полетел реи править. **Повыскакали** матросы смотреть, в какой это такой город входит корвет.*

(К. Станюкович: *От Бреста до Мадеры*; БММ)

*Старик и его жена **повыпрыгнули** из окон, а все люди в городе **повыскачили** из домов, и помчались кто куда, и исчезли из виду. (...)*

(А. Тутуола: *Заколдованные леса*; БММ)

*И потом забряцал железной щеколдой. Встревоженные собаки **повыскакивали** из своих будок, подняли невообразимый лай.*

(И.Ле. Хмельницкий: *Книга вторая*; БММ)

Należy podkreślić występowanie odkumulatywnych dystrybutywów z inicjalnym *po-* typu *понастрелять* (уток), *понастроить* (домов), *pot. **понахватать***⁴⁵:

*Даже в Тулу не ездят со своим самоваром, а ты **понавез** их целую гряду на край Вселенной.*

(З. Юрьев: *Повелитель эллов*; БММ)

Czasowniki dystrybtywne mogą być motywowane dystrybtywami leksykalnymi, np. *поразбросать*, *пораспродать*:

*(...) она **поразбросала** все в комнате, желая произвести впечатление, будто что-то искала.*

(Э. Гарднер: *Дело об испуганной машинистке*; БММ)

*Именья — одни каменья, а хату и подворье еще до смерти мать **пораспродала** соседям: хату — за девять пригоршней муки, базы — за пшено, ...*

(М. Шолохов: *Алешино сердце*; БММ)

cechami nieduratywność / duratywność, jednoaktowość / wieloaktowość, niewyrażona sekwen-
tywność aktów / wyrażona sekwenywność aktów w ramach obu czasowników dokonanych.
Natomiast M.A. Szelakin (Шелякин, 1980: 45) dla czasowników dystrybutywnych od podstaw
imperfektywnych wskazuje bardziej wyraźne odnotowanie cechy 'sekwenywność'.

⁴⁵ Z. RUDNIK-KARWATOWA (1989: 179) podaje przykłady dystrybutywów od podstaw kumu-
latorywnych z trzema i czterema przedrostkami *поназаписывать*, *понаразузнавать*, okazjonalnie
występujących w języku mówionym i silnie nacechowanych stylistycznie.

Przy obligatoryjności cechy ‘mnogość subiektów / obiektów’ i przechodniości / nieprzechodniość można wyróżnić 4 warianty dystrybutywności *sensu stricto*:

— intransytywność w połączeniu z mnogością subiektu ($S_{pl} — V$):

*Я за командира батареи остался, офицеры **поразбегались**.*

(М. Шолохов: *Тихий Дон*; БММ)

— tranzytywność w połączeniu z mnogością obiektu (przy jednostkowości subiektu) ($S_{sing} — V — O_{pl}$):

*Когда Мариэтт впервые занялась чисткой всех шкафов, то **повыбрасывала** оттуда кучу ненужных вещей, скопившихся при моей матери, (...)*

(Э. Базен: *Супружеская жизнь*; БММ)

— mnogość obiektu i subiektu ($S_{pl} — V — O_{pl}$):

*Знала бы ты, бабушка, каких машин **понастроили**.*

(В. Распутин: *Прощание с Матерой*; БММ);

— jednostkowość obiektu przy mnogości subiektu ($S_{pl} — V — O_{sing}$):

Они пересмотрели пьесу⁴⁶.

(ОСИПОВА, 1993a: 74)

M.A. Osipowa (ОСИПОВА, 1983a: 77) wskazuje, że dystrybutywność może być związana nie tylko z obiektem i subiektem, ale i z innymi częściami zdania. Możliwe jest użycie dystrybutywów z jednostkowym subiektem i obiektem, por. *он повырезал свое имя на всех деревьях; актер переиграл эту пьесу на всех сценах*. Dystrybutywność odnosić się może także do zbioru dwuelementowego⁴⁷:

*Не стерпел и Григорий, — выталкивая Валета в сенцы, наступая ему на задники стоптанных солдатских сапог, недобрым голосом пообещал: — Ступай! Ноги **повыдергаю**!*

(М. Шолохов: *Тихий Дон*; БММ)

⁴⁶ O ocenie emocjonalnej nadawcy akcji wyrażanej dystrybutywnymi czasownikami patrz: БОНДАРКО, 1996: 26. Autor zwraca uwagę na związek dystrybutywów z pejoratywną oceną sytuacji: *Понастроили* домов. *Понаехало* гостей. *Понаделали* мягких вагонов — кому они нужны? (В. Распутин: *Деньги для Марии*; БММ); *Проклятый телеграф* всюду *понапихал* свои столбы с проволоками. (И. Ильф, Е. Петров: *Золотой теленок*, 364).

⁴⁷ Ju.P. Kniazew (КНЯЗЕВ, 1989: 136—137) pisze o *quasi*-dystrybutywach w przypadku jednostkowego obiektu/subiektu, parzystości obiektu / subiektu oraz czasowników typu *изранить, исписать*. Por. także inny punkt widzenia W.S. Chrakowskiego (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 142), który wychodzi z założenia, że *все* nie łączy się z liczebnikiem *два* **Я сразу увидел все два самолета* i na tej podstawie formułuje wniosek o obligatoryjności zbioru trzejelementowego objętego akcją dystrybutywną: „в принципе индивидуальных представителей совокупного актанта / сирконстанта должно быть не меньше трех”.

Na podstawie klasyfikacji W.S. Chrakowskiego (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 5—53; 1989: 37—38, 124—152) wyróżnić można następujące warianty dystrybutywów:

- wariant nazywający ruch z jednego punktu w różne punkty przestrzeni, np. *разбежаться* ‘бегом направиться в разные стороны (о многих, нескольких)’, *разбросать* ‘бросая, разместить в разных направлениях’;
- wariant odnoszący się do ruchu z różnych stron przestrzeni (punktów) w jedno (centralne) miejsce, np. *сбежаться* ‘быстро, бегом собраться в одно место (о многих)’, *сознать в одно место* ‘заставить сойтись, собраться где-л. в одном месте, пригнать куда-л. (всех, многих)’;
- wariant określający ruch subiekta poprzez szereg jednostkowych punktów przestrzeni stanowiących zbiorowy lokatywny aktant, np. *объезжать все улицы*;
- wariant oznaczający nieagentywne procesy w różnych częściach przedmiotów, charakteryzujących się przestrzenną rozciągłością, lub substancji, w którym stopniowe objęcie akcją obiektów odnosi się do odrębnych części przedmiotu, np. *Дерево потрескалось в разных местах*; *Мать разрежала мясо на мелкие куски*.

Часовники dystrybutywne z przedrostkiem *раз-* powstają od czasowników ze znaczeniem ‘zdobyć coś’, ‘przekazać coś komuś’ lub ze znaczeniem przemieszczenia w różnych kierunkach (także z postfiksem *-ся*), np. *раскрасить* ‘украсть что-либо по частям’, *раскупить* ‘покупать по частям все, что есть в продаже (о нескольких, многих покупателей)’, *раздать* ‘отдать по частям нескольким, многим...’, *разойтись*:

Когда через Красную площадь прошли последние ряды, толпы народа разошлись по всей Москве и стемнело (...)

(М. Булгаков: *Заметки и миниатюры*; БММ)

разбежаться:

Все разбежались, ни начальства, ни сестер, ни докторов.

(Б. Пастернак: *Доктор Живаго*, s. 171)

разогнать:

(...) Их разогнали всех, кого куда. Многих офицеров из охраны послали в другие города.

(А. Авторханов: *Загадка смерти Сталина*; БММ)

Takie czasowniki powstają od dystrybutywów leksykalnych, np. *Разделить учеников на группы* (БТС); *Размежевать садовые участки* (БТС)⁴⁸.

⁴⁸ „В них представлен — пишет М.А. Шелякин (ШЕЛЯКИН, 1980: 52) — в большей мере признак процессуальности с оттенком усилительности и совершенный вид фиксирует итоговую суммарность без подчеркнутой внутренней многократности”.

M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1983: 184) porównując czasowniki z przedrostkiem *nepe-* i czasowniki z przedrostkiem *raz-* / *pac-*, podkreśla, że te pierwsze wyrażają rozczłonkowanie akcji, co uniemożliwia ich użycie w znaczeniu procesywnym. Możliwe jest natomiast ich użycie w znaczeniu iteratywnym⁴⁹. W znaczeniu procesywnym używane są wtórne formacje imperfektywne od dystrybutywów z przedrostkiem *raz-* / *pac-*, np. *раздарить* — *раздаривать*⁵⁰.

Czasowniki z przedrostkiem *c-* (także z postfiksem *-ся*) są antonimiczne w relacji do czasowników z przedrostkiem *raz-* / *pac-* w znaczeniu ‘движение в разные направления / движение из разных направлений’, np. *слететься*, *съехаться*, lub w znaczeniu kauzacji ruchu, np. *согнуть*, *свести* (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 140):

Впрочем, о кладбище ведали ныне лишь старожилы дома, а их оставалось все меньше и меньше, разлетались они по новым районам столицы, разъезжались, съезжались, (...)

(С. Абрамов: *Стена*; БММ)

Czasowniki z przedrostkami *из-* / *ис-* i *вы-* (ШЕЛЯКИН, 1983: 185)⁵¹ wyrażają totalność przejawiającą się w oddziaływaniu akcji na cały obiekt lub subiekt, np. *изранить* ‘нанести много ран, покрыть ранами’, *исчертить* ‘покрыть сплошь чертами, знаками и т.п., какую-либо поверхность’, *исписать* ‘заполнить письменными знаками что-либо (лист бумаги, тетрадь и т.п.)’: *Исписать весь блокнот* (БТС), *изъездить (весь город)*;

⁴⁹ M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1980: 50) przytacza przykłady użycia dystrybutywów w znaczeniu procesywnym, podkreśla jednak, iż są to przykłady jednostkowe, por.: *А что это у вас муженек будет — или брат? — спросила Татьяна, осторожно перемывая чашки* (И. Тургенев: *Новь*; БАС); *Остан (...) сидел на каменной тумбе, перенумеровывая квитанции и расписываясь на каждой с них* (И. Ильф, Е. Петров: *Двенадцать стульев*); *И с недоумением осматривал я свои зеленые, закоптелые стены, потолок, (...) пересматривал всю свою мебель* (Б. Достоевский: *Белые Ночи*; БАС).

⁵⁰ Brak wtórnych formacji imperfektywnych od dystrybutywów z przedrostkami *nepe-*, tłumaczy się przeszkodami natury semantycznej, tj. ich znaczeniem dystrybutywnym / dystrybutywno-sumarycznym (ШЕЛЯКИН, 1980: 51). Chodzi o znaczenie sekwentynowości, rozczłonkowania akcji na każdy komponent zbioru, czyli wewnętrzne rozczłonkowanie w powiązaniu z wyczerpaniem akcji i augmentatywnością. M.A. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1980: 52) pisze o tożsamości znaczeniowej czasowników dystrybutywnych i czasowników niedokonanych bazowych z okreśnikami ‘wszystkie, wszyscy’, ‘dużo, jeden za drugim, po kolei’ *ломать все стулья один за другим — переломать (все) стулья*. Nie ma zatem potrzeby używania dystrybutywów w aspekcie niedokonanym, bo to samo znaczenie jest przekazywane czasownikami niedokonanymi z odpowiednikami wskaźnikami kontekstowymi.

⁵¹ Czasowniki typu *изранить* ‘нанести много ран, покрыть ранами’ wyrażają przynależność do zbioru powtarzających się akcji obejmujących wszystkie części całościowego obiektu, przy czym każda z powtarzających się akcji określa kolejną, odrębną część obiektu (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 143; 1989: 40; КНЯЗЕВ, 1989: 136).

вытоптать ‘истоптать ногами; уничтожить ходьбою, топтанием’: *Вытоптать тропинку* (БАС), *выпачкать* ‘загрязнить, запачкать’ (БАС), *выстрелять* ‘истребить стрельбою, перестрелить без остатка (о дичи)’ (БАС):

*Острые камни и шипы терновника **изранили** нежные ноги богини.*

(Н. Кун: *Легенды и мифы Древней Греции*; БММ)

*Он прибежал мимо домика и **вытоптал** целую грядку цветов.*

(Л. Сапожников: *Митя Метелкин в Стране синих роз*; БММ)

*Это был самый настоящий ископаемый динозавр. — Ведь они же давным-давно **вымерли!** — воскликнул Коля.*

(К. Булычев: *Сто лет тому назад*; БММ)

Do dystrybutywów należą także czasowniki z przedrostkiem *o-(об-)*, np.: *объехать, обойти, обшить* (ШЕЛЯКИН, 1983: 183):

*(...) **объехал** разные области; везде учредили порядок...*

(Н. Карамзин: *История государства российского*; БММ)

Wyrażają one ruch subiekta przez kolejne punkty przestrzeni. Mogą od nich powstawać wtórne formacje imperfektywne:

*Такую же распущенность нашел я в Пеите и в войну 1877 года, когда **объезжал** славянские страны⁵².*

(П. Боборыкин: *Воспоминания (1906—1913)*; НКРЯ)

3.2.2.2. Dystrybutywno-augmentatywny rodzaj akcji w języku polskim

Wśród dystrybutywów w języku polskim wyróżnia się dystrybutywa *sensu stricto* (z przedrostkami *po-*, *prze-*) oraz dystrybutywa *sensu largo* (z przedrostkami *roz-*, także *roz-* + *się*, *z-* / *s-*, także *z-* / *s-* + *się*, *ob-*, *wy-*).

W języku polskim model dystrybutywny z przedrostkiem *po-* jest bardzo produktywny⁵³. Czasowniki dystrybutywne można podzielić w zależności od relacji między czasownikiem dokonanym neutralnym co do dystrybutywności z czasownikiem niedokonanym, od którego derywowany jest czasownik

⁵² Пор. „Они обозначают специфические предельные действия, не совпадающие с действиями исходных глаголов и также не имеющие признака многократности в совершенном виде, чем объясняется их видовая соотносительность и обычная функция повторяемости их несовершенного вида” (ШЕЛЯКИН, 1980: 52—53).

⁵³ H. WRÓBEL (1998: 549) wyróżnia czasowniki dystrybutywne charakteryzujące akcję jako podzielną na względnie odrębne porcje odnoszące się do wielu przedmiotów (subiektów i obiektów), powstające masowo za pomocą przedrostka *po-*, np. *pobrać (książki)*, *pomordować (ludzi)*, *pożenić (synów)*, zwłaszcza od niedokonanych czasowników zawierających w swojej strukturze przedrostek.

dystrybutywny. W typie pierwszym przed przedrostkiem dystrybutywnym znajduje się przynajmniej jeden prefiks, np. *odpisać* — *odpisywać* — *poodpisywać*. W typie drugim czasownik dokonany neutralny co do dystrybutywności stanowi z czasownikiem niedokonanym sufiksálną parę aspektową, np. *rzucić* — *zucać* — *porzucać*. Natomiast w typie trzecim czasownik dokonany neutralny co do dystrybutywności stanowi z czasownikiem niedokonanym prefiksálną parę aspektową, np. *zrobić* — *robić* — *porobić* (PIERNIKARSKI, 1975: 79—80)⁵⁴.

A. BOGUSŁAWSKI (1993) wyznacza następujące cechy *po-* dystrybutywnego: ‘wyczerpanie zbioru’ przynajmniej dwuelementowego, relacja oznaczana przez właściwy czasownik dokonany różniący się od właściwego niedokonanego perfektywnością prostą i objęcie tą relacją każdego elementu zbioru, niesynchroniczność realizacji przynajmniej dwóch części składowych zbiorowości, wyodrębnienie przez mówiącego zbioru, na którym skupia uwagę.

Poliprefiksalne czasowniki z przedrostkiem *po-* stanowią ostatnie ogniwo ciągu derywacyjnego, którego kolejnymi ogniwami są na przemian czasowniki dokonane i niedokonane, np. *rzucić* → *wyrzucić* → *wyrzucać* → *powyrzucać* (KUCAŁA, 1966; PIERNIKARSKI, 1975; WRÓBEL, 1998: 549). W polskim języku literackim poliprefiksalne dystrybutywa tworzone są wyłącznie od podstaw niedokonanych (wtórnych formacji imperfektywnych). Nie jest natomiast możliwe utworzenie czasownikowych form poliprefiksalnych od podstaw czasownikowych dokonanych prefigowanych i nieiteratywnych⁵⁵. Szczególnie należy podkreślić aktywność przedrostka *po-* jako drugiego od rdzenia (PIERNIKARSKI, 1975: 96 i nast.; ŚMIECH, 1986: 20 i nast.). W roli pierwszego przedrostka występują: *do-*, *na-*, *nad-*, *o(b)-*, *po-*, *pod-*, *prze-*, *przy-*, *roz-*, *z-(ze-, s-)*, *u-*, *w-*, *wy-*, *za-*, np.:

*Następny podmuch wiatru **poprzewracał** butelki na stołach, uniósł w powietrze strzępy zatłuszczonych papierów. Błysnęło.*

(Z. Nienacki: *Wielki las*, s. 71)

⁵⁴ O dystrybutywach w języku polskim zob. także: M. KUCAŁA, 1966. W. ŚMIECH (1986: 19—22) wśród licznych dystrybutywów z przedrostkiem *po-* wyróżnia: derywaty od prostych czasowników przechodnich, np. *pobudzić*, *pogasić*, *pogiąć*, od prostych czasowników nieprzechodnich, np. *pobankrutować*, *pobutwieć*, *pogasnąć*, derywaty od bezprefiksalnych imperfektywów przechodnich, którym odpowiadają proste czasowniki dokonane, np. *pochwytać*, *podawać*, derywaty od bezprefiksalnych imperfektywów przechodnich, którym odpowiadają proste czasowniki dokonane, np. *popadać* (*na kolana*), *posiadać* (*wokół ogniska*), *powracać* (*do domów*), derywaty od wtórnych imperfektywów przechodnich, np. *ponacinać*, *ponakładać*, *ponapisywać*, *ponastawiać*, derywaty od wtórnych imperfektywów nieprzechodnich, np. *podorastać*, *podowiadzać się*, *popowracać* *pozamarzać*.

⁵⁵ W języku polskim formacje o znaczeniu dystrybutywnym od podstaw dokonanych występują w dialektach, np. *pozalać*, *powykopać* (KAWKA, 1987: 180).

*Kilka szybek **powytlukiwały** dzieci, bawiące się w wojnę, otwory przysłonięto byle jak kawałkami blachy, a nawet dykty.*

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 255)

*Wstał, **pozapalał wszystkie światła**, zdjął palto, kapelusz, frak i zaczął chodzić po pokoju*⁵⁶.

(T. Dołęga-Mostowicz: *Kariera Nikodema Dyzmy*)

Możliwa jest także reduplikacja przedrostka *po-*, np. *popowieszać* pot. ‘powiesić wiele czegoś, powiesić kolejno, jedno po drugim’, *popowstawać* ‘o wielu: powstać kolejno’, *poporzucac* ‘porzucić co kolejno jedno po drugim, porzucić wielu albo wiele czego’ (Dor), *popostawiać* ‘umieścić gdzieś wiele rzeczy (rzadziej osób)’: *Popostawiała na kredensie różne figurki* (D)⁵⁷.

Do dystrybutywów odnoszą się także czasowniki wyrażające akcję realizującą się w różnych punktach przedmiotu i substancji (*popękane drzewo, ponadgryzane jabłko*)⁵⁸:

*Po czterech latach w 1997 r. dotknęła mnie powódź. Teraz dopiero odczuwam jej skutki. **Popękał** garaż, chcę więc postawić nowy (...)*

(„Rzeczpospolita”, 8 XI 2001; Korpus PWN)

We współczesnym języku polskim brak formalnego rozróżnienia pomiędzy dystrybutywnością odnoszącą się do množnego i pojedynczego przedmiotu⁵⁹:

⁵⁶ Por. także *pouplatać, pouzdrawiać* (NS, 1985—1992).

⁵⁷ W języku polskim dystrybutywa derywowane są od podstaw niedokonanych. Derywowanie dystrybutywów od kumulatywów nie jest możliwe (z nielicznymi wyjątkami, takimi jak *ponarzucac, ponanosić*). W dialektach natomiast występują dystrybutywa od poliprefiksalnych kumulatywów (РУДНИК-КАРВАТ, 1987: 191). W dialektach spotykane są także czasowniki z 3 przedrostkami typu *pozwyrzucac* od podstaw dokonanych (КАВКА, 1987: 183). W języku polskim czasowniki dystrybutywne z reduplikacją prefiksu *po-* pozwalają uniknąć homonimii dystrybutywów dokonanych typu *powracać* książk. ‘o wielu osobach, zwierzętach: wrócić kolejno, jeden po drugim’ oraz wtórnych formacji imperfektywnych czasowników *powrócić* ‘przybyć do miejsca, gdzie się już było...’ — *powracać*.

⁵⁸ C. PIERNIKARSKI (1975: 97—112) do dystrybutywów zalicza czasowniki wyrażające rozczłonkowanie akcji obejmującej mnożność aktantów i mnożność punktów (fragmentów) przedmiotu, np. *popękać* (*Drzewo popękało*). Inny jest punkt widzenia M.A. Osipowej (ОСИПОВА, 1983: 73), zgodnie z którym cecha ‘w wielu miejscach’ jest dla dystrybutywów drugorzędna, a obecność tego komponentu w semantyce czasownika nie prowadzi do zaliczenia tegoż czasownika do dystrybutywów. Obecność tego komponentu zaznacza się już w semantyce czasowników bazowych. Dlatego M.A. Osipowa zalicza czasowniki typu *pękać* — *popękać* do korelatów aspektowych. Zaznacza także możliwość użycia dystrybutywów z jednostkowym subjektem i obiektem (ОСИПОВА, 1983: 77).

⁵⁹ Przykłady typu *poobsiadać stół* pot. ‘usiąść kolejno dookoła kogoś, czegoś, obśiąść kogoś, coś’ (czasownik przechodni, obiekt jednostkowy, subiekt množny) C. PIERNIKARSKI (1975: 76) objaśnia ukierunkowaniem akcji na wiele punktów jednego obiektu.

(...) *tarkę zrobiłem sobie z kawałka blachy gęsto **podziurawionej** gwoździem...*

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 264)

*Zboża już dawno żęte i ścierniska stały się popielate. Każde pole i półko otoczone jest czworobokiem żywopłotu, z którego wyrastają **powyginane** dziwacznie, **poskręcane** i co rok amputowane na opał dzikie grusze i jabłonie.*

(A. Bobkowski: *Szkice piórkiem*; Korpus PWN)

Przy objęciu akcją pojedynczego przedmiotu cecha rozczłonkowania przenosi się na subiekt (*Oni poobcałowywali dziewczynę*), ale przy konkurencji mianownika z przypadkiem innym niż biernik preferuje się właśnie ten pierwszy: *Państwa europejskie pozawierały umowy z państwami azjatyckimi* [wszystkie państwa europejskie, niekoniecznie wszystkie azjatyckie]. Przy konkurencji mianownika z biernikiem preferowany jest biernik: *Państwa europejskie przekształcały państwa azjatyckie w swoje kolonie* [wszystkie państwa azjatyckie, niekoniecznie każde państwo europejskie] (BOGUSŁAWSKI, 1993: 63).

Dystrybutywność może odnosić się także do zbioru dwuelementowego⁶⁰, jeśli liczba elementów zbioru jest wyjaśniona w szerszym kontekście⁶¹:

*Chwilę się leżało, nasłuchując pantareicznego plusku wody obmywającej **popękane** stopy, co były na samym brzegu wody (...), a głowa spoczywała dalej (...)*

(E. Stachura: *Się*; Korpus PWN)

*Nim wstałem z klęczek, otarłem **podrapane** kolana, (...)*

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 197)

C. Piernikarski rozróżnia dystrybutywność odnoszącą się do množnego przedmiotu i wprowadzającą podział na pojedynczym przedmiocie. Dodanie cechy tranzytywności / intransytywności prowadzi do wyróżnienia czterech wariantów dystrybutywności (C. PIERNIKARSKI, 1975: 75—76):

- intransytywny (odnoszący się do množnego przedmiotu), np. *Żołnierze posiadali z koni*;
- intransytywny (odnoszący się do pojedynczego przedmiotu), np. *Popękane drzewo*;

⁶⁰ Por. *Jan miał dwóch braci; nienawidził ich tak dalece, że ich pozabijał* (BOGUSŁAWSKI, 1993: 64; por. także ОСИПОВА, 1983a: 72). Innego zdania jest W.S. Chrakowski (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 142), por. „в принципе индивидуальных представителей совокупного актанта должно быть не меньше трех. Такой вывод можно сделать, учитывая, что слово *все* не сочетается в именной группе с числительным *два*, но сочетается со всеми последующими количественными числительными: *три*, *четыре* и т.д. Ср. *Я сразу увидел все пять самолетов* и **Я сразу увидел все два самолета*”.

⁶¹ Stąd nieakceptowalność zdań **Pozabijał wszystkich dwóch braci*.

- tranzytywny (odnoszący się do množnego przedmiotu), np. *Powyrzucać rupiecie*;
- tranzytywny (odnoszący się do pojedynczego przedmiotu), np. *Porozjeżdżana droga*.

Podkreśla się obligatoryjność użycia subiektu przy czasownikach nieprzechodnich oraz obiektu przy czasownikach przechodnich w liczbie mnogiej:

Wyryto w zeschłej glinie liczne podziemne przejścia na wypadek oblężenia, niektóre starannie obmurowane, inne się miejscami pozapadały (...)

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 301)

Przechowuję broń dla naszej grupy. Porobiłem skrytki takie, że sam diabeł nie znajdzie w razie czego. Stolarskie skrytki porobiłem⁶².

(B. Czeszko: *Pokolenie*, s. 125)

W języku polskim czasowniki dystrybutywne derywowane są od podstaw nieterminatywnych i terminatywnych, np. *pognić* (← *gnić*), *ponadgniwać* (← *nadgniwać*), *powypisywać* (← *wypisywać*), *pochorować się* (← *chorować*), *powariować* (← *wariować*) (ОСИПОВА, 1983: 252):

Powariowali z tym teatrem! — zawołał. — Może jeszcze i mnie tam wyciągną?... No, ale to ze mną sprawa!...

(B. Prus: *Lalka*)

także *posnać*:

(...) domownicy by twardo posnęli, a on mógłby szafy i kufry swobodnie patroszyć.

(W. Żukrowski, *Na tronie w Blabonie*, s. 110)

Polskie czasowniki z przedrostkiem *roz-* derywowane są od czasowników ze znaczeniem ‘uzyskać coś’, ‘przekazać komuś coś’, określających ruch z jednego punktu przestrzeni w różne punkty (także *roz-* + *się*)⁶³:

Opowiadała o „strasznych narkomanach” włączających się po ulicy, a potem rozdała ulotki, które szybko zostały przerobione na samolociki.

(„Karan” 1995, nr 9—10; Korpus PWN)

Wszyscy się rozbiegli.

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 174)

⁶² A. KĄTNY (2000: 252) pisze o desemantyzacji w języku polskim przedrostka *po-*, który staje się wskaźnikiem aspektu dokonanego. Czasownik imperfektywny, np. *zrywać*, miałby zatem partnerów aspektowych: *zerwać* i *pozrywać*. Prefigowany partner z przedrostkiem *po-* może być zamieniony w tekście niedystrybutywnym partnerem. Por. także COCKIEWICZ, 1992: 2000; KUCAŁA, 1966: 26—27; NOWAKOWSKA-KEMPNA, 1976: 114.

⁶³ Według C. PIERNIKARSKIEGO (1975: 86) czasowniki typu *rozbiec się* / *zbiec się* są neutralne w relacji do dystrybutywności. Por. także ŚMIECH, 1986: 69—70.

Czasowniki z przedrostkiem *z-* / *s-*, a także *z-* / *s-* + *się* oznaczają ruch z różnych punktów w kierunku centralnym (ŚMIECH, 1986: 29):

*Ludzie, którzy **zbiegli się** z pobliskich pól i znali Saula jako prostego i trzeźwego syna chłopskiego, nie mogli wyjść ze zdumienia.*

(Z. Kosidowski: *Opowieści biblijne*; Korpus PWN)

*(...) brutalnie **zgonili** ponad 400 osób do jakiejś sali, w której organizowane są dyskoteki, trzymali pod uzbrojoną strażą przez półtorej doby.*

(IPI PAN)

Z derywacyjnego punktu widzenia wyróżnić można dystrybutywa leksykalne (niemotywowane), np. *dzielić, kroić, łupać, kuć, klasyfikować, sortować*, i gramatyczne (motywowane), np. *powyryzuć, poprzychodzić, porozbiegać się*.

Czasowniki ze znaczeniem totalności oznaczają akcję obejmującą stopniowo wszystkie obiekty. Przy nieprzechodnim czasowniku występuje mnożny subiekt. Do totalnych należą czasowniki z przedrostkami *wy-*⁶⁴ (rzadziej *o-* / *ob-*) typu *wygasić* '[...] stłumić palenie, świecenie się czegoś (zwykle wielu świateł, ognisk)': *Wygasić wszystkie światła* (D), *wytruć* 'trując wyniszczyć wiele zwierząt lub wszystkie, wielu ludzi lub wszystkich', *wygnąć* 'zgnieć całkowicie, w dużej ilości, na dużej przestrzeni (zwykle o roślinach)': *Na polach wygniły ziemniaki* (D), *wyginąć* 'o wielu istotach żywych: stracić życie, wymrzeć, przestać istnieć, zginąć jedni (jedne) po drugich': *Większość więźniów wyginęła z głodu* (D), *objechać* pot. 'podróżując odwiedzić wiele miejsc lub osób': *Wicekról konno objechał wszystkie miasta* (D):

*Wysoka, brązowozłota od jaskrów i mietlicy trawa układała się w pachnące, długie wały, a ze spodu wychodziło na jasność słoneczną płaskie, jasnozielone dno łąki, znaczone szlakami ciemniejszych, podwójnych kolein, **wydeptanych** bosymi nogami kosiarzy.*

(Z. Nałkowska: *Dom nad łąkami*, s. 75)

*W ciągu najbliższych dwóch dni, niedzieli i poniedziałku, **objechać** mieli we dwóch wszystkie organizacje partyjne na terenie powiatu.*

(J. Andrzejewski: *Popiół i diament*, s. 47)

*Byłem przerażony, bo jak się tam **obeszło wszystkie** pracownice, to odnosiło się wrażenie, że wszystkie prace zrobione są przez jedną osobę.*

(Najprostszą drogą. Rozmowy z artystami; Korpus PWN)

⁶⁴ Zdaniem W. ŚMIECHA (1986: 58—59) niektóre czasowniki z przedrostkiem *wy-* wyrażają znaczenie dystrybutywne, ale dystrybutywność w nich nie jest wyrażona tak wyraźnie, jak w czasownikach z przedrostkami *po-* i *na-*. Autor podaje przykłady takich czasowników od podstaw przechodnich, np. *wycalować, wyreperować (zegarki), wystrzelać naboje*, i od podstaw nieprzechodnich, np. *wymrzeć, wyzdychać*, podkreśla także obligatoryjność dopełnienia w liczbie mnogiej przy czasownikach przechodnich.

Przedrostek *prze-* nadaje czasownikom znaczenie objęcia akcją szeregowo wszystkich obiektów: *przebadać* ‘zbadać kolejno wiele osób, wiele rzeczy’: *Lekarze przebadali wszystkie dzieci we wsi* (D)⁶⁵; por. także *przeszukać* ‘szukając, przejrzeć coś dokładnie, poszukać kolejno w wielu miejscach’: *Przeszukać wszystkie kąty mieszkania* (D). Czasowniki z przedrostkiem *prze-* mogą być derywowane od tzw. dystrybutywów leksykalnych, np. *ankietować*, *liczyć*, *rachować*, *szukać* (РУДНИК-КАРВАТ, 1987: 190).

3.2.3. Kumulatywno-augmentatywny rodzaj akcji

3.2.3.1. Kumulatywno-augmentatywny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki kumulatywno-augmentatywnego RA oznaczają kumulowanie obiektów lub rezultatów akcji, kumulowanie miary akcji, komasację aktów częściowych obiektu, wyrażają znaczenie nagromadzenia obiektów, sumowanie się porcji akcji w relacji do przedmiotu poprzez wielość przedmiotów, kumulowanie określonej miary obiektu⁶⁶ (ШВЕДОВА, ред., 1982: 603; БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 20); np. *набросать* ‘бросить в несколько приемов или в каком-либо (обычно большом количестве)’: *Набросать на пол бумажек* (БТС), *насушить* ‘высушить в каком-л. количестве, сушкой приготовить, заготовить в каком-л. количестве’: *Насушить лечебных трав, малины* (БТС), *нагрешить* разг. ‘наделать грехов’: *Много нагрешил в своей жизни* (БТС), *набезобразничать*, pot. ‘натворть безобразий’: *Набезобразничать в гостях у дедушки* (БТС). М.А. Szelakin (ШЕЛЯКИН, 1978a: 137) podkreśla nie tylko komponent kumulowania obiektów, podział akcji na porcje, ale także intensywność realizacji akcji: „Следовательно, кумулятивный способ действия выражает достижение действием исходного глагола итогового и значительного количества соответствующих результатов путем интенсивного или многократного осуществления”⁶⁷. Niepoliczalność,

⁶⁵ W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* wyróżnione zostały czasowniki kompletywne z przedrostkiem *wy-* (rzadziej *o(b)-*) typu *wygasić* (światła), *wyginąć* (np. *o* rodzcie), *obczęstować* (gości), a także szeregowo-kompletywne z przedrostkiem *prze-*, charakteryzujące ilościowo akcję poprzez jej kolejne odniesienie do przedmiotów danej zbiorowości, np. *przeliczyć* (zebranych), *przepytać uczniów* (WRÓBEL, 1998: 549).

⁶⁶ Takie kumulatywa powstają od czasowników ruchu, np. *Наездить две тысячи километров* (БТС).

⁶⁷ Por. także ШВЕДОВА, ред., 1982: 603. Według *Русской грамматики* pod redakcją N.Ju. Szwedowej znaczenie znacznej ilości, całościowości wyrażają czasowniki kumulatywne od prefiksalnych podstaw przechodnich (pot. *нарассказать историю*). Z. RUDNIK-KARWATOWA

nieokreśloność liczbowa wieloelementowego zbioru przejawiają się w nieakceptowalności połączeń wskazujących na jego całościowe ujęcie (*нарвал все цветы), sprecyzowanie liczbowe (**нарвал пять цветов*), a także jednostkowość (**нарвал один цветок*)⁶⁸. Czasowniki kumulatywnego RA w języku rosyjskim zawierające przedrostek *на-* łączą się przede wszystkim z rzeczownikiem w dopełniaczu liczby mnogiej⁶⁹, por. *пилят дрова — напилят дров*⁷⁰.

Czasowniki kumulatywne powstają w języku rosyjskim od podstaw werbalnych oznaczających objęcie akcją części obiektu zbiorowego (*накосить травы, нарвать цветов, насортировать зерна*), akcje dążące do poddania obiektu obróbce (*намыть посуды, нагрuntовать холстов, начинить карандашей*), zmierzające do kreowania obiektów (*наварить варенья, наковать гвоздей, напелести корзин, намариновать грибов*), ukierunkowane na nabycie, otrzymanie obiektu (*накопать картошки, наwerben людей*), na przemieszczenie obiektów lub subiektów w określonym kierunku w jakieś miejsce (czasowniki tranzytywne, np. *набросать окурков на пол, накатать бочек в подвал, напихать вещей в чемодан*), akcje, których rezultatem jest to, co odpowiada charakterowi ich realizacji (*набедокурить*, pot. *набездразничать*, pot. *намудрить*). Czasowniki kumulatywne tworzone są także od czasowników mówienia (*наговорить глупостей, наболтать*, posp. *набормотать*), czasowników ruchu ukierunkowanego (*налететь*)⁷¹ i ruchu nieukierunkowanego (*наплавать тысячу километров*)⁷² oraz od intranzy-

(1991: 198) zaznacza jednak, że cecha ‘intensywność’ występuje w kumulatywach fakultatywnie, por. jej brak w przykładach typu *назбирать грибов, надорбить орехов*.

⁶⁸ Interesujące są uwagi Z. RUDNIK-KARWATOWEJ (1991: 126) na temat jednej z odmian partytywności, polegającej na komunikowaniu nieokreślonej, dużej części zbioru. W języku rosyjskim przy rzeczowniku występuje obligatoryjnie wykładnik leksykalny typu *много* (*Налетало много мух в кухню. Наехало много гостей*). Frazę NP_{nom} wyrażany jest nienacechowany partytywnie zbiór (*Налетели мухи в кухню*). W języku polskim używa się konstrukcji nieosobowych typu *Naleciało much do kuchni. Nazjeżdżało się gości*; por. także *Nazlatywało się much do kuchni. Nazjeżdżało się gości. Naschodziło się dzieci* (RUDNIK-KARWATOWA, 1991: 126).

⁶⁹ Dopełniacz zastępuje biernik liczby mnogiej czasowników wyjściowych. Informuje on o objęciu akcją pewnej części zbioru (nieokreślonego i dużego) oraz jest wykładnikiem niewyznaczoneści.

⁷⁰ Rzeczowniki niepoliczalne, określające wielość obiektu / subiektu zbiorowego lub materiałowego, występują w liczbie pojedynczej, np. *Алеша натаскал воды и сел на порожек покурить*. (В. Шукшин) (ХРАКОВСКИЙ, 1987: 143).

⁷¹ Za *Русской грамматикой* (ШВЕДОВА, ред., 1980: 362) zaliczono do kumulatywów również formacje z prefiksem *на-* od czasowników ruchu ukierunkowanego (*К дому набежал народ*), por. pol. *zbiec się*, ros. *сбежаться*.

⁷² Czasowniki te tracą aterminatywność i intranzytywność. Wyrażają akcję tranzytywną i terminatywną, ukierunkowaną na kumulację „porcji” drogą wielokrotnej realizacji akcji wyrażonej podstawą. W związku z tym A.W. ISAČENKO (1968: 395) rozróżnia kumulatywa

tywnych czasowników odimiennych (*насорить, надымить, начадить*). Oto kilka przykładów:

*Его родители и сам он раньше-то обходились без ножа. Он **насобирал** на берегу разных раковин и двинулся к лесу.*

(Я. Мавр: *Сын воды*; БММ)

*Приказчик денег **наворовал**, сам торговал, товару накупил и свою лавку открыл.*

(К. Коничев: *Русский самородок*; БММ)

— *Сколько тут сигаретных **окурков**! Их **набросали** профессора из Обсерватории.*

(Т. Янссон: *Муми-троль и комета*; БММ)

*Сейчас он явно перебирал в памяти их разговор и каялся, что **наговорил много** лишнего. Лишнего он **наговорил**.*

(Д. Дуэйн, П. Морвуд: *Полнолуние*; БММ)

***Наприглашал** (...) знакомых*

(«Крокодил» 36; СМ-84)

напроектировать ‘спроектировать в большом количестве’ (СМ-81).

W kontekstach z czasownikami kumulatywnymi pojawiają się środki leksykalne wnoszące dodatkową informację o wielkości zbiorowości: liczebniki nieokreślone, np. *много, столько, сколько*, znumeralizowane rzeczowniki, np. *миллионы, сотни, десятки*, wyrazy wskazujące dużą ilość czegoś, np. *куча, уйма, масса*, rzeczowniki nazywające jednostki miary odnoszące się do obiektów lub subiektów, np. *мешок, охапка, телега* (RUDNIK-KARWATOWA, 1991: 202).

We współczesnym języku rosyjskim należy odnotować kilka kumulatywnych dwuprzędostkowych czasowników, np. *посп. навыдумать*:

*(...) куда пойдет сей невольник, если столь привык утолять бесчисленные потребности свои, которые сам же **навыдумал**?*

(Ф. Достоевский: *Братья Карамазовы*; НКРЯ)

a także *пот. насдать, навыкидывать, навытаскивать, назаписывать, напереписывать, напришивать, насбирать* (БАС), *напокупать*: *Всяких разных [книг] **напокупал*** (СМ-82); *навыписывать* *пот.* ‘оформить подписку на большое количество изданий’: *Навыписывали такую уйму, все равно никто не читает (...)* (СМ-81), *навыучивать, напридумывать* (СМ-81). Czasowniki *навыдумать* / *навыдумывать*, *насдать* / *насдавать*, *насобирать* / *посп. насбирать* stanowią pary, w których jeden z czasowników motywowany jest czasownikiem dokonanym, a drugi — czasownikiem niedokonanym.

---

właściwe (*Летчик налетал два миллиона километров*) i partytywno-kumulatywny RA (*нарвать цветов, нарубить дров на зиму*).

3.2.3.2. Kumulatywno-augmentatywny rodzaj akcji w języku polskim

W *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (WRÓBEL, 1998: 549) wyróżnione zostały formacje akumulatywne z przedrostkiem *na-* wskazujące sumowanie się porcji akcji poprzez wielość aktów cząstkowych (przy czasownikach nieprzechodnich), np. *nakłamać*, *nagrzeszyć*, oraz wielość przedmiotów, których akcja dotyczy (przy czasownikach przechodnich), np. *naluskać orzechów*, *naobierać ziemniaków*.

W. ŚMIECH (1977: 130) zestawia formacje dystrybutywne z kumulatywnymi (*powrzucać* — *nawrzucać*), podkreślając kolejność następowania aktów jeden po drugim akcji rozczłonkowanej dla dystrybutywów i nakładanie się na siebie poszczególnych akcji w przypadku kumulatywów, co jest szczególnie wyraźne w przypadku czasowników ruchu, np. *narzucać*, *nawrzucać*, *nanosić*, *nawnosić*.

Czasowniki kumulatywne derywowane są od imperfektywów prostych oraz wtórnych przechodnich i nieprzechodnich (ŚMIECH, 1986: 45—47). Wśród czasowników z przedrostkiem *na-* W. Śmiech wyróżnia dwie grupy: derywaty o znaczeniu dystrybutywnym, wskazujące także intensywność akcji, która przejawia się w nagromadzeniu elementów tworzących dopełnienie oraz wskazujące pewną intensywność, która wyraża się w rozmiarach dopełnienia lub wysiłku włożonym w czynność. Do grupy pierwszej należą pochodne od prostych czasowników przechodnich, np. *nabudować* (*domów*), *nadrukować* (*broszur*), *nadyktować* (*listów*), *namurować* (*domów*)⁷³, pochodne od prostych czasowników nieprzechodnich, np. *namdleć*, *namrzeć*, *natonąć*, pochodne od wtórnych imperfektywów przechodnich, np. *naprzynosić*, *nasprowadzać*, *narozlewać*, *nazbierać*, pochodne od wtórnych imperfektywów nieprzechodnich, np. *nawymierać*, *nazdychać* (ŚMIECH, 1986: 45—47). Grupa druga zawiera z kolei pochodne od prostych czasowników przechodnich, np. *nagotować* (*klusek*), *nakroić* (*kielbasy*), *nasuszyć* (*grzybów*)⁷⁴, pochodne od prostych czasowników nieprzechodnich, np. *nadrwić*, *nagrymasić*, *nalamentować*, *naplotkować*, oraz pochodne od wtórnych imperfektywów nieprzechodnich, np. *nadogadzać*, *naprzedrwiwać*, *nawygrażać*.

Kumulatywa konotują zbiór obiektów lub subiektów w liczbie mnogiej (*nazbierać grzybów*), przy czym rzeczowniki niepoliczalne użyte są w formie liczby pojedynczej (*napompować wody*). Przy skierowaniu akcji na wiele obiektów dopełnienie występuje w dopełniaczu, a nie w bierniku, tak jak z czasownikami dystrybutywnymi. Niesynchroniczność realizacji poszczególnych aktów kumulatywów realizuje się poprzez użycie dopełniacza (*nazrywać*

⁷³ Dopełnienie występuje w dopełniaczu, zwykle liczby mnogiej, i oznacza obiekt podzielny (zbiorowy), którego poszczególne składniki są oddzielnie objęte akcją.

⁷⁴ Czasowniki te łączą się z dopełnieniem, które nie może być podzielone na elementy, po kolei podlegające akcji (akcja skierowana jest na dopełnienie jako całość).

kwiatów, nazbierać grzybów). Genetivus oprócz funkcji partytywnej pełni funkcję niewyznaczoneści, kumulatywa wyrażają zatem zbiorowość niewyznaczoną, wieloelementową, stanowiącą część zbioru niesprecyzowaną liczbowo (RUDNIK-KARWATOWA, 1991: 201).

Do kumulatywów nie zaliczam czasowników wyrażających akcję wielokrotnie skierowaną na ten sam obiekt (*nachwalił panią / panie, namęczył panią / panie*). Z. RUDNIK-KARWATOWA (1991: 203) podkreśla, że konotowany przez nie obiekt nie jest rozumiany jako suma powiązanych ze sobą elementów składających się na zbiorowość, ma charakter wyznaczony i da się go określić liczbowo, np. *Namęczył ciocię Jolę. Namęczył wszystkie ciocie. Namęczył (trzy) ciocie: Jolę, Adę i Alę*⁷⁵. Należy podkreślić syntaktyczną różnicę — rząd dopełniaczowy wobec biernikowego, między czasownikami typu *nagadać głupstw* a oznaczającymi intensywność działania (*namęczyć kogoś*).

Przy niektórych czasownikach kumulatywnych obiekt nie jest wyrażony dopełnieniem, lecz jest wbudowany w temat podstawy, np. *naplotkować* ‘zrobić dużo plotek’ (*plotkować* ‘robić plotki’) (RUDNIK-KARWATOWA, 1991: 202).

Czasowniki kumulatywnego RA derywowane są od czasowników ze znaczeniem objęcia akcją części obiektu zbiorowego (*nakosić trawy, natłuc talerzy, narwać kwiatów*), ze znaczeniem akcji ukierunkowanej na poddanie obiektu obróbce (*naprać bielizny, naciosać desek, naprasować [dużo] bielizny*), od czasowników konstruktywnych wyrażających akcje zmierzające do kreowania obiektów (*nagotować konfitur, narobić pończoch, napleść koszyków*), dążące do nabycia, otrzymania obiektu (*napompować wody, nakopać kartofli, nadarować zabawek*), skoncentrowane na przemieszczeniu obiektów lub subiektów w określonym kierunku w jakieś miejsce (*nabeltać jajek do mleka, nazwozić drewna do szopy*), a także akcje, których rezultatem jest to, co odpowiada charakterowi ich realizacji (*nagrzeszyć* ‘popęłnić dużo grzechów’, *naplotkować*), oraz od intranzytywnych czasowników odimiennych (*nadyścić*).

Czasowniki kumulatywne łączą się ze środkami leksykalnymi wnoszącymi dodatkową informację o wielości zbiorowości: liczebnikami nieokreślonymi (*dużo, sporo, wiele*), numeralizowanymi rzeczownikami (*miliony, tysiące, setki*), z wyrazami użytymi w znaczeniu przenośnym ‘dużo’ (*masa, huk, morze*), konkretnymi rzeczownikami wskazującymi jednostki miary prymarnie kwantyfikujące leksykalnie obiekty i subiekty zarówno niepoliczalne, jak i policzalne (*worek, wóz*), np. *nazbierać worek igliwia, worek kartofli* (RUDNIK-KARWATOWA, 1991: 202):

Poszli Indianie do lasu, nazbierali bardzo, bardzo dużo drewna.

(„Rzeczpospolita”, 1 IX 2001; Korpus PWN)

⁷⁵ Takie czasowniki zaliczone zostały do augmentatywnych; por. jednak ŚMIECH, 1977: 131.

*Nazajutrz **nagotowała** baba garnek kapusty, **nagotowała** garnek grochu, zasmażyła godny kęs słoniny, wstawiła to wszystko w piec (...) i poszła.*

(M. Konopnicka: *O krasnoludkach i sierotce Marysi*)

W. ŚMIECH (1977: 131) podkreśla tożsamość kumulatywności i wielości aktantów: *nawrzucać* = *wrzucić dużo*, *nazbierać* = *zebrać dużo*.

W języku polskim — w odróżnieniu od rosyjskiego — czasowniki kumulatywne nie są derywowane od podstaw dokonanych. Wyjątek stanowi czasownik *nakupić* pot. ‘kupić czegoś w dużej ilości, kupić wiele różnych rzeczy; nakupować’: *Nakupić słodczy, owoców, zabawek* (D).

Kumulatywa nie wyrażają całościowości (**narwać wszystkie kwiaty*), nie mogą być użyte z obiektem wskazującym ogarnięcie akcją określonej liczby przedmiotów (**nakupić pięć książek*) oraz z obiektem jednostkowym (**narwać jeden kwiat*).

3.2.4. Przemienny rodzaj akcji

3.2.4.1. Przemienny rodzaj akcji w języku rosyjskim

Czasowniki przemiennego RA mają dwie cechy: ‘wielokrotność akcji’ i ‘wzajemność’. Wyrażają akcję składającą się z aktów realizujących się kolejno między dwoma (lub kilkoma) subiektami (АВИЛОВА, 1976: 299; ЗАЛИЗНЯК, ШМЕЛЕВ, 1997: 105; ЩЕДОВА, ред., 1982: 601). Takie czasowniki zawierają w swojej strukturze przedrostek *пере-* i sufiks iteratywny, np. *перезваниваться* pot. ‘звонить время от времени друг другу по телефону’, *перемигиваться* ‘подмигивая, подавать знак (знаки) друг другу’, *переговариваться* ‘обмениваться словами, короткими фразами’. А.В. Bondarko (БОНДАРКО, БУЛАНИН, 1967: 22) zaznacza, że takie czasowniki mogą występować w obu aspektach (*перемигутся* — *перемигиваться*, *переглянутся* — *переглядываться*).

Czasowniki przemiennego RA tworzone są od czasowników oznaczających mówienie i wydawanie dźwięków (*переговариваться*), akcję krotną (*перемигиваться*, *перестукиваться*), zajęcie (*перезваниваться*) oraz przejawianie emocji (*пересмеиваться*):

*Я глазел на спрута, директор вполголоса **переговаривался** с подчиненными (...)*

(А. и Б. Стругацкие: *Дни кракена*; БММ)

*Не было поводов удивляться! А мы растерянно **переглядывались**, ни один не мог скрыть изумления...*

(С. Снегов: *Кольцо обратного времени*; БММ)

Вы с ним переписывались и перезванивались на эту тему. Не может быть, чтобы папа вам не сказал!

(Т. Светлова: Место сметри изменить нельзя; БММ)

3.2.4.2. Przemienenny rodzaj akcji w języku polskim

W języku polskim występują jednostkowe przykłady czasowników przemiennego rodzaju akcji (z przedrostkiem *prze-*, sufiksem iteratywnym i postfiksem *się*), w których na plan pierwszy wysuwa się znaczenie nie przemienności akcji, lecz osłabionej intensywności, por. *prześmiewać się* książk. ‘kpić, pokpiwać sobie z czegoś; podśmiewać się’: *Prześmiewano się z ich obcego akcentu* (D), *prześmiechiwać się* rzad.:

Już to była łoża szyderców, już się prześmiewali, już przypinali łaty. Ale chciało się tam być, tam miło traciło się czas.

(K. Jędrusik: *Muzykalność na życie*; <http://www.republika.pl>)

przemrugiwać się rzad. ‘mrugać do siebie nawzajem, porozumiewać się ze sobą mruganiem’:

A Szprot mrugnął okiem. Nie podobało mi się jego mruganie, bo nigdy nie lubiłem przemrugiwać się z lada błaznem, więc pytam: — Cóż to, panie, mają znaczyć pańskie pantominy?

(B. Prus: *Lalka*)

Znaczenie wzmożonej intensywności czasownika *przekrzykiwać się* ‘przekrzykiwać siebie wzajemnie’ wynika ze znaczenia intensywności podstawy:

Kilku chłopców z załogi przekrzykiwało się tamtejszą śmieszną polszczyzną.

(Cz. Miłosz: *Abecadło Miłosza*; Korpus PWN)

3.2.5. Podsumowanie

W obu językach występują pary czasowników multiplikatywnych, w których czasownik multiplikatywny oznacza serię identycznych aktów przebiegających sekwentynnie, przypisanych tożsamym aktantom (*стучать* — *стукнуть*; *стukać* — *stuknąć*). W parach *дуть* — *дунуть*, *глядеть* — *глянуть*, *пугать* — *пугнуть*; *dmuchać* — *dmuchnąć*, *jęczeć* — *jęknąć*, *зiewać* — *зiewnąć* czasowniki niedokonane oznaczają akcje ciągłe o przebiegu homogenicznym, a czasowniki dokonane — jednokrotność.

W parach multiplikatywny — semelfaktywny, np. *ливануть* pot. ‘начать сильно лить (о дожде)’ — *лить*, *lunąć* — *lać*, *сырać* — *сырнать* (o śniegu), czasownik dokonany odnosi się do zainicjowania akcji duratywnej, połączonego z intensywnością, lub akcji krótkotrwałej:

He успел бортанутый Мошкин пережить удар, дождь ливанул как из бочки. Переживая его под крышей автобусной остановки, Мошкин уснул.

(С. Прокопьев: *Ключик на старт*; БММ)

(...) через минуту-другую ливануло так, что все промокли до нитки всего за полминуты.

(Тунгуда ты моя Тунгуда; БММ)

*Przed nieszporamai **lunął** rześisty deszcz i poszła taka nawałnica, że w mig położyła zboża, rzeka wezbrała, a ze wszystkich rowów, miedzi i bruzd waliła spieniona woda. Uspokoilo się dopiero pod sam wieczór.*

(Korpus IPIAN)

*Nowy strumień wody **lunął** z trzeciego piętra i zatałmował jej mowę.*

(Korpus IPIAN)

W języku rosyjskim grupę semelfaktywów poszerzają także czasowniki z sufiksem *-ану-* (*рвануть*, *резануть*) nacechowane potocznością⁷⁶. W języku polskim możliwe jest użycie czasowników semelfaktywnych z adwerbiami iteratywnymi dyskontynuatywnymi (STAWNICKA, 2007: 95)⁷⁷:

*Gdzieś w nocy jechał wóz. Słyszał było miarowe popiskiwanie źle nastawionych piast, czasem **zgrzytnęły** obręcze kół na utopionym w błocie kamieniu*

(T. Konwicki: *Kronika wypadków miłosnych*)

Rozkwit formacji iteratywnych w języku polskim przypadał na XVI i XVII wiek (DUNAJ, 1971: 117), w języku rosyjskim zaś — na przełom wieków XVII—XVIII (RUDNIK-KARWAT, 1985: 256). Od tego czasu datuje się regres tych formacji — zarówno we współczesnym języku rosyjskim, jak i polskim funkcjonuje ich zaledwie kilkanaście. Z. RUDNIK-KARWATOWA (1985: 258) zaznacza głębszy regres iteratywów w języku rosyjskim niż w języku polskim. Dowodem na to jest ich mała frekwencja w badanych tekstach artystycznych rosyjskich w porównaniu z tekstami polskimi. W języku polskim iteratywa używane są w znacznie szerszym zakresie niż w języku rosyjskim. Z. RUDNIK-KARWATOWA (1985: 263—265) zestawia powieść M. Bułhakowa *Мастер и Маргарита* z jej tłumaczeniem na język polski, wskazując użycie w przekładzie formacji iteratywnych, podczas gdy w tekście rosyjskim wystąpiły

⁷⁶ W przypadku niektórych czasowników możliwe jest wystąpienie semelfaktywów z dwoma sufiksami, np. *толкать* — *толкнуть* — *толкануть*, *мазать* — *махнуть* — *мазануть*.

⁷⁷ Por. ros * *время от времени стукнул, моргнул*.

nieiteratywa. Jako przyczyny regresu tych formacji w języku rosyjskim i polskim podaje niewytworzenie przez te języki odrębnych środków słowotwórczych, innych niż wtórne imperfektywa, wpływ wzorca francuskiego⁷⁸ i możliwość wyrażania powtarzalności za pomocą środków leksykalnych i kontekstowych (RUDNIK-KARWAT, 1985: 263—265)⁷⁹. O przyczynach zaniku iteratywów morfologicznych na rzecz wielokrotności wyrażanej w sposób kontekstowo-leksykalny pisze także H. MIECZKOWSKA (1996: 319), podkreślając niedostateczną precyzję w wyznaczaniu charakteru powtarzalności (nieokreśloność interwału między powtarzającymi się akcjami), wyznaczaną w sposób dokładny przez wyrażenie analityczne składające się z czasownika podstawowego i odpowiedniego okolicznika.

Należy odnotować, iż w niektórych kontekstach czasownik *bywać* (a także rosyjski *бывать*) zbliża się znaczeniowo do czasownika *przychodzić* ‘приходить’:

Bywałem tu jeszcze za króla.

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 131)

— *Я бывал здесь еще во времена короля*⁸⁰.

(В. Жукровский: *На троне в Блабоне*. Сказ. Рассказы. Перев. И. Колташевой, s. 115)

*Wybrała to miejsce, gdyż **bywała tam** z Kolumbem **parę razy** i chciała, by nie miał wątpliwości co do autentyczności jej grypsu, który przekazać miała zwalniania współwzięniarka.*

(R. Bratny: *Kolumbowie rocznik 20*, s. 216)

*Бася выбрала это место, ибо **несколько раз бывала там** с Колумбом и хотела, чтобы он не усомнился в подлинности ее письма, которое взялась передать освобождавшаяся сокамерница.*

(Братный Р.: *Колумбы, год рождения 20-й*. Перев. М. Игнатова, 189)

a czasownik *widywać* wyraża znaczenie ‘spotykać kogo’:

*Na kilka dni przed wyjazdem zaszedł do znajomego lekarza Szumana, z którym pomimo obustronnej życzliwości **widywali się** nieczęsto.*

(B. Prus: *Lalka*)

⁷⁸ Formy analityczne znajdowały oparcie we wzorcu francuskim (w XVIII wieku).

⁷⁹ Zbadanie tego zagadnienia na szerokim materiale tekstowym w tomie 2. pozwoli wskazać różnice w statusie tych formacji w obu językach.

⁸⁰ Por. czasownik *bywać* w zdaniu egzystencjalnym i tłumaczenie na język rosyjski: *Kiedy się odwróciła, dzieci wywały w moją stronę czerwone języki. One przynajmniej **bywały** szczerze. Odchodziły ścieżynką wydeptaną w śniegu, przyżółconym koło krzaków (...)* (Żukrowski, s. 256—258); *Стоило ей отвернуться, дети разом показывали мне свои красные языки. Уж они, во всяком случае, **были** искренни. Уходили по тропинке, вытопанной в снегу, желтоватом около кустов (...)* (В. Жукровский: *На троне в Блабоне*. Сказ. Рассказы. Перев. И. Колташевой, s. 217).

За несколько дней до отъезда он зашел к знакомому доктору Шуману, с которым, несмотря на взаимную симпатию, выделялся редко.

(Прус Б.: Кукла. Перев. Н. Модзелевской)

W języku rosyjskim i polskim czasowniki dystrybutywne tworzone są poprzez prefiksację, z wyjątkiem typu *разбежаться*; *rozbiec się* oraz *сбежаться*; *zbiec się*. W zasadzie w obu językach brak różnic w zestawie formantów dystrybutywnych. Rosyjski przedrostek *no-* występuje zarówno w mono-, jak i poliprefiksanych czasownikach, podobnie jak polski *po-* (*побросать* — *повыбрасывать*, *porzucać* — *powyrzucać*), natomiast przedrostek *nepe-* w monoprefiksalnych czasownikach (*перемыть всю посуду*), podobnie jak polski *prze-* (*przebadać wszystkich pacjentów*).

Różnice dotyczą natomiast dystrybucji środków słowotwórczych. W języku rosyjskim największą produktywnością charakteryzuje się model z przedrostkiem *nepe-* (w tabeli V typ bardzo liczny, grupa A), któremu w języku polskim odpowiadają czasowniki z przedrostkiem *po-*, np. *перегладить все белье* — *poprasować całą bieliznę*, *перемереть* — *poumierać*, *powymierać*, *переделать много дел* — *pozałatwiać wiele spraw*.

Czasowniki dystrybutywno-augmentatywnego RA z przedrostkiem *prze-* należą do typów mało licznych (grupa E). Można wyróżnić jedynie niewielką liczbę czasowników ze znaczeniem dystrybutywnym, np. *пробовать* (*wszystkie próbki*), *пробыть* (*wszystkich uczniów*), *преследовать* (*wszystkie dostępne oferty pracy*), *проектировать* (*wszystkich mieszkańców powiatu*).

W języku polskim szczególnie produktywny jest typ poliprefiksalnych czasowników z przedrostkiem *po-* (typ bardzo liczny, grupa A), np. *пообдирать*, *поотвирать*, *порозьеżdżать się*, *порозносить*.

Wśród poliprefiksalnych dystrybutywów w obu językach należy odnotować dystrybutywa od podstaw kumulatywnych, np. *понастроить* (*домов*); *понаставлять* (*budek telefonicznych w całym mieście*). W języku polskim, w którym w ciągach derywacyjnych występują jednak na przemian czasowniki dokonane i niedokonane, dystrybutywa od kumulatywów tworzą się wyjątkowo z przyczyn ograniczenia systemowego (kumulatywa należą do *perfectivów tantum*), por. *ставить* → *наставить* *квiatów w pokoju* → *понаставить* *квiaty w pokoju*; pot. *навешать* *obrazów w pokoju* → pot. *понавешать* *obrazy w pokoju*. Dla języka polskiego charakterystyczne jest występowanie na przemian czasowników dokonanych i niedokonanych w ciągu derywacyjnym (werbalnym), którego końcowe ogniwo stanowi iterativum dokonane o znaczeniu dystrybutywnym.

Inaczej sytuacja dystrybutywów kształtuje się w polskich dialektach (Kaszuby, Bory Tucholskie, Kociewie), w których występują czasowniki poliprefiksalne od podstaw dokonanych. Przykłady gwarowych użyć

czasowników dystrybutywnych od podstaw dokonanych podaje M. KAWKA (1987: 180) za K. NITSCHER (1954: 403): *chytry ludzie ponastali; posprzedać* (Małopolska)⁸¹.

W języku rosyjskim natomiast możliwe jest tworzenie dystrybutywów od podstaw dokonanych i niedokonanych. Rozwój czasowników dystrybutywnych w języku rosyjskim rozpoczął się od podstaw niedokonanych, choć stan współczesny wskazuje na przewagę dystrybutywów od podstaw dokonanych typu *нозабпать* (KUČAŁA, 1966: 152).

W języku polskim występuje model z reduplikacją przedrostka *po-* w celu uniknięcia homonimii, np. *wstać* → *powstać* → *powstawać* I ‘o wielu osobach: opuścić posłanie po śnie’: *Wszyscy powstawali o świecie* (D); *powstać* → *powstawać* II ‘być tworzonym, organizowanym, budowanym’: *Ciągle powstają nowe supermarkety* (D).

W języku polskim — w odróżnieniu od języka rosyjskiego — dystrybutywa mogą powstawać od podstaw nieterminatywnych i czasowników z zabarwieniem emfaticznym, np. *poszaleć* ‘o wielu osobach lub zwierzętach: stracić panowanie nad sobą, zacząć się zachowywać jak szalony’: *W czasie burzy zwierzęta poszalały ze strachu* (D), *powariować* pot. ‘o wielu osobach: zachowywać się w sposób nieobliczalny, nieopanowany, gwałtownie, żywiołowo objawiać jakieś uczucia’, *posnać* pot. ‘o wielu osobach i zwierzętach: zapaść z sen, zasnąć, usnąć, usnąć po kolei, jedno po drugim’: *Całkiem powariowali z tą hałaśliwą muzyką* (D); por. ekwiwalenty rosyjskie:

*Prawdę mówiąc, wystarczyło, aby Maryn wstał z krzesła albo nawet nie wstając zawołał do tamtych mężczyzn: „Ej, wy **powariowaliście**?”*

(Z. Nienacki: *Wielki las*, s. 48)

*По правде говоря, хватило бы, чтоб Марью встал со стула или даже не вставая закричал тем мужчинам: «Эй, вы, **с ума сошли**?»*

(З. Ненацки: *Великий лес*. Перев. В. Швецова; БММ)

*(...) domownicy by twardo **posnęli**, a on mógłby szafy i kufrы swobodnie patroszyć.*

(W. Żukrowski: *Na tronie w Blabonie*, s. 110)

*(...) когда в домах **все уснут** мертвым сном, он без помех вытопrouит все сундуки и шкафы.*

(В. Жукровский: *На троне в Блабоне*: Перев. И. Колташевой, s. 97)

W języku rosyjskim od podstaw nieterminatywnych odnotowano jedynie jednostkowe przykłady:

⁸¹ Polskie czasowniki gwarowe *pospodawać, pospochodzić, pozwyryzować, pozwyganiać* wymienia M. KAWKA (1987: 189; 1974: 163—179; 1973: 139—143).

*Много я видела известных писателей, они все **перебывали** у нас в журнале (...)*

(И. Полянская: *Тихая комната*; НКРЯ)

Formacje kumulatywno-augmentatywne należą do licznych i produktywnych w obu językach (grupa A). Spotykane są trójki czasowników: dystrybutywny — kumulatywny — kompletywny, przy czym liczba tych trójek jest ograniczona małą liczebnością formacji kompletywnych, np. *переловить рыбу — наловить рыбы — выловить рыбу*; *полапать тучу — напалаć туч — вылапать тучу*⁸².

W języku rosyjskim czasowniki kumulatywno-augmentatywnego RA są de-rywowane od podstaw nie tylko niedokonanych, ale także dokonanych (w języku polskim od podstawy dokonanej odnotowano tylko jeden przykład *nakupować* ← *накупіć*), np. *навыдумать*:

*Я уж так с этим кошелем сжился, такого про его содержимое на досуге **навыдумал** — век ды с ним не расставался!*

(А. Щербаков: *Рассказы из жизни А.П. Балаева*; БММ)

pot. *насдать*: *Насдать мелочи* (БАС); pot. *нарасказать*: *Нарассказать историй, небылиц* (БТС).

W obu językach odnotowano przykłady kumulatywów dwuprzędostkowych, np. *навыдумать*, *насобирать*; *навымысляć*, *навыписывать*, *навыхваляć*.

Przemienny rodzaj akcji reprezentowany jest w języku rosyjskim i polskim przez nieliczne formacje (grupa E).

⁸² O trójkach tego typu pisze Z. RUDNIK-KARWATOWA (1991: 197). Autorka podkreśla częste występowanie od tych samych podstaw formacji dystrybutywnych i kumulatywnych (*перебить посуду — набить посуду*; *позрыwać квіаты — назрыwać квіатів*).

Zakończenie

Celem niniejszej pracy był opis czasowników z formantami modyfikacyjnymi w języku rosyjskim i polskim. W kolejnych rozdziałach opisano znaczenia, jakie wnoszą formanty prefiksalne, sufiksalne, prefiksarno-postfiksalne i prefiksarno-sufiksalne¹ modyfikujące treść podstaw werbalnych. Zdaję sobie przy tym sprawę, z jednej strony, z nieostrości granic między poszczególnymi grupami czasowników z formantami modyfikacyjnymi, z drugiej zaś strony — z istnienia szeregu formacji o charakterze przejściowym, modyfikacyjno-mutacyjnym². Dlatego w przedstawionej poniżej klasyfikacji rodzajów akcji staram się uwzględnić przypisywanie poszczególnym RA dwóch parametrów³, co znalazło odzwierciedlenie w przyjętej terminologii. Rodzaje akcji charakteryzujące się dwoma parametrami zostały wymienione w tej klasyfikacji dwukrotnie ze wskazaniem na odniesienie do obu grup.

Klasyfikacja rodzajów akcji w języku rosyjskim i polskim

1. Modyfikacje temporalne w języku rosyjskim i polskim.

1.1. Modyfikacje fazowe w języku rosyjskim i polskim.

---

¹ W jednostkowych przykładach także formant prefiksarno-sufiksarno-postfiksalny.

² Np. wykonywanie długotrwałej i / lub częstej akcji związane jest z negatywnymi skutkami dla subiekta, osiągnięciem stanu zadowolenia lub uzyskaniem neutralnego rezultatu. Ocena skutków akcji dla subiekta nadaje formacjom augmentatywnym charakter mutacyjny.

³ Iteratywno-suplementarno-deminutywny RA charakteryzuje się trzema parametrami.

- 1.1.1. Inicjalny RA⁴ (*заплакать, побежать; zapłakać, pobiec*): grupa inchoatywna i ingresywna; grupa inicjalno-augmentatywna prefiksalno-postfiksalna (*раскричатся, rozpłakać się; взбунтоваться; zbuntować się*), prefiksalna (*взреветь*); prefiksalno-sufiksalna (*вскричать*); por. augmentatywne RA.
- 1.1.2. Finalny rodzaj akcji: grupa finitywna (*отшуметь, przebrzmieć*), grupa kompletywno-deminutywna (*донуть, dopić*); por. deminutywny RA.
- 1.2. Modyfikacje determinatywne w języku rosyjskim i polskim.
  - 1.2.1. Determinatywno-deminutywny rodzaj akcji (*посидеть некоторое время; posiedzieć kilka minut*); por. deminutywny RA.
  - 1.2.2. Determinatywno-augmentatywny rodzaj akcji (*проспать два часа, przetańczyć całą noc*); por. augmentatywny RA.
  - 1.2.3. Determinatywno-momentalny rodzaj akcji (*прозвучать; zagwizdać*).
- 1.3. Modyfikacje relacyjne w języku rosyjskim i polskim.
  - 1.3.1. Iteratywno-prospektywny rodzaj akcji (*предчувствовать, przeczucić*); por. iteratywne RA.
  - 1.3.2. Iteratywno-reduplikatywny RA (grupa repetytywna (*переизбрать вновь; przeliczyć pieniądze*), reformatywna (*переписать сочинение; przebudować dom*) i restauratywna (*реадаптироваться; odgrzać coś*); por. iteratywne RA.
  - 1.3.3. Iteratywno-suplementarno-deminutywny RA (*долить вина; dokroić хлеба*); por. deminutywny RA; iteratywne RA.
  - 1.3.4. Komitatywno-deminutywny RA (*подпевать; przyśpiewywać*); por. deminutywny RA.

2. Modyfikacje kwantyfikacyjne w języku rosyjskim i polskim.

- 2.1. Modyfikacje augmentatywne w języku rosyjskim i polskim.
  - 2.1.1. Ponadnormatywny RA (*пересолить; przesolić*).
  - 2.1.2. Augmentatywny rodzaj akcji.
    - 2.1.2.1. Augmentatywny RA (typ przedrostkowy) (*отлакировать, пропотеть; wygolić brodę, odczyścić coś*) grupa inicjalno-augmentatywna (*вскричать*); por. inicjalny RA.
    - 2.1.2.2. Augmentatywny rodzaj akcji (typ prefiksalno-postfiksalny): grupa inicjalno-augmentatywna (*раскричатся; rozkrzyчеć się*; por. inicjalny RA; grupa saturatywna (*нагуляться; nachodzić się*), grupa finalno-pejoratywna i finalno-melioratywna (*доработаться до головной боли, дозвониться; dodzwonić się*), grupa absorbcyjna (*зачитать; zaczytać się*). Czasowniki z innymi przedrostkami: *в-* (*всмотреться*), *вы-* (*выспаться*), *из-* (*изголодаться*), *об-* (*объесться*), *от-* (*отлежаться*), *при-* (*приглядеться*), *про-*

⁴ Przy kolejnych grupach podano numery paragrafów, w których dana grupa czasowników jest charakteryzowana.

(*проспать*), *y-* (*убегаться*); *ob-* (*-o*) (*objeść się*), *od-* (*odleżeć się*), *przy-* (*przysłuchać się*), *u-* (*ubiegać się*), *w-* (*wczytać się*), *wy-* (*wypłakać się*), *z-* (*zjeździć się*).

2.1.3. Augmentatywno-iteratywny RA (*вызвывать*; *wymachiwać*); por. iteratywne RA).

2.2. Modyfikacje deminutywne w języku rosyjskim i polskim.

2.2.1. Podnormatywny RA (*недовесить*; *niedosłyszeć*).

2.2.2. Deminutywny RA (*подбелить*, *повысохнуть*, *отнуть*; *podgotować mięso*, *nadwiędnać*, *odpić*).

2.2.3. Deminutywno-iteratywny RA (*постукивать*; *postukiwać*); por. iteratywne RA.

3. Modyfikacje iteratywne w języku rosyjskim i polskim.

3.1. Modyfikacje jednokrotne.

3.1.1. Semelfaktywny RA (*свистнуть*, *кашлянуть*; *gwizdnąć*, *kaszlnąć*).

3.2. Modyfikacje niejednokrotne.

3.2.1. Iteratywny RA (*суживать*).

3.2.2. Dystrybutywno-augmentatywny RA: charakterystyka obiektowo-dystrybutywna (*повыносить мебель*, *rozapalać wszystkie światła*), dystrybutywno-kumulatorywna (*понастроить (домов)*; *ponabierać*) i subiektywno-dystrybutywna (*повскакать*, *powybiegać*); por. augmentatywne RA.

3.2.3. Kumulatywno-augmentatywny RA (*наколоть дров*; *nałowić ryb*, *nagrzесzyć*); por. augmentatywne RA.

3.2.4. Przemienny RA (*пересмеиваться*; *prześmiewać się*).

Granice między poszczególnymi rodzajami akcji są nieostre. Niektóre rodzaje akcji ze względu na to, że można im przypisać kilka parametrów, mogą znaleźć się w różnych grupach, gdyż modyfikacja akcji podstawowej może odbywać się w różnych kierunkach. Czasowniki grupy inicjalno-augmentatywnej inicjalnego RA wyrażają znaczenie inicjalne w połączeniu z (wzrastającą) intensywnością. Czasowniki iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA określają zespolenie cechy 'retrospektywny' ze słabą intensywnością akcji oraz finalnością. W znaczeniu iteratywno-deminutywnego rodzaju akcji zawiera się nie tylko znaczenie kwantytatywne słabej intensywności, ale także znaczenie dyskretności, rozczłonkowania. Czasowniki determinatywno-deminutywnego RA, odnoszące się do temporalnych RA (niewielka rozciągłość interwału temporalnego wypełnionego akcją), wyrażają kwantytatywne charakterystyki akcji (nieznaczną intensywność). Czasowniki grupy saturatywnej augmentatywnego rodzaju akcji czy augmentatywno-pejoratywnego RA, oprócz cechy wysokiej intensywności akcji, mogą oznaczać dyskretność (częste wykonywanie akcji) jako cechę drugoplanową oraz duratywność (długotrwałość realizacja akcji), a augmentatywno-pejoratywnego RA — także finalność (realizacja fazy finalnej związana z negatywnymi skutkami dla subiekty). Przypisanie leksemów

werbalnych zawierających formalnie wyrażone wykładniki modyfikacji akcji tylko do jednego rodzaju akcji nie jest obligatoryjne, tj. leksemy werbalne mogą wyrażać więcej niż jeden rodzaj akcji. Dlatego poniżej uwzględniono również klasyfikację tych rodzajów akcji, które mogą być zaliczone nie tylko do jednej grupy. Aby ujednolicić zamieszczoną powyżej klasyfikację, przy charakterystyce poszczególnych rodzajów akcji określa się — taką podjęłam w niniejszej pracy decyzję — dany rodzaj akcji na podstawie wybranej tylko jednej możliwości. W tabeli II uwzględnione natomiast zostały także „mieszane” rodzaje akcji, które można jednocześnie zaliczyć do kilku grup.

Poliprefiksalne czasowniki z formantami modyfikacyjnymi w języku rosyjskim i polskim

Wśród czasowników reprezentujących rodzaje akcji w obu językach wystąpiły także czasowniki poliprefiksalne, w języku rosyjskim w zakresie szerszym niż w języku polskim. Wśród poliprefiksalnych czasowników, w których inicjalne przedrostki modyfikują znaczenie czasowników bazowych, grupę najliczniejszą w języku rosyjskim stanowią czasowniki dystrybutywno-augmentatywnego RA⁵, np. *повыскакивать* pot. ‘выскочить, выпрыгнуть (обо всех, многих)’; *Пассажиры повыскакивали из вагонов.* (БТС); *понабросать* pot. ‘постепенно набросать в большом количестве’: *Понабросал бумажек; попеределать*, pot. ‘переделать все, многое’: *Переделать массу вещей за день.* Niektóre z czasowników mają dwa znaczenia, np. *перезалить* 1. pot. ‘залить во многих местах’: *Перезалили скатерть вином;* 2. specj. ‘залить чем-нибудь расправленным, растопленным заново, еще раз’ (znaczenie dystrybutywno-augmentatywne i iteratywno-repetytywne); *повыкинуть* pot. 1. ‘выкинуть все или многое, всех или многих’; 2. ‘выкинуть несколько, в какой-либо степени’ (znaczenie dystrybutywno-augmentatywne i deminutywne). Użycie subiekta jednostkowego przy czasownikach tranzytywnych wskazuje znaczenie deminutywne, a nie dystrybutywne, np. *повыйти* разг. 1. ‘выйти (обо всех, многих)’; *Все одноклассницы повышли замуж;* 2. ‘выйти, появиться, показаться’: *Солнышко повышло из-за леса* (БТС)⁶.

⁵ Charakterystyce rosyjskich formacji poliprefiksalnych poświęcona jest praca: РОЙЗЕНЗОН, 1970.

⁶ Prefiks *пну-* jako drugi występuje w dialektach: *И гости прирасхвастались* (РОЙЗЕНЗОН, 1970: 75).

Rosyjskie deminutywa poliprefiksalne powstają poprzez przyłączenie przedrostków *no-*, *при-*, *под-* do podstaw dokonanych, np. *пообсохнуть* pot. ‘постепенно, слегка обсохнуть’: *Трава пообсохла.* (БТС); *подзаработать* pot. ‘немного заработать; дополнительно заработать’: *Подзаработать денег на велосипед* (БТС); *Мы, признаться, уже подзакусили.* (РОЙЗЕНЗОН, 1970: 77); *Полицейский быстро принагнулся* (А. Фадеев) (РОЙЗЕНЗОН, 1970: 76)⁷.

Odnотowano również dwupredrostkowe formacje inicjalne z czasownikiem *за-*, np. *заприскакивать* (СМ-81), *засобиаться* (СМ-81):

— Да воно она, воно! — неожиданно заорал парнишка. И даже заплясал, **заприскакивал**. Погонялка висела на ветке, брошенная на ивовый куст. Нет, что ни говори, а надо иногда что-нибудь потерять: так приятно потом невзначай обнаружить пропажу (...)

(В.И. Белов: *Час шестый*; www.booksite.ru)

Фернандо засобиался в гостиницу, я — в пресс-центр.

(В. Маккавеев: *Сложная штука*; «Формула» 2001; НКРЯ)

А Катя ходит в каменном лесу и думает, как ей Данилу найти. Походила-походила, да и закричала: — Данило, отзовись! По лесу голк пошел. Сучья **запостукивали**: „Нет его! Нет его! Нет его!”

(П.П. Бажов: *Собрание сочинений в трех томах. Том первый*; БММ)

Ну, которые и **запоговаривали**: — Неладно с парнем.

(П.П. Бажов: *Собрание сочинений в трех томах. Том первый*; БММ)

Rosyjskie formacje poliprefiksalne wyrażają także iteratywno-suplementarno-deminutywny RA z inicjalnymi prefiksami *до-*, *под-*, *про-*, np. *допридумать* (СМ-77): *Сколько нового допридумали, спроектировали и сделали они.* (Комс. правда, 14 мая; СМ-77); *подзаработать*: *За лето я немного подзаработала* (БТС)⁸; *приукрасить* ‘представить в более красивом, привлекательном виде’ oraz iteratywno-reduplikatywny RA, np. *переукладывать* pot. ‘укладывать что-то снова, еще раз’: *Переукладывать книги; переупаковать* ‘упаковать заново, вновь, иначе’: *Переупаковать вещи, книги* (БТС).

Odnотowano jednostkowe poliprefiksalne formacje kumulatywno-augmentatywne zawierające inicjalny przedrostek *на-*: *навыдумывать, насобирать* pot. ‘собрать постепенно или в несколько приемов в каком-л. количестве’:

⁷ Należy odnotować, że dla szeregu formacji dwupredrostkowych БАС odnotowuje tożsamość znaczeniową deinitutywnych czasowników z przedrostkiem *no-* jako inicjalnym oraz ich podstaw dokonanych, pot. *повысмотреть* pot. ‘то же, что высмотреть’: [Чичиков] *скоро ушел от них в другую сторону, желая повысмотреть, куда ушла губернаторша с своей дочкой* (М. Гоголь: *Мертвые души*, I, 3; БАС); *понадвинуть* ‘то же, что надвинуть’: *Понадвинули шляпы на глаза* (БАС).

⁸ Kontekst jest dwuznaczny — może to być znaczenie suplementarne lub / i deminutywne.

Насоби́рать цветов, грибов (BTC) oraz *из-: изукра́сить* pot. ‘ukraszyć, всячески, множеством czego-либо’: *Изукра́сить елку флажками, гирляндами.* (BTC), a także formacje iteratywno-prospektywne, np. *преду́готовить* przestarz. ‘zaranee przygotować, przygotować’: *Зна́ть о преду́готовленной кому-л. судьбе* (BTC), komitatywno-deminutywne, np. *сопро́живать* (CM-82), augmentatywne (prefiksalne) *распро́студить* ‘очень сильно простудzić’, pot. *подна́жать* ‘nażyć, надаwić silnie’: *Подна́жать на дверь* (BAS), oraz kompletywno-deminutywne, np. *доукомплектовать / доукомплектовывать* ‘okończyć ukompletowanie czego-либо (w spec. terminologii)’.

W języku polskim odnotowano poliprefiksalne czasowniki⁹ dystrybucywno-augmentatywnego RA (*poprzestawiać meble, ponacinać rybę, powychodzić*), czasowniki grupy saturatywnej augmentatywnego RA (*nawychwalać się, nazachwycać się, nawygrażać się*), a także kumulatywnego RA (*nawypisywać, nazbierać, naprzychodzić, naobcinać, naznosić krzesel*):

Na razie nie wiemy, czy kradzieże są dziełem recydywistów, którzy powychodzili z więzienia, czy też jakiejś zupełnie nowej grupy.

(Korpus IPIAN)

*Przez lata zawodowej służby **nazbierał** zresztą sporo wojskowych odznaczeń, które teraz leżą w jakimś nikomu nie znanym miejscu*¹⁰.

(Korpus IPIAN)

W języku polskim możliwe jest użycie dwuprzedrostkowych formacji w znaczeniu determinatywno-deminutywnym, przy czym o odniesieniu danej formacji do rodzaju akcji decyduje kontekst, por. *podosychać: Mogłoby już być, ale lepiej niech podosycha z godzinkę* (znaczenie determinatywno-deminutywne); *Jak te z wierzchu podosychają, to wtedy trzeba przełożyć* (znaczenie dystrybucywne)¹¹; *poodchudzać się: Monika? Ależ ona nie wytrzyma! Poodchudza się tydzień, dwa, a potem jeszcze bardziej zacznie jeść* (znaczenie determinatywno-deminutywne)¹²; *Ależ się nam dziewczyny przez te wakacje*

⁹ Są to czasowniki dwuprzedrostkowe. Czasowniki z trzema przedrostkami stanowią przykłady jednostkowe (pot. *ponawypisywać, ponawyrabiać*). Przedrostek *po-* został dołączony do formacji o znaczeniu kumulatywnym. Czasowniki z trzema przedrostkami występują natomiast w dialektach, np. *dopodobiać* (SZYMCAK, 1961: 215; 1962).

¹⁰ Czasowniki dystrybucywno-augmentatywnego RA dominują (88,6%) wśród polskich formacji poliprefiksalnych. Jednostkowe przykłady odnoszą się do iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA (*podobierać* ‘pobrać dodatkowo, dobrać brakującą ilość, dobrać więcej’, *przyzbierać* daw. ‘nazbierać, zbierać dodatkowo’).

¹¹ Przykłady zaczerpnięto z rozprawy W. COCKIEWICZA (1992: 102–103), który odnotowuje 28 przykładów homonimii czasowników determinatywnych i dystrybucywnych, a wśród nich czasowniki dwuprzedrostkowe.

¹² Por. także *Powycinam jeszcze pół godziny, Powycinam trochę* (PIERNIKARSKI, 1975: 42, 101).

poodchudzały! (znaczenie dystrybutywne). Na rozróżnienie rosyjskich dystrybutywów i delimitatywów zwraca uwagę H. MEHLIG (1982: 118, 122), podając przykłady użycia czasowników delimitatywnych w kontekście wskazującym możliwość niesukcesywnej realizacji (mikro)akcji częściowych: *Иван позаполнял анкеты час*¹³, oraz obligatoryjność sukcesywności: *Иван повыдавал книги час*. Te same zdania można przetransformować, nadając czasownikom znaczenie dystrybutywne, por. *Иван позаполнял (все) анкеты; Иван повыдавал (все) книги*.

Podobieństwa i różnice w dystrybucji formantów słowotwórczych w języku rosyjskim i polskim dla poszczególnych rodzajów akcji (zróżnicowanie jakościowe i ilościowe)

Wśród czasowników z formantami modyfikacyjnymi w języku rosyjskim i polskim wyróżniono takie, w których formanty wnoszą modyfikacje temporalne, modyfikacje stopnia realizacji akcji (intensywnościowe / efektywnościowe i zakresowe) oraz modyfikacje iteratywne. Występowanie wielu podobieństw jest cechą języków blisko spokrewnionych, zanotowano zatem zbieżność strukturalno-semantyczną formantów w obu językach. W tabeli III zestawiono modyfikacyjne formanty słowotwórcze dla każdego z omawianych rodzajów akcji w obu językach. Wskazano nie tylko zbieżności w dystrybucji formantów słowotwórczych, ale także zarówno zróżnicowanie środków słowotwórczych reprezentujących dany model, jak i występowanie modeli modyfikacyjnych, charakterystycznych tylko dla jednego z języków. *Aktionsarten* w tabeli III zostały zamieszczone w porządku alfabetycznym. Dla każdego rodzaju akcji odnotowano znaczenie, wyrażane czasownikami reprezentującymi dany RA, po czym w kolumnie środkowej tabeli podano w porządku alfabetycznym formanty modyfikacyjne tego RA¹⁴. W kolumnie lewej znalazły się przykłady rosyjskie,

¹³ Subjekt nie wypełniwszy jednej ankiety, rozpoczyna wypełnianie kolejnej.

¹⁴ Różnice pod względem liczby przedrostków czasownikowych są wynikiem rozwoju historycznego. Prefiksy *воз-*, *из-*, *пре-* stanowią pozostałości dawnych procesów derywacyjnych. Często występują obocznie derywaty z rodzimymi prefiksami *вз-*, *с-*, *непре-*. W tabelach nie uwzględniano formalnych wariantów prefiksów w obu językach, tj. ich wariantów w zależności od możliwości łączenia się z podstawami zaczynającymi się od spółgłoski lub samogłoski oraz upodobnienia prefiksów zakończonych na spółgłoskę [z] do bezdźwięcznego nagłosu czasownika podstawowego w języku rosyjskim.

a w kolumnie prawej — przykłady polskie. Wskaźnikiem braku przykładów z danym formantem w obrębie kolejnych rodzajów akcji jest puste miejsce w tabeli. Największą różnorodnością formantów charakteryzuje się augmentatywny RA, a w jego obrębie — zarówno formacje prefiksalne, jak i prefiksально-postfiksalne w obu językach. Zestaw formantów o charakterze dystrybutywno-augmentatywnym także jest dość znaczny w obu językach. Można wyróżnić dwa typy zróżnicowań między językiem rosyjskim i polskim: zróżnicowanie o charakterze jakościowym i ilościowym. Zróżnicowania jakościowe przejawiają się poprzez brak danego modelu w drugim języku, a także przy braku danego modelu w drugim języku, możliwość wyrażania znaczenia charakterystycznego dla danego modelu poprzez inny model, odnoszący się do tego samego lub innego rodzaju akcji. Na tożsamość modeli, a także brak modeli w obu językach wskazują tabele III i IV. Zróżnicowanie ilościowe natomiast wskazano w tabelach V i VI.

W tabeli IV nadrzędnym kryterium podziału formacji z formantami modyfikacyjnymi w języku rosyjskim i polskim jest kryterium formalne. Formanty słowotwórcze zostały w niej zamieszczone w porządku alfabetycznym. Dla każdego z formantów przytoczono w porządku alfabetycznym znaczenie modyfikacyjne wnoszone przez formant przyłączeniu się z podstawą werbalną. Jeśli w jednym języku dany formant nie wyraża znaczenia danego rodzaju akcji, zostało to odnotowane poprzez pozostawienie pustego miejsca w tabeli. Puste miejsca w tabelach III i IV pokrywają się. Niezależnie od punktu wyjścia znaczeniowego czy też formalnego rezultaty wskazujące na występowanie modeli w jednym z języków i brak tego modelu w drugim są tożsame. W tomie 2. przy badaniu ekwiwalencji poszczególnych modeli języka rosyjskiego w języku polskim i modeli języka polskiego w języku rosyjskim zostanie zweryfikowana zasadność linii demarkacyjnych między modelami oraz określone będą możliwości ich połączeń, synonimiczność, a także wyznaczone granice możliwości wyrażania znaczeń poszczególnych rodzajów akcji za pomocą ekwiwalentów niebędących rodzajami akcji w języku przekładu.

W zakresie modyfikacji determinatywno-deminutywnej i determinatywno-augmentatywnej występuje więcej podobieństw niż różnic między językami rosyjskim i polskim. Największe różnice można zaobserwować w zakresie modyfikacji inicjalnych i finalnych. Tylko nieliczne czasowniki polskie mają znaczenie inicjalne (*zachorować*, *zakwitnąć*, *zamieszkać*). W języku polskim znaczenie inicjalne wyrażane jest w sposób analityczny poprzez czasownik fazowy i bezokolicznik czasownika bazowego, por. *заходить по комнате* ‘zacząć chodzić po pokoju’; *По морю заходили волны* — *Na morzu zaczęły się ruszać fale* (WSRP-70); *На морзу zaczęły się tworzyć fale* (WSRP-96). W deriwatach typu *загрмечь*, *зadzwońić* znaczenie inicjalne łączy się ze znaczeniem krótkiego trwania akcji, wyrażają one zatem znaczenie pośrednie pomiędzy inicjalnym a determinatywno-momentальnym. Natomiast w języku rosyjskim

modyfikacja inicjalna jest znacznie bardziej produktywna, niż w języku polskim. J.W. Pietruchina podaje za R.G. Karuncem (КАРУНЦ, 1976: 271—272), iż w rosyjskich słownikach typu objaśniającego, łącznie z opatrzonymi kwalifikatorami *разговорное* i *просторечные*, występuje około 2000 czasowników z przedrostkiem *за-* w znaczeniu inicjalnym.

Zróżnicowanie jakościowe — jak wynika z zestawień tabelarycznych — dotyczy w zasadzie typów mało licznych (grupa E) w tabelach V i VI. Pomijając zatem model inicjalny (grupa A), należy zwrócić uwagę na model deminutywny z inicjalnym *по-* (grupa C) od podstaw przedrostkowych (*пообсохнуть*, *повыцвети*). Czasownikom tym odpowiadają w słowniku rosyjsko-polskim formacje monoprefiksalne lub inne ekwiwalenty, np. *подзакусить* pot. ‘przekąsić, przegryźć’, *призадуматься* ‘zamyślić się’, co nie oddaje znaczenia deminutywnego, por.: *Я позасиделся в гостях* ‘Trochę się zasiedziałem’; *Ветер позатих* ‘Wiatr przycichł’; *Тучи позатягивали (позатянули) небо* ‘Niebo pokryło się częściowo / trochę chmurami’; *Поизносятся ботинки* ‘Trochę znosić buty’; *Степь солнцем повыжжена* ‘Step jest nadpalony / wypalony częściowo przez słońce’.

Wyróżniono kilka modeli charakterystycznych dla języka rosyjskiego w grupie dość licznej, oscylujących w kierunku typów mało licznych:

- model z prefiksem *на-* o znaczeniu augmentatywnym (wysoka efektywność); odpowiadają mu w słowniku rosyjsko-polskim czasowniki innego modelu (często niemodyfikacyjnego) lub (rzadko) tego samego modelu z innymi przedrostkami, np. *начистить обувь* pot. (*хорошо вычистить*) ‘wyczyścić buty’¹⁵, *наглядить* pot. ‘uprasować, wyprasować, odprasować’ (*наглядить платье* ‘uprasować suknię’);
- model augmentatywno-pejoratywny typu *долежаться до головной боли* (typ dość liczny); w języku polskim natomiast występują jedynie jednostkowe formacje tego typu (*doigrać się, doskakać się*); przy osiągnięciu pozytywnego rezultatu zauważa się korelację systemową *дозвониться* — *додзвонить się*; w słowniku wśród werbalnych ekwiwalentów pojawiły się czasowniki saturatywne ze wskazaniem osiągnięcia granicy (wyczerpania subiektu), np. *добежаться* pot. ‘nabiegać się aż do czego’ (*добежаться до изнеможения* ‘nabiegać się aż do zupełnej utraty sił’); *доработаться до изнеможения* ‘napracować się aż do zupełnej utraty sił’¹⁶);

¹⁵ Właściwie *одчисти́ть* buty ‘wyczyścić dokładnie’.

¹⁶ Ale np. dla czasownika *добиться* odnotowano tylko znaczenie finalne, w słowniku natomiast nie wskazane zostało znaczenie augmentatywne.

- model z przedrostkiem *вз-* (także *воз-*)¹⁷ wyrażający inicjalność (także z postfiksem); jako ekwiwalenty werbalne pojawiły się polskie czasowniki z przedrostkiem *za-*, np. *вскипеть* ‘zagotować się, zawrzeć’, *вскипятить воды* ‘zagotować wodę’, *встревожить* ‘zaniepokoić, zatrwożyć’, *возжечь* przestarz. ‘zapalić’, *возмечтать* ‘zamarzyć’, *воссиять* ‘zabłyśnąć’, z formantem *roz-* + *się*, np. *взбелениться* ‘rozjuszyć się’, *взбушеваться* ‘rozszałeć się, rozhulać się’, jednostkowe z prefiksem *wz-*, np. *взбаламутить* ‘wzburzyć’¹⁸;
  - modele determinatywno-deminutywne: z sufiksem *-ну-* oraz prefiksami *вз-, при-, пере-, про-, с-*; wśród werbalnych ekwiwalentów pojawiają się ekwiwalenty nie tylko tego samego rodzaju akcji (*всплакнуть* pot. ‘popłakać się’, *вздremнуть, придремнуть, соснуть* ‘zdrzemnąć się’), ale również inicjalnego¹⁹ (*всхрапнуть* ‘zachrapać’, *взгрустнуть* pot. ‘zateśknić’) oraz semelfaktywnego (*вздрызнуть* ‘drgnąć’); ekwiwalentami czasowników modelu *вз-* + *-ну-*, łączącego cechy inicjalności z augmentatywnością, są również czasowniki inicjalne, np. *взвизгнуть* ‘zaskomlić’, *всхлипнуть* ‘zaszlochać’; użycie ekwiwalentów inicjalnych w języku polskim z przedrostkiem *za-* ma uzasadnienie, chociaż odcień augmentatywny powinien być podkreślany poprzez użycie określników typu *модно, сильно, гłośно*; model prefiksalny *с-* (*съездить в Москву*) nie znajduje ekwiwalentu wśród środków werbalnych determinatywno-deminutywnego RA w języku polskim, podobnie jak model augmentatywny typu *прокашляться* (por. *odkaslnąć*) oraz model finitywny z przedrostkiem *от-* i z postfiksem, np. *отбомбиться* ‘zrzucić bomby’, *отвоеваться* ‘skończyć wojowanie’²⁰.
- Wśród modeli modyfikacyjnych w języku polskim wyróżniają się grupy charakterystyczne tylko dla tego języka (wszystkie należą do typów mało licznych). Jeśli występują ekwiwalenty werbalne, to reprezentują inne modele tego rodzajów akcji, por.:
- ekwiwalentami czasowników reprezentujących model deminutywny z przedrostkiem *u-*, finitywny z przedrostkiem *do-* i *o-* oraz *пре-* są rosyjskie czasowniki z przedrostkiem *от-* (*улаć trochę воды* ‘отлить немного воды’, *удречь* ‘оторвать, отодрать’; *добрзміеć* ‘отзвучать’; *оквітнać* ‘отцвести’; *прзбръміеć* ‘отзвучать’, *прзетaнчъіć* (= *одтанчъіć*) ‘оттанцевать’);

¹⁷ Prefiks *wz-* stanowiący relikt dawnych procesów słowotwórczych występuje zaledwie w jednostkowych formacjach, np. *вспіеііć* (por. *спіеііć*), *взбурзііć* (ale nie np. *взрузііć* *сіę*).

¹⁸ Tu także *возлюбііć* ‘pokochać’, *возненавідііć* ‘znenawidzić’.

¹⁹ Trzeba jednak zaznaczyć, że inicjalność można postrzegać jako całościowość fazy inicjalnej (zamknięcie się akcji w obrębie fazy inicjalnej) lub — partytywnie — jako część akcji składającej się nie tylko z fazy inicjalnej, ale również intraterminalnej i finalnej.

²⁰ Ale por. np. *отвоеваііć* ‘odwajać’.

- ekwiwalentami modelu deminutywnego (deminutywno-inicjalnego) z przedrostkiem *na-* są rosyjskie czasowniki z przedrostkiem *над-* (*naciąć* ‘надрезать’, *nawiercić* ‘насверлить’, *nagryźć* ‘надкусить’);
- ekwiwalentami modelu iteratywno-prospektywnego z przedrostkiem *prze-* są rosyjskie czasowniki z przedrostkiem *пред-* (*przeczuć* ‘предчувствовать’; *przepowiedzieć* ‘предсказать’; *przewidzieć* ‘предвидеть, предугадать, предусмотреть’).

Ekwiwalenty słownikowe z przedrostkiem *npo-* modelu deminutywnego z przedrostkiem *prze-* (*przeprać*) nie uwzględniają znaczenia deminutywnego, np. *przeprasować* ‘прогладить’ (por. ‘прогладить слегка’), *przetrzeć* ‘протереть’. W *Wielkim słowniku polsko-rosyjskim* pojawiają się jednak także ekwiwalenty deminutywne (*przesmażyć* ‘поджарить’).

Dla modelu inicjalnego z przedrostkiem *z-* ekwiwalentami mogą być czasowniki z przedrostkiem *za-* lub formantem *paз-* z postfiksem (*zezłościć się* ‘разозлиться’, pot. *zgniewać się* ‘рассердиться, разозлиться’). Model augmentatywno-iteratywny z przedrostkiem *nad-* oraz determinatywno-deminutywny (*zdrzemnąć się*) realizowany jest przez jednostkowe formacje (por. ekwiwalenty z innymi przedrostkami: *nadsłuchiwać* ‘прислушаться’, *zdrzemnąć się* — *podrzemać* ‘соснуть’).

Brak danego modelu w języku polskim, a także niemożność wyrażenia znaczenia modyfikacyjnego za pomocą innego modelu tego samego rodzaju akcji może powiększać stopień nieadekwatności przekładu z jednego języka na drugi, gdyż nie wszystkie odcienie znaczeniowe można przekazać w sposób analityczny. Można zatem założyć, że takie znaczenia będzie trudno wyrazić w innym języku. Należy przy tym ocenić możliwości przekładu za pomocą czasowników innego rodzaju akcji.

Wskazując zróżnicowanie ilościowe modeli modyfikacyjnych w obu językach, należy wyróżnić, z jednej strony, podobieństwa w zakresach znaczeniowych i liczebności formantów, z drugiej jednak — zróżnicowanie liczebności przy podobieństwie w zakresach znaczeniowych (tabele V i VI). Podobieństwo zakresów znaczeniowych oraz liczebności formantów obserwuje się dla następujących rodzajów akcji²¹:

- grupa A: typ kumulatywno-augmentatywny (*напилить дров; набирать грибов*), determinatywno-deminutywny (*посидеть некоторое время; побавить się jakiś час*), dystrybutywno-augmentatywny (*повыбрасывать вещи; порзносить презенты*), a także grupa saturatywna augmentatywnego RA (*набегаться; наработать się*), semelfaktywny RA (*стукнуть; класnąć*),

²¹ Chodzi o grupy czasowników z poszczególnymi formantami w obrębie rodzajów akcji.

- grupa B: w obu językach typ iteratywno-reduplikatywny (*непестроить дом*; *przebudować dom*) oraz grupa inicjalno-augmentatywna (*раскричатся*; *rozplakać się*),
- grupa C: augmentatywny RA (*выбрить бороду*; *wygolić brodę*), dystrybutywno-augmentatywny RA (*разбежаться*; *rozbiec się*),
- grupa D: w obu językach deminutywny (*надпилить доску*, *nadpiłować gałązkę*), iteratywno-reduplikatywny (*отогреть обед*; *odbudować zamek*), iteratywno-reduplikatywny (*реконструировать*; *rewaloryzować*), augmentatywny (*докричатся до хрипоты*; *dodzwonić się*)²², dystrybutywno-augmentatywny (*разбежаться*; *rozbiec się*) rodzaj akcji.

Przynależność do typów mało licznych (grupa E) wykazują np. determinatywno-augmentatywny (*доиграть до вечера*; *dosłużyć do końca roku*), iteratywno-suplementarno-deminutywny (*надвязать носки*; *nasypać koniom obroku*), deminutywny (*обломать ветку*; *oblamać gałązkę*), dystrybutywno-augmentatywny (*объехать все места*; *objechać wszystkie miejsca*), komitatywno-deminutywny (*приплясывать*; *przygrywać*), semelfaktywny (*уклucить*; *ukłuć*), augmentatywny (*закормить ребенка*; *zajeździć konia*), augmentatywno-iteratywny (*наплясывать*, *nasłuchiwać*), augmentatywno-iteratywny (*расхаживать*; *rozpytywać*), augmentatywny (*объестся*; *objeść się*) rodzaj akcji.

Przy podobieństwach w zakresach znaczeniowych i zróżnicowaniu liczebności należy zwrócić uwagę szczególnie na znaczne różnicowania liczebności niektórych rodzajów akcji. Rozbieżności dotyczą np. kompletywno-deminutywnego RA (*допить кофе*; *dopić kawę*), który w języku rosyjskim należy do grupy A, natomiast w języku polskim do grupy C. Podobne rozbieżności obserwuje się także dla czasowników deminutywnych typu *подзакусить* (grupa A) i *подшкoлить kogo* (grupa C). Jeszcze większe rozbieżności dotyczą czasowników grupy finitywnej finalnego RA (*отзвучать*; *odtrąbić*), które w języku rosyjskim lokują się w grupie A, a w polskim — w grupie D. Należy również odnotować brak odpowiedniości między dystrybutywną funkcją prefiksu *непе-* w języku rosyjskim (typ bardzo liczny, grupa A) a *пре-* w języku polskim (typ mało liczny, grupa E). Znaczenie dystrybutywne przejął w języku polskim przedrostek *по-* (grupa A). Brak odpowiedniości pod względem liczebności odnotowuje się także dla formantów: deminutywnych *пру-* / *при-* (w języku rosyjskim grupa B, w polskim — C), ponadnormatywny *недо-* / *нидо-* (w języku rosyjskim grupa C, w polskim — E).

W języku polskim można zaobserwować m.in. większą liczebność czasowników iteratywno-suplementarno-deminutywnego RA typu *дopарзить kawy*, który należy do grupy C, podczas gdy w języku rosyjskim typ *доплатить сто*

²² W języku rosyjskim jest to grupa pejoratywna, w polskim — melioratywna.

рублей należy do grupy D²³, komitatywno-deminutywnego RA typu *сопереживать*, *współpracować*, który w języku polskim należy do grupy D, a w języku rosyjskim do grupy E, oraz determinatywno-momentального RA typu *выговорить что-либо*, *wydzwonić południe*, który w języku polskim należy do grupy C, a w rosyjskim do grupy D.

Dalsza prowadzona w tym kierunku analiza materiału słowiańskiego dałaby pełny obraz rodzajów akcji w językach słowiańskich i ich klasyfikację z jednolitych pozycji. Pozwoliłoby to wskazać podobieństwa międzyjęzykowe i różnice w sposobach tworzenia RA, w potencjale semantycznym jednostek leksykalnych, wyrażających poszczególne rodzaje akcji.

---

²³ W obrębie tego rodzaju akcji typ *подзаработать* należy do grupy C, a polski typ *poduczyć* — do grupy E. Czasownikom rosyjskim z przedrostkiem *под-* odpowiadają polskie czasowniki z przedrostkiem *do-* (*подкипятить суп* — *dogotować zupę*, *подрезать хлеба* — *dokroić chleba*) lub czasowniki niewyrażające RA ze wskaźnikiem kontekstowym (*подрубить* — *narąbać czego dodatkowo*).

TABELA II

Parametry charakterystyczne dla rodzajów akcji w języku polskim
(+) parametr charakterystyczny tylko dla niektórych czasowników danego rodzaju akcji*

Rodzaje akcji <div>Parametry rodzajów akcji</div>	Temporalne parametry kwantyfikacyjne						Nietemporalne parametry kwantyfikacyjne							
	jednostronne ograniczenie akcji			dwustronne ograniczenie akcji			relacje temporalne między akcjami			stopień intensywności / efektywności akcji				
	1.1.1.		1.1.2.	1.2.1.	1.2.2.1.	1.2.2.2.	2.1.	2.2.	2.3.	1.1.	1.2.	2.1.	iteratywność	
													2.2.1.	2.2.2.
Augmentatywno-iteratywny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	+
Augmentatywny ^{a)}	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—
Augmentatywny rodzaj akcji ^{b)}	(+)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	(+)
Deminutywno-iteratywny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	+
Deminutywny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—
Determinatywno-augmentatywny	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—
Determinatywno-deminutywny	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—
Determinatywno-momentalny	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	+	—
Iteratywno-prospektywny	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	+	—
Iteratywno-reduplikatywny	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	+	—
Iteratywno-suplementarno-deminutywny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—
Dystrybutywno-augmentatywny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	+
Finalny	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	(+)	—	—	—
Inicjalny	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(+)	—	—	—
Iteratywny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+
Komitatywno-deminutywny	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—

TABELA III

Aktionsarten w języku rosyjskim i polskim ze wskazaniem formantów modyfikacyjnych

Język rosyjski	Formant modyfikacyjny	Język polski
Augmentatywno-iteratywny rodzaj akcji		
Wysoki stopień intensywności długotrwałej akcji wykonywanej dokładnie i starannie		
<i>наплясывать, накручивать</i>	<i>na-</i> + sufiks iteratywny	<i>nawoływać, nasłuchiwać</i>
—	<i>nad-</i> + sufiks iteratywny	<i>nadsluchiwać</i>
<i>отпугивать, отплясывать</i>	<i>ot-</i> + sufiks iteratywny	—
<i>просиживать</i>	<i>pro-</i> i <i>pre-</i> + sufiks iteratywny	<i>przesiadywać</i>
<i>расхаживать, распевать</i>	<i>raz-</i> i <i>roz-</i> + sufiks iteratywny	<i>rozpytywać, rozpramiętywać</i>
<i>высвистывать, вызванивать</i>	<i>wy-</i> / <i>wy-</i> + sufiks iteratywny	<i>wypytywać, wydzwaniać</i>
<i>завывать, засматривать</i>	<i>za-</i> + sufiks iteratywny (+ postfiks)	<i>zaśmiewać się</i>
Augmentatywny rodzaj akcji (formacje prefiksalne)		
Znaczenie wysokiej intensywności / efektywności, dokładności w wykonywaniu akcji wyrażonej podstawą		
<i>доездить лошадь</i>	<i>do-</i>	—
<i>наглядить брюки, кофточку</i>	<i>na-</i>	—
<i>обкормить ребенка</i>	<i>o-</i> i <i>ob-</i> ^{a)}	<i>obrewidować, okarmić</i>
<i>отделать шаблон</i>	<i>ot-</i> i <i>od-</i>	<i>odprasować sukienkę</i>
<i>промерзнуть, продумать вопрос</i>	<i>pere-</i> / <i>pre-</i> i <i>pro-</i> oraz <i>pre-</i> ^{b)}	<i>przeziębnąć, przegnić</i>
<i>распревожить, раскормить</i>	<i>raz-</i> i <i>roz-</i>	<i>rozmoknąć, rozpytać</i>
<i>унарить морковь</i>	<i>u-</i>	<i>ubawić kogoś, umęczyć kogoś</i>
<i>выбрить, вымокнуть</i>	<i>wy-</i> i <i>wy-</i>	<i>wygościć brodę, wybrudzić sukienkę</i>
<i>изружать, иззябнуть</i>	<i>s-</i> / <i>iz-</i> i <i>z-</i>	<i>zziębnąć</i>
<i>закормить ребенка</i>	<i>za-</i>	<i>zamęczyć kogoś pytaniami</i>
Augmentatywny rodzaj akcji (formacje prefiksarno-postfiksalne)		
Zaabsorbowanie się akcją wyrażoną podstawą, doprowadzenie siebie do negatywnych skutków poprzez długotrwałe lub częste i intensywne wykonywanie akcji, wykonanie dokładne i uważne akcji wyrażonej podstawą, wysoki stopień nasycenia subiektywną akcją realizowaną w przedziale o znacznej rozciągłości		

<i>доступаться</i>	<i>do-</i> (+ postfixs)	<i>dodzwonić się</i>
<i>насмеяться, набегаться</i>	<i>na-</i> (+ postfixs)	<i>najeździć się, naczynać się</i>
<i>объесть</i>	<i>o-</i> i <i>ob-</i> (+ postfixs)	<i>objeść się, opalić się</i>
<i>отлежаться, отдышаться</i>	<i>ot-</i> i <i>od-</i> (+ postfixs)	<i>odспаć się, odleżeć się</i>
<i>прокашляться</i>	<i>pro-</i> (+ postfixs)	—
<i>присмотреться</i>	<i>pri-</i> i <i>przy-</i> (+ postfixs)	<i>przysłuchać się</i>
<i>всмотреться, вдуматься</i>	<i>v-</i> / <i>w-</i> (+ postfixs)	<i>wczuć się, wpatrzyć się</i>
<i>выспаться, выплакаться</i>	<i>vy-</i> i <i>wy-</i> (+ postfixs)	<i>wybiegać się, wypłakać się</i>
<i>измучиться, изолодаться</i>	<i>s-</i> / <i>iz-</i> i <i>z-</i> (+ postfixs)	<i>zjeździć się, schodzić się</i>
<i>убегаться, упрыгаться</i>	<i>u-</i> (+ postfixs)	<i>uchodzić się, ubawić się</i>
<i>заиграться, загуляться</i>	<i>za-</i> (+ postfixs)	<i>zapracować się, zapatrzeć się</i>
Deminutywno-iteratywny rodzaj akcji		
Akcje iteratywne powtarzające się / rozczłonkowane (nieregularna powtarzalność i / lub osłabiona intensywność)		
<i>наигрывать, насвистывать</i>	<i>na-</i> + sufiks iteratywny	<i>naśpiewywać</i>
<i>перезванивать, перестукивать</i>	<i>pere-</i> i <i>prze-</i> + sufiks iteratywny	<i>przebąkiwać, przegwizdować</i>
<i>покашливать, посяживать</i>	<i>po-</i> + sufiks iteratywny	<i>popłakiwać, popatrywać</i>
<i>подиучивать</i>	<i>pod-</i> + sufiks iteratywny	<i>podśpiewywać</i>
<i>прибаливать</i>	<i>pri-</i> i <i>przy-</i> + sufiks iteratywny	<i>przylegiwać</i>
<i>вздрагивать, взблескивать</i>	<i>vz-</i> / <i>vs-</i> + sufiks iteratywny	—
Deminutywny rodzaj akcji		
Akcja o niewielkiej intensywności / efektywności; oddzielenie części od całości		
—	<i>na-</i>	<i>naciąć</i>
<i>напилить доску</i>	<i>na-</i>	<i>nadgryźć coś, nadłamać gałązkę</i>
<i>обломать ветку</i>	<i>o-</i> / <i>ob-</i>	<i>obłamać gałązkę</i>
<i>отпить со стакана</i>	<i>ot-</i> i <i>od-</i>	<i>odsypać, odciąć</i>
<i>попривыкнуть, поотдохнуть</i>	<i>po-</i>	—
<i>подзакусить, подзабыть</i>	<i>pod-</i>	<i>podszkolić, podnijnować</i>
<i>призадуматься, приутюжить</i>	<i>pri-</i> i <i>przy-</i>	<i>przymizemieć, przybrudzić coś</i>

—	<i>pre-</i>		<i>przepracować, przetrzeć</i>
—	<i>u-</i>		<i>ulać, ukroić</i>
<i>замыть</i>	<i>za-</i>		<i>zapać</i>
Determinatywno-augmentatywny rodzaj akcji			
Wypełnienie akcją interwału o znacznej rozciągłości			
<i>отслужить два года в армии</i>	<i>ot- i od-</i>		<i>odstać godzinę</i>
<i>проработать два месяца</i>	<i>pro- i pere-</i> oraz <i>pre-</i>		<i>przepracować cały dzień</i>
<i>выстоять час</i>	<i>vy-</i>		<i>wystać gdzieś kilka godzin</i>
Determinatywno-deminutywny rodzaj akcji			
Wypełnienie akcją interwału o nieznacznej rozciągłości			
<i>постоять в очереди несколько минут</i>	<i>po-</i>		<i>popracować dwie godziny</i>
Rodzaje akcji pośrednie między determinatywno-deminutywnym i determinatywno-momentальnym			
<i>передохнуть</i>	<i>pere- + -nu-</i>		—
<i>придремнуть, прихворнуть</i>	<i>pri- + -nu-</i>		—
<i>простирнуть</i>	<i>pro- + -nu-</i>		—
<i>пройтись</i>	<i>pro- / pre- + -s' / -sja / się</i>		<i>przejsić się</i>
<i>съездить в Москву, сходить в магазин</i>	<i>s-</i>		—
<i>соснуть</i>	<i>s- + -nu-</i>		—
<i>всплукнуть, вздремнуть</i>	<i>vy- / vs- + -nu-</i>		—
—	<i>z- + -nq- + się</i>		<i>zdrzemnąć się</i>
Determinatywno-momentálny rodzaj akcji			
Przejście od trwania akcji poprzez zakończenie do jej braku			
<i>проценить, просветить</i>	<i>pro-</i>		—
<i>вызвонить (о часах)</i>	<i>vy- / wy-</i>		<i>wymówić coś, wydzwonić południe (o zegarze)</i>
<i>загреть</i>	<i>za-</i>		<i>zagrzemieć, zadzwonić</i>
Dystrybutywno-augmentatywny rodzaj akcji			
(Niesynchroniczne) objęcie akcją wszystkich obiektów / i subiektów / oddzielnych części przedmiotu			
<i>изъездить весь город</i>	<i>iz- i z- (s-)</i>		<i>zjeździć całe miasto</i>

<i>объехать все места</i>	<i>ob-</i>		<i>obdzwonić wszystkich</i>
<i>перебить (всю) посуду</i>	<i>pere- i prze-</i>		<i>przebadać (wszystkich) pacjentów</i>
<i>пооткрывать (все) окна</i>	<i>po-</i>		<i>pozapalać (wszystkie) światła</i>
<i>прирубить весь лес</i>	<i>pri-</i>		—
<i>раздарить, разбегаться</i>	<i>raz- i roz- (+ -sja, się)</i>		<i>rozdać prezenty; rozbiec się</i>
<i>согнать всех, сбегаться</i>	<i>s- i z- (+ -sja, się)</i>		<i>zgonić wszystkich, zbiec się</i>
<i>вытоптать тропинку</i>	<i>vy- i wy-</i>		<i>wygasić (wszystkie) światła</i>
Finalny rodzaj akcji			
Grupa finitywna			
Zakończenie / przerwanie akcji			
<i>доцвести</i>	<i>do-</i>		<i>dobrznieć</i>
—	<i>o- / ob-</i>		<i>okwitnąć</i>
<i>отгрезметь, отработать свое</i>	<i>ot- / od-</i>		<i>odtrąbić, odśpiewać</i>
<i>отвоеваться</i>	<i>ot- + -sja</i>		—
—	<i>pre-</i>		<i>przebrzmieć</i>
Grupa kompletywno-deminutywna			
Zakończenie końcowej fazy akcji			
<i>допить воду, дочитать книгу</i>	<i>do-</i>		<i>dopić sok, doczytać książkę</i>
Grupa limitywna			
Końcowa granica interwału temporalnego			
<i>долежать до вечера</i>	<i>do-</i>		<i>dostać do rana</i>
Inicjalny rodzaj akcji			
Przejęcie w nowy stan z poprzedzającym procesem, połączenie inicjalności z fazą intraterminalną, połączenie inicjalności z akcją krótkotrwałą			
<i>полюбить, полететь</i>	<i>po-</i>		<i>pobiec, pokochać</i>
<i>увидеть, услышать</i>	<i>u-</i>		<i>uwierzyć</i>
<i>взывать, возненавидеть</i>	<i>vz- / vs-, voz- / vos-</i>		—
<i>зазвенеть, заплескать</i>	<i>za-</i>		<i>zamieszkąć, zapachnieć</i>
—	<i>z-</i>		<i>zieniawidzić</i>

Grupa inicjalno-augmentatywna		
<i>рассердиться, разозлиться</i>	<i>raz / raz- i roz- (+ -sia, się)</i>	<i>rozplakać się, rozgniewać się</i>
<i>вскрикнуть, взвизгнуть</i>	<i>vz- / vs- + -ni-</i>	—
<i>взбунтоваться, взмолился</i>	<i>vz- / vs- + -sia</i>	—
Iteratywno-prospektywny rodzaj akcji		
Przejawianie wiedzy o faktach przyszłych		
<i>подготовить</i>	<i>pod-</i>	—
<i>предназначить что-л. для чего-л.</i>	<i>pred-</i>	—
—	<i>prze-</i>	<i>przepowiedzieć klęskę</i>
<i>заварить чаю</i>	<i>za-</i>	<i>zaprzysiąc officerów</i>
Iteratywno-reduplikatywny rodzaj akcji		
Powtórna realizacja akcji (znaczenie repetytywne), zmiana cech przedmiotu, która zaznacza się w rezultacie powtórnej realizacji akcji (znaczenie reformatywne), rekonstrukcja stanu uprzednio zlikwidowanego (znaczenie rekonstruktywne)		
<i>отогреть обед</i>	<i>ot- i od-</i>	<i>odbudować zamek, odgrzać obiad</i>
<i>перезвонить, перестроить дом</i>	<i>pere- i prze-</i>	<i>przemalować pokój, przebudować dom</i>
<i>реконструировать</i>	<i>re-</i>	<i>rewaloryzować</i>
<i>воссоздать, воссоединить</i>	<i>voz- / vos-</i>	—
Iteratywno-suplementarno-deminutywny rodzaj akcji		
Zwiększenie obiektu materiałowego o niewielką „porcję” nieokreśloną parametrycznie, ukierunkowanie akcji na zwiększenie objętości obiektu, powtórna akcja ukierunkowana na osiągnięcie właściwej normy		
<i>доплатить сто рублей</i>	<i>do-</i>	<i>doparzyć kawę, dosadzić nowe drzewka</i>
<i>надвязать носки</i>	<i>nad</i>	<i>nadsypać koniom obroku</i>
<i>подсадить клубнику</i>	<i>pod- / podo-</i>	<i>podkreślić gałkę radia</i>
<i>приработать</i>	<i>pri- i przy-</i>	<i>przybudować pawilon</i>
Iteratywny rodzaj akcji		
Powtarzalność nieokreślona liczbowo (często / rzadko / czasem robić coś, być w jakimś stanie)		
<i>хаживать, сиживать</i>	<i>-yva- / -iva- / -va- / -a</i>	<i>siadywać, pisywać</i>
Komitatywno-deminutywny rodzaj akcji		

Akcja współtowarzyszająca innej akcji	
<i>подпевать</i>	<i>pod-</i> + sufiks iteratywny —
<i>подпеть</i>	<i>pod-</i> —
<i>приплясывать, приговаривать</i>	<i>pri-</i> i <i>przy-</i> + sufiks iteratywny <i>przygrywać</i>
<i>причмокнуть</i>	<i>pri-</i> i <i>przy-</i> <i>przytupnąć, przyhuknąć</i>
<i>сонерезживать</i>	<i>s-</i> / <i>so-</i> i <i>współ-</i> <i>współorganizować</i>
Kumulatywno-augmentatywny rodzaj akcji	
Nagromadzenie wielu obiektów bądź sumowanie „porcji” akcji	
<i>напилить дров, надрезать</i>	<i>na-</i> <i>nazbierać grzybów, nakupić prezentów</i>
Podnormatywny rodzaj akcji	
Intensywność / efektywność nie osiągnięcia normy	
<i>недоварить мясо</i>	<i>nedo-</i> <i>niedowidzieć</i>
Ponadnormatywny rodzaj akcji	
Intensywność przekraczająca normę (charakterystyki temporalne lub kwantytatywno-objęściowo-przestrzenne)	
<i>переварить мясо, переволноваться</i>	<i>pere-</i> / <i>pre-</i> i <i>pre-</i> (+ <i>się</i>) <i>przeładować wóz, przepracować się</i>
Przenienny rodzaj akcji	
Realizacja akcji rozczłonkowanej pomiędzy przynajmniej dwoma subiektami	
<i>переглядываться</i>	<i>pere-</i> i <i>pre-</i> + (sufiks iteratywny) + <i>-sja</i> / <i>się</i> <i>prześmiewać się (rzadko)</i>
Semelfaktywny rodzaj akcji	
Jeden kwant akcji rozczłonkowanej, także z odcieniem intensywności	
<i>кинуть, вырнуть, долбануть, резануть</i>	<i>-nu-</i> / <i>-anu-</i> i <i>-nq-</i> <i>stuknąć</i>
<i>уколоть, укусить</i>	<i>u-</i> <i>ukłuć</i>
<i>содернуть</i>	<i>s-</i> + <i>-nu-</i> —
<i>вздрыгнуть, воскликнуть</i>	<i>vz-</i> / <i>vs-</i> , <i>вос-</i> + <i>-nu-</i> —

^{a)} Ze względów genetyczno-semanticznych oraz tradycji w źródłach leksykograficznych traktuje łącznie formacje czasownikowe z prefiksami *o-* / *ob-*. O rozgraniczeniu obu prefiksów zob. KRUPIANKA, 1969: 147 i nast.

^{b)} Dla przejrzystości zapisu połączono prefiksy *pere-* / *pre-* oraz *pro-* z prefiksem *pre-*. Prefiks *pre-* odpowiada bowiem w różnym stopniu wskazanym rosyjskim prefiksom. Obserwuje się też zbieżność funkcjonalną prefiksów *pere-* i *pro-* (*перепончевать, проночевать*).

TABELA IV

Znaczenia modyfikacyjne formantów w języku rosyjskim i polskim*

Język rosyjski	Formant słowotwórczy Rodzaj akcji	Język polski
do-		
<i>доездить лошадей</i>	augmentywny (prefiksalny)	—
<i>долить воды, догрузить корабль</i>	iteratywno-suplementarno-deminutywny	<i>dobudować drugie piętro, dokroić chleba</i>
<i>догореть; догулять до вечера</i>	finalny	<i>dobrznieć, dospać do rana</i>
<i>дочитать книгу, догаснуть</i>	grupa kompletywno-deminutywna	<i>doczytać książkę, dogasnąć</i>
do- (+ -sia i się)		
<i>должаться до головной боли</i>	augmentatywny (pejoratywny)	<i>doigrać się, dowojować się</i>
<i>дозвониться, доискаться</i>	augmentatywny (melioratywny)	<i>додзвонить się, doszukać się</i>
-iva- / -ywa- -va-, -a-		
<i>сжигивать, говаривать</i>	iteratywny	<i>siadzywać, grywać</i>
na-		
<i>наглядить</i>	augmentatywny (prefiksalny)	—
—	deminutywny (deminutywno-inicjalny)	<i>naciąć korę drzewa</i>
<i>насобирать грибов; насрешить</i>	kumulatywno-augmentatywny	<i>narwać kwiatów, nagrzeszyć</i>
na- (+ -sia i się)		
<i>начитаться, наплакаться</i>	grupa saturatywna	<i>napracować się, nasiedzieć się</i>
na- + sufiks iteratywny		
<i>названивать, наплясывать</i>	augmentatywno-iteratywny	<i>nasłuchiwać, nawoływać</i>
<i>насвистывать, накрапывать</i>	deminutywno-iteratywny	<i>nagwizdywać, naśpiewywać</i>
nad-		
<i>надломить, надпиливать</i>	deminutywny	<i>nadłuc ugotowane jajko</i>
<i>наклеить лист бумаги</i>	iteratywno-suplementarno-deminutywny	<i>надмуrować piętro</i>

nad- + sufiks iteratywny		
—	augmentatywno-iteratywny	nadsluchiwać
niedo-^{a)}		
nedosолить суп	podnormatywny	niedowiedzieć, niedoshyszyć
-nu- i -anu- oraz -nq-		
сверкну́ть, блесну́ть; лива́нуть	semelfaktywny	mrugnąć, stuknąć
o- i ob-		
обкорми́ть кого-л.	augmentatywny (prefiksalny)	obrewidować kogo, okarmić kogo
обломать ветку	deminutywny	oblamać gałązkę
объехать все места	dystrybutywno-augmentatywny	objechać wszystkie miejsca
—	finitywny	okwitnąć
ob- (o-) (+ -sja i się)		
объе́стся, опи́ться	augmentatywny	objeść się, opić się
ot- i od(e)-		
отлаки́ровать	augmentatywny (prefiksalny)	odczyścić podłogę
отпи́ть	deminutywny	odlamać gałązkę
отслу́жить два года в армии	determinatywno-augmentatywny	odczekać trzy godziny
отозре́ть обед	iteratywno-reduplikatywny	odgrzać obiad
отгре́меть, отгуля́ть	finitywny	odtrąbić
ot- i od- (+ -sja i się)		
отлежа́ться	augmentatywny	odležać się
отзанима́ться, отсмея́ться	finitywny	—
ot- + sufiks iteratywny		
отстуки́вать, отплясы́вать	augmentatywno-iteratywny	—
pere- / pre-^{b)} i prze- (+ się) oraz pro-		
перепуга́ть, продума́ть	augmentatywny	przemrozić

—	deminutywny	przeprać
проплакать целую ночь	determinatywno-augmentatywny	przetainczyć całą noc; przenosować
прозвучать, прогреметь	determinatywno-momentalny	—
—	iteratywno-prospektywny	przeczuć; przepowiedzieć chorobę
перегруппировать колонну	iteratywno-reduplikatywny	przedrukować artykuł
перемыть (всю) посуду	dystrybutywno-augmentatywny	przebadac pacjentów
—	finitywny	przebrzmieć, przełuczyć
переварить суп; преувеличить	ponadnormalny	przygotować kartofle; przejeść się
pere-, pro- i prze- + (sufiks iteratywny) (+ posfiks)		
просиживать	augmentatywno-iteratywny	przesiadywać
перезванивать	deminutywno-iteratywny	przebąkiwać
перемигиваться	przemienny	prześmiewać się
pere- + -nu-		
переходнуть	determinatywno-deminutywny	—
po-		
пообсохнуть, повицвести	deminutywny	—
посидеть, побеспокоиться	determinatywno-deminutywny	posiedzieć, poczytać, popracować
повыбрасывать (все) вещи	dystrybutywno-augmentatywny	powyrzucić (wszystkie) rzeczy
побежать, полюбить	inicyjalny	pobiec, poczuć
po- + sufiks iteratywny		
постукивать, поплакивать	deminutywno-iteratywny	postukiwać, poplakać
pod(o)-		
подкрахмалить занавески	deminutywny	podeschnąć
подготовить	iteratywno-prospektywny	—
подлакировать мебель	iteratywno-suplementarno-deminutywny	poduczyć kogoś
подпеть	komitatywno-deminutywny	—

<i>pod- + sufiks iteratywny</i>		
<i>подлюбливать, подкашливать</i>	deminutywno-iteratywny	<i>podmiringwać, podśpiewywać,</i>
<i>подманивать, подпевать,</i>	komitatywno-deminutywny	—
<i>pred- i przed-^{c)}</i>		
<i>предчувствовать</i>	iteratywno-prospektywny	—
<i>pri- i przy-</i>		
<i>привстать</i>	deminutywny	<i>przybrudzić sukienkę</i>
<i>пригубить весь лес</i>	dystybutywno-augmentatywny	—
<i>прилить воды</i>	iteratywno-suplementarno-deminutywny	<i>przybudować pawilon</i>
<i>припляснуть, пристукнуть</i>	komitatywno-deminutywny	<i>przytupnąć</i>
<i>pri- i przy- (+ -sja i się)</i>		
<i>приглядеться, присмотреться</i>	augmentatywny	<i>przysłuchać się</i>
<i>pri- i przy- + sufiks iteratywny</i>		
<i>прибавлять</i>	deminutywno-iteratywny	<i>przest. przylegiwać</i>
<i>приговаривать, присвистывать</i>	komitatywno-deminutywny	<i>przytupywać, przyspiewywać</i>
<i>pri- + -nu-</i>		
<i>прихворнуть, придремнуть</i>	determinatywno-deminutywny	—
<i>pro- + -nu-</i>		
<i>простирнуть</i>	determinatywno-deminutywny	—
<i>pro- i prze- + -sja / się</i>		
<i>прокашляться, проспать</i>	augmentatywny	—
<i>пройтись</i>	determinatywno-deminutywny	<i>przejsć się</i>
<i>pre- + -wa(-ć) + się</i>		
<i>перемигиваться</i>	przemienny	<i>prześmiewać się</i>
<i>raz- i roz(-e)-</i>		
<i>растолстеть</i>	augmentatywny (prefiksalny)	<i>rozbudować fabrykę</i>

<i>раскутить товар</i>	dystybutywno-augmentatywny	<i>rozdać ulotki</i>
<i>raz- i roz- (+ -sia i się)</i>		
<i>разбежаться</i>	dystybutywno-augmentatywny	<i>rozbiec się</i>
<i>расплакаться</i>	grupa inicjalno-augmentatywna	<i>rozplakać się</i>
<i>raz- i roz(e)- + sufiks iteratywny</i>		
<i>раздумывать</i>	augmentatywno-iteratywny	<i>rozmyślać, rozpytywać</i>
<i>re-</i>		
<i>реконструировать</i>	iteratywno-reduplikatywny	<i>reorganizować</i>
<i>s- / iz- i z-</i>		
<i>изябнуть</i>	augmentatywny	<i>zziębnąć</i>
<i>съездить в Москву</i>	determinatywno-deminutywny	—
<i>изранить; согнать всех</i>	dystybutywno-augmentatywny	<i>zgonić wszystkich</i>
—	inicjalny	<i>znie nawidzić</i>
<i>s- / iz- i z- (+ -sia i się)</i>		
<i>избегаться</i>	augmentatywny	<i>zjeździć się</i>
<i>съехаться, сбежаться</i>	dystybutywno-augmentatywny	<i>zbiec się</i>
<i>s- + -nu-</i>		
<i>соснуть</i>	determinatywno-deminutywny	—
<i>содернуть</i>	semelfaktywny	—
<i>so- i współ^{d)}</i>		
<i>сопереживать</i>	komitatywno-deminutywny	<i>współpracować</i>
<i>u-</i>		
<i>уварить</i>	augmentatywny (prefiksalny)	<i>ubawić kogoś</i>
—	deminutywny	<i>ulać</i>
<i>увидеть, услышать</i>	inicjalny	<i>uwierzyć</i>
<i>уколоть</i>	semelfaktywny	<i>ukłuć</i>

u- (+ -sja i się)		
убегаться, уходить	augmentatywny	ubiegać się
w- (+ -sja i się)		
всмотреться, вдуматься	augmentatywny	wczytać się
wy- i wy-		
выглядеть белее	augmentatywny	wygościć brodę
высидеть час	determinatywno-augmentatywny	wysiedzieć godzinę
выговорить что-либо	determinatywno-momentalny	wypowiedzieć coś, pot. wybelkotać
вымереть	dystybutywno-augmentatywny	wygasnąć wszystkie światła
wy- (+ -sja i się)		
выспаться	augmentatywny	wypłakać się
wy- i wy- + sufiks iteratywny		
выкрикивать, вымахивать	augmentatywno-iteratywny	wykrzykiwać, wymachiwać, wydzwaniać
voz-		
возненавидеть	inicjalny	—
воссоединить	iteratywno-reduplikatywny	—
vz- / vs-		
взрешеть, вскричать	inicjalny (+ intensywność)	—
vz- + -sja		
взбунтоваться, взмолились	grupa inicjalno-augmentatywna	—
vz- + -nu-		
вскрикнуть, взвизгнуть	inicjalność + intensywność	—
всплакнуть	determinatywno-deminutywny	—
vz- / vs- + sufiks iteratywny		
вздрагивать	deminutywno-iteratywny	—

z- + -nq- + się		
—	determinatywno-deminutywny	zdrzemnąć się
za-		
закормить ребенка	augmentatywny (prefiksalny)	zajęździć konia
заложить ветку	deminutywny	zapaść płamę
загреть	determinatywno-momentaalno-inicjalny	zagrznieć, zapłakać
засолить огурцы	iteratywno-prospektywny	zapowiedzieć spotkanie
заболеть, загрузить, задрожать	inicjalny	zamieszkać, zapachnieć
za- (+ -sia i się)		
зачитаться, засмотреться	augmentatywny	zaczynać się
za- + sufiks iteratywny		
завывать, засматривать	augmentatywno-iteratywny	zaśmiewać się

* Znaczenia poszczególnych rodzajów akcji wypisano w kolejności alfabetycznej, co pozwala lepiej zorientować się w rozkładzie znaczeń modyfikacyjnych przy konfrontacji obu języków.

a) Do tabeli włączono także czasowniki złożone z pierwszym członem *nie-do-*.

b) Przedrostek *npe-*, będący reliktem dawnych procesów słowotwórczych, należy do martwego zasobu formantów. W języku polskim skumulowały się dwa stare prefiksy *pro-* i *pre-*. Dla uproszczenia połączono te prefiksy w jedną grupę, a rozdzielenie przykładów rosyjskich i polskich wskazuje różnicowanie między tymi prefiksami.

c) Prefiks *przed-* wystąpił w jednostkowym przykładzie ze znaczeniem perspektywnym (*przedplacić*).

d) Do tabeli włączono także czasowniki złożone z pierwszym członem *współ-*.

TABELA V

Liczebność typów słowotwórczych należących do RA w języku rosyjskim (na podstawie danych ze źródeł leksykograficznych)

Rodzaj akcji	Typy bardzo liczne		Typy dość liczne		Typy mało liczne
	A (ponad 200)	B (100—200)	C (50—100)	D (20—50)	E (do 20)
Augmentatywno-iteratywny (przedrostek + sufiks iteratywny)	—	—	—	<i>вы-</i>	<i>за-, на-, от-, про-, раз-</i>
Augmentatywny (formacje prefiksalne)	—	—	<i>вы-, за-, про-, раз-, у-</i>	<i>из-, на-, от-</i>	<i>до-, пере-, о-, об-</i>
Augmentatywny (formacje prefiksально-postfiksalne)	<i>на-</i>	<i>раз-</i>	—	<i>до-, за-, из-, от-</i>	<i>в-, вы-, при-, про-, об-, у-</i>
Deminutywno-iteratywny (przedrostek + sufiks iteratywny)	—	<i>по-</i>	—	<i>под-, при-</i>	<i>на-, пере-, вз- / вс-</i>
Deminutywny	<i>под-</i>	<i>при-</i>	<i>по-</i>	<i>над-, от-</i>	<i>об-, за-</i>
Determinatywno-augmentatywny	—	<i>про-</i>	—	<i>пере-, от-, вы-</i>	—
Determinatywno-deminutywny	<i>по-</i>	—	—	<i>при- + -ну-, вз- / вс- + -ну-</i>	<i>пере- + -ну-, про- + -ну-, с- + -ну-, про- + -ся, с-</i>
Determinatywno-momentalny	—	<i>про-</i>	—	<i>вы-</i>	—
Dystrybutywno-augmentatywny	<i>пере-, по-</i>	—	<i>раз- (+ ся)</i>	<i>с- (+ ся), из- / ис-</i>	<i>вы-, об-, при-</i>
Finalny	<i>от- (+ ся)</i> <i>до-</i>	—	—	—	—
Inicjalny (+ augmentatywność)	<i>за-</i>	—	<i>вз- (+ ся)</i>	<i>по-</i>	<i>воз- / вос- + -ну-</i>
Iteratywno-prospektywny	—	—	—	<i>пред-, за-</i>	<i>под-</i>
Iteratywno-reduplikatywny	—	<i>пере-</i>	—	<i>от-, ре-</i>	<i>воз-</i>
Iteratywno-suplementarno-deminutywny	—	—	<i>под-</i>	<i>до-, при-</i>	<i>над-</i>
Iteratywny	—	—	—	<i>-ыва- / -ва- / -а-</i>	—
Komitatywno-deminutywny (przedrostek + sufiks iteratywny)	—	—	—	<i>при- + -ива-</i>	<i>со-, под-, при-</i>
Kumulatywno-augmentatywny	<i>на-</i>	—	—	—	—
Podnormatywny	—	—	<i>недо-</i>	—	—
Ponadnormatywny	—	<i>пере-</i>	—	—	<i>пре-</i>
Przemienny	—	—	—	—	<i>пере- + -ива- ться</i>
Semelfaktywny	<i>-ну-</i>	—	—	<i>-ану-</i>	<i>у-, с- + -ну-</i>

TABELA VI

Liczebność typów słowotwórczych należących do RA w języku polskim (na podstawie danych ze źródeł leksykograficznych)

Rodzaj akcji	Typy bardzo liczne		Typy dość liczne		Typy mało liczne
	A (ponad 200)	B (100—200)	C (50—100)	D (20—50)	E (do 20)
Augmentatywno-iteratywny (przedrostek + sufiks iteratywny)	—	—	—	—	<i>na-, nad-, prze-, roz-, wy-, za-</i>
Augmentatywny (formacje prefiksalne)	—	—	<i>wy-</i>	<i>ob-, u-, za-</i>	<i>od-, prze-, roz-, z-</i>
Augmentatywny (formacje prefiksarno-postfiksalne)	<i>na-</i>	<i>roz-</i>	—	<i>do-, za-, wy-</i>	<i>o-, ob-, od-, przy-, u-, za-, w-, z-</i>
Deminutywno-iteratywny (przedrostek + sufiks iteratywny)	—	—	<i>po-</i>	—	<i>na-, pod-, prze-, przy-</i>
Deminutywny	—	—	<i>pod-, przy-</i>	<i>nad-, u-</i>	<i>na-, ob-, od-, prze-, za-</i>
Determinatywno-augmentatywny	—	<i>prze-</i>	—	—	<i>od-, wy-</i>
Determinatywno-deminutywny	<i>po-</i>	—	—	—	<i>prze- + się, z- + -ną- + się</i>
Determinatywno-momentalny	<i>za-</i>	—	<i>wy-</i>	—	—
Dystrybucywno-augmentatywny	<i>po-</i>	—	<i>roz- (+ się)</i>	<i>wy-</i>	<i>ob-, prze-, z- (+ się)</i>
Finalny	—	—	<i>do-</i>	<i>od-</i>	<i>prze-, o- / ob-</i>
Inicjalny	<i>za-</i>	—	—	<i>po-</i>	<i>z-, u-</i>
Iteratywno-prospektywny	—	—	—	—	<i>prze-, za-</i>
Iteratywno-reduplikatywny	—	<i>prze-</i>	—	<i>od-, re-</i>	—
Iteratywno-suplementarno- deminutywny	—	—	<i>do-</i>	—	<i>nad-, pod-, przy-</i>
Iteratywny	—	—	—	—	<i>-ywa- / -iwa- / -wa- / -a-</i>
Komitatywno-deminutywny	—	—	—	<i>współ-</i>	<i>przy-*</i>
Kumulatywno-augmentatywny	<i>na-</i>	—	—	—	—
Podnormatywny	—	—	—	—	<i>niedo-</i>
Ponadnormatywny	—	—	<i>prze-</i>	—	—
Przemienny	—	—	—	—	<i>prze- + sufiks iteratywny + się</i>
Semelfaktywny	<i>-ną-</i>	—	—	—	<i>u-</i>

* Także z sufiksem iteratywnym.

Wykaz źródeł

Źródła leksykograficzne

- ЕВГЕНЬЕВА А.П., ред., 1981—1984: *Словарь русского языка*. Т. 1—4. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., СОРОКИН Ю.С., ред., 1973: *Новые слова и значения. Словарь справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов*. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1980: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 77. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1981: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 78. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1982: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 79. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1984а: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 80. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1984б: *Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-х годов*. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1986а: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 81. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1986б: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 82. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1987: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 83. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1989: *Новое в русской лексике. Словарные материалы* — 84. Москва.
- КОТЕЛОВА Н.З., ред., 1995: *Словарь новых слов русского языка (середина 50-х — середина 80-х годов)*. Санкт-Петербург.
- КУЗНЕЦОВ С.А., ред., 2000: *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург. (БТС).
- ОЖЕГОВ С.И., 1990: *Словарь русского языка*. Москва. (О).

- СКЛЯРЕВСКАЯ Г.Н., ред., 1998: *Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения*. Москва.
- ЧЕРНЫШЕВ В.И., ред., 1950—1965: *Словарь современного русского литературного языка*. Т. 1—17. Москва—Ленинград. (БАС).
- BOGUSŁAWSKI A., 1968: *Mały słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*. Red. nauk. A. MIROWICZ. Warszawa
- BOGUSŁAWSKI A., 1983: *Ilustrowany słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*. Warszawa.
- DOROSZEWSKI W., red., 1958—1969: *Słownik języka polskiego*. Warszawa. (Dor).
- DUBISZ S., red., 2003: *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa 2003 (D).
- DWORECKI J., red., 1969: *Podręczny słownik rosyjsko-polski*. Warszawa.
- HESSEN D., STYPUŁA R., 1979: *Wielki słownik polsko-rosyjski*. T. 1—2. Wyd. 2., poprawione i uzupełnione. Moskwa—Warszawa. Wyd. 4. 1996.
- MIROWICZ A., DULEWICZ I., GREK-PABIS I., MARYNIAK I., 1970: *Wielki słownik rosyjsko-polski*. T. 1—2. Warszawa—Moskwa. (1986—1987) Wydanie 3., poprawione i uzupełnione. 1996 wyd. 5. (WSRP) (1970, 1981, 1986, 1993, 1996).
- SMÓLKOWA T., 1998—1999: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1985—1992*. Cz. 1—2. Kraków. (NS 1998—1999).
- SMÓLKOWA T., 2004: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1993—2000*. Cz. 1: A—H. Cz. 2: I—O. Cz. 3: P—Ś Cz. 4: T—Ż. Kraków. (NS 1993—2000).
- STYPUŁA R., KOWAŁOWA G., 1980: *Podręczny słownik polsko-rosyjski*. Wyd. 3., przedruk z 1. wyd. Warszawa—Moskwa.
- SZYMCZAK M., red., 1978—1981: *Słownik języka polskiego*. Warszawa. (Sz).
- SZYMCZAK M., 1994: *Słownik ortograficzny języka polskiego*. Warszawa.
- TEKIEL D., red., 1982: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z lat 1972—1980*. Warszawa.
- WAWRZYŃCZYK J., 1996: *Rosyjsko-polski słownik wyrazów i zwrotów trudnych*. Warszawa.
- WAWRZYŃCZYK J. i in., 2004: *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*. Warszawa.
- WAWRZYŃCZYK J., KURATCZYK M., MAŁEK E., BARTWICKA H., 2005: *Wielki słownik polsko-rosyjski*. Warszawa.
- WIERZCHOŃ P., 2006: *Indeks a tergo jednostek przekładowych „Wielkiego słownika rosyjsko-polskiego z kluczem polsko-rosyjskim”: porządek translatowy*. Warszawa.
- ZGÓŁKOWA H., red., 1994—2003: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. Poznań.

Jako źródła pomocnicze wykorzystano słowniki:

- БАРХУДАРОВ С.Т., ПРОТЧЕНКО И.Ф., СКВОРЦОВА Л.И.: *Орфографический словарь русского языка*. Москва.
- ЕФРЕМОВА Т.Ф., 2000: *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. Москва.
- ЛАЗОВА М.В., ред., 1982: *Обратный словарь русского языка*. Москва.
- ЛЕХИН И.В., ЛОКШИНА С.М. и др., ред., 1980: *Словарь иностранных слов*. Москва.
- ЗАЛИЗНЯК А.А., 1977: *Грамматический словарь русского языка*. Москва.
- Засорина Л.Н., ред., 1977: *Частотный словарь русского языка*. Москва.

- ПРОХОРОВ А.М., гл. ред., 1982: *Советский энциклопедический словарь*. Москва.
РОЗВАДОВСКОЙ М.Ф., ред., 1974: *Настольный польско-русский словарь*. Warszawa.
РОГОЖНИКОВА Р.П., ред., 1991: *Сводный словарь современной русской лексики. В двух томах*. Москва.

Korpusy komputerowe

Korpusy rosyjskie

- Национальный корпус русского языка (НКРЯ) — www.ruscorpora.ru
Библиотека Максима Мошкова (БММ) — www.lib.ru
Rosyjski korpus z Tybingi — Тюбингенские корпуса русских текстов (ТКРТ) — <http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/bl/en/korpora/html>
Uppsalski korpus współczesnych tekstów rosyjskich (The Uppsala Corpus) — <http://www.slaviska.uu.se/korpdesc.htm>

Korpusy polskie

- Korpus Języka Polskiego PWN (Korpus PWN) — www.korpus.pwn.pl
Korpus Instytutu Podstaw Informatyki PAN (Korpus IPIPAN) — <http://www.ipipan.waw.pl/~corpus>

Teksty

- BRATNY R., 1968: *Kolumbowie rocznik 20*. Warszawa.
BULHAKOW M., 1980: *Powieść Teatralna*. Przekł. Z. FEDECKI. Warszawa.
CZESZKO B., 1985: *Pokolenie*. Warszawa.
NAŁKOWSKA Z., 1978: *Dom nad łąkami*. Warszawa.
PARANDOWSKI J., 1978: *Niebo w płomieniach*. Warszawa.
PRUS B., 1956: *Lalka*. Warszawa.
RYBAKOW A.N., 1988: *Dzieci Arbatu*. T. 1. Przekł. M.B. JAGIELŁO. T. 2. Przekł. Z. GADZINIANKA. Warszawa.
ŻUKROWSKI W., 1985: *Na tronie w Blabonie*. Warszawa.
БРАТНЫЙ Р., 1989: *Калумбы, год рождения 20-й. Роман*. Перевод с польского. *Смерть первый раз*. Перев. А. ЕРМОНСКОЙ. Жизнь. Перев. А. ЕРМОНСКОЙ. Москва.
ЕВДОКИМОВ Н., 1999: *К сестре на день рождения*. В: M. FIESELER, Auswahl und Übersetzung: *Сны на верхней полке. Рассказы современных русских писателей*. München.
ЖУКРОВСКИЙ В., 1989: *На троне в Блабоне*. Сказ. Рассказы. Перев. И. КОЛТАШЕВОЙ. Москва.

ЛЕОНОВ Л.М., 1978: *Скутареvский. Роман*. Москва.

РАСПУТИН В.Г., 1984: *Избранные произведения в 2-х томах*. Т. 1: *Деньги для Марии. Последний срок. Рассказы. Уроки французского*. Москва.

ШОЛОХОВ М.А., 1975: *Собрание сочинений*. Том 7: *Они сражались за родину. Главы из романа. Рассказы*. Москва.

Powieści w wersji elektronicznej: Port wydawniczy: www.literatura.net.pl

PRUS B.: *Lalka*.

STRUG A.: *Żółty krzyż*.

WIECZERSKA J.: *Plaga osiedla i inne opowiadania*.

Inne internetowe źródła tekstowe, z których pochodzą pojedyncze przytaczane przykłady

Bibliografia

- AGRELL S., 1908: *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte: ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktion*. Lund.
- AGRELL S., 1918: *Przedrostki postaciowe czasowników polskich*. „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie”. T. 8. Kraków.
- ANDERSON S.G., 1972: *Aktionalität im Deutschen. Eine Untersuchung unter Vergleich mit dem russischen Aspektsystem I. Die Kategorie Aspekt und Aktionsart im Russischen und Deutschen*. Uppsala.
- ANDERSON S.G., 1978: *Aktionalität im Deutschen. Eine Untersuchung unter Vergleich mit dem russischen Aspektsystem II. Korpusanalyse*. Uppsala.
- ANTINUCCI F., GEBERT L., 1977: *Semantyka aspektu czasownikowego*. W: TOPOLIŃSKA Z., red.: „Studia Gramatyczne”. T. 1. Wrocław—Warszawa—Kraków, 7—43.
- BALIN B., KOLOSSOW N., 1975: *Typologie des russischen und des deutschen Verbs (funktionell-struktureller Vergleich)*. In: БАЛИН Б.М., ред.: *Проблемы аспектологии. Выпуск I*. Калинин, 3—38.
- BARNETOVÁ V., BĚLIČOVÁ-KŘÍŽKOVÁ H., LEŠKA O., SKOUMALOVÁ Z., STRAKOVÁ V., 1979: *Русская грамматика*. T. 1. Praha.
- BEDNAREK A., 1995: *Ile razy..., tyle razy... (rozważania semantyczne)*. W: GROCHOWSKI M., red.: *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście. Materiały konferencji naukowej (Toruń 21—23 X 1993)*. Toruń, 57—61.
- BOGUSŁAWSKI A., 1960: *Prefiksalne pary aspektowe a semantyka prefiksalna czasownika rosyjskiego*. „Slavia Orientalis”, nr 1, 139—175.
- BOGUSŁAWSKI A., 1963: *Prefiksacja czasownikowa we współczesnym języku rosyjskim*. Wrocław.
- BOGUSŁAWSKI A., 1976: *Problem „tertium comparationis” w porównaniu lingwistycznym*. „Kwartalnik Neofilologiczny”, nr 23/3, 295—303.
- BOGUSŁAWSKI A., 1978: *O jednostkach werbalno-prefiksalnych języka rosyjskiego i polskiego*. „Slavia Orientalis”, nr 3, 379—383.
- BOGUSŁAWSKI A., 1993: *Polskie „po-” dystrybutywne i sprawa granic słowotwórstwa*. W: BREZA E., red.: „Prace Językoznawcze”, nr 17—18. Gdańsk, 61—68.

- BOGUSŁAWSKI A., 1981: *On Describing Accomplished Facts with Imperfective Verbs*. In: Jacobsen P., Krag H.L., eds.: *The Slavic Verb*. Copenhagen, 34—40.
- BRAJERSKI T., 1967: *Krotność czasownika we współczesnym języku polskim*. „Slavia Occidentalis”, nr 26, 17—24.
- BRAJERSKI T., 1985: *W sprawie „par aspektowych” typu pukać — puknąć*. W: SZYMCZAK M., red.: „Prace Filologiczne”. T. 32. Warszawa, 79—85.
- BREU W., 1984a: *Grammatische Aspektkategorie und verbale Einheit*. In: GIRKE W., JACHNOW H., Hrsg.: *Aspekte der Slavistik*. München, 7—25.
- BREU W., 1984b: *Zur Rolle der Lexik in der Aspektologie*. „Die Welt der Slaven”, Heft 29, 123—148.
- BUBMANN H., 1983: *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart.
- COCKIEWICZ W., 1992: *Aspekt na tle systemu słowotwórczego polskiego czasownika i jego funkcyjne odpowiedniki w języku niemieckim*. Kraków.
- COCKIEWICZ W., 2000: *Die Stellung der exhaustiven Aktionsart im polnischen Aspektsystem*. In: KĄTNY A., red.: *Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen*. Poznań, 227—241.
- COMRIE B., 1976: *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge.
- CONRAD R., Hrsg., 1985: *Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini*. Leipzig.
- CZARNECKI T., 1998: *Aspektualität im Polnischen und Deutschen. Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Übersicht*. Gdańsk.
- CZOCHRAŁSKI J.A., 1975: *Verbalaspekt und Tempussystem im Deutschen und Polnischen. Eine konforntative Darstellung*. Warszawa.
- DALEWSKA-GREŃ H., 1997: *Języki słowiańskie*. Warszawa.
- DANEŠ F., 1971: *Pokus o strukturní analýzu slovesných významů*. „Slovo a slovesnost”, nr 3, 193—207.
- DOKULIL M., 1962: *Tvoření slov v češtině*. T. 1: *Teorie odvozování slov*. Praha.
- DOKULIL M., 1982: *Dva příspěvky k odvozování sloves*. „Naše řeč”, R. 65, 1—11.
- DORORSZEWSKI W., 1962: *Kategorie słowotwórcze*. W: *Studia i szkice językoznawcze*. Warszawa, 205—223.
- DOWTY D.R., 1979: *Word Meaning and Montague Grammar*. Dortrecht.
- DROSDOWSKI G., Hrsg., 1984: *Duden-Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim.
- DURST-ANDERSEN P., 1992: *Mental Grammar: Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, OH.
- DUNAJ B., 1971: *Iterativa typu „bierać”, „pisywać” w języku polskim*. Kraków.
- DYSZAK A., 1999: *Językowe wyrażenia zjawisk emisji światła*. Bydgoszcz.
- ENGEL U. i in., 2000: *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*. Warszawa.
- ERBEN J., 1972: *Deutsche Grammatik. Ein Abriss*. München.
- FAULSTICH G., 1987: *Polnische und deutsche Präfixverben mit dem Merkmal 'geringe Intensität'*. „Linguistische Arbeitsberichte”. Bd. 58. Leipzig, 85—92.
- FLÄMIG W., 1991: *Grammatik des Deutschen. Einführung in Struktur und Wirkungszusammenhänge*. Berlin.
- FLIER M.S., 1985: *The scope of prefixal delimitation in Russian*. In: FLIER M.S., TIMBERLAKE A., eds.: *The scope of Slavic aspect*. Columbus, Ohio, 41—58.
- GOLĄB Z., HEINZ A., POLAŃSKI K., 1970: *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa.

- GROCHOWSKA A., 1979: *Próba opisu reguł łączliwości przedrostka „prze-” z tematami czasownikowymi*. „Polonica”, nr 5.
- GRZEGORCZYKOWA R., 1997: *Nowe spojrzenie na kategorię aspektu w perspektywie semantyki kognitywnej*. W: GRZEGORCZYKOWA R., ZARON Z., red.: *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*. Warszawa, 25—38.
- GRZEGORCZYKOWA R., LASKOWSKI R., WRÓBEL H., red., 1984 (1998): *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa.
- HEIDOLPH K.E., FLÄMING W., MOTSCH W., Hrsg., 1981: *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin.
- HEINZ Ch., 2001: *Untersuchungen zur Zeit- und Agentivitätsstruktur der russischen Verbums (am Beispiel des Präfixes „do-“ und des Zirkumfixes „do-...-sja“)*. Regensburg.
- HELBIG G., BUSCHA J., 1996: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig.
- HOLVOET A., 1986: *Aspekt i rodzaje czynności*. „Poradnik Językowy”, nr 4, 237—246.
- HOLVOET A., 1989: *Aspekt a modalność w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim*. Wrocław—Warszawa—Kraków.
- HOLVOET A., 1990: *O pewnych osobliwościach użycia aspektu w „Pamiętnikach” Jana Chryzostoma Paska*. W: SKORUPKA S., red.: „Prace Filologiczne”. T. 35. Warszawa, 83—89.
- ISAČENKO A.V., 1962: *Die russische Sprache der Gegenwart*. Bd. 1: *Formenlehre*. Halle.
- JANOWSKA A., PASTUCHOWA M., 2005: *Słowotwórstwo czasowników staropolskich. Stan i tendencje rozwojowe*. Kraków.
- KAROLAK S., 1996: *O semantyce aspektu (w dwudziestą rocznicę publikacji rozprawy F.Antinucciego i L.Gebert „Semantyka aspektu czasownikowego”)*. W: „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”. T. 52. Warszawa, 9—56.
- KAWKA M., 1973: *Intensiva prefiksalne (na materiale gwarowym)*. „Poradnik Językowy”, nr 3, 139—143.
- KAWKA M., 1974: *Czasowniki typu „pozrabiać”, „naponapisywać” w gwarach polskich*. W: HEINZ A., red.: „Prace Językoznawcze”. T. 41. Kraków, 163—179.
- KAWKA M., 1987: *O rozwoju znaczeń dystrybutywnych czasowników wieloprefiksalnych w językach słowiańskich ze szczególnym uwzględnieniem języka polskiego i języków południowosłowiańskich (na podstawie funkcji prefiksu „po-”)*. „Poradnik Językowy”, nr 3, 117—184.
- KĄTNY A., 1989: *Die ingressive Aktionsart im Polnischen und ihre Äquivalente im Deutschen*. In: Reiter N., Hrsg.: *Sprechen und Hören*. Tübingen, 363—373.
- KĄTNY A., 1994: *Zu ausgewählten Aktionsarten im Polnischen und deren Entsprechungen im Deutschen*. Rzeszów.
- KĄTNY A., 1996: *Zur kumulativen Aktionsart im Polnischen und deren Äquivalenten im Deutschen*. W: KOSIESKA-TOSZEWA V., RYTEL-KUC D., red.: *Semantyka a konfrontacja językowa*. Warszawa, 41—47.
- KĄTNY A., 2000: *Zu den Distributiva im Polnischen aus kontrastiver Sicht*. W: KĄTNY A., red.: *Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen*. Poznań, 243—254.
- KLEMENSIEWICZ Z., 1951: *Próba charakterystyki dwu naczelnych funkcji przedrostka w polskim czasowniku*. W: „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”. T. 52. Kraków, 651—654.

- KLESZCZOWA K., 1991: *Czasowniki z prefiksem „nad-” w historii języka polskiego*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, T. 43—45, 227—240.
- KLIMONOW W., 1996: *Zum Ausdruck der Aspektualität im Russischen und im Deutschen: Phasen-Aktionsarten*. In: GLADROW W., HEYL S., Hrsg.: *Slawische und deutsche Sprachwelt. Typologische Spezifika der slawischen Sprachen im Vergleich mit dem Deutschen*. Frankfurt am Main, 138—150.
- KLIMONOW W., 2000: *Die Stellung der Aktionsarten innerhalb des russischen und des deutschen Verbsystems*. W: KĄTNY A., red.: *Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen*. Poznań, 183—194.
- KOSCHMIEDER E., 1934: *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Próba syntezy*. Wilno.
- KRATZEL G., 1971: *Grundzüge des Aspektgebrauches in der russischen Sprache der Gegenwart*. Hamburg.
- KREJA B., 2001: *Polskie i innosłowiańskie czasowniki typu „nasycić się” — ich krótka historia i problemy genezy*. W: KUPISZEWSKI W., red.: „Prace Filologiczne”. T. 46, 365—376.
- KRUCKA B., 2006: *Kontrasty polsko-rosyjskie w zakresie morfologii a zjawiska interferencji (na podstawie języka polskich studentów ze Wschodu)*. Łask—Warszawa.
- KRUPIANA A., 1969: *Formacje czasownikowe w przedrostkiem „o- (ob-)” w języku polskim*. Toruń.
- KUCAŁA M., 1966: *Rozwój iteratywów dokonanych w języku polskim*. Wrocław—Warszawa—Kraków.
- LASKOWSKI R., 1984: *Predykatyw*. W: GRZEGORCZYKOWA R., LASKOWSKI R., WRÓBEL H., red.: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa, 171—219.
- LASKOWSKI R., 1996: *Aspekt a znaczenie czasowników (predykaty zmiany stanu)*. W: RYMUT K., SMÓLKOWA T., BOBROWSKI I., red.: *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich*. Kraków, 39—48.
- LASKOWSKI R., 1998a: *Aspekt czasowników przemieszczania (ukierunkowanego ruchu liniowego)*. W: SIATKOWSKI S., DALEWSKA-Greń H., RUSEK J., red.: *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 9: Językoznawstwo. Warszawa, 178—181.
- LASKOWSKI R., 1998b: *Kategorie werbalne. Uwagi o znaczeniu czasowników. Aspekt*. W: GRZEGORCZYKOWA R., LASKOWSKI R., WRÓBEL H., red.: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa, 152—171.
- LEHMANN V., 1988: *Der russische Aspekt und die lexikalische Bedeutung des Verbs*. „Zeitschrift für Slavische Philologie”. Bd. 48. Heft 1, 170—181.
- LEISS E., 1992: *Die Verbalkategorien des Deutschen. Ein Beitrag zur Theorie der sprachlichen Kategorisierung*. Berlin.
- LENGA G., 1976: *Zur Kontextdeterminierung des Verbalaspekts im modernen Polnisch*. München.
- ŁAZIŃSKI M., 1995: *O pojęciu perfectivów tantum i różnych kryteriach ich wydzielenia*, „Poradnik Językowy”, nr 5/6, 1—6.
- MALCZEWSKI J., 1980: *Szkolny słownik nauki o języku*. Warszawa.
- MEHLIG H.R., 1981: *Satzsemantik und Aspektsemantik im Russischen (zur Verbklassifikation von Zeno Vendler)*. In: HILL P., LEHMANN V., Hrsg.: *Slavistische Linguistik 1980. Referate des VI. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens Hamburg 23.—25. Sept. 1980*. München, 95—151.

- MEHLIG H.R., 1982: *Verbal Aspekt und Iteration im Russischen*. In: GIRKE W., Hrsg.: *Slavistische Linguistik 1981. Referate des VII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens Mainz 30.9.—2.10. 1981*. München, 113—154.
- MIECZKOWSKA H., 1996: *Iteratiwa w języku polskim i słowackim*. „Język Polski”, R. LXXVI, 4—5, 315—320.
- MINDAK J., 1987: *O polskich czasownikach typu „przegadać (całą noc)” widzianych oczami balkanisty*. W: BASAJ M., BORYŚ W., POPOWSKA-TABORSKA H., red.: *Slawistyczne studia językoznawcze*. Wrocław, 197—201.
- MYRKIN V., 2000: *Besonderheiten der Handlungsphasenbezeichnung im Russischen im Vergleich zum Deutschen*. W: KĄTNY A., red.: *Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen*. Poznań, 173—181.
- NIEWIARA A., 1994: *Rozwój czasownikowych formacji języka polskiego zbudowanych według schematu „do + verbum + się”*. W: KOWALSKA A., red.: „Prace Językoznawcze”. T. 22: *Studia historycznojęzykowe*. Katowice, 78—84.
- NITSCH K., 1954: *Wybór pism polonistycznych*. Wrocław.
- NOWAK-FRANKOWSKA M., 1975: *Z dystrybucji określników temporalnych. Określnik temporalny a krotność czasownika*. „Polonica”, nr 1, 133—166.
- NOWAKOWSKA-KEMPNA I., 1976: *Werbálny prefiks „po” w językach polskim i bułgarskim*. W: BAJEROWA I., GRYBOSIOWA A., red.: „Prace Językoznawcze”. T. 3: *Studia historycznojęzykowe*. Katowice, 104—116.
- OSTROMĘCKA-FRĄCZAK B., 1976: *Czasowniki dwuformantowe z prefiksem „wy-” w języku polskim oraz „wy-” i „iz-” w języku rosyjskim*. W: DEJNA K., red.: *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*. T. 22, Łódź, 101—116.
- OSTROMĘCKA-FRĄCZAK B., 1983: *Czasowniki polskie z formantem rozdzielonym*. Łódź.
- PIERNIKARSKI C., 1969: *Typy opozycji aspektowych czasownika polskiego na tle słowiańskim*. Wrocław.
- PIERNIKARSKI C., 1972: *Kryteria klasyfikacji rodzajów akcji (Aktionsart) w językach słowiańskich*. W: DOROSZEWSKI W., red.: *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 4: *Językoznawstwo. Prace na VII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Warszawie 1973*. Warszawa, 274—282.
- PIERNIKARSKI C., 1975: *Czasowniki z prefiksem „po-” w języku polskim i czeskim*. Warszawa.
- PIWOWAR J., 1995: *Aspekt czasowników z prefiksem „u-” we współczesnym języku polskim*. „Poradnik Językowy”, nr 1, 1—14.
- POLAŃSKI K., red., 1999: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław—Warszawa—Kraków.
- PRZYBYLSKA R., 2001: *Struktura schematyczno-wyobrażeniowa prefiksu czasownikowego „roz-”*. „Polonica”, T. 21.
- PRZYBYLSKA R., 2006: *Schematy wyobrażeniowe a semantyka polskich prefiksów czasownikowych*. Kraków.
- PUZYNINA J., 1969: *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim*. Warszawa.
- RUDNIK-KARWATOWA Z., 1982: *Formacje iteratywne w języku staroruskim XI—XVII wieku*. Wrocław.
- RUDNIK-KARWATOWA Z., 1985: *Status formacji iteratywnych we współczesnym języku polskim i rosyjskim*. W: Siatkowski J., red.: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. 23. Warszawa, 255—267.

- RUDNIK-KARWATOWA Z., 1987: *O dwu typach kwantyfikacji w związku z grupami semantycznymi predykatów (na materiale języka polskiego i rosyjskiego)*. W: SIATKOWSKI J., red.: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. 24. Warszawa, 221—229.
- RUDNIK-KARWATOWA Z., 1989: *O możliwościach tworzenia czasowników poliprefiksalnych na „po-” w języku rosyjskim i polskim*. W: BASAJ M., red.: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. 25. Warszawa, 175—180.
- RUDNIK-KARWATOWA Z., 1991: *Kumulativa a distributiva*. W: BASAJ M., red.: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. 27. Warszawa, 197—204.
- RUDNIK-KARWATOWA Z., 1992: *O kategoriach partytywności w językach słowiańskich*. W: GREK-PABISOWA I., SMIRNOW L.N., red.: *Synchroniczne badania porównawcze systemów gramatycznych języków słowiańskich. Zbiór studiów*. Warszawa, 119—130.
- RUTKOWSKA M., 1981: *Nie znane polszczyźnie rosyjskie prefigowane derywaty odczasownikowe z elementem -sja” typu „doleżał'sja”, „priest'sja”*. Wrocław—Warszawa—Kraków.
- SALONI Z., 1975: *W sprawie „się”*. „Język Polski”, R. LV, 25—33.
- SCHLEGEL H., 1999: *Zur Rolle der Terminativität/Aterminativität (T/AT) im Aspekt- und Aspektbildungssystem der russischen Sprache der Gegenwart. Ein Beitrag zur Theorie der Aspektualität*. München.
- SEKANINOVÁ E., 1980: *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštině a slovenčine*. Bratislava.
- SĘKOWSKA E., 1985: *Funkcje prefiksu „pod-” w formacjach czasownikowych*. „Poradnik Językowy”, nr 9—10, 601—617.
- SKUBALANKA T., 2000: *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*. Lublin.
- SMITH Ch.S., 1991: *The Parameter of Aspect*. Dordrecht—Boston—London.
- STAWNICKA J., 1989: *Rodzaj akcji czasowników pochodnych od podstaw werbalnych oznaczających położenie w przestrzeni w języku rosyjskim i polskim*. W: BLICHARSKI M., red.: „Prace Językoznawcze”. T. 15: *Z zagadnień językoznawstwa rosyjskiego i polskiego*. Katowice, 40—71.
- STAWNICKA J., 1998: *O niektórych sposobach wyrażania fazowości akcji w języku rosyjskim w konfrontacji z językiem niemieckim (faza inicjalna akcji)*. W: LEJCZYK W., red.: *Wschód — Zachód: Słowianie — Niemcy. (Kultura. Język. Dydaktyka). Materiały I Międzynarodowej konferencji naukowej Słupsk 10—11.09.1998*. Słupsk, 237—243.
- STAWNICKA J., 1999: *Uwagi o inicjalnym rodzaju akcji (na materiale przekładowym rosyjsko-niemieckim)*. In: BÖTTGER K., GIGER M., WIEMER B., Hrsg.: *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV)*. Bd. 2. München, 274—285.
- STAWNICKA J., 2000a: *Einige Bemerkungen zu den Entsprechungen der russischen Aktionsarten im Deutschen*. W: KĄTNY A., Hrsg.: *Aspektualität in germanischen und slawischen Sprachen*. Poznań, 195—203.
- STAWNICKA J., 2000b: *O niektórych aspektach heterogeniczności znaczeń inicjalnych (na materiale języka rosyjskiego, polskiego i niemieckiego)*. W: BLICHARSKI M., przy współudziale J. LUBOCHY-KRUGLIK, red.: *Słowotwórstwo, semantyka i składnia języków słowiańskich*. T. 2. Katowice, 32—48.

- STAWNICKA J., 2002a: *Aktionsarten w języku rosyjskim i ich niemieckie translaty*. Katowice.
- STAWNICKA J., 2002b: *Aktionsarten im Russischen und deren Entsprechungen im Deutschen* „Zeitschrift der Gesellschaft für Sprache & Sprachen e.V.“, Nr. 29/30, 65—72.
- STAWNICKA J., 2002c: *Dualizm interpretacyjny zdeterminowania fazowego akcji werbalnej w języku niemieckim*. W: RYCIELSKA M., LISOWSKA G., red.: *Wschód—Zachód. Słowiańsko-germańskie badania literaturoznawcze, językoznawcze i glotodydaktyczne na przełomie milenium*. Słupsk, 317—321.
- STAWNICKA J., 2003a: *Deminutywność jako rodzaj akcji (na materiale przekładowym rosyjsko-niemieckim)*. W: CZERWIŃSKI P., CHARCIAREK A., red.: *Pragmatyczne aspekty opisu języków wschodniosłowiańskich*, 217—223.
- STAWNICKA J., 2003b: *К вопросу о выделении способов глагольного действия в русском языке* „Respectus Philologicus”, nr 4, 175—184.
- STAWNICKA J., 2004: *Aktionsarten im Russischen und deren Wiedergabemöglichkeiten im Deutschen*. „Kwartalnik Neofilologiczny”, nr 1, 43—55.
- STAWNICKA J., 2005a: *Глаголы начинательного способа действия и их перевод на немецкий язык*. „Linguistica Silesiana”. Vol. 26, 161—177.
- STAWNICKA J., 2005b: *Delimitatywa w języku rosyjskim i polskim*. W: CZERWIŃSKI P., FONTAŃSKI H., red.: *Język a rzeczywistość. Rusycystyczne studia konfrontatywne*. Katowice, 89—101.
- STAWNICKA J., 2005c: *Русские способы глагольного действия и их перевод на немецкий язык*. W: NAM SHIN CHO, red.: *Исследования по славянским языкам*. Т. 10. Сеул, 277—302.
- STAWNICKA J., 2005d: *Dokonaność / niedokonaność a fazowość (na materiale języka rosyjskiego)*. W: HANDKE K., red.: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. Т. 40. Warszawa, 439—462.
- STAWNICKA J., 2005e: *Znaczenie rosyjskiego czasownika w czasie przeszłym*. W: BOREK M., FONTAŃSKI H., red.: *Leksyka i gramatyka w tekście. Konfrontatywne studia rusycystyczne*. Katowice, 9—22.
- STAWNICKA J., 2006: *Czasowniki inicjalne w języku polskim (na materiale czasowników z przedrostkiem „za-“)*. „Poradnik Językowy”, nr 2, 3—17.
- STAWNICKA J., 2007: *Aspekt — iteratywność — określniki kwantyfikacyjne*. Katowice.
- STAWNICKA J., 2006: *Глагольная плюральность в польском языке*. W: ЛЕМАН Ф., ред.: *Глагольный вид и лексикография. Семантика и структура славянского вида IV*. München, 333—354.
- STEINITZ R., 1981: *Der Status der Kategorie „Aktionsart” in der Grammatik (oder: Gibt es Aktionsarten im Deutschen?)*. Berlin.
- STENDER-PETERSEN A., 1933/1934: *О функциях глагольных приставок в русском языке. К вопросу о методе*. „Slavia”, nr 12, 321—334.
- STORCH G., 1978: *Semantische Untersuchungen zu den inchoativen Verben im Deutschen*. Braunschweig.
- STYRCZ-PRZEBINDA L., 2001: *O trudnościach w rozpoznawaniu homonimii czasowników „rozpisywać się”, „rozczytywać się”*. „Język Polski” nr 1—2, 93—97.

- SZLESIŃSKI I., 1972: *Wyrazy z przedrostkiem „wz-” („ws-”, „wez-”, „wes-”) w polszczyźnie*. W: „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”. T. 18. Łódź, 211—229.
- ŚMIECH W., 1986: *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*. Wrocław—Warszawa—Kraków.
- SZOBER S., 1971: *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa.
- SZYMCZAK M., 1961: *Gwara Domaniewka i wsi okolicznych w powiecie łęczyckim*. Łódź.
- SZYMCZAK M., 1962: *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*. Cz. 1: A—E. „Prace Językoznawcze Komitetu Językoznawstwa PAN”. T. 33. Wrocław—Warszawa—Kraków.
- ŚMIECH W., 1968: *Kształtowanie się funkcji semantycznych czasownikowego przedrostka „od-(e)” w języku ogólnopolskim*. W: DOROSZEWSKI W., red.: *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 3: Językoznawstwo. *Prace na VI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Pradze 1968*. Warszawa, 43—50.
- ŚMIECH W., 1977: *Intensiva z prefiksem „na-” w języku polskim*. W: DEJNA K., red.: „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”. T. 23. Łódź, 129—134.
- TIMBERLAKE A., 1982: *Invariance and the Syntax of Russian Aspect*. In: HOPPER P.J., ed.: *Tense ad Aspect: Between Semantics and Pragmatics*. Amsterdam—Philadelphia, 305—331.
- TSCHIRNER E., 1991: *Aktionalitätsklassen im Neuhochdeutschen*. New York.
- VENDLER Z., 1957: *Verbs and Times*. „The Philosophical Review”, Vol. 66, 143—160.
- VENDLER Z., 1967: *Verbs and Times*. „Linguistics in Philosophy”. Ithaca, NY, 97—121.
- VERKUYL H., 1989: *Aspectual Classes and Aspectual Composition*. „Linguistics and Philosophy”, nr 12, 39—94.
- VERKUYL, 1993: *A Theory of Aspectuality. The Interaction Between Temporal and Atemporal Structure*. Cambridge.
- WILCZEWSKA K., 1966: *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Toruń.
- WITKOWSKA-GUTKOWSKA M., 1984: *Funkcje czasownikowego przedrostka „przy-” w porównaniu z funkcjami przyimka „przy-” w języku polskim*. W: ŚMIECH W., red.: „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”. T. 21. Łódź, 3—41.
- WITKOWSKA-GUTKOWSKA M., 1989: *Zmiany łączliwości składniowej czasowników z prefiksem „przy-” w języku polskim*. W: ŚMIECH W., red.: „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”. T. 21. Łódź, 43—56.
- WRÓBEL H., 1978: *O zasadach opisu słowotwórczego polskich czasowników prefiksalnych*. W: LASKOWSKI R., TOPOLIŃSKA Z., red.: „Studia Gramatyczne II”. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 105—119.
- WRÓBEL H., 1979: *Współczesne i staropolskie czasowniki z przedrostkiem „do-”*. W: KUĆAŁA M., RYMUT K., red.: „Opuscula Polono-Slavica”. Wrocław, 415—421.
- WRÓBEL H., 1984 (1998): *Słowotwórstwo czasowników. Czasowniki odczasownikowe*. W: GRZEGORCZYKOWA R., LASKOWSKI R., WRÓBEL H., red.: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa, 470—494 (536—568).
- WRÓBEL H., 2001: *Gramatyka języka polskiego*. Kraków.
- WRÓBEL H., 2004: *Z problemów gramatyki polskiej i słowiańskiej. Księga jubileuszowa*. Red. M. KITA. Katowice.

- ZGÓŁKOWA H., 1988: *Czasowniki przedrostkowe we współczesnej polszczyźnie*. W: DEJNA K., red.: „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”. T. 34. Łódź, 301—308.
- ZIFONUN G., HOFFMANN L., STRECKER B., Hrsg., 1997: *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin—New York.
- АВИЛОВА Н.С., 1976: *Вид глагола и семантика глагольного слова*. Москва.
- АЗАРХ Ю.С., 1984: *О связи словообразования с морфологическими категориями*. В: ГРИГОРЬЕВ В.П., ред.: *Проблемы структурной лингвистики 1982*. Москва, 39—54.
- АНАНЬЕВА Н.Е., 1996: *Приставочные глаголы с префиксом ДО-/ДО- в современном русском и польском языках*. В: ЗМАРЗЕР В., ПЕТРУХИНА Е.В., ред.: *Исследования по глаголу в славянских языках. Глагольная лексика с точки зрения семантики, словообразования, грамматики*. Москва, 34—49.
- АНАНЬЕВА Н.Е., 2004: *Дистрибутивный способ глагольного действия в древнепольском языке*. В: ЧЕРТКОВА М.Ю., ред.: *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*. Т. 1. Москва, 9—24.
- БАЛИН Б.М., 1955: *О роли словосочетаний и контекста в разграничении способов протекания действия в современном немецком языке*. Автореферат кандидатской диссертации. Ленинград.
- БАЛИН Б.М., 1969: *Немецкий аспектологический контекст в сопоставлении с английским*. Калинин.
- БАЛИН Б.М., КОЛОСОВА Л.П., 1971: *Прямая речь как оформитель значения предельности действия в современном немецком языке*. В: БАЛИН Б.М., ред.: *Ученые записки Калининского государственного педагогического института имени М.И. Калинина*. Т. 86: *Глагол. Существительное*. Калинин, 7—12.
- БОНДАРКО А.В., 1963: *Об одном типе видовой соотносительности глаголов в современном русском языке*. «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», nr 1, 65—76.
- БОНДАРКО А.В., 1971: *Вид и время русского глагола*, Москва.
- БОНДАРКО А.В., 1976: *Теория морфологических категорий*. Москва.
- БОНДАРКО А.В., 1983: *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*. Ленинград.
- БОНДАРКО А.В., 1986: *Семантика предела*. «Вопросы языкознания», nr 1, 14—25.
- БОНДАРКО А.В., 1987: *Замечания об отношениях недифференцированного типа*. В: БОНДАРКО А.В., ред.: *Проблемы функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград, 253—256.
- БОНДАРКО А.В., 1994: *К проблеме интенциональности в грамматике (на материале русского языка)*. «Вопросы языкознания», nr 2, 29—42.
- БОНДАРКО А.В., 1995: *Семантика глагольного вида в русском языке*. Frankfurt a/Main.
- БОНДАРКО А.В., 1996: *Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии*. Санкт-Петербург.
- БОНДАРКО А.В., 1999: *Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени*. Санкт-Петербург.

- БОНДАРКО А.В., БУЛАНИН Л.Л., 1967: *Русский глагол*. Ленинград.
- БОРОДИЧ В.В., 1959: *Видовые отношения старославянского глагола*. Автореферат докторской диссертации. Москва.
- БУЛЫГИНА Т.В., 1982: *К построению типологии предикатов в русском языке*. В: СЕЛИВЕРСТОВА О.Н., ред.: *Семантические типы предикатов*, Москва, 7—85.
- БУЛЫГИНА Т.В., ШМЕЛЕВ А.Д., 1992: *Идентификация событий: онтология, аспектология, лексикография*. В: АРУТЮНОВА Н.Д., ред.: *Логический анализ. Модели действия*. Москва, 108—115.
- ВАРАКСИН Л.А., 1996: *Семантический аспект русской глагольной префиксации*. Екатеринбург.
- ВИНОГРАДОВ В.В., 1947: *Русский язык. Грамматическое учение о слове*. Москва.
- ВОЛОХИНА Г.А., ПОПОВА З.Д., 1993: *Русские глагольные приставки: семантическое устройство, системные отношения*. Воронеж.
- ВЛАСОВА Н.С., 1965: *Формы и значения глаголов давнопрошедшего времени в современном русском языке*. „Труды Университета Дружбы Народов им. П. Лумумбы”. Т. 8, 114—132.
- ГАЛНАЙТИТЕ Э.А., 1979: *К типологии одноактных глаголов в русском и литовском языках*. В: ШЕЛЯКИН М.А., ред.: *Категория вида и ее функциональные связи. Вопросы русской аспектологии IV*, 75—91.
- ГВОЗДЕВ А.Н., 1973: *Современный русский язык. Часть 1: Фонетика и морфология*. Москва.
- ГЛОВИНСКАЯ М.Я., 1982: *Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола*. Москва.
- ГЛОВИНСКАЯ М.Я., 2001: *Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола*. Москва.
- ГОЛОВИН В.Н., 1959: *Словообразовательная типология русских приставочных глаголов*. В: *Славянское языкознание. Сборник статей*. Москва, 139—148.
- ЗАЛИЗНЯК А.А., ШМЕЛЕВ А.Д., 1997: *Лекции по русской аспектологии*. München.
- ЗАЛИЗНЯК А.А., ШМЕЛЕВ А.Д., 2000: *Введение в русскую аспектологию*. Москва.
- ЗЕМСКАЯ Е.Я., 1955: *Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке*. В: ПОСПЕЛОВ Н.С., ШВЕДОВА Н.Ю., ред.: *Исследования по грамматике русского литературного языка*. Москва, 5—41.
- ЗЕМСКАЯ Е.А., 1973: *Современный русский язык*. Москва.
- ЗОЛотова Г.А., 1982: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва.
- ЗОЛотова Г.А., 1995: *Глагольный вид с точки зрения текста*. В: КАРОЛЯК С., ред.: *Семантика и структура глагольного вида*. Kraków, 81—91.
- ИСАЧЕНКО А.В., 1960: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология. Часть 2*. Братислава.
- КАРУНЦ Р.Г., 1976: *Семантизация глаголов временных способов действия в толковых словарях русского языка*. Москва.
- КИКЛЕВИЧ А.К., 1998: *Язык и логика. Лингвистические проблемы интерпретации*. München 1998.
- КНЯЗЕВ Ю.П., 1989: *Выражение повторяемости действия в русском и других славянских языках*. В: ХРАКОВСКИЙ В.С., ред.: *Типология итеративных конструкций*. Ленинград, 132—145.

- КОЛОСОВА Л.П., 1975: *Некоторые наблюдения над прямой речью в связи со значением НПД в современном немецком языке*. В: БАЛИН Б.М., ред.: *Проблемы аспектологии*. Выпуск 1. Калинин, 58—70.
- КОМРИ Б., 2001: *Общая теория глагольного вида*. В: ЧЕРТКОВА М.Ю., ред.: *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*. Москва, 115—121.
- КОШМИДЕР Э., 1962: *Очерк науки о видах польского глагола. Опыт синтеза*. В: МАСЛОВ Ю.С., ред.: *Вопросы глагольного вида*. Москва, 105—167.
- КРЕКИЧ Й., 1989: *Семантика и прагматика временно-предельных глаголов. Изменения значений*. Будапешт.
- КРОНГАУЗ М.А., 1997а: *Исследования в области глагольной префиксации: современное положение дел и перспективы*. В: КРОНГАУЗ М., ПАЙАР Д., ред.: *Глагольная префиксация в русском языке. Сборник статей*. Москва, 4—28.
- КРОНГАУЗ М.А., 1997б: *Опыт словарного описания приставки „от-“*. В: КРОНГАУЗ М., ПАЙАР Д., ред.: *Глагольная префиксация в русском языке. Сборник статей*. Москва, 62—86.
- КРОНГАУЗ М.А., 1997в: *Префиксация как аспектологическая проблема*. В: ЧЕРТКОВА М.Ю., ред.: *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*. Т. 3. Москва, 76—81.
- КРОНГАУЗ М.А., 1998: *Приставки и глаголы в русском языке: семантическая грамматика*. Москва.
- КУБРЯКОВА Е.С., 1981: *Типы языковых значений. Семантика производного слова*. Москва.
- КУЗНЕЦОВ П.С., 1952: *Глагол*. В: ВИНОГРАДОВ В.В., ред.: *Современный русский язык. Морфология*. Москва.
- ЛЕМАН Ф., 1995: *Альтернация акциональных функций русского глагола*. В: КАРОЛЯК С., ред.: *Семантика и структура славянского вида I*. Краков, 113—130.
- ЛОМОВ А.М., 1977: *Очерки по русской аспектологии*. Воронеж.
- МАЛЫШКИНА Н.В., 1976: *О переводимости русских способов глагольного действия на немецкий язык*. В: БАЛИН Б.М., ред.: *Проблемы аспектологии*, Калинин, 70—81.
- МАЛЫШКИНА Н.В., 1977: *О переводимости фазовых способов действия с русского языка на немецкий*. В: БАЛИН Б.М., ред.: *Проблемы аспектологии. Межвузовский тематический сборник*. Калинин, 113—128.
- МАСЛОВ Ю.С., 1948: *Вид и лексическое значение глагола в современном русском языке*. „Известия АН СССР. Серия литературы и языка”, нр 7, 303—316.
- МАСЛОВ Ю.С., 1959: *Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление)*. В: БЕРНШТЕЙН С.Б., ред.: *Вопросы грамматики болгарского литературного языка*. Москва, 157—312.
- МАСЛОВ Ю.С., 1961: *Роль так называемой перфективации и имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида*. В: ТОЛСТОЙ Н.И., ред.: *Исследования по славянскому языкознанию*. Москва, 165—195.
- МАСЛОВ Ю.С., 1963: *Морфология глагольного вида в современном болгарском литературном языке*. Москва—Ленинград.

- МАСЛОВ Ю.С., 1965: *Система основных понятий и терминов славянской аспектологии*. В: МАСЛОВ Ю.С., ред.: *Вопросы общего языкознания*. Ленинград, 53—80.
- МАСЛОВ Ю.С., 1984, *Очерки по аспектологии*. Ленинград.
- МЕЛИГ Х.Р., 1995: *Гомогенность и гетерогенность в пространстве и времени*. В: КАРОЛЯК С., ред.: *Семантика и структура славянского вида*. Kraków, 131—158.
- МЕЛИГ Х.Р., 2006: *Глагольный вид и вторичная гомогенизация обозначаемой ситуации посредством квантификации: К употреблению делимитативного способа действия в русском языке*. В: ЛЕМАН Ф., ред.: *Глагольный вид и лексикография. Семантика и структура славянского вида IV*. München, 235—276.
- МИЛОСЛАВСКИЙ И.Г., 1989: *Вид русского глагола как словообразовательная категория*. «Филологические науки», нр 4, 37—44.
- НЕДЯЛКОВ В.П., 1987: *Начинательность и средства ее выражения в языках разных типов*. В: БОНДАРКО А.В., ред.: *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград, 180—195.
- ОСИПОВА М.А., 1983а: *Лексическая семантика и функциональные связи дистрибутивных глаголов (на материале современных русского и западнославянских литературных языков)*. «Советское языковедение», № 4, 70—80.
- ОСИПОВА М.А., 1983б: *Некоторые особенности словообразовательной семантики дистрибутивных глаголов в западнославянских языках*. В: БЕРНШТЕЙН С.Б., ред.: *Славянское и балканское языкознание. Проблемы лексикологии*. Москва, 244—254.
- ОСИПОВА М.А., 1987: *К вопросу об эталоне сопоставления (при изучении глагольной префиксации в славянских языках)*. В: НЕЩИМЕНКО Г.П., ред.: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Москва, 79—84.
- ПАВЛОВ В.М., РИЗАЕВ Б.Х., 1983: *Субкатегориальные значения фазы прекращения процесса в фазовых аналитических конструкциях немецкого языка*. В: КЛИМОВ В.В., ред.: *Способы действия германского глагола в синхронии и диахронии*. Калинин, 71—83.
- ПАДУЧЕВА Е.В., 1996, *Семантические исследования*. Москва.
- ПАЙАР Д., 1997: *Формальное представление приставки „от-“*. В: КРОНГАУЗ М., ПАЙАР Д., ред.: *Глагольная префиксация в русском языке. Сборник статей*. Москва, 87—112.
- ПАЧКОВСКИЙ В.С., 1955: *Проблемы взаимосвязи между выражением способов протекания действия и управлением глаголов в современном немецком языке*. Автореферат кандидатской диссертации. Львов.
- ПЕРНИШКА Е., 1987: *Исследование словообразования некоторых глаголов с учетом способа глагольного действия*. В: НЕЩИМЕНКО Г.П., ред.: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Москва, 178—182.
- ПЕТРУХИНА Е.В., 1995: *Модификации глагольного действия в русском языке в сопоставлении с польским*. W: BARTOSZEWCZ A., red.: *Polsko-wschodniosłowiańskie powiązania kulturowe, literackie i językowe. 2. Językoznawstwo i translatoryka*. Olsztyn, 133—142.

- ПЕТРУХИНА Е.В., 2000а: *Аспектуальные категории глагола в русском языке*. Москва.
- ПЕТРУХИНА Е.В., 2000б: *Особенности употребления и семантики видов в повествовательных текстах (на материале русского и западнославянских языков)*. В: БОНДАРКО А.В., ШУБИК С.А., ред.: *Проблемы функциональной грамматики. Категории морфологии и синтаксиса в высказывании*. Санкт-Петербург, 52—67.
- ПЕТРУХИНА Е.В., 2001: *Производная глагольная номинация: модификация и мутация (на материале русского и западнославянских языков)*. „Slavica Electronica Pragensia”, nr 3.
- ПЕШКОВСКИЙ А.М., 1956: *Русский синтаксис в научном освещении*. Москва.
- ПОЛЯНСКИЙ С.М., 1987: *Одновременность / разновременность и другие типы таксисных отношений*. В: БОНДАРКО А.В., ред.: *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград, 243—253.
- ПОПОВА Т.В., 2004: *Словообразовательная семантика русского глагола в зеркале когнитивной семантики*. В: *Известия Уральского государственного университета. Гуманитарные науки*. Выпуск 8, nr 33, 12—18.
- ПРОКОПОВИЧ Е.И., 1982: *Глагол в предложении: Семантика и стилистика видо-временных форм*. Москва.
- РОЙЗЕНЗОН Л.И., 1970: *Славянская глагольная полипрефиксация*. Автореферат кандидатской диссертации. Минск.
- РУДНИК-КАРВАТ З., 1987: *К вопросу словообразования дистрибутивных глаголов в польском и русском языках*. В: НЕЩИМЕНКО Г.П., ред.: *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*. Москва, 189—192.
- СМИРНОВ Л.Н., 1991: *О сопоставительном изучении способов глагольного действия в славянских языках*. W: GREK-PABISOWA I., SMIRNOW L.N., red.: *Synchroniczne badania porównawcze systemów gramatycznych języków słowiańskich*. Warszawa, 57—66.
- СПАГИС А.А., 1969: *Парные и непарные глаголы в русском языке*. Москва.
- СОБОЛЕВА П.А., 1980: *Словообразовательная полисемия и омонимия*. Москва.
- СОКОЛОВ О.М., 1978: *К характеристике способов глагольного действия (на материале русского и болгарского языков)*. В: *Вопросы сопоставительной аспектологии*. Вып. I. Ленинград, 56—74.
- СТРЕКАЛОВА З.Н., 1976: *Аугментативный способ глагольного действия в русском, польском и словацком языках*. „Slavica Slovaca”, nr 3, 247—252.
- СТРЕКАЛОВА З.Н., 1979: *Морфология глагольного вида в современном польском литературном языке*. Москва.
- ТИМОФЕЕВ К.А., 1966: *О функциях глагольной приставки „по-” в русском языке*. В: ТИМОФЕЕВ К.А., ред.: *Вопросы языка и литературы*. Вып. 2, ч. 1. Новосибирск.
- ТИХОНОВ А.Н., 1964: *Чистовидовые приставки в системе русского видового формообразования*. «Вопросы языкознания», № 13, 42—52.
- ТИХОНОВ А.Н., 1998: *Видовые корреляции в современном русском языке*. В: ЧЕРТКОВА М.Ю., ред.: *Типология вида: проблемы, поиски, решения (Материалы Международной научной конференции, 16—19 сентября 1997 г., МГУ им. М.В. Ломоносова)*. Москва, 466—477.

- УЛУХАНОВ И.С., 1979: *Словообразовательные отношения между частями речи*. «Вопросы языкознания», № 4, 101—107.
- ФЕРМ Л., 1990: *Выражение направления при приставочных глаголах перемещения в современном русском языке*. Uppsala.
- ФЛАЙЕР М.С., 1997: *Делимитативные приставки в русском языке*. В: КРОНГАУЗ М., ПАЙАР Д., ред.: *Глагольная префиксация в русском языке. Сборник статей*. Москва, 29—48.
- Хартунг Ю., 1979: *Дистрибутивный и суммарно-дистрибутивный способы глагольного действия в современном русском языке*. Автореферат кандидатской диссертации. Ростов-на-Дону.
- ХРАКОВСКИЙ В.С., 1980: *Некоторые проблемы универсально-типологической характеристики аспектуальных значений*. В: СМЕРНОВ С.В., ред.: *Аспектуальность и средства ее выражения. Вопросы русской аспектологии V*. Тарту, 3—24.
- ХРАКОВСКИЙ В.С., 1987: *Кратность* В: БОНДАРКО А.В., ред.: *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таскис*. Ленинград, 124—152.
- ХРАКОВСКИЙ В.С.: *Семантика фазовости и средства ее выражения* В: БОНДАРКО А.В., ред.: *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таскис*. Ленинград, 153—180.
- ХРАКОВСКИЙ В.С., 1989: *Семантические типы множества ситуаций и их естественная классификация*. В: ХРАКОВСКИЙ В.С., ред.: *Типология итеративных конструкций*. Ленинград, 5—53.
- ХРАКОВСКИЙ В.С., 1997: *Мультипликативы и семейфактивы (проблема видовой пары)*. В: КАРОЛЯК С., ред.: *Семантика и структура славянского вида II*. Kraków, 227—239.
- ЧЕРТКОВА М.Ю., 1996: *Грамматическая категория вида в современном русском языке*. Москва.
- ЧЕРТКОВА М.Ю., ред., 1997а: *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*. Т. 2. Москва.
- ЧЕРТКОВА М.Ю., ред., 1997б: *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*. Т. 3. Москва.
- ЧЕРТКОВА М.Ю., ред., 1998: *Типология вида: проблемы, поиски, решения*. (Материалы Международной научной конференции, 16—19 сентября 1997 г. МГУ им. М.В. Ломоносова). Москва.
- ЧЕРТКОВА М.Ю., ред., 2001: *Труды аспектологического семинара Филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*. Т. 1. 2-е изд. Москва.
- ЧЕРТКОВА М.Ю., ред., 2004: *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*. Т. 4. Москва.
- ЧИЖИК-ПОЛЕЙКО А.И., ТИТОВСКАЯ В.В., 1955: *О глаголах с вторичной приставкой*. «Труды Воронежского государственного университета», Т. 47.
- ШВЕДОВА Н.Ю., ред. 1982: *Русская грамматика*. Т. 1.
- ШЕЛЯКИН М.А., 1965: *Комплетивное значение приставочных глаголов в русском языке*. «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», № 3, 11—19.

- Шелякин М.А., 1966: *Приставочные глаголы с аттенуативным значением в русском языке*. «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», № 4, 110—121.
- Шелякин М.А., 1969а: *Функции и словообразовательные связи детерминативно-временных приставок в русском языке*. «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», № 1, 61—71.
- Шелякин М.А., 1969b: *Функции и словообразовательные связи начинательных приставок в русском языке*. В: Шелякин М.А., ред.: *Лексико-грамматические проблемы русского глагола*. Новосибирск, 3—33.
- Шелякин М.А., 1971: *Функции и образование финитивных глаголов в русском языке*. „Pädagogische Hochschule Potsdam. Wissenschaftliche Zeitschrift“, Jahrgang 15, Heft 2, 289—295.
- Шелякин М.А., 1972: *Приставочные способы глагольного действия и категория вида в современном русском языке (к теории функционально-семантической аспектуальности)*. Автореферат докторской диссертации. Ленинград.
- Шелякин М.А., 1978: *О значении и образовании кумулятивного (накопительного) способа действия в русском языке*. В: Шелякин М.А., ред.: *Семантика и функционирование категории вида русского языка. Вопросы русской аспектологии III*. Тарту, 136—141.
- Шелякин М.А., 1980: *Дистрибутивно-суммарный способ действия русского глагола. Проблемы внутривидового и функционального описания языка*. В: «Учёные записки Тартуского государственного университета. Труды по русской и славянской филологии». Т. 33, Тарту, 42—53.
- Шелякин М.А., 1983: *Категория вида и способы действия русского глагола. (Теоретические основы)*. Таллин.
- Шелякин М.А., 1987: *Способы действия в поле лимитативности*. В: Бондарко А.В., ред.: *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Такис*. Ленинград, 63—85.
- Широкова А.Г., 1965: *Основное значение многократных глаголов в чешском языке*. «Вопросы языкознания», № 2, 73—84.
- Яковлев В.Н., 1975: *Многоактность как способ глагольного действия*. «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», № 3, 97—105.
- Ясаи Л., 1997: *О принципах выделения видовой пары в русском языке*. «Вопросы языкознания», № 4, 70—84.

Ядвига Ставницка

Сопоставительное изучение семантико-словообразовательной категории *Aktionsarten* в русском и польском языках

Том I

Глаголы с модификационными формантами

Р е з ю м е

Книга посвящена изучению семантико-словообразовательной категории *Aktionsarten* (способ глагольного действия) в русском и польском языках. Под способом глагольного действия понимается значение семантико-словообразовательных групп глаголов, выделяемых на основе модификации значений исходной глагольной формы с точки зрения квантитативных (в широком смысле) характеристик.

Данная книга представляет собой первую часть исследования, посвященного сопоставительному изучению семантико-словообразовательной категории *Aktionsarten* в славянских языках. Вторая часть посвящается характеристике текстовых эквивалентов русских способов глагольного действия в польском языке на материале перевода произведений русской художественной литературы. Исследование текстовых эквивалентов проводится также в направлении обратном, т.е. от польского к русскому языку.

Непосредственным объектом исследования в предлагаемой работе были средства выражения способов глагольного действия, характерные для современного русского языка, в сопоставлении с соответствующими средствами польского языка. Была предпринята попытка выявить семантические различия между однотипными способами глагольного действия и объяснить наличие расхождений в рассматриваемых языках в отношении распределения изучаемых средств. На основе проделанного семантического анализа доказывается, что сходные элементы плана содержания передаются в обоих языках тождественными либо различными средствами плана выражения.

Книга состоит из трех глав. Во вступительной части рассматривается круг исходных теоретических проблем и понятий, связанных с решением поставленных в работе задач, выясняются вопросы разграничения понятий модификации и мутации, выделения способов действия в лингвистической литературе, а также взаимоотношения вида и способа глагольного действия. Предлагается выделение параметров, на основе которых можно классифицировать способы глагольного действия. Три главы посвящены, соответственно, исследованию временных способов действия (Глава I), способов действия, выражающих квантификацию степени проявления действия (Глава II) и итеративных способов действия (Глава III) в исследуемых языках.

В заключительной части предлагается классификация способов действия, характеризуются способы глагольного действия, выражаемые полипрефиксальными глаголами, а также описываются сходства и различия (качественные и количественные) в распре-

делении словообразовательных формантов в русском и польском языках для определения возможных последующих способов глагольного действия.

Результаты исследования обширного языкового материала могут послужить базой для определения типологических сходств и различий не только изучаемых языков, но и других славянских, а также для методико-дидактических целей. Следует поэтому подчеркнуть целесообразность дальнейших сопоставительных исследований способов глагольного действия в славянских языках. Исследования подобного рода представляются крайне важными для адекватного описания аспектологических систем языков этой группы.

Jadwiga Stawnicka

A comparative study of the semantic-derivational category of *Aktionsarten* in Russian and Polish

Volume I Verbs containing modificational formatives

S u m m a r y

The aim of the present work is to describe the semantic-derivational category of *Aktionsarten* (types of verbal action) in Russian and Polish. The term «types of verbal action» subsumes semantic-derivational classes of verbs distinguished on the basis of modifications in the meanings of verb bases from the point of view of quantitative characteristics (*sensu largo*).

The present book is the first part of a study devoted to the contrastive analysis of the semantic-derivational category of *Aktionsarten* in Slavonic languages. The second part, which focuses on the characterization of Polish textual equivalents of Russian types of verbal action, will make use of Russian literary texts and their translations into Polish. The analysis of textual equivalents will also be carried out in the opposite direction, i.e., Polish will be treated as the source language and Russian as the target language.

The first part of the book investigates various means of expressing types of verbal action in contemporary Polish compared with the means of expressing action types in Polish. An attempt is made to indicate semantic differences between kinds of action which belong to the same type and to account for differences between Russian and Polish in the distribution of means of expressing types of verbal action. The semantic analysis carried out in this work shows that the similarity at the semantic plane is achieved in the two languages either by employing identical or distinct means of expression.

The book consists of 3 chapters. The introduction explains a number of theoretical issues and concepts involved in clarifying the problems posed in this monograph. It deals with the issue of determining the border between the concepts of modification and mutation, and also with the topic of identifying types of action in the linguistic literature, and with the correlation between aspect and types of action. Description is given of parameters employed for classifying types of action in Russian and Polish.

The following chapters are devoted to the characteristics of temporal types of action (Chapter I), types of action which express quantification of the measure of the extent of the action (Chapter II) and of iterative types of action (Chapter III) in Russian and Polish.

In the final part a classification is offered of types of verbal action in Russian and Polish. A description is given of types of action expressed by polyprefixal verbs in Russian and Polish. Moreover, similarities and differences (both qualitative and quantitative ones) are discussed in the distribution of derivational formatives in Russian and Polish for particular types of action.

The results of investigating the rich linguistic data may serve as a basis for identifying typological similarities and differences not only for the languages under analysis but for other

---

Slavonic languages, and they may be employed for the purposes of language teaching and learning. Consequently, it is expedient to carry out further investigations on the comparison of types of action in Slavonic languages. Such investigations contribute profoundly to the development of Slavonic comparative aspectology since they aim toward a complete description of a system of actional meanings in Slavonic languages.

Na okładce zamieszczono: Konrad Swinarski: *Abstrakcja* (ok. 1950, pastel, karton)
ze zbiorów Muzeum Historii Katowic

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego dziękuje Muzeum Historii Katowic
za umożliwienie reprodukcji

Redaktor: Olga Nowak
Redaktor techniczny i projektant okładki: Małgorzata Pleśniar
Korektor: Mirosława Żłobińska

Copyright © 2009 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1775-5

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 18,0. Ark. wyd. 22,0.

Przekazano do łamania w styczniu 2009 r.

Podpisano do druku w kwietniu 2009 r.

Papier offset. kl. III, 90 g   Cena 33 zł

Łamanie: STUDIO NOA   Ireneusz Olsza

ul. Emerytalna 17c/48, 40-729 Katowice

Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Cena 33 zł

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1775-5